

Universitatea "Ovidius" Constanța
Facultatea de Istorie și Științe Politice

ANALELE UNIVERSITĂȚII „OVIDIUS” CONSTANȚA

*Seria Istorie
Științe Politice*
Relații Internaționale și Studii Europene
Studii de Securitate

Volumul 7 / 2010

EDIȚIE SPECIALĂ

**TIMP PENTRU ISTORII CONTROVERSATE: 1878-2008
130 DE ANI DE LA STABILIREA RELAȚIILOR DIPLOMATICE
ÎNTRE RUSIA ȘI ROMÂNIA**

coord. Mariana COJOC

ISSN -1841-138X

Ovidius University Press

Constanța
2011

Universitatea "Ovidius" Constanța
Facultatea de Istorie și Științe Politice

ANALELE UNIVERSITĂȚII „OVIDIUS” CONSTANȚA

Seria Istorie
Științe Politice
Relații Internaționale și Studii Europene
Studii de Securitate

Volumul 7 / 2010

EDIȚIE SPECIALĂ

coord. Mariana COJOC

**TIMP PENTRU ISTORII CONTROVERSATE: 1878-2008 - 130 DE
ANI DE LA STABILIREA RELAȚIILOR DIPLOMATICE ÎNTRE
RUSIA ȘI ROMÂNIA**

ISSN -1841-138X

Ovidius University Press

Constanța
2011

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Coordonator: conf.univ.dr. Mariana COJOC

Redactor-șef: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Redactor-șef adjunct: lect.univ.dr. Răzvan Victor PANTELIMON

Secretari de redacție: asist.univ.drd. Daniel CITIRIGĂ, asist.univ.drd. Mihaela MELINTE

Responsabil de număr: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Editare text: Costel COROBAN

Traducere din limba engleză: lect.univ.drd. Oana TĂTARU, Andreea Bușe

Traducere din limba rusă: Semenova Nina IVANOVNA, Natalia VÎLCOVAN, Elena CHINDIN

Redactori: Costel COROBAN, lect.univ.drd. Cristian MOSNIANU, lect.univ.dr. Emanuel PLOPEANU, lect.univ.drd. Oana TĂTARU, asist.univ.drd. Enache TUSA

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Florin ANGHEL (Universitatea „Ovidius” Constanța), Iordan Gheorghe BĂRBULESCU (Școala Națională de Studii Politice și Administrative), Ion BULEI (Universitatea București), Vladimir BURKOV (Facultatea de Istorie, Sankt Petersburg, Federația Rusă), Daniela BUȘĂ (Institutul Nicolae Iorga al Academiei Române), Gheorghe BUZATU (Universitatea „Ovidius” Constanța), Ioan CHIPER (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”), Valentin CIORBEA (Universitatea „Ovidius” Constanța), Marian COJOC (Universitatea „Ovidius” Constanța), Harry T. DICKINSON (University of Edinburgh, United Kingdom), Mihail DOBRE (Ministerul Afacerilor Externe, România), Daniel FLAUT (Universitatea „Ovidius” Constanța), Flavia Daniela FREIDENBERG (Universitatea din Salamanca, Spania), Dinu C. GIURESCU (Academia Română), Alexey GROMYKO (Russian Academy of Sciences, Russkiy Mir Foundation, Federația Rusă), Gelina HARLAFTIS (Ionian University, Grecia), Constantin HLIHOR (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”), Adrian IVAN (Universitatea Babeș-Bolyai), Jane MCDERMID (University of Southampton, United Kingdom), Paul MICHELSON (Huntington University, U.S.A), Ioan HORGA (Universitatea din Oradea), Eduardo Araya LEÜPIN (Universitatea Catolica din Valparaiso, Chile), Luigi Mascili MIGLIORINI (Universitatea “L’ Orientale” Napoli, Italia), Lara NELSON VÁSQUEZ (Universitatea Catolica din Valparaiso, Chile), Ioan SCURTU (Universitatea București), Valentin STAN (Universitatea București, România), Cecilia TOHĂNEANU (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”), Vladimir VASILIK (Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, Federația Rusă), Maria Alejandra VIZCARRA (Universitatea din Guadalajara, Mexico), Laurențiu VLAD (Universitatea București)

Notă: Autorii sunt direct responsabili de alegerea și prezentarea datelor conținute în articole, de autenticitatea și originalitatea acestora, cât și de opiniile exprimate. Ele nu angajează în niciun fel colegiul de redacție al Analelor Universității “Ovidius” Seria Istorie.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la adresa:

**Analele Universității „Ovidius” Seria Istorie, Aleea Universității nr. 1, 900067
Constanța, România**

www.ispovidius.ro

Tel./Fax: 0241/671448, E-mail: istorie_constanta@yahoo.com

**“Ovidius” University of Constanta
Faculty of History and Political Sciences**

THE „OVIDIUS” UNIVERSITY OF CONSTANTA’S ANNALS

Series
**History
Political Science
International Relations and European Studies
Security Studies**

Volume 7 / 2010

SPECIAL EDITION

Coordinating editor Mariana COJOC

**TIME FOR CONTROVERSIAL HISTORIES: 1878-2008 – 130 YEARS
SINCE THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS
BETWEEN RUSSIA AND ROMANIA**

ISSN -1841-138X

Ovidius University Press

**Constanta
2011**

EDITORIAL BOARD:

Coordinating editor: conf.univ.dr. Mariana COJOC

Editor-in-chief: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Deputy editor-in-chief: lect.univ.dr. Răzvan Victor PANTELIMON

Editorial Secretaries: asist.univ.drd. Daniel CITIRIGĂ asist.univ.drd. Mihaela MELINTE,

Issue editor: lect.univ.drd. Marius-George COJOCARU

Copyediting: Costel COROBAN

Translation into English: lect.univ.drd. Oana TĂTARU, Andreea Bușe

Translation into Russian: Semenova Nina IVANOVNA, Natalia VÎLCOVAN, Elena CHINDIN

Editors: Costel COROBAN, lect.univ.drd. Cristian MOSNIANU, lect.univ.dr. Emanuel PLOPEANU, asist.univ.dr. Oana TĂTARU, asist.univ.drd. Enache TUSA

SCIENTIFIC BOARD:

Florin ANGHEL („Ovidius” University of Constanta), Iordan Gheorghe BĂRBULESCU (National School of Political and Administrative Studies, Bucharest), Ion BULEI (Bucharest University), Vladimir BURKOV (Historical Faculty of Saint-Petersburg, State University, Russian Federation), Daniela BUȘĂ („Nicolae Iorga” Institute of the Romanian Academy), Gheorghe BUZATU („Ovidius” University of Constanta), Ioan CHIPER („Dimitrie Cantemir” Christian University, Romania), Valentin CIORBEA („Ovidius” University of Constanta), Marian COJOC („Ovidius” University of Constanta), Harry T. DICKINSON (University of Edinburgh, United Kingdom), Mihail DOBRE (Romanian Ministry of Foreign Affairs), Daniel FLAUT („Ovidius” University of Constanta), Flavia Daniela FREIDENBERG (University of Salamanca, Spain), Dinu C. GIURESCU (Romanian Academy), Alexey GROMYKO (Russian Academy of Sciences, Russkiy Mir Foundation, Russian Federation), Gelina HARLAFTIS (Ionian University, Greece), Constantin HLIHOR („Dimitrie Cantemir” Christian University, Romania), Adrian IVAN (Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca), Jane MCDERMID (University of Southampton, United Kingdom), Paul MICHELSON (Huntington University, U.S.A), Ioan HORGA (Oradea University), Eduardo Araya LEÛPIN (Catholic University of Valparaiso, Chile), Luigi Mascili MIGLIORINI (University “L’ Orientale” Napoli, Italia), Lara NELSON VÁSQUEZ (Catholic University of Valparaiso, Chile), Ioan SCURTU (Bucharest University), Valentin STAN (Bucharest University, Romania), Cecilia TOHĂNEANU („Dimitrie Cantemir” Christian University, Romania), Vladimir VASILIK (Sankt Petersburg State University, Russian Federation), María Alejandra VIZCARRA (Guadalajara University, Mexico), Laurențiu VLAD (Bucharest University)

Note: The authors are directly responsible for the information presented in their contributions, and of their work’s authenticity and originality. The editorial board of the “Ovidius” University of Constanta’s Annals Series History is not to be held responsible in any of these issues.

The manuscripts, the exchange books and journals, and any correspondence will be mailed to:

**Analele Universității „Ovidius” Seria Istorie, Aleea Universității nr. 1, 900067
Constanța, România
www.ispovidius.ro**

Tel./Fax: 0241/671448, E-mail:istorie_constanta@yahoo.com

CUPRINS

ÎN LOC DE PREFAȚĂ SAU TIMP PENTRU ISTORII CONTROVERSATE ȘI NU NUMAI

Mariana COJOC.....9

CUVÂNTUL DE DESCHIDERE LA CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ SUSȚINUTĂ LA UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DE EXCELENȚA SA Viktor Nikolaevici DEMIN, CONSULUL GENERAL AL FEDERAȚIEI RUSE LA CONSTANTA

Exceleanța Sa Victor Nikolaevici DEMIN 11

ТЕКСТ ВЫСТУПЛЕНИЯ НА НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ В УНИВЕРСИТЕТЕ «ОВИДИУС» ГЕНЕРАЛЬНОГО КОНСУЛА РОССИИ В КОНСТАНЦЕ В.Н. ДЕМИНА

Генерального Консула России в Констанце В.Н.ДЕМИНА 14

DIN ÎNCEPUTURI..

FAPTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA ȚARULUI PETRU I

Natalia VÎLCOVAN..... 19

RUSIA ȘI PROCESUL DE CONSTITUIRE A INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI

V.G. BURKOV..... 25

РОССИЯ И СТАНОВЛЕНИЕ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫННИИ

В.Г.БУРКОВ..... 29

RELAȚIILE ROMÂNNO-RUSE ÎN CONTEXTUL CUCERIRII INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

Enache TUȘA..... 35

РУМЫНО- РУССКИИ ОТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЗЯВОЕВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫНИИ

Енаке ТУША..... 54

ROMÂNIA ȘI RUSIA – DIN AVATARURILE UNEI VECINĂȚĂȚI, 1878-1880

Daniela BUȘĂ..... 73

РУМЫНИИ И РОССИЯ - МЕТАМОРФОЗЫ СОСЕДСТВА 1878 - 1880 г.

Даниела БУША 84

„SUB VREMI...”

PERCEPȚII AMERICANE DESPRE EVOLUȚIA ROMÂNIEI SUB DOMINAȚIA
UNIUNII SOVIETICE LA ÎNCEPUTUL ANILOR '50

Emanuel PLOPEANU 95

АМЕРИКАНСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ РАЗВИТИЯ РУИМЫНИИ ПОД
ДОМИНАЦИЕЙ СОВЕТСКОГО СОЮЗА В НАЧАЛЕ 50ЫХ ГОДОВ

Еманил ПЛОПЯНУ 105

THE WORKING CONDITIONS AT THE DANUBE-BLACK SEA CANAL.
BUILDING EFFECTIVES: PRISONERS, WORKINGS AND SOLDIERS

Marian COJOC* 115

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA APLICAȚIILE MILITARE
DESFĂȘURATE SUB EGIDA ORGANIZAȚIEI TRATATULUI DE LA
VARȘOVIA (1969-1978)

Petre OPRIȘ 131

УЧАСТИЕ РУМЫНСКОЙ АРМИИ В ВОЕННЫХ УЧЕНИЯХ,
РАЗВЕРНУТЫХ ПОД ЭГИДОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ВАРШАВСКОГО
ДОГОВОРА (1969-1978)

Петре ОПРИШ 152

**ÎNCERCĂRI PENTRU ÎNȚELEGEREA UNUI SPAȚIU NEÎMPĂRȚIT LA
DOI...**

LA MARGINI ȘI SFÂRȘIT DE IMPERIU: TRATATUL ROMÂNNO-SOVIETIC
DIN 5 APRILIE 1991 ȘI CONSECINȚELE PENTRU REPUBLICA
MOLDOVA

Florin ANGHEL 167

НА ГРАНИ КОНЦА ИМПЕРИИ: РУИЫНО - СОВЕТСКИЙ ДОГОВОР
ОТ 5 - ОГО АПРЕЛЯ 1991 ГОДА И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ
МОЛДАВСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Флорин АНГЕЛ 174

SECURITATEA ENERGETICĂ A MĂRII NEGRE. UN *CONCEPT* ȘI UN
DISCURS POLITIC FĂRĂ SUPTOR ÎN PRACTICA RELAȚIILOR DINTRE
ACTORII SPAȚIULUI PONTIC?

Constantin HLIHOR 181

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЧЕРНОГО МОРЯ. ПОНЯТИЕ И
ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕЧЬ БЕЗ ПОДДЕРЖКИ НА ПРАКТИКЕ

ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПРОСТРАНСТВА Константин ХЛИХОР.....	УЧАСТНИКОВ	ПОНТИЙСКОГО	190
RELAȚIILE NATO-RUSIA DUPĂ SFĂRȘITUL RĂZBOIULUI RECE Marius-George COJOCARU			199
РОССИЯ-НАТО ОТНОШЕНИЯ ПОСЛЕ ОКОНЧАНИЯ „ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ” Маринус-Джордж КОЖОКАРУ			207
CÂT MAI DUREAZĂ TRANZIȚIA? REFORMĂ ELECTORALĂ ȘI CONSOLIDARE DEMOCRATICĂ ÎN RUSIA POSTCOMUNISTĂ Mihaela MELINTE.....			215
СКОЛЬКО БУДЕТ ДЛИТЬСЯ ПЕРЕХОД? ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ РЕФОРМА И УКРЕПЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИИ В ПОСЛЕКОММУНИЧЕСКОЙ РОССИИ Михаела МЕЛИНТЕ.....			229
ANTINOMII ROMÂNEȘTI: IMAGINEA LUI PUTIN ÎN ROMÂNIA Daniel CÎTIRIGĂ			241
РУМЫНСКИЙ АНТИНОМИИ: ИМИДЖ ПУТИНА В РУМЫНИИ Даниэл ЧИТИРИГĂ.....			247
CONSTANTE ȘI VARIABILE ÎN DISCURSUL POLITIC AL LUI VLADIMIR PUTIN Oana TĂTARU			253
ПОСТОЯННЫЕ И ПЕРЕМЕННЫЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ВЫСТУПЛЕНИИ ВЛАДИМИРА ПУТИНА Оана ТЭТАРУ.....			258
THE GEOPOLITICS OF RUSSIA IN THE BLACK SEA REGION. A ROMANIAN VIEW Constantin BUCHEȚ			263
THE INTERNATIONAL RELATIONS AND THE FOREIGN TRADE OF ROMANIA IN THE EARLY XXIth CENTURY Mariana COJOC.....			267

„ESEŢIALUL ESTE VIAŢA, NUMAI VIAŢA...”

LIMBAJELE SACRULUI ÎN SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ RUSĂ: PAVEL FLORENSKI

Adriana CÎTEIA..... 285

СВЯЩЕННЫЙ ЯЗЫК В РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ СВЯЩЕННЫЕ ДУХОВНОСТИ: ПАВЕЛ ФЛОРЕНСКИЙ

Адриана КЫТЕЯ..... 289

DIALECTICA NEGAŢIEI ÎN TEXTELE MARINEI ȚVETAEVA

Ecaterina HLIHOR 293

ДИАЛЕКТИКА ОТРИЦАНИЯ В ТЕКСТАХ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОИ

ЕКАТЕРИНА ХЛИХОР..... 305

PERIOADĂ DIN VIAŢA POETULUI A.S.PUŞKIN. EXILUL LA CHIŞINĂU

Natalia VÎLCOVAN 315

А.С.ПУШКИН , ПЕРИОД ЖИЗНИ ПОЭТА ВО ВРЕМЯ ССЫЛКИ НА ЮГ РОССИИ , В КИШИНЕВ

Наталия ВЫЛКОВАН..... 319

POSTFAŢĂ

Valentin STAN 325

ПОСЛЕСЛОВИЕ

Валентин СТАН 329

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

SAU

TIMP PENTRU ISTORII CONTROVERSATE ȘI NU NUMAI...

În anul 2008, s-au împlinit 130 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Rusia și România. Facultatea de Istorie și Științe Politice din cadrul Universității „Ovidius” Constanța cu sprijinul Consulatului General al Federației Ruse la Constanța, în perioada 10-14 mai, a organizat pentru a marca acest moment important în devenirea istorică a spațiului Sud-Est European, conferința științifică intitulată „1878-2008 - 130 DE ANI DE LA STABILIREA RELAȚIILOR DIPLOMATICE ÎNTRE RUSIA ȘI ROMÂNIA”.

La eveniment, au participat cadre universitare, cercetători, diplomați din ambele state dar și studenți, masteranzi, doctoranzi ai facultății organizatoare.

Volumul de față, tipărit, în sfârșit, după câțiva ani, a adunat comunicările susținute în plenul conferinței cât și studii semnate de cercetători ce s-au alăturat demersului nostru de a publica o lucrare ce se dorește a fi doar „un punct de vedere”. Doar atât, deoarece nu au fost „acoperite” științific toate dimensiunile temporal-istorice ale relațiilor bilaterale. Și nu am dorit asta! Sunt fragmente dintr-un *timp istoric controversat*, ar spune unii, sau *realist*, după alte opinii, prezentate în volum, într-o contemporaneitate ciobită și reconstruită în golurile devenirii umanității la începutul unui nou Mileniu.

Am încercat să prezentăm materialele în limba română, traduse, unele integral, în limba rusă iar acolo unde s-a impus realitatea lipsei de fonduri, am expus materialele în limba engleză. Dar, și aici, pot sublinia partea pozitivă a ... situației: înlăturarea barierelor lingvistice pentru o cât mai largă diseminare a informației rezultate în urma cercetărilor, așa spune eu, științifice.

Volumul, pentru criticii istoriei sau/și ai științificității în general, ar putea fi perceput în diverse ipostaze, aprecierile putând glisa de la eterogen la, de ce nu ... „extravagant”. Evident, folosesc acești termeni pentru a fi, totuși, moderată în limbaj.

În calitate de coordonator al acestui număr special al „Analelor Facultății de Istorie și Științe Politice”, nu mi-am propus o arhitectură structural-limitată de canoanele academice. Contemporaneitatea invocată în care, de multe ori, cei care poartă „stindardul” deontologiei academice sunt departe de ea sau îmbrăcați doar cu hainele „nudității” sale, poate fi strivită de oricine în numele a orice.

Volumul este deschis prin Cuvântul E.S. Viktor Nikolaevici Demin, Consulul General al Federației Ruse la Constanța la acea vreme, împărțit fiind în

patru „încercări” istorice și nu numai. Astfel, în prima parte sunt surprinse în câteva note domnia lui Petru I (Natalia Vîlcovan), date și însemnări despre războiul purtat între anii 1877-1878 (Vladimir Burkov, Enache Tușa) dar și câteva aspecte din „avatarurile” unei vecinătăți, așa spune *complexe*, punctate de Daniela Bușă.

Pornind de la zicerea lui Miron Costin în celebra lucrare *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* și-anume: „Iară nu sunt vremile supt cârma omului, ci bietul om supt vremei”, am grupat acele studii ce aduc în primul plan istoriografic imagini de timp suspendat dintr-o lume ce a cunoscut experiența cruntă a totalitarismului stalinist (Marian Cojoc) pogorât asupra acestei părți de lume sau fragmente din sistemul relațiilor internaționale din perspectiva bipolarității, mai precis, perioada Războiului Rece (Emanuel Plopeanu, Petre Opreș).

Al treilea segment al volumului reprezentat de studiile semnate de Florin Anghel, Constantin Hlihor, Marius Cojocar, Mihaela Melinte, Daniel Cîțirigă, Oana Tătaru, Constantin Buchet, Mariana Cojoc trasează perimetrul unei alte dimensiuni cronologice, de data aceasta neîmpărțită la doi, dincolo de logica Războiului Rece.

Finalul este marcat de cuvintele lui Dostoievski din *Idiotul* după care: „Esențialul este viața, numai viața...” poate motiva înțelegerea „celuilalt” prin găsirea acelor punți comune de *vecinătate complexă: ortodoxia* și, dacă nu, sau – *cultura*. În această a patra partiție a volumului au semnat: Adriana Cîteia, Ecaterina Hlihor, Natalia Vîlcovan, concluziile conferinței de la Constanța din 10-14 aprilie 2008, fiind elocvent sintetizate de Valentin Stan.

În fapt, pot spune că dezbaterile conferinței organizate de Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța, m-au condus spre întrebări și, poate, răspunsuri..., așa cum, probabil, toți participanții au realizat importanța evenimentului. Iar dacă, *Istoria* ne-a plasat în acest spațiu, la frontierele construcției europene și euro-atlantice, avem, totuși, datoria de a supraviețui și de a face efortul neexportării conflictelor. Ce ne costă? Vieți irosite, măcinate în conflictele așezării primordiale, neînțelegând spiritul pragmatic și realist al vremurilor? Putem depune, cel puțin, efortul de a înțelege. Putem spune că am încercat. Am încercat și noi, la Constanța, în timpuri istorice controversate și nu numai...

Conf.univ.dr. Mariana COJOC

CUVÂNTUL DE DESCHIDERE LA CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ SUSȚINUTĂ LA UNIVERSITATEA „OVIDIUS”

DE EXCELENȚA SA Viktor Nikolaevici DEMIN,

CONSULUL GENERAL AL FEDERAȚIEI RUSE LA CONSTANTA

**Stimate Domnule Rector,
Stimați participanți și invitați ai conferinței,**

Aș vrea să încep prin a remarca eforturile pe care conducerea Universității „Ovidius” le-a întreprins pentru desfășurarea conferinței științifice de astăzi.

În cadrul acesteia, se dezbate o temă foarte actuală - 130 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Rusia și România. Cu această ocazie putem să vorbim, nu numai despre aspectele istorice, dar și despre condiția colaborării bilaterale și perspectivele sale.

Aș vrea să remarc promptitudinea cu care conducerea Universității de Stat din Sankt-Petersburg a răspuns invitației domnului Rector, în privința trimiterii delegației de profesori, în scopul participării la Conferința de față. Avem plăcerea de a vedea profesori USSP prezenți aici - profesor Vladimir Ghermanovici Burkov și docentul acestei universități, Vladimir Vladimirovici Vasilie.

Suntem bucuroși că forumul actual a trezit interesul unor cunoscuți profesori ai diferitelor centre de cercetare din București, care se ocupă de problematica relațiilor ruso-române și care sunt prezenți aici.

Considerăm un semn pozitiv participarea la desfășurarea conferinței, a reprezentantului M.A.E. al României, domnul Consilier Alexandru Chiș care, din punctul nostru de vedere, confirmă importanța practică a temei în dezbatere de azi.

Considerăm că efortul tuturor celor care au participat direct la pregătirea forumului actual, merită toată aprecierea noastră. Îl am în vedere pe domnul Prorector, Doctor în Științe Marian Cojoc, colaboratorii decanatului Facultății de Istorie și Științe Politice, reprezentanții colectivului didactic și ai studenții interesați de această temă.

Un ajutor important în luarea multor decizii organizatorice l-a oferit profesorul Natalia Alexandrovana Vâlcovan.

Pe toți cei prezenți astăzi, aici, vă salutăm. Fără îndoială, istoria celor 130 de ani de relații diplomatice dintre Rusia și România nu acoperă întreaga colaborare a acestor două țări, din perioada lor de existență. Legăturile dintre ele

au existat cu mult înainte. Se știe, printre altele, că domitoriile cnezatelor moldovenești începând cu secolul al XV-lea, nu o dată au încheiat acorduri politico-militare cu statul rus, făcând alianțe împotriva Imperiului Otoman.

Astfel da acorduri erau încheiate de către Ștefan cel Mare cu Ivan al III-lea precum și de Dimitrie Cantemir cu Petru I. O lungă perioadă de timp, Rusia a protejat cnezatele Moldova și Valahia și nu de puține ori a inițiat dezvoltarea autonomiei lor, iar mai târziu a întreprins pașii necesari pentru unirea lor într-un stat unitar.

După cum știm, de iure, relațiile diplomatice dintre țările noastre au fost stabilite pe 15 octombrie 1878, când trimisul Rusiei, baronul D.F.Stuart a înmănat regelui Carol I actele de acreditare.

Cred că, mai puțin este cunoscut faptul că, România a avut relații diplomatice cu Rusia precum și cu alte state (Austro-Ungaria, Germania, Italia și Franța), încă dinaintea proclamării independenței. Începutul a fost stabilit în anii 1868 – 1869, când în urma acreditării Consulului General al Rusiei la București, C.C. Ofenberg, Carol I, pe atunci domnitor român, l-a trimis la Sankt-Petersburg pe reprezentantul său, Luis Stedje, în calitate de agent diplomatic. El a fost primit în capitala Rusiei pentru o perioadă scurtă, fiindcă nu fusese stabilită o reprezentanță permanentă a României în Rusia. O astfel de instituție s-a format în 1874, la sosirea la Sankt-Petersburg a noului agent român, C. Filipescu. Șederea lui în Rusia a fost la fel de scurtă, însă ”Agenția Română” fondată după plecarea sa a continuat să funcționeze. Din anul 1876 agenția a funcționat sub numele de „Agenția diplomatică Română”.

După recunoașterea independenței României, în 1878, Împăratul Alexandru al II-lea al Rusiei a promovat statutul reprezentanței rusești în București cu o treaptă mai sus și a numit agentul diplomatic și pe consulul general care se aflau acolo, ministru – rezident. Regele Carol I și-a numit în același an, reprezentantul ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar. Conducătorul misiunii rusești la București a fost promovat la același grad la sfârșitul anului 1880.

La Universitatea „Ovidius” există copii ale documentelor Arhivei politicii externe a Imperiului Rus, a unor evenimente legate de tema actuală. Putem să le vedem prin vizionarea expoziției, de altfel bine organizată, aflată în holul universității.

În timpul scurs de la acea epocă și până astăzi, lumea s-a schimbat esențial și Rusia și România au trecut peste multe evenimente istorice care au influențat radical construcția statală și culturală, precum și politica externă. În condițiile geopolitice actuale, relațiile bilaterale suportă mai mult ca niciodată influența tendințelor de dezvoltare mondiale și regionale. Se aprofundează internaționalizarea (globalizarea) proceselor în sferile politico-militare, economice, de comerț precum și în alte domenii. Se ascunde lupta concurențială pentru piețele cu potențial. Apar noi și periculoase provocări și amenințări.

Desigur, toate acestea se reflectă și în practica cooperării ruso-române. În unele direcții se creează condiții favorabile pentru progres, în altele se înregistrează greutăți și inconveniențe. Foarte important este ca toate aceste elemente să fie supuse unei analize atente și apreciate obiectiv atât de participanții direcți ai aceste colaborări bilaterale cât și de oamenii de știință.

Fără îndoială, sunt bine venite comparațiile și observațiile față de aceste aprecieri și discuții, cu participarea ambelor părți astfel încât, luând în considerare trecutul istoric, să se continue cercetarea științifică și argumentată a unor căi de dezvoltare dinamică a relațiilor ruso-române. Consider că această conferința de astăzi oferă oportunitatea unei asemenea analize și schimb de păreri.

Aș fi vrut să atrag atenția către un alt aspect important pentru noi și anume, orașul Constanța Acesta este un centru politico-administrativ, economic și cultural al regiunii istorice Dobrogea. De această zonă ne leagă multe prin istoria comună. Important este și faptul că de mai mult de 300 de ani aici locuiesc mai multe mii de compatrioți de-ai noștri, în primul rând rușii – lipoveni.

Remarcăm faptul că astăzi, Constanța și județul Constanța se dezvoltă dinamic, stabilesc legături cu regiuni din alte țări, cu prioritate din Europa și Asia. Se simte aici interesul crescând către aprofundarea interacțiunii multilaterale cu Rusia. Aceasta se observă atât la nivel regional cât și la nivelul municipal din partea structurilor puterii și cercurilor de afaceri. Acest tip de potențial există și în diferite regiuni ale Federației Ruse. În interesul ambelor părți, trebuie să fim mai activi în utilizarea resurselor și a posibilităților pe care le avem.

În acest context, există mari perspective pentru dezvoltarea relației dintre Constanța și Sankt-Petersburg, în interesul ambelor părți. Din acest motiv, este creată și baza juridică favorabilă sub forma unui Acord de Parteneriat între cele două orașe. Acordul a fost semnat de Guvernatorul Sankt-Petersburg-ului și Primarul Constanței, în timpul vizitei delegației constănțene, care a avut loc în luna aprilie a anului trecut, la Sankt-Petersburg.

Aș dori să-mi exprim speranța că această conferința de astăzi va reprezenta un pas în consolidarea legăturilor științifice dintre savanții din Sankt-Petersburg și colegii lor din Constanța, aceasta contribuind la dezvoltarea relațiilor ruso-române în general.

Vă urez succes în cadrul activității desfășurate și vă mulțumesc pentru atenție!

ТЕКСТ ВЫСТУПЛЕНИЯ
НА НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
В УНИВЕРСИТЕТЕ «ОВИДИУС»
ГЕНЕРАЛЬНОГО КОНСУЛА РОССИИ В КОНСТАНЦЕ
В.Н.ДЕМИНА

**Уважаемый господин Ректор,
Уважаемые участники и гости конференции,**

Я хотел бы начать с того, чтобы отметить усилия, которые руководство университета «Овидиус» и лично господин Ректор Виктор Чупинэ предприняли для проведения сегодняшней научной конференции. Она посвящена, бесспорно, очень актуальной теме - 130-летию установления дипломатических отношений между Россией и Румынией. Это дает важный повод поговорить не только об истории, но и о сегодняшнем состоянии двустороннего сотрудничества, и о его перспективах.

Хотел бы отметить готовность, с которой руководство Санкт-Петербургского государственного университета откликнулось на приглашение господина Ректора о направлении делегации ученых для участия в данной конференции, и мы имеем удовольствие приветствовать присутствующих здесь профессора СПбГУ Владимира Германовича Буркова и доцента этого вуза Владимира Владимировича Василика.

Весьма рады, что интерес к этому форуму проявили известные ученые из различных научных центров Бухареста, занимающиеся проблематикой российско-румынских отношений, которые также присутствуют среди нас.

Хорошим знаком считаем участие в работе конференции представителя Министерства иностранных дел Румынии, господина советника Александру Гиша, что, на наш взгляд, подтверждает практическую важность обсуждаемой сегодня темы.

Полагаю, что высокой оценки заслуживает вклад всех, кто занимался непосредственной подготовкой данного научного форума. Имею в виду проректора доктора Мариана Кожок, сотрудников деканата факультета истории и политических наук, представителей профессорско-преподавательского состава, а также и интересующихся этой темой студентов.

Большую помощь в решении многих организационных вопросов оказала профессор Наталья Александровна Вылкован.

Мы всех Вас сегодня приветствуем.

130-летняя история дипломатических отношений между Россией и Румынией, конечно же, не исчерпывает всего объема сотрудничества двух стран за период их существования. Связи между ними существовали и ранее. Известно, в частности, что господари княжества Молдавии, начиная с пятнадцатого века, неоднократно заключали военно-политические союзы с Русским государством в борьбе против владычества Османской империи. Такие союзы заключали Штефан Великий с Иваном III и Дмитрий Кантемир с Петром I. Россия в течение длительного времени покровительствовала Молдавии и Валахии и немало сделала для расширения их автономии, а впоследствии – и для их объединения в единое государство.

Как мы знаем, де-юре дипломатические отношения между нашими странами существуют с 15 октября 1878 года, когда российский посланник барон Д.Ф.Стуарт вручил королю Румынии Каролю I верительные грамоты.

Однако, думаю, менее известно, что де-факто дипломатические отношения с Россией, как и рядом других государств (Австро-Венгрии, Германией, Италией и Францией), Румынии удалось установить еще до провозглашения своей независимости. Начало им было положено в 1868-1869 годах, когда вслед за аккредитацией российского генерального консула в Бухаресте Г.Г.Оффенберга в качестве дипломатического агента, Кароль I, тогда еще румынский князь, направил в Санкт-Петербург своего представителя Луиса Стедже. Он был принят в российской столице, но на краткий срок, и постоянное румынское представительство в России не было образовано. Учреждение такого представительства состоялось в 1874 году, по прибытии в Санкт-Петербург нового румынского агента Г.Филиппеску. Его пребывание в России было также непродолжительным, но основанное после его отъезда «Румынское агентство» продолжило функционировать. С 1876 года оно открыто именовалось «Румынским дипломатическим агентством».

После международного признания независимости Румынии в 1878 году император Александр II повысил статус российского представительства в Бухаресте на одну ступень и назначил пребывавшего там дипломатического агента и генерального консула министром-резидентом. Румынский князь в том же году назначил своего агента чрезвычайным посланником и полномочным министром. Глава российской миссии в Бухаресте был повышен до такого же уровня в конце 1880 года.

В Университете «Овидиус» имеются копии документов из Архива внешней политики Российской империи о событиях, связанных с данной

темой. Мы могли с ними ознакомиться при осмотре прекрасно оформленной выставки, развернутой в вестибюле этого здания.

За истекшее с той эпохи время мир кардинально изменился. И Россия, и Румыния прошли через многие исторические перипетии, которые радикально повлияли на их внутригосударственное устройство, экономические уклады, социальный и культурный облик, внешнеполитическую стратегию. В современных геополитических условиях двусторонние отношения более чем когда-либо испытывают на себе воздействие общемировых и региональных тенденций развития. Углубляется интернационализация процессов в военно-политической, торгово-экономической и других сферах. Обостряется конкурентная борьба за перспективные рынки. Возникли новые, более опасные вызовы и угрозы.

Естественно, все это находит отражение и в практике российско-румынского сотрудничества. На одних его направлениях создаются предпосылки для прогресса, на других – трудности и препятствия. Очень важно, чтобы и то, и другое подвергалось тщательному анализу и объективно оценивалось как непосредственными субъектами двусторонних отношений, так и представителями науки. Безусловно, полезны сопоставления таких оценок и дискуссии с участием обеих сторон, чтобы с учетом исторического прошлого продолжить научно обоснованный поиск путей более динамичного развития российско-румынских отношений. Полагаю, что сегодняшняя конференция является подходящим случаем для такого анализа и обмена мнениями.

Хотел бы обратить внимание еще на одно обстоятельство. Для нас город Констанца, где проходит конференция, имеет немалое значение. Это – административно-политический, экономический и культурный центр исторической области Добруджа. С этим краем многое связано в нашей общей истории. Важно и то, что на протяжении более трех столетий здесь проживают многие тысячи наших соотечественников, прежде всего русских-липован.

Мы замечаем, что Констанца и Констанцкий уезд ныне динамично развиваются, активно наращивают международные связи с регионами многих стран, прежде всего Европы и Азии. Ощущаем нарастающий здесь интерес и к углублению всестороннего взаимодействия с Россией. Это проявляется как на региональном, так и муниципальном уровнях, со стороны и властных структур, и деловых кругов. Существенный потенциал к такому сотрудничеству есть и в различных регионах Российской Федерации. В интересах обеих сторон предпринять более активные шаги, чтобы использовать имеющиеся для этого возможности.

В данном контексте нам представляется весьма перспективным

развитие взаимовыгодных связей Констанцы с Санкт-Петербургом. Для этого создана и благоприятная правовая основа в виде Соглашения о партнерстве между двумя городами. Оно подписано Губернатором Санкт-Петербурга и Мэром Констанцы в ходе визита делегации Констанцы в Санкт-Петербург в апреле прошлого года.

Хотелось бы выразить надежду, что сегодняшняя конференция станет практическим шагом в укреплении научных связей ученых из Санкт-Петербурга с коллегами из Констанцы, и это будет способствовать развитию российско-румынских отношений в целом.

Желаю плодотворной работы и благодарю за внимание.

12 апреля 2008 года

DIN ÎNCEPUTURI...

FAPTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA ȚARULUI PETRU I

Natalia VÎLCOVAN*

De peste 300 de ani, atât personalitatea eminentă a țarului Petru I, cât și activitatea sa, au ridicat o serie de întrebări la care istorici, politicieni și oameni de cultură, nu au găsit încă răspunsuri. Persoana țarului a fost copleșitoare atât la propriu, cât și la figurat (înălțime 2,04 m, îmbrăcăminte și încălțăminte numai la comandă). Totodată, tranziția Rusiei patriarhale pe drumul dezvoltării capitaliste a fost într-adevăr pregătită prin acțiunile cu un impact profund, proiectate și dirijate de către Petru I.

Petru cel Mare s-a născut pe data de 30 mai/ 9 iunie 1672 în familia lui Mihail Romanov, o dinastie care conducea Rusia din anul 1613. Romanov-ii vor dispărea odată cu Revoluția din Octombrie 1917, când familia țarului va fi asasinată. Mama lui Petru I a fost Natalia Narîșkina, a doua nevastă a țarului Alexei Romanov. Între familia acesteia și neamul Miloslavski - din care făcea parte prima nevastă a țarului – a existat o mare animozitatea de-a lungul timpului. Asasinări, otrăviri, izgoniri și multe alte acte tragice au avut loc ca urmare a vrăjbei dintre cele două familii nobiliare. Pe lângă acest conflict, situația economică și politică a Rusiei a fost, de asemenea, foarte complicată. Războaiele de lungă durată cu Suedia – susținută de Anglia - și cu Franța, s-au dovedit a fi istovitoare; cheltuielile materiale uriașe necesare pentru ducerea acestor războaie, goleau visteria statului și îngreunau situația internă. Dușmania, lupta pentru tron și revoltele îl determinau pe țar să manifeste în conducerea țării, calități precum: voință de fier, curaj, maturitate politică și iscusință. Cu toate acestea, tânărul Petru I lipsit de experiență nu s-a lăsat intimidat și nu a fost șovăielnic în acțiunile sale.

În anul 1682, la frageda vârstă de 10 ani, Petru I a fost încoronat și a devenit țar. Deoarece încă nu era major, s-a hotărât că va domni împreună cu fratele său patern, Ivan al V-lea sub regența surorii mai mari, Sofia. Practic, domnia țarinei Sofia a durat 7 ani. În acești ani, Petru I devine major și se

* Profesor metodist limba rusă, Constanța.

remarcă prin mintea sa scilpitoare și ambițiile nelimitate. În această perioadă, petrece mult timp la Moscova în vechea cetate a țărilor, unde i se permite să organizeze două *regimente de joacă* (numite „copilărești”): Preobrajenski și Semeonovski. Această mică armată a lui Petru I era compusă din tinerii săi colegi de joacă, fii ai nobililor de la curtea țarului Alexei. Copiii se jucau de-a războiul, iar pe măsură ce creșteau, jocurile lor deveneau din ce în ce mai realiste, purtau uniforme adevărate și li se dădeau arme și muniții de luptă. Cu timpul, aceste *distracții* militare se transformă în jocuri de război, iar *regimentele de joacă* în unități militare bine înarmate care vor sta la baza Gardei Imperiale. De asemenea, acestea au avut un rol central în timpul *răscoalei strelîților*, protejându-l pe Petru I și ajutându-l să-și mențină puterea.

Tot acum, Petru I ajunge, într-una dintre numeroasele lui rătăcirii pe străzile Moscovei, în Nemetskaia Slobada - cartierul străinilor -, unde face cunoștință cu personaje interesante, instruite și dornice să-și comunice cunoștințele: genevezul Lefort, bătrânul scoțian Gordon, strasburghezul Timmerman, olandezul Winnius ș.a.. Aceștia îl vor iniția în tainele civilizației și obiceiurilor europene, dezvoltându-i pasiunea pentru studiul culturii apusene și, de altfel, îi vor deveni profesori în materie de artă militară și de navigație. Pasiunea pentru navigație apare atunci când, într-o primă instanță, este descoperită o mică veche ambarcațiune englezească cu vele (botik) în apropierea unei reședințe regale din apropierea Moscovei, în Izmailovo. Mai târziu, țarul însuși va construi un asemenea vas la Sankt-Petersburg – în prezent reconstituit și expus pe Neva.

Înlăturată de la putere, sora sa cea mare, Sofia complotază pentru răsturnarea și uciderea lui Petru I în încercarea sa de a recupera tronul. Planul acesteia eșuează, iar Petru I, susținut de moscoviții loiali, precum și de străinii liberi, îi va reprima pe strelîții surorii sale. Țarevna Sofia va fi trimisă la mânăstirea Novodevicie și închisă pe viață. În anul 1696, la 29 de ani, fratele său, Ivan al V-lea Ignorantul moare pe neașteptate, iar Petru I va căpăta puterea deplină.

În anul 1695, Petru I a organizat o campanie de război împotriva turcilor, în cadrul căreia a fost cucerită cetatea Azov. De asemenea, acesta a încheiat o alianță cu domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir. Soarta a avut grijă ca această legătură să fie de lungă durată. Șase ani mai târziu, între 18-22 iulie 1711, armata moldavo-rusă va fi înconjurată, atacată și înfrântă de turci lângă Stănilești, fiind nevoită să încheie pacea în condiții dezavantajoase. Dimitrie Cantemir va fi nevoit să părăsească Moldova și să se refugieze la curtea țarului, unde va deveni sfetnicul lui Petru I.

Între anii 1695-1698, Petru I, ascuns printre diplomații unei ambasade (Marea Ambasadă) ce număra 270 de supuși, întreprinde incognito o călătorie de lungă durată în Europa sub numele de Piotr Mihailov. În timpul acestei călătorii, Petru I nu s-a comportat ca un țar, ci ca un om dornic să cunoască cât mai multe informații și să le pună în practică. A fost în mod special interesat de domeniul

naval și de construcția de nave: a muncit într-un șantier naval din Olanda, a studiat funcționarea instrumentelor de navigația în Germania, achiziționând multe dintre acestea pentru viitoarea sa flotă (majoritatea acestora utilizate de Petru I sunt expuse în Muzeul Ermitaj).

Reîntors în Rusia, își începe activitatea de reformare a armatei și a flotei maritime. Își va dedica întreaga viață modernizării întregului Imperiu și transformării acestuia într-un mare stat european. În acest scop, va trimite la studii în străinătate sute de copii de nobili, invitând totodată în Rusia, oameni de știință și specialiști din diferite domenii. Cu toate acestea, își dă seamă că aceste transformări pot fi realizate și prin asigurarea ieșirii la Marea Baltică, lucru ce ar fi permis dezvoltarea relațiilor comerciale cu alte țări europene.

În anul 1700, Petru I va declanșa războiul nordic cu suedezi – un război care va continua până la moartea sa (21 de ani). La sfârșitul acestui război, teritoriul rus va fi extins de-a lungul litoralului Mării Baltice, iar Suedia nu se va mai afla niciodată în vreun conflict armat cu Rusia, nici chiar în timpul celui de-al doilea război mondial când își va menține neutralitatea. La începutul Războiului Nordic, Petru I cucerește un teritoriu în delta fluviului Neva, important prin faptul că asigura ieșirea la Marea Baltică prin Golful Finic. Aici, Petru I va pune bazele Sankt Petersburgului – un oraș modern, voit a fi european. Alexandr Pușkin surprinde acest moment în poemul *Călărețul de Aramă*, scoțând în evidență realizările țarului :

« Și el gândea:

De-aici, viteji

Băga-vom spaimă-n suedezi;

Aici noi un oraș vom face

În ciuda mândrului vecin.

Natura a sortit din plin

Ca spre Europa voia noastră

Să taie în acest loc fereastră;

Ca un picior puternic noi

Să ne înfigem lângă mare;

Aici din nesfârșita zare

Tăind prin unde drumuri noi,

Ca oaspeți o să vină toate

Pavilioanele – ș-apoi

Petrece-vom în libertate. »

Istoria nașterii orașului pe Neva (Palmira Nordului sau Veneția Rusiei) este direct legată de Petru I, orașul purtându-i de altfel numele – orașul Sfântului Petru – Sankt Petersburg. Construcția orașului a început în 1703 și a presupus numeroase jertfe umane, deoarece delta Nevei era un ținut mlăștinos cu multe insule și canale. Prima construcție ridicată pe mica insulă Zaiacii a fost cetatea Petru și Pavel, transformată mai târziu într-o închisoare politică. Primul deținut politic de mare rang a fost chiar fiul lui Petru I, Alexei, pe care țarul îl suspecta a

fi implicat într-un complot îndreptat împotriva sa. În catedrală aflată pe teritoriul cetății au fost înmormântați Petru I și familia sa.

Insula Kotlin – cucerită de la suedezi - aflată în apropierea Sankt Petersburgului a fost transformată în cetate și bază militară – Kronstadt (orașul Coroanei), devenind un avanpost împotriva posibilelor atacuri de pe mare. Cetatea a fost fortificată printr-o serie de lucrări ce au presupus transportul unor uriașe cantități de piatră cu ajutorul șlepurilor; în același fel au fost construite mici insule care au stat la baza unor noi forturi ce aveau drept scop închiderea accesului dinspre mare spre Sankt Petersburg. Toate aceste lucrări de fortificare au permis dezvoltarea unui oraș cosmopolit într-un ritm alert cu arhitectură deosebită la care au contribuit arhitecți din toată Europa (Trezzini, Monferran, Falcone, Rossi).

În anul 1712, Petru I mută capitala țării din Moscova la Sankt Petersburg – care va deveni principalul port maritim precum și un oraș al palatelor. Centrul istoric al Sankt Petersburg-ului, numit uneori și *muzeul în aer liber al neoclasicismului*, a fost primul loc din patrimoniul rusesc înscris pe lista UNESCO a Locurilor din patrimoniul mondial.

Personalitatea puternică a lui Petru I îl determina să fie în permanență activ și, spre deosebire de predecesorii săi, nu ocolea munca fizică, utilizarea de instrumente, unelte de lucru, arme și alte dispozitive. A fost ofițer, amiral iscusit, constructor de nave, politician și economist. Calitățile și cunoștințele sale multiple se regăsesc în reformele aplicate în diferite domenii. Astfel începe construcția de nave militare în șantierul naval de pe Neva, punând astfel bazele flotei militare. A creat armata permanentă rusă, iar la sfârșitul domniei sale, armata număra peste 300.000 de soldați și ofițeri. A reorganizat sistemul politic: senatul a devenit un organ suprem de conducere alături de 10 colegii (ministere). Este introdus și un bir/ impozit pe cap de locuitor (capitație) care a contribuit la susținerea dezvoltării manufacturilor și a comerțului.

Reformele lui Petru I s-au regăsit și în viața cotidiană, fiind schimbate îmbrăcămintea, comportamentul și aspectul exterior. Petru I introduce stilul de îmbrăcăminte apusean, obligând bărbații să își tundă părul și să-și radă bărbile. A schimbat și calendarul, mutând anul nou de la 1 septembrie la 1 ianuarie. Ca noutate, a introdus obiceiul de a se împodobi pomul de iarnă, organizând mari festivități cu ocazia sărbătorilor de iarnă. Toate aceste schimbări nu au fost pe gustul oamenilor simpli, care nu au putut să se obișnuiască cu noile cutume. Aceștia s-au refugiat astfel în sudul Rusiei și de acolo în România, zona Moldovei și Dobrogea, unde au înființat obști rusești de rit vechi (lipoveni) care populează și astăzi teritoriul României, în Delta Dunării.

În anul 1721, prin tratatul de la Nystadt, se încheie Marele Război al Nordului. Petru I câștigase războiul încă din 1709 când prin lupta de la Poltava, aliat cu Danemarca și Polonia, a nimicit armata regelui suedez Carol al XII lea. Datorită victoriilor și achizițiilor teritoriale, Petru I a deschis o cale directă de acces către Europa Apuseană. După pacea de la Nystadt, Petru se proclamă

împărat, iar titulatura țării se schimbă în Imperiul Rus. Petru I era un împărat puternic, renumit, admirat în Europa și respectat de națiune, *părinte al patriei, împărat a toate Rusiile*, cu un stil de conducere actualizat la cerințele timpului.

Din ordinul lui Petru cel Mare, în anul 1724 a fost înființată prima Academie de Științe din Rusia. Sfârșitul domniei lui Petru I era iminent. Împăratul moare la 28 ianuarie 1725 și este înmormântat în catedrala Petru și Pavel. Și în prezent, la mormântul său se fac pelerinaje și se depun coroane de flori. Poporul rus iubește Sankt Petersburgul - orașul de suflet al Rusiei, apreciind meritele creatorului său.

Amintirea primului împărat al Rusiei este immortalizată prin monumentele care se găsesc atât în Sankt Petersburg cât și împrejurimile acestuia precum și în capitalele țărilor unde persoana țarului și-a făcut simțită prezența. Țarina Ecaterina a II-a a înălțat în memoria lui Petru I monumentul ecvestru „Călărețul de aramă”, care simbolizează ridicarea și înflorirea Rusiei. Inamicii Rusiei sunt înfățișați simbolic, sub forma unui șarpe strivit de copitele calului cabrat. Acest monument de o deosebită expresivitate se află în centrul orașului, fiind simbolul Sankt Petersburgului.

„O, Tu, stăpân peste destin!
Cutezător, creând ursita,
Trecând prin beznă către cer,
Cu braț puternic, frâu de fier
Ai pus Rusia în picioare”.

RUSIA ȘI PROCESUL DE CONSTITUIRE A INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI

V.G. BURKOV*

Istoria consolidării și a devoltării statului român independent este indisolubil legată de istoria Rusiei și reprezintă o pagină din istoria diplomatică a Europei secolului al XIX-lea.

Acordul de pace de la Paris din anul 1856 prin care s-a încheiat conflictul Crimeei dintre anii 1853-1856, prevedea printre alte teme, organizarea în Moldova și Valahia (pe baza reprezentării boierești) a întâlnirilor consultative plenipotențiare (divan) care trebuiau să exprime dorințele principatelor în vederea viitoarei construcții statale. Tot la Paris s-a decis convocarea unei conferințe speciale pentru determinarea finală a situației și a drepturilor cnezatelor din zona dunăreană. Aceasta aducea în atenția vieții politice a Moldovei și Valahiei, problema unirii lor și obținerea independenței.

În anul 1857, după presiuni din partea Rusiei și Franței, armatele austriece și turcești au fost nevoite să părăsească teritoriile cnezatelor dunărene, iar în anul 1858, a fost întrunită conferința specială de la Paris care a avut loc din 22 mai până pe 19 august, pentru hotărârea statutului Moldovei și Valahiei. La conferință au participat reprezentanți ai Franței, Rusiei, Marii Britanii, Austriei, Turciei, Prusiei și Sardiniei.

În fruntea delegației rusești se afla Pavel Dmitrievici Kiseleff. În cadrul conferinței, au fost dezbătute rezultatele discuțiilor purtate în Divanurile Moldovei și Valahiei, care evidențiau clar dorința acestor principate de a se uni. Turcia, Austria și Marea Britania s-au pronunțat împotriva unirii. Rusia a susținut decisiv unirea cnezatelor și slăbirea influenței turcilor asupra lor. Unirea a mai fost susținută de Sardinia, care vedea în aceste principate, un potențial aliat în războaiele împotriva Austriei. Prusia a avut o poziție incertă. Delegația franceză a adus în discuția prealabilă, un proiect de compromis, conform căruia erau menținuți doi domnitori și era creată o comisie centrală comună, având funcția de organ legislativ și juridic. Mai mult decât atât, se propunea să le fie dată o denumire comună: „Principatele unite ale Valahiei și Moldovei”.

Pe data de 10 iunie 1858, proiectul francez a fost propus spre adoptare și după multe dezbateri, acesta a fost ratificat sub denumirea de: „Convenția cu privire la organizarea principatelor dunărene”. Conform Convenției, li s-a

* Prof.univ.dr., Facultatea de Relații Internaționale, Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg.

acordat denumirea de „Principatele unite ale Moldovei și Valahiei” și s-a prevăzut constituirea unor organe comune de conducere. Principatele trebuiau să se afle sub suzeranitatea sultanului turc și sub conducerea a doi domnitori diferiți, aleși pe viață, din rândul boierilor cu pământ în cadrul adunărilor reprezentative ale principatelor. De asemenea a fost prevăzută crearea unei comisii centrale pentru elaborarea unei legi unice și numirea unui înalt judecător unic, cu rezidența la Focșani. Ambele părți participante au garantat menținerea inviolabilității reciproce. Fără aprobarea lor, nimeni (inclusiv Turcia) nu avea voie să se amestece în treburile lor interne. Principatele (cnezatele) trebuiau să aibe reprezentanți la Constantinopol și să li se păstreze toate privilegiile, prevăzute de tratatul precedent. În comisia centrală, fiecare principat avea opt reprezentanți care elaborau, sancționau legi comune și instituiău judecata supremă. Fiecare principat avea organizate în mod identic detașamente de ordine care în caz de război se organizau într-o armată unificată.

În ianuarie 1859 (5 ianuarie în Moldova și 24 ianuarie în Valahia), pe tronul domnesc în Moldova și Valahia a fost ales un singur conducător – Alexandru Ioan Cuza. Această alegere a reprezentat un pas decisiv în procesul de unificare a principatelor, punându-se astfel bazele unui stat unic național român. Ca răspuns la acest eveniment, Turcia a exprimat un protest aspru care a fost susținut de Marea Britanie. Austria a inițiat pregătiri militare. Franța a recunoscut faptul săvârșit. Rusia a anunțat Austria și Turcia că în caz de intervenție militară împotriva acestor principate, aceasta nu se va limita numai la proteste verbale.

Declarația guvernului rus a forțat Austria să întrerupă relațiile (pe atunci numai consulare) cu principatele, iar Turcia a recunoscut dubla alegere a lui Cuza la 31 mai 1859. Fără îndoială, aceste fapte au contribuit la întemeierea României independente. În ianuarie 1862, la București a fost convocată Adunarea Națională și a fost creat un guvern unic. Astfel s-a desăvârșit unirea politică a cnezatelor dunărene prin crearea unui stat unitar sub denumirea de România.

Evenimentele care s-au precedat în această regiune, au atestat rolul important al Rusiei în consolidarea definitivă a suveranității României. În toamna anului 1876, din inițiativa părții rusești, s-au purtat discuții cu privire la posibilitatea unei colaborări ruso-române în războiul împotriva Turciei. La sfârșitul lunii septembrie 1876, delegația guvernamentală română aflată sub conducerea primului-ministru I.C. Brătianu, a sosit la Livadia, unde s-a negociat o înțelegere prealabilă în vederea trecerii armatelor rusești pe teritoriul românesc în caz de război cu Turcia. În cazul obținerii victoriei în acest război, Rusia s-a obligat să recunoască independența României. După această vizită, generalul N.N. Obrucev a elaborat principalele direcții ale convenției militare ruso-române. În România a fost trimis colonelul V.Î. Zolotariov din statul-major al Rusiei, cu scopul de a sprijini pregătirile armatelor române pentru război.

La 4 aprilie 1877, convenția ruso-română a fost semnată la București, de către ministrul afacerilor externe al României, Mihail Kogălniceanu și agentul diplomatic rus, consulul general D. Stuart. Prin aprobarea acestei înțelegeri de către parlament (camera reprezentanților) la 16 aprilie 1877, Rusia a recunoscut cu prioritate România, în calitate de stat suveran de facto.

Convenția din 1877 a fost alcătuită din două părți. În prima parte, referitoare la aspectele politice, guvernul român s-a obligat să faciliteze libera trecere a armatei ruse pe teritoriul României și să ofere o poziție favorabilă în cazul în care desfășurarea politică din Est (s-a referit la acutizarea mișcării de eliberare națională din Balcani) va forța Rusia să îndrepte armatele spre partea europeană a Turciei. Toate cheltuielile legate de nevoile armatei rusești trebuiau plătite de partea rusească. La rândul său, Rusia se obliga „să apere și să mențină drepturile politice ale statului român”. A doua parte a convenției se referea la prevederile înțelegerii militare care a reglementat în detaliu, condițiile trecerii armatelor rusești pe teritoriul României (utilizarea căilor ferate române și a alte mijloace de comunicație: poștale, telegrafice), oferirea ajutorului în aprovizionarea armatei rusești cu alimente, ș.a..

Convenția din anul 1877 a apărat România de pericolul real al invaziei armatelor turcești, plănuită deja de Poarta turcească, de asemenea a garantat independența politică a României. Convenția totodată a contribuit la realizarea eforturilor și dorințelor României în obținerea independenței depline față de turci.

La puțin timp după încheierea convenției, guvernul român a anunțat ruperea relațiilor cu Turcia, iar pe 9 mai 1877, Parlamentul a proclamat independența României. În vara aceluiași an, armata română a inițiat împreună cu Rusia, acțiuni militare împotriva Turciei. Rusia a pus la dispoziția României, 32 de tunuri grele, 9410 proiectile, 4 vagoane de praf de pușcă, 25.000 de arme. România a primit o sumă importantă de bani pentru cheltuieli militare.

La început, armatele române, cu susținerea armatei ruse, au apărat malul stâng al Dunării, apoi după ce au trecut pe celălalt mal la mijlocul lunii iulie 1877, au ocupat Nicopole. În august a fost încheiată convenția definitivă referitoare la activitățile trupelor militare ruso-române, care au participat în lupta pentru cucerirea Plevnei.

Medaliile rusești și românești acordate, au reprezentat un moment aparte al luptei comune împotriva dușmanului comun. Acestea sunt: medaliile rusești de argint și bronz, deschis și închis - denumite „În cinstea războiului ruso-turc”, înființate din ordinul țarului Alexandru al II-lea, pe 17 aprilie 1878 și medaliile românești, denumite „În cinstea războiului 1877-1878”, „În cinstea acțiunilor militare comune cu Rusia împotriva Turciei, 1877-1878” – eliberate de regele român Carol I, în 1879, precum și „Crucea românească pentru trecerea Dunării”, înființată de Guvernul român, la 15 iunie 1877. Aceste amintiri faleristice ale războiului ruso-turc (1877-1878) au reprezentat încă o confirmare -

un element important al faptului că în câștigarea independenței României, Rusia a susținut-o în războiul împotriva dușmanului comun.

Conferința de pace de la San Stefano, semnată pe 3 martie 1878 de contele N.P. Ignatiev și A.I. Nelidov din partea Rusiei și de Safvet pașă și Saadul-Bei din partea Turciei, a consfințit încheierea războiului ruso-turc. Cu prilejul negocierilor preliminare, României i s-a conferit o independență deplină, restituindu-i-se teritoriului Dobrogei de Nord.

Congresul de la Berlin din 13 iunie - 13 iulie 1878, a confirmat independența deplină a României (art. 43) precum și revenirea în granițele sale, a teritoriului Dobrogei de Nord. În afară de aceste aspecte, s-au confirmat și s-au extins drepturile Comisiei Dunărene, prin introducerea unui reprezentant din partea României. Astfel s-a încheiat juridic procesul de formare a independenței statului român.

РОССИЯ И СТАНОВЛЕНИЕ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫННИИ

В.Г.БУРКОВ

История становления и развития независимого румынского государства неразрывно связана с историей России и является важной страницей в дипломатической истории Европы 19 века.

Парижский мирный договор 1856 г. завершивший военные действия в ходе Крымской войны 1853-1856 гг., среди прочех вопросов предусматривал созыв в Молдавии и Валахии (на основе сословного представительства) чрезвычайных совещательных собраний (диванов) которое должны были выразить пожелания княжеств по поводу их будущего государственного устройства¹. Там же в Париже было решено для окончательного определения положения и прав Дунайских княжеств созвать специальную конференцию.

Это поставило в центр политической жизни Молдавии и Валахии вопрос об их объединении и получении независимости.

В 1857 г, под давлением России и Фракции австрийские и турецкие войска были вынуждены покинуть территорию Дунайских княжеств, а в 1858 г. была созвана специальная Парижская конференция, проходившая с 22 мая по 19 августа для определения статуса Молдавии и Валахии². В конференции приняли участие представители Франции, России, Великобритании, Австрии, Турции, Пруссии и Сардинии. Русскую делегацию возглавлял Павел Дмитриевич Киселев³. На конференции были обсуждены результаты дебатов в диванах Молдавии и Валахии, которые показали явное стремление этих княжеств к объединению. Однако, Турция, Австрия и Великобритания выступили против. За объединение княжеств и ослабление турецкой власти над ними решительно выступала Россия. Её поддержала Сардиния, видевшая в княжествах потенциального союзника в борьбе против Австрии.

*Професор кафедры европейских исследований факультета международных отношений Санкт-Петербургского государственного университета, доктор исторических наук.

¹ Сборник договоров России с другими государствами. 1855-1817. М.,1952. С.23-34.

² История внешней политики России. Вторая половина XIX века- М.,1999. С.56.

³ Граф П.Д.Киселев являлся в это время русским послом в Париже, а до этого, после русско-турецкой войны 1828-1829 гг., управлял Молдавией и Валахией,

(французскую делегацию возглавлял граф Валевский, английкую - лорд Каули, австрийскую - барон Гюбнер, турецкую - Фауд-паша, прусскую - Гатцфельд и сардинскую - Вилламорина).

Коллеблющуюся позицию занимала Пруссия. Французская делегация внесла на предварительное обсуждение компромиссный проект, согласно которого при сохранении двух отдельных князей намечалось создать общие для обоих княжеств - центральную комиссию, играющую роль законодательного органа, и верховный суд. Кроме этого предлагалось дать им общее название – „Соединенные княжества Молдавия и Валахия”⁴. 10 июня 1858 г. французский проект был принят за основу и после долгих дискуссий утвержден в виде „Конвенций относительно устройства Дунайских княжеств”⁵. По ней им было дано название „Соединенные княжества Молдавия и Валахия” и предусматривалось создание некоторых общих органов управления. Княжества должны были находиться под сюзеренитетом турецкого султана и под властью двух отдельных князей (господарей), избираемых пожизненно из числа местных крупных землевладельцев представительными собраниями княжеств. Также предусматривалось создание центральной комиссии по выработке единых законов и единого верховного суда с резиденцией в Фокшанах. Неприкосновенность княжеств гарантировалась договаривающимися сторонами. Без их разрешения никто не имел права (включая и Турцию) вводить войска на территорию княжеств или вмешиваться в их внутренние дела. Княжества должны были иметь своих представителей в Константинополе и сохраняли все свои привилегии и иммунитеты, предусмотренные прежними договорами. Центральная комиссия в Фокшанах, в которую каждое княжество выделяло по восемь представителей, вырабатывала и вводила общие для обоих княжеств законы, учреждала верховный суд. Каждое княжество имело одинаково организованные милицейские корпуса, которые в случае войны образовывали единую армию.

В январе 1859 г. (5 января - в Молдавии и 24 января - в Валахии) на господарский престол и в Молдавии, и в Валахии был избран единый правитель Александру Ион Куза. Избрание Кузы господарем Молдавии и Валахии явилось решающим шагом на пути к объединению страны и заложило основу единого национального румынского государства. В ответ на это Турция заявила резкий протест, поддержанный Великобританией. В Австрии были начаты военные приготовления. Франция высказалась за признание свершившегося факта. Россия же предупредила Австрию и Турцию, что в случае военной интервенции против княжеств не ограничится словесными протестами. Заявление русского правительства вынудило Австрию ограничиться разрывом отношений (в то время консульских) с княжествами, а Турцию признать 31 мая 1859 г. двойное избрание Кузы. Это безусловно способствовало образованию

⁴ Дипломатический словарь. М.Д971. Т.2. С.465-466.

⁵ История внешней политики России. Указ.соч. С.192.

независимой Румынии. В январе 1862 г. в Бухаресте было созвано единое Национальное собрание и создано единое правительство, чем было завершено политическое объединение Дунайских княжеств и создано единое государство под названием - Румыния.

Дальнейшие события в этом регионе также подтвердили большую роль России в окончательном закреплении суверенитета Румынии. С осени 1876 г. по инициативе российской стороны начались переговоры о возможном российско-румынском сотрудничестве в войне против Турции⁶. В конце сентября 1876 г. румынская правительственная делегация во главе с премьер-министром Ионом Брэтиану прибыла в Ливадия, где была достигнута предварительная договоренность о пропуске русских войск в случае войны с Турцией через территорию Румынии⁷. При успешном исходе войны Россия обязалась признать независимость Румынии. После этого визита генералом Н.Н.Обручевым были разработаны основные положения русско-румынской военной конвенции⁸. В Румынию был командирован полковник Генерального штаба России В.Г.Золотарев для оказания помощи в подготовке румынской армии к войне⁹.

4 апреля 1877 г. русско-румынская конвенция была подписана в Бухаресте министром иностранных дел Румынии Михаилом Когэлничану и русским дипломатическим агентом и генеральным консулом в Румынии Дмитрием Стюартом¹⁰. Этим соглашением, одобренным румынской палатой депутатов 16 апреля 1877 г., Россия первой признала Румынию в качестве фактически суверенного государства.

Конвенция 1877 г. состояла из двух частей. В соответствии с первой, политической частью, румынское правительство обязалось обеспечить русской армии свободный проход через территорию Румынии и благоприятную позицию по отношению к ней в случае если „дальнейшее развитие политического положения на Востоке (имелось в виду обострение восточного Боспорса в связи с национально-освободительным движением на Балканах) вынудит Россию направить свои войска в сторону Европейской Турции. Все расходы, связанные с нуждами русской армии, должны были оплачиваться русской стороной. В свою очередь,

⁶ Там же.

⁷ Освобождение Болгарии от Турецкого ига. М.,1964. Т.1. С.439.(Генерал Н.Н. Обручев - начальник Главного штаба России, автор стратегического плана русско-турецкой войны 1877-1878 гг. определял её цель как безусловное уничтожение владычества турок, на Балканском полуострове, освобождение Болгарии и создание независимых государств на Балканах: Сербии, Черногории и Румынии).

⁸ История внешней политики России. Указ.соч. С.192.

⁹ Сборник материалов по русско-турецкой войне 1877-1878 гг. на Балканском полуострове. СПб.,1898. Вып. II. С.234-237.

¹⁰ Зальшкин М.М. Военно-политическое сотрудничество между Румынией и Россией в войне 1877-1878 гг. // Россия и Восточный кризис 70-х годов XIX в. М.1981. С 160.

Россия обязалась „охранять и заставлять уважать политические права румынского государства”. Вторая часть соглашения, представлявшая собой специальную военную конвенцию, детально регламентировала условия прохода русских войск через территорию Румынии (использование румынских железных дорог и других путей сообщения, средств связи (почтовая и телеграфная), оказание содействия в снабжении русской армии продовольствием и фуражом и т.д. Данная русско-румынская конвенция 1877 г. не только обезопасила Румынию от реальной угрозы вторжения турецких войск, планы которого уже вынашивались Портой, но и гарантировала политическую самостоятельность Румынии и способствовала усилению в ней стремлений к достижению полной независимости от Турции. Вскоре после заключения конвенции румынское правительство объявило о разрыве отношений с Турцией и 9 мая 1877 г. парламент Румынии провозгласил независимость страны. С лета того же года румынская армия начала совместные с Россией военные действия против Турции. Из России для Румынии было доставлено 32 тяжелых орудия, 9410 снарядов, 4 вагона пороха, 25 тысяч ружей¹¹. Румынии также была выплачена Россией крупная денежная субсидия на военные расходы.

Первоначально румынские войска при поддержке русских отрядов обороняли левый берег Дуная, а затем, переправившись в середине июля 1877 г. через Дунай заняли Никополь. В августе было достигнуто окончательное соглашение о совместных действиях русских и румынских войск, которые приняли участие в боях за Плевну.

Своеобразным памятником совместной борьбы против общего врага стали российские и румынские награды. Это российская серебряная, светлобронзовая и темнобронзовая медали „За русско-турецкую войну”, учрежденные „высочайшим повелением” императора Александра II 17 апреля 1878 г. румынские медали „В память войны 1877-1878 гг.” и „В память совместных военных действий России и Румынии в войне с Турцией в 1877-1878 гг.”, учрежденные румынским правителем Паролем I в 1879 и в 1907 гг., а также румынский крест „За переход через Дунай”, учрежденный румынским правительством 15 июня 1877 г.¹². Эти фалеристические памятники русско-турецкой войны 1877-1878 гг. стали еще одним подтверждением того, существенным элементом в завоевании государственной независимости Румынии явилась поддержка её Россией в борьбе против общего врага.

¹¹ Полное собрание законов Российской империи. Собр.второе. Т.53. СПб.,1880. № 58413.

¹² Чепурнов В.И* Наградные медали Государства российского. М., 2000. С.468-469, 479-480.

Сан-Стефанский мирный договор, подписанный 3 марта 1878 г с русской стороны графом Н.П.Игнатьевым и А.й.Нелидовым и с турецкой стороны - Сафветом-пашой и Саадуллой-беем, завершил русско-турецкую войну 1877-1878 гг. По этому прелиминарному договору устанавливалась полная независимость Румынии с предоставлением ей территории Северной Добруджи¹³. Берлинский конгресс, проходивший с 13 июня по 13 июля 1878 г., подтвердил независимость Румынии (статья 43-я) и передачу ей территории Северной Добруджи. Кроме этого, подтверждались и расширялись права Дунайской комиссии, в состав которой был включен представитель Румынии¹⁴. Таким образом, юридически завершился процесс становления независимого Румынского государства.

¹³ Сборник договоров России с другими государствами. Указ.соч. С.159-175.

¹⁴ Мартенс Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. СПб.,1888. Т.VIII. С.639-676.

RELAȚIILE ROMÂNNO-RUSE ÎN CONTEXTUL CUCERIRII INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

Enache TUȘA*

Aria tematică a acestei comunicări este reprezentată de relațiile dintre România și Rusia. Mai exact, expunerea se referă la relațiile dintre cele două state în perioada 1876-1878. Evenimentul central al acelor ani a fost conflictul ruso-turc, cunoscut în istoriografia românească ca Războiul de Independență, conflict ce a reprezentat punctul culminat al fierberii din Balcanii acelor ani și care a dus la modificări majore ale hărții regiunii.

Imperiul rus a jucat de foarte mult timp un rol major în viața principatelor ce aveau să se unească în 1859, formând România. În 1711, cooperarea moldovenilor lui Dimitrie Cantemir cu rușii în campania eșuată de la râul Prut a avut o consecință dezastruoasă: decizia Porții de înlocuire a domnilor pământeni cu fanarioții. În urma războiului ruso-turc din 1768-1774, încheiat cu Pacea de la Kuciuc-Kainargi, turcii au acceptat să fie stabilite consulate rusești în Moldova și țara Românească, iar consulii să-i poată reprezenta pe români la Constantinopol. În 1782 au fost deschise primele consulate. În 1792, în urma tratatului de la Iași, granița Rusiei a ajuns la Nistru, iar în 1812, în urma unui nou război, aceasta a anexat Basarabia¹.

Tratatul de la Adrianopol, ce a încheiat conflictul din 1828-1829, a adus protectoratul rusesc în cele două principate și a pus totodată capăt momopolului otoman asupra comerțului românesc. Imperiul Otoman rămânea în continuare puterea suzerană. Până în 1834 cele două țări românești s-au aflat sub directă administrație militară rusească. Generalul Pavel Kiseleff a beneficiat de puteri aproape nelimitate pentru a reorganiza viața politică și economică din Principate. Administrația sa a avut numeroase aspecte pozitive, iar multe dintr acțiunile sale au fost etichetate în epocă drept revoluționare. El însă nu a dorit să răstoarne ordinea socială existentă, ci dimpotrivă a dorit să o mențină prin „precizarea drepturilor și îndatoririlor tuturor claselor și prin asigurarea mecanismului administrativ și legal necesar apărării acestora”².

* Asist. univ. drd., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ Fredeck Kellogg, *Drumul României spre independență*, traducere de Laura Carmen Cuțitaru, Institutul European, Iași, 2000, pp. 22-23.

² Keith Hitchins, *Începuturile statului modern*, în Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București 1998, pp. 358-359.

Cel mai important rezultat al acestei perioade de ocupație a fost introducerea Regulamentelor Organice, în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova.

În 1848 revoluțiile din Țările Române au fost înăbușite de către puterea suzerană și cea protectoare. Războiul Crimeei (1853-1856) a adus o nouă ocupație rusească urmată de una austriacă. Sfârșitul conflictului, prin Tratatul de la Paris a adus sfârșitul protectoratului rusesc în Principate, ce intrau acum sub garanția colectivă a marilor puteri, și, totodată, retrocedarea unei părți din Basarabia, județele Kahul, Ismail și Bolgrad, Modovei.

Din această scurtă trecere în revistă a rolului jucat de Rusia în istoria românilor, reiese clar că nu se poate vorbi de relații propriu-zise româno-ruse până în acel moment. Nu în sensul de relații între două părți ce tratau pe picior de egalitate. Țările Române nu existau din punctul de vedere al Rusiei, al oricărei mari puteri de fapt, ele fiind doar teritorii creștine ale Imperiului Otoman, ce puteau fi invadate și anexate și în care ea putea exercita o anumită influență.

Aici intervine importanța perioadei 1876-1878. Lucrurile se schimbaseră în Principate între Războiul Crimeei și acest nou conflict ruso-turc. Congresul de la Paris poate fi socotit ca actul de naștere al României moderne. În 1859 are loc unirea Moldovei cu Țara Românească. Prima constituție a noului stat a fost Convenția de la Paris, un act elaborat de puterile garante. Anul 1866 aduce urcarea pe tronul României a unui prinț străin, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, dar și prima constituție propriu-zis românească. O serie întreagă de reforme au scopul, în toată această perioadă, de a transforma România într-un stat modern.

Dar, mai rămânea un obstacol: suzeranitate otomană. România încă mai plătea un tribut porții, iar domnitorii trebuiau să primească investitura din partea sultanului. Acesta este marele prilej pe care, dincolo de toate pericolele ce pot apărea dintr-o astfel de situație, îl oferă României conflictul din Balcani ce a debutat în 1875. Ea poate înlătura și ultimele urme ale dominației turcești și poate deveni un stat independent. Acesta este momentul în care România își face intrarea pe scena internațională. Iar relațiile cu Rusia sunt cruciale din acest punct de vedere. Guvernul rus negociază și semnează o convenție de trecere a trupelor cu guvernul unei țări pe care era obișnuit s-o cotropescă ca pe orice alt teritoriu otoman. Mai mult, prin forța împrejurărilor, România își ține soarta în propriile mâini, intervenind în război și luptând de partea Rusiei împotriva Imperiului Otoman. Încheind într-un fel drumul început prin Congresul de la Paris, eforturile României au fost încununat de succes, ea câștigându-și independența. Dar Congresul de la Paris a reprezentat un moment crucial și pentru Rusia. Șocul înfrângerii a determinat, printre alte cauze, cursul politicii interne și a furnizat un obiectiv clar celei externe: anularea Tratatului de la Paris.

Acest obiectiv va avea un impact major asupra relațiilor româno-ruse în anul 1878. Una dintre țintele Rusiei, singura legată de Tratatul de la Paris rămasă în picioare în acel moment, era retrocedarea sudului Basarabiei. Cu acest gând,

oamenii de stat ruși intră în război. Acesta lucru va declanșa o criză majoră în relațiile româno-ruse, și va avea un impact puternic asupra evoluției ulterioare a acestora.

Natura relațiilor româno-ruse din acea perioadă este așadar una duală. Pe de o parte colaborarea în vederea înfrângerii inamicului comun, pe de alta conflictul generat de o dispută teritorială. Pentru România beneficiile au fost mari. Foarte mari au fost însă și pierderile. În drumul ei spre independență a mers alături de o mare putere europeană. Atitudinea acesteia a devenit brutală și amenințătoare atunci când România a încercat să stea în cale intereselor ei. Punctul central al relațiilor româno-ruse în perioada 1876-1878 este problema Basarabiei, iar amenințarea pierderii acestui teritoriu plutește permanent deasupra României.

Neutralitatea României

În 1875, în momentul izbucnirii *crizei orientale*, România era condusă de guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu, ce deținea funcția de prim-ministru încă din 1871. Era vorba așadar de cea mai longevivă guvernare din istoria de până atunci a statului român. Poziția acestui guvern nu era însă nici pe departe solidă. Din echipa ministerială inițială nu mai rămăsese decât „ministrul prezident”, situația finanțelor era foarte precară, iar atacurile opoziției (grupată în faimoasa „coalitție de la Mazar Pașa”) erau tot mai furibunde. Cele mai aspre critici se aduceau convenției comerciale cu Austro-Ungaria, încheiată în același an, despre care liberalii credeau că aduce grave prejudicii dezvoltării industriei autohtone. Acestor probleme avea să li se adauge situația explozivă din Balcani generată de revolta din Bosnia și Herțegovina. Poziția adoptată de guvernul român a fost aceea a neutralității. În data de 9/21 august 1875, Vasile Boerescu, ministrul de externe, asigura Poarta că statul român va fi „un spectator pasiv, deși interesat și că se va menține într-o rezervă desăvârșită, supraveghind pentru a împiedica orice acțiune de natură a compromite neutralitatea teritoriului său și bunele relații cu Poarta”³.

El adăuga însă că guvernul român va menține această politică „atâta vreme cât vom păstra credința statornică ce avem, că putem realiza năzuințele noastre și întări existența noastră națională, fără zguduiri, fără tulburări, în perfectă înțelegere cu sublima Poartă.” Existau așadar aspirații spre o eventuală obținere a independenței pe cale pașnică, în bună înțelegere cu Turcia. Ideea generală ce se desprinde notele trimise lui Vasile Boerescu către agenții diplomatici ai României este aceea a menținerii unei stricte neutralități. Simpatiile opiniei publice se îndreptau spre insurgenți. „Românul”, ziarul opoziției liberale, dar și unii deputați conservatori cereau guvernului, în noiembrie 1875, adoptarea

³ Nicolae Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1977, p. 27.

unei atitudini mai hotărâte în favoarea răsculațiilor. Cu toate acestea, la recomandarea Parlamentului, guvernul a decis menținerea politicii de neutralitate.⁴

Redeschiderea *chestiunii orientale* forța organizațiile politice românești să adopte o atitudine în privința independenței. Liberalii radicali, care încurajaseră mișcarea de eliberare a bulgarilor, doreau obținerea acesteia prin participarea la război. Conservatorii doreau și ei independența, dar prin negocieri diplomatice, fără o angajare în conflictul din Balcani. În ședința consiliului de miniștri din 24 noiembrie /6 decembrie 1875, discutându-se care ar trebui să fie atitudinea statului român în eventualitatea unui război ruso-turc, nu a fost luată nici o hotărâre, argumentându-se că e dificil a se prevedea care va fi evoluția situației internaționale.⁵ Situația în care se afla statul român era una deosebit de complexă, deoarece putea fi prins la mijloc într-un conflict între cele două imperii, conflict ce s-ar fi putut desfășura, ca de atâtea ori în trecut, pe teritoriul său. Trupele otomane se concentrau la Vidin, iar Ignatiev declarase miniștrilor turci, în prezența agentului diplomatic român Iancu Ghica, că guvernul său „va lua ca amanet Principatele dunărene, imediat ce turcii ar ocupa Serbia și Muntenegru”. În aceste condiții, atât principele cât și guvernul său aspirau ca România să devină o a doua Belgie, cu neutralitate recunoscută de toate puterile garante, pentru a o proteja de eventuale atacuri⁶.

În acest scop, în data de 4/16 ianuarie 1876, Lascăr Catargiu, ce acum acum deținea ad-interim și portofoliul externelor, a trimis o notă circulară agenților României din străinătate referitoare la poziția țării față de evenimentele din zonă. Agenții trebuiau să discute conținutul acestei note cu guvernele pe lângă care erau acreditați.

Nota avea menirea de a sonda puterile garante în privința unei eventuale proclamări a independenței și a acceptării situației de neutralitate asemeni Belgiei. În notă se preciza că, deși România menținuse o strictă neutralitate, ea fusese acuzată de complicitate cu Poarta Otomană, ce concentra trupe la Vidin și trimitea vase pe Dunăre. De aceea guvernul român a decis să facă propriile pregătiri militare pentru a se apăra fie de Imperiul Otoman, fie de alte puteri (aluzie la declarația lui Ignatiev). Se mai preciza că, atât timp cât nu era rezolvată, problema independenței României avea să fie o cauză de tulburări. În cazul în care Turcia s-ar probuși în lupta cu populațiile creștine răsculate, guvernul român considera tributul abolit, fiind astfel eliberat de „singura legătură” ce îl mai lega de Poartă și ar fi putut obține o situație asemănătoare cu cea a Belgiei. În încheiere se previza că, în eventualitatea unei conflagrații generale, guvernul

⁴ Nichita Adăniloae, *România independentă* în Dan Berindei (coord) – *Istoria Românilor, vol VII, tom 1: Constituirea României moderne(1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 636.

⁵ Nicolae Corivan, *Op. cit.*, p. 28.

⁶ *Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular*, ediție și indice de Stelian Neagoe, vol III, Editura Machiavelli, București 1994, p. 14.

român era dispus să coopereze cu armatele aliate, dacă marile puteri i-ar cere concursul, dar cu condiția ca acestea să garanteze României „integritatea teritoriului său și toate drepturile sale seculare”⁷. Acest document emis de guvernul conservator, precizează foarte clar poziția României în problemele de politică externă: simpatie față de răsculați, înarmare, mobilizare dar și sporire a efectivelor militare, atenție la jocurile de culise ale marilor puteri și participare efectivă la război, dar numai cu condiția respectării drepturilor legitime ale României, mai ales în privința integrității teritoriale⁸.

Nota diplomatică din 4/16 ianuarie a fost primită cu entuziasm de sârbi și de greci, dar cu mari rezerve de către marile puteri. Discuțiile cele mai aprinse au avut loc la Viena, unde atât Andrassy, cât și ambasadorii celorlalte puteri acreditați în capitala Imperiului și-au exprimat nemulțumirea față de intenția României de a renunța la tutela otomană. Ambasadorii rus și turc au negat că s-ar fi pus problema ocupării României, iar ambasadorul englez i-a precizat lui Gheorghe Costa-Foru, trimisul român, că Anglia garantează existența României numai atât timp cât face parte din Imperiul Otoman, pentru că este interesată de menținerea acestuia. „Dar, ca stat independent, puțin importă dacă există sau nu o Românie”⁹. În aceste condiții, guvernul conservator a bătut în retragere, cerând agenților săi să nu mai deschidă vreo discuție despre precizările făcute în notă, deoarece amenințările și complicațiile referitoare la România par a fi înlăturate¹⁰. Ministru de Externe a devenit Ion Bălăceanu, ce a reafirmat printr-o circulară neutralitatea României.

Între timp, pe plan intern, situația guvernului lui Lascăr Catargiu a devenit tot mai complicată. Criticile opoziției au devenit tot mai accentuate, pe teme ca reforma controversată din învățământ, dorită de ministrul Titu Maiorescu, convenția comercială cu Austro-Ungaria, sau practicile de centralizare administrativă ale guvernului. Acestora li se adăuga învinuirea de nu fi putut adopta o poziție fermă și de perspectivă în privința situației externe. În plus, gruparea conservatoare se confrunța și cu probleme interne, ce au dus la demisia ministrului de Externe Vasile Boerescu, sau a președintelui Camerei, Dimitrie Ghica. Poziția guvernului era dificilă în Senat și de aceea camera superioară a fost dizolvată și s-au organizat alegeri. Rezultatul acestora nu a fost unul favorabil conservatorilor și de aceea Lascăr Catargiu a prezentat principelui, în data de 30 martie/11 aprilie, demisia cabinetului. A urmat tot un guvern de nuanță conservatoare, condus de generalul Ioan Emanoil Florescu, ministru de Război în precedentă guvernare. Ministru al Afacerilor Străine era Dimitrie Cornea. Acesta reafirma încă o dată neutralitatea României, bazată pe respectarea

⁷ Nota lui Lascăr Catargiu din data de 4/16 ianuarie 1876, în *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, (în continuare DIRRI), vol I, partea a II-a, Editura Academiei Republicii Populare România, București 1954, pp. 64-67.

⁸ Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României...*, pp. 146-147.

⁹ Gheorghe Costa-Foru către ministrul de Externe în DIRRI, vol I, partea a II-a, pp. 74-83.

¹⁰ *Istoria Românilor vol VII, tom I*, pp. 636-637.

tratatelor. Și acest cabinet a trebuit să se confunde cu același Senat, în care liberalii dețineau 36 de locuri, iar conservatorii 28. În momentul în care Carol I a refuzat o nouă dizolvare a camerei superioare, generalul Florescu și-a prezentat demisia¹¹. Guvernul român a desfășurat de asemenea o intensă activitate diplomatică, pe lângă Poartă și Puterile garante, pentru a obține neutralitatea Dunării între gura Timocului și Vîrciorova, din dorința de a nu fi angrenat în conflictul de abia izbucnit. Acesta era și scopul cantonării trupelor de la Gruia. Demersurile României au fost susținute și de reprezentanții puterilor garante.¹² Imperiul Otoman a acceptat, dar apus două condiții : 1) În sectorul Vîrciorova-Negotin să fie interzisă introducerea de armament, muniții și voluntari 2) România să-și asume obligația ca în contul tributului să aprovizioneze garnizoana otomană din Insula Ada-Kaleh. România a acceptat aceste condiții. Măsura era avantajoasă și pentru Serbia deoarece nu urma să fie atacată de vasele otomane pe granița sa fluvială¹³. Refuzul Imperiului Otoman de a satisface revendicările românești, masacrele comise de trupele neregulate otomane în Bulgaria și intuiția că la Riechstadt, Rusia și Austro-Ungaria ajunseseră la un acord în privința intervenției pentru soluționarea crizei orientale, l-au determinat pe Kogălniceanu să încerce urgentarea ieșirii din starea de neutralitate. Pentru a pregăti terenul, el a trimis la 20 iulie/1 august o notă circulară agenților diplomați prin care le cerea să facă cunoscut guvernelor pe lângă care erau atașați că România nu poate rămâne impasibilă față de masacrele otomane și să ceară o intervenție urgentă a marilor puteri spre a le curma¹⁴. În notă se preciza că România nu nutrește nici o intenție dușmănoasă față de Turcia, dar nu poate să rămână indiferentă la „strigătele de durere care pornesc de pe malul drept al Dunării. Marile puteri ar trebui să rupă tăcerea și să intervină, pentru că România, „oricât de modestă ar fi poziția sa, nu ar putea să păstreze mai departe tăcerea”. În țară „agitația crește din ce în ce în rândul poporului”, un mare partid politic s-a „pronunțat categoric în favoarea creștinilor”, iar armata „nu-și găsește astâmpăr sub jugul disciplinei, dorind să ia parte la luptă”. De aceea este datoria, dar și interesul marilor puteri să-și utilizeze autoritatea pentru a cere armatelor otomane „să respecte drepturile ginților și datoriile umanitare”¹⁵. Peste patru zile, printr-o telegramă cifrată, ministrul Afacerilor Străine cerea din nou agenților români să convingă marile puteri să soluționeze rapid revendicările anterioare, deoarece, opinia publică ar putea determina guvernul să renunțe la

¹¹ Gheoghe Cliveti, „Independența națională și modernizarea instituțiilor românești” în Șerban Rădulescu-Zoner (coord), *Istoria Partidului Național Liberal*, All, București, 2000, pp. 53-111.

¹² Constantin Căzănișteanu și Mihail M. Ionescu, *Op. cit.*, p. 70.

¹³ Dumitru P. Ionescu, *Op. cit.* p. 43.

¹⁴ *Istoria Românilor*, vol VII, tom I, p. 641.

¹⁵ Mihail Kogălniceanu, *Op. cit.* p. 136.

atitudinea urmată până atunci, aceea a neutralității. Însă demisia guvernului avea să pună capăt pentru un timp acestor acțiuni ferme¹⁶.

În iunie 1876 au avut loc alegeri pentru Adunarea Deputaților, ce s-au soldat cu victoria clară a grupării liberalilor radicali, al căror lider, C. A. Rosetti, a fost ales președinte al Camerei. La 19/31 iulie, cu toată opoziția primului-ministru, Camera a votat darea în judecată a foștilor miniștri ai cabinetelor Lascăr Catargiu, pentru violarea constituției, îngrădirea libertăților și risipirea banilor publici. În aceste condiții, Manolache Costache Epureanu, ce făcuse parte din guvernul conservator între anii 1872-1873, s-a declarat solidar cu foștii săi colegi, deși fusese exceptat de la acuzare, și a prezentat demisia cabinetului său. Domnitorul Carol a însărcinat în data de 24 iulie/5 august 1876 pe Ion C. Brătianu cu formarea unui nou guvern. La Afacerile Străine locul lui Kogălniceanu a fost luat de Nicolae Ionescu, liderul „fracționistilor” liberali radicali din Moldova și un partizan al respectării cu strictețe a neutralității.

Încă de la începutul mandatului său, Ionescu l-a informat pe agentul austriac la București că „deși radical înăuntru, e conservator în afară”¹⁷. Pentru a evita protestele Imperiului Otoman, dar și al altor mari puteri, el a dat dispoziții de interdicere a transporturilor masive de arme și muniții ce se îndreptau spre Serbia. Autoritățile locale închideau adesea ochii, respectând recomandările directe ale primului ministru.

Brătianu dorea să imprime o nouă direcție politicii externe a României, una în care neutralitatea putea fi doar o etapă. Situația internațională se deteriora. Victoriile otomane prevesteau dezastrul Serbiei, iar Rusia nu putea să accepte cu nepăsare umilirea unei armate a slavilor sudici, comandată de un general rus și înțesată cu voluntari veniți din Rusia. La Livadia, reședința de vară a țarului din Crimeea, principalele figuri ale politicii rusești discutau despre eventualitatea implicării în conflict. Imediat după formarea cabinetului său, Brătianu i-a declarat baronului Stuart, agentul rus, că el și guvernul său ar fi gata să coopereze cu Rusia pentru îndeplinirea tuturor dezideratelor acesteia, dacă Rusia ar garanta integritatea teritoriului românesc, între granițele sale actuale. Stuart s-a mărginit să-i răspundă vorbind despre tot ceea ce România datora Rusiei și despre avantajele unor bune relații cu un vecin puternic, cum este aceasta. Acestea erau teme standard pentru consuli ruși în discuțiile pe care le purtau cu oameni de stat români¹⁸. În acest nou context, Brătianu trebuia să țină seama și de poziția Austro-Ungariei și de cea a Rusiei, mai ales după ce avusese loc întâlnirea de la Riechstadt dintre cei doi împărați și miniștrii lor de Externe. De aceea, la sfârșitul lui august 1876, când împăratul Francisc Iosif a vizitat Sibiul, Brătianu a venit să-l salute pentru a încerca să-i afle intențiile.

¹⁶ Istoria Românilor, vol VII, tom I, p. 642.

¹⁷ Nicolae Iorga, *Războiul pentru independența României: acțiuni diplomatice și stări de spirit*, Albatros, București, 1998, p. 58.

¹⁸ Barbara Jelavich, *Russia and the formation...*, pp. 238-240.

O lună mai târziu în data de 29 septembrie/11 octombrie, o delegație română a ajuns la Livadia, unde se aflau țarul și principalii săi colaboratori. Din delegație făceau parte Brătianu, colonelul Slăniceanu (ministrul de Război), mareșalul Curții Teodor Văcărescu și un aghiotant al domnitorului Carol, Singurov, care vorbea rusește. Nicolae Ionescu nu era inclus. Odată ajunși acolo ei au vorbit cu țarul, Miliutin, ministrul de Război, Goeceakov, Ignatiev și alții. Discuțiile au început pe tonul dat de Brătianu care a constatat că războiul este privit ca inevitabil, iar dispoziția generală în această privință este „plină de încredere și animată”. Atât Ignatiev, cât și Gorceakov au insistat încă de la început pentru o convenție care să permită trecerea trupelor rusești prin România, în eventualitatea unui război. La Livadia nu s-a semnat vreun acord scris – era, în mod oficial, o simplă vizită de curtoazie - nici nu fuseseră asumate angajamente foarte clare, dar la un acord de principiu se ajunsese într-o oarecare măsură. Conform relatărilor rusești, atitudinea lui Brătianu și a însoțitorilor săi a fost foarte satisfăcătoare. El a propus ca armata română să participe la război și încheierea unei alianțe militare. În schimb a cerut asigurări pentru Independența României și integritatea sa teritorială. A sugerat că ofițerii ruși ar trebui să vină în România pentru a se familiariza cu condițiile și pentru a ajuta armata română să se pregătească de război. Majoritatea liderilor ruși erau mulțumiți. Jomini, cel mai apropiat colaborator al lui Gorceakov, i-a scris la Sankt Petersburg lui Giers, Ministrul adjunct de externe: „Românii sunt foarte plăcuți (atât de sinceri). Se oferă să fie avangarda noastră în schimbul unor compensații : independență, regalitate, anexarea Dobrogei până la Constanța”¹⁹.

Din punctul de vedere românesc, exista însă un motiv de îngrijorare : problema sudului Basarabiei. Românii și-ar fi dorit garanții că Rusia nu va încerca anexarea acestora. La întrebarea directă a lui Brătianu, Ignatiev și mai ales Gorceakov au răspuns evaziv. În schimb, la o întrevedere la care erau doar Brătianu, împăratul și împărăteasa, Alexandru al II-lea i-a comunicat că acele trei județe reprezintă singura bucată de teritoriu pe care Rusia a trebuit vreodată să o cedeze, iar el consideră că este o datorie pioasă, față de memoria tatălui său, să returneze Rusiei lui Nicolae I „ceea ce Tratatul de la Paris i-a răpit”. Primul ministru român s-a întors acasă îngrijorat. Era limpede că Rusia se pregătește de război, iar Basarabia este în pericol²⁰.

Pe baza celor convenite la Livadia, la 16/28 noiembrie 1876, a sosit la București contele Al. Nelidov, consilier al ambasadei ruse la Constantinopol, pentru a trata încheierea convenției de trecere a armatei ruse spre Balcani. Fără știrea ministrului Nicolae Ionescu, un adversar al negocierilor cu Rusia, I.C. Brătianu a tratat în secret prevederile principale ale convenției care, la 23 noiembrie/5 decembrie, era în linii mari elaborată²¹.

¹⁹ Barbara Jelavich, *Russia and the formation...*, pp. 242-243.

²⁰ *Ibidem*, pp. 243-244.

²¹ *Istoria Românilor*, vol VII, tom I, p. 643.

Tot în aceeași perioadă cu Nelidov, a venit la București în misiune secretă un emisar turc, Ali Bei, guvernatorul Tulcei, pentru a stabili o înțelegere împotriva Rusiei. Dacă România se arăta dispusă să se opună intrării trupelor rusești în țară, Poarta se arăta gata de a pune 40 000 de soldați sub comanda lui Carol²². Oferta otomană a fost însă refuzată. Lucrurile păreau să se îndrepte spre o colaborare cu Rusia.

Paralel cu negocierile Rusești, România și-a intensificat pregătirile militare. La 24 septembrie/6 octombrie domnitorul Carol a decretat – cu ocazia manevrelor de toamnă – concentrarea armatei permanente și teritoriale împreună cu rezervele lor, iar la 9/21 septembrie a fost fixată ordinea de bătaie și dislocarea celor 4 divizii. Divizia a 4-a a fost concentrată în împrejurimile Focșanilor, deși își avea sediul la Iași, pentru a fi mai aproape de restul armatei și pentru a preveni un eventual atac otoman spre punctul strategic Barboși.

Această mobilizare a provocat proteste ale unora dintre puterile garante, ce acuzau guvernul român de intenții războinice. În noiembrie, trecând peste aceste proteste, s-a hotărât păstrarea în continuare a rezervelor sub arme, s-a votat un credit extraordinar pentru înzestrarea trupelor și, totodată s-a decretat și înființarea a încă 8 regimente de dorobanți, pe lângă cele 8 deja existente. Regimentele de dorobanți au fost repartizate pe divizii teritoriale și județe, socotindu-se un regiment (format din 2 batalioane) la 2 județe. Fiecare județ avea prin urmare un batalion. Armata era așadar pe picior de război și a rămas așa până la sfârșitul lui ianuarie 1877, când rezerviștii au fost lăsați temporar la vatră din rațiuni financiare. În timpul acestor lungi concentrări s-a făcut instruirea trupelor permanente și teritoriale și s-au ridicat lucrări de fortificații la Barboși și Calafat, spre a preveni un eventual atac inamic²³.

La jumătatea lunii octombrie 1876 se părea că războiul dintre Rusia și Imperiul Otoman era pe punctul de a izbucni. Pentru a evita zdrobirea completă a armatei sârbești, Rusia a dat un ultimatum Turciei la data de 19/31 octombrie și a mobilizat 20 de divizii. Însă, în mod surprinzător, Poarta s-a supus ultimatumului și a acceptat să încheie un armistițiu pe 2 luni cu Serbia și Muntenegru. Astfel declanșarea războiului a fost amânată. Convocarea unei conferințe a marilor puteri la Constantinopol a îndepărtat și mai mult spectrul războiului.

În această conjunctură internațională, cand războiul părea evitat, sau ce puțin amânat, guvernul român, sub influența unor oameni politici ostili unei colaborări cu Rusia (Ion Ghica, Dimitrie A. Sturza, Nicolae Ionescu, Dumitru Brătianu), a încercat încă o dată să obțină o recunoaștere indirectă a independenței pe cale diplomatică, anume prin formula neutralității absolute și garantarea specială a acesteia de către marile puteri europene. În acest scop au

²² Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1984, p. 320.

²³ *Istoria Românilor*, vol VII, tom I, pp. 643-645.

fost trimiși C.A. Rosetti și Ion Ghica în Franța și respectiv Marea Britanie, deși oficial ei se aflau acolo pentru a încheia angajamente comerciale²⁴.

Situația era însă complicată, deoarece nu exista un consens între marile puteri europene cu privire la măsurile de luat pentru pacificarea Balcanilor. Exista o mare tensiune în toamna anului 1876 și nu se putea prevedea exact cum va evolua situația. De aceea guvernele marilor puteri evitau să dea răspunsuri precise în privința neutralității României. La Paris, ducele Decazes i-a declarat lui Rosetti că nici o putere nu va dori să se angajeze și că va obține același răspuns și din partea guvernului englez. Ion Ghica, în drum spre Londra, s-a oprit la Viena unde i se comunică că ar fi mai bine ca românii să se retragă din calea rușilor, în cazul unei eventuale pătrunderi a acestora pe teritoriul țării.

Ajuns în Marea Britanie, el nu a primit nici acolo un răspuns clar în privința garanțiilor speciale pentru neutralitatea statului român²⁵.

În aceeași ordine de idei, Nicolae Ionescu a cerut agenților diplomatici la data de 22 octombrie/3 noiembrie și la 5/17 noiembrie 1876, să sondeze guvernele pe lângă care erau acreditați în privința acordării unei garanții speciale de neutralitate, printr-un act internațional, în eventualitatea unui război între Imperiul Otoman și o altă putere europeană²⁶. Tot ceea ce au primit au fost promisiuni vagi că revendicările României vor fi susținute la Conferința de la Constantinopol.

De aceea, la București s-a luat decizia trimerii lui Dumitru Brătianu la Constantinopol pentru a pleda cauza română în fața diplomaților europeni întruniți în conferință. El era autorizat să solicite conferinței consacrarea „statutului politic al României”, iar în eventualitatea unui război între Imperiul Otoman și una dintre puteri, să se acorde o garanție specială pentru respectarea „drepturilor, a neutralității și a integrității teritoriale”²⁷.

D. Brătianu mai avea misiunea ca, împreună cu generalul Iancu Ghica să acționeze în vederea retrocedării Deltei Dunării de către Poartă și a obținerii recunoașterii dreptului de a încheia convenții comerciale cu alte state.

Misiunea sa nu s-a soldat însă cu un succes, deoarece diplomații europeni au refuzat luarea în discuție a revendicărilor românești, invocând fie că nu aveau autorizarea din partea guvernelor lor, fie că trebuiau respectate vechile tratate. Deși Angliei și Turciei le-ar fi convenit soluționarea acestor revendicări, reprezentanții lor își dădeau seama că ea nu avea sorti de izbândă, deoarece crea o situație prea favorabilă Turciei și de aceea nu ar fi fost acceptată de Rusia. În plus, această soluție cerea ca cei ce semnau asigurarea neutralității să garanteze cu forța armată respectarea ei, ceea ce nici una dintre puterile europene nu era dispusă să facă²⁸. Discutarea problemei garanțiilor speciale pentru România, nu

²⁴ *Ibidem*, p. 645.

²⁵ Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României...*, pp. 316-317.

²⁶ *DIRRI*, vol I, partea a II-a, p. 394, p. 423.

²⁷ *Ibidem*, p. 489.

²⁸ Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României...*, p. 322.

ar fi fost pentru marile puteri decât o „sămânţă de noi complicaţii”, așa cum i-a spus Lordul Salisbury lui D. Brătianu²⁹. Datorită acestor evenimente, România își continua pregătirile de război, prin achiziționarea de echipament și armament. Dar situația financiară a țării era totuși deosebit de grea. Ministrul de finanțe D.A. Sturza, un adept al neutralității, a propus parlamentului, pentru a reduce deficitul bugetar, micșorarea cheltuielilor la toate ministerele, dar mai ales la cel de război. Însă în condițiile internaționale date, aceasta nu era o propunere realistă.

Nefiind admisă, Sturza a demisionat în februarie 1877. Astfel părăsea guvernul unul dintre adversarii înțelegerii cu Rusia. Opinii asemănătoare cu a sa au continuat însă să existe, personalități ca Ion Ghica sau Nicolae Ionescu publicând în acea perioadă broșuri prin care susțineau în continuare ideea menținerii eforturilor de a obține garanții speciale ale neutralității³⁰. Între timp, evenimentele internaționale făceau ca războiul să fie inevitabil. Înțelegerea secretă de la Budapesta, din ianuarie 1877, asigura neutralitatea Austro-Ungariei, deschizând astfel calea Rusiei spre război. În martie, Poarta a respins ultima încercare de rezolvare diplomatică a situației din Balcani, Protocolul de la Londra. Nimic nu mai putea împiedica izbucnirea unui nou război între Imperiul Rus și cel Otoman. Principele Carol precizase încă din ianuarie, într-o scrisoare către tatăl său, care va fi traseul României: „A încheia o convenție militară cu Rusia și, de va fi nevoie, a ne bate alături de ruși contra turcilor”³¹. Convenția de trecere a trupelor rusești prin România era gata încă de la sfârșitul lui 1876, dar nici una dintre părți, nu a insistat pentru finalizarea și semnarea tratatului, așteptând să vadă rezultatul conferinței de la Constantinopol. Dar pe măsură ce devenea evident că aceasta nu va putea soluționa criza Balcanică, partea rusă a început să solicite semnarea tratatului. Prințul Gorceakov nu dorea neapărat acest lucru, deoarece se opunea unei înțelegeri politice între cele state. Dar, marele duce Nicolae, fratele țarului și comandantul suprem al trupelor ruse din Europa insista pentru încheierea urgentă a convenției și chiar pentru o cooperare militară româno-rusă. El a stabilit un contact permanent cu domnitorul Carol, contact ce a fost menținut prin corespondență și emisari. Marele duce a discutat permanent despre condițiile pentru trecerea armatei ruse spre Balcani. El propunea „o înțelegere practică, din punct de vedere curat militar, fără nici un caracter politic”, dar Carol i-a precizat că înțelegerea trebuie să fie „un act politic și în această calitate el trebuie să facă obiectul unui angajament de la guvern la guvern”³².

Spre sfârșitul lunii martie, când s-a văzut că războiul este inevitabil și iminent, baronul Stuart, reprezentantul Rusiei a cerut tot mai insistent

²⁹ *Scrisoarea lui Dumitru Brătianu către Nicolae Ionescu*, în *DIRRI*, vol I, partea a II-a , p. 509.

³⁰ *Ibidem*, p. 648.

³¹ *Memoriile regelui Carol*, vol III, p. 88.

³² *Ibidem*, pp. 94-95.

gvernului român semnarea convenției. Brătianu a cerut ca plățile pe care Rusia avea să le efectueze României să fie achitate în aur. După acceptarea acestui lucru, oportunitatea semnării convenției a fost analizată în cadrul cabinetului. Cu acest prilej, Nicolae Ionescu, adept al păstrării neutralității, și-a prezentat demisia din fruntea ministerului Afacerilor Străine. Colonelul Slăniceanu a devenit șef al Marelui Stat Major, fiind înlocuit ca ministru de război de către generalul Alexandru Cernat. Apoi, la data de 1/13 aprilie a fost convocat un consiliu de coroană pentru a discuta problema, la care au participat, alături de membrii guvernului, toți foștii prim-miniștrii (cu excepția celor puși sub acuzare: Lascăr Catargiu și generalul Florescu) plus președintele camerei C.A Rosetti. Foștii premieri, cu excepția lui Kogălniceanu, s-au pronunțat împotriva convenției și pentru păstrarea neutralității. Însă acest lucru ar fi transformat România într-un teatru de război și, de aceea, domnitorul și guvernul nu au ținut cont de acest sfat³³.

În data de 4/16 aprilie 1877, Mihail Kogălniceanu, redevenit ministru al Afacerilor Străine cu o zi înainte, semna în sfârșit, împreună cu Baronul Dimitri Stuart, textul convenției. Aceasta stabilea în primul articol că guvernul domnitorului Carol asigură armatei ruse în drum spre Turcia „libera trecere pe teritoriul României și tratamentul rezervat armatelor amice”. Se mai preciza că toate cheltuielile acestei armate cad în sarcina guvernului rus. Articolul II spune că pentru ca trecerea armatei să nu cauzeze nici un pericol sau inconvenienet pentru România, „Guvernul Majestății sale Imperatorul tuturor Rusiilor se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă ele din legile interioare și tratatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României”. Articolul III prevedea că detaliile vor fi stabilite într-o convenție specială, simultană cu aceasta, iar articolul IV cuprindea angajamentul guvernului român de a obține pentru convenții ratiificarea cerută de legile române și a face imediat executorii stipulațiile cuprinse în convenție³⁴. Convenția specială, formată din 26 de articole, se referea la aprovizionare încartiruire, la modalitățile de plată, la mijloacele de transport. Căile ferate erau puse la dispoziția trupelor imperiale, ce beneficiau de o reducere de 40%. Se mai stabilea că acestea nu vor trece prin capitala țării. Pe lângă comandamentele rusești trebuiau numiți comisari români, care să asigure legătura cu autoritățile locale³⁵. Conținutul convenției urma să rămână secret până la ratificarea ei de către Parlament.

La data de 11/ 23 aprilie 1877, cu o zi înainte ca Rusia să declare război în mod oficial Imperiului Otoman, trupele de cavalerie ale marelui duce trecură granița și ajunseră la Podul de la Barboși, de pe Siret, pentru a-l apăra. Distrugerea acestuia ar fi pereclitat singura cale ferată ce lega Moldova de

³³ *Istoria Românilor*, vol VII, tom I, pp. 649-651.

³⁴ *Convenția româno-rusă în DIRRI*, vol II, p. 112.

³⁵ *Ibidem*, pp. 112-119.

Muntenia. Ele erau însoțite de o proclamație a marelui duce către populația României, căreia i se spunea că rușii vin „ca amici și binevoitori ai voștri”³⁶. Aceasta, împreună cu intrarea neanunțată a armatei, aveau darul de a știrbi autoritatea domnului și a guvernului, mai ales că nu fusese încă ratificată convenția.

Nicolae a încercat însă să se explice invocând motive de ordin strategic, care îl obligau să acționeze cu mare grabă. Imperiul otoman, de îndată ce a aflat de existența convenției româno-ruse, s-a considerat practic în stare de război cu România și a trecut la represalii. Monitoarele otomane s-au dedat la acte de piraterie pe Dunăre. Bandele de cerchezi și bașibuzuci au trecut Dunărea prin mai multe locuri, au atacat pichetele românești, au incendiat bunuri, au comis jafuri și asasinat. În intervalul 21-28 aprilie, mai multe orașe românești dunărene au fost bombardate. În ziua de 26 aprilie/8 mai, bateria românească din Calafat a răspuns bombardând Vidinul. Războiul practic începuse. În aceste condiții, în ziua de 29 aprilie/11 mai Adunarea Deputaților, și în ziua următoare Senatul au votat rezoluții prin care declarau rupte legăturile cu Poarta și luau act de starea de război³⁷. Mai rămânea de făcut un singur pas. În ziua de 9/ 21 mai 1877, deputatul Nicolae Fleva, având asentimentul miniștrilor, adresa o interpelare guvernului, în care întreba dacă au fost comunicate în mod oficial, marilor puteri, ruperea relațiilor și începerea stării de război cu Turcia, adică independența de fapt a României.

Răspunsul a fost oferit de către Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe: „În starea de rezbél, cu legăturile rupte, ce suntem? Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare”. Și adăuga mai departe că „voim să fim independenți pt că voim să trăim cu viața noastră proprie, pentru că nu mai voim să mai pătimim pentru greșelile altora, pentru că voim ca la gurile Dunării de jos să fim un bulevard în contra resbelului”. În urma acestui discurs Camera a votat, într-un entuziasm general, o moțiune prin care lua act că „resbelul dintre România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea oficială”³⁸. Au fost 79 de voturi pentru și 2 abțineri, una dintre ele fiind a fostului ministru de externe Nicolae Ionescu. A doua zi, când se sărbătorea urcarea pe tron a Carol, reprezentanții guvernului și ai corpurilor legislative s-au prezentat la palat, pentru a-l saluta pe domitor, în noua sa calitate: de suveran al României independente.

Participarea României la războiul din 1877

³⁶ *Memoriile regelui Carol...*, vol III, p. 129.

³⁷ *Istoria Românilor*, vol VII, tom I, pp. 657-658.

³⁸ Cuvântarea rostită în Camera de M. Kogălniceanu prin care proclama independența României în *DIRRI*, vol II, pp. 667-669.

În ziua de 4/16 august, Brătianu și Slăniceanu au mers la Gorm Studen, cartierul general al țarului și al marelui duce Nicolae, pentru a discuta condițiile trecerii Dunării de către trupele române. Domnitorul îi însărcinase să declare că el „nu va da din mână comanda armatei sale”³⁹. Printr-o scrisoare a marelui duce, comandamentul rus accepta această condiție esențială pentru partea română.

În 10/22 august, Nicolae îi trimitea o nouă telegramă lui Carol, prin care îi solicita încă o dată să treacă Dunărea cât mai curând. Acesta îi răspundea că se luaseră deja măsuri ca 30 000 de soldați români să conlucreze cu armata imperială pentru a cucerii Plevna. Și într-adevăr, între 12/24 și 16/28 august, divizia a 3-a a traversat Dunărea, pe la Corabia. Această acțiune a fost completată prin traversarea diviziei de rezervă, din data de 20 august/septembrie, pe podul improvizat la Siliștioara, în prezența domnului, a lui Brătianu, Rosetti, dar și a altor oficialități. Armata română fusese reîmpărțită într-o „Armată de operațiuni”, ce cuprindea aceste trei divizii ce urmau să activeze la sud de Dunăre, și un „Corp de observații”, format din diviziile 1 și 2, care trebuia să continue a păzi frontiera sudică a României⁴⁰.

Încă din data de 16/28 august, la solicitarea țarului și a fratelui acestuia, principele Carol efectuase o vizită la Gorm Studen. Odată acolo, acesta a fost întrebat de marele duce Nicolae dacă intenționează să-și comande în persoană trupele. Primind un răspuns afirmativ, marele duce declară că acest lucru dă naștere la numeroase complicații, deoarece principele Carol nu poate sta sub ordinele unui general rus. Replica principelui veni imediat: „Firește că aceasta ar fi o imposibilitate, în schimb 10 generali ruși ar putea fi puși sub ordinele mele”. În urma acestei discuții, țarul îi propuse domnitorului, prin intermediul marelui duce, să preia comanda tuturor forțelor rusești din fața Plevnei. Conștient că nu va fi un demers ușor, Carol, onorat de propunerea făcută acceptă. Ca șef de stat major, urma să fie asistat de generalul rus Zotov. Corpul de operațiuni românesc avea să fie condus de generalul Alexandru Cernat, fost ministru de Război⁴¹. Doleanțele părții române în privința colaborării militare cu Rusia fuseseră satisfăcute.

Armata română avea să își păstreze individualitatea comandamentului, ba mai mult, un important corp de oaste rusec avea să se afle sub ordinele principelui României, pe cel mai important teatru de operațiuni al războiului. Dar, în cadrul acestor negocieri, românii s-au mulțumit cu asigurări verbale, nici un act oficial nefiind semnat pentru a atesta caracterul României de aliat al Imperiului Rus.

³⁹ *Ibidem*, p. 201.

⁴⁰ Dan Berindei, *Cucerirea independenței (1877-1878)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1877, pp. 93-94.

⁴¹ *Memoriile regelui Carol...*, vol III, pp. 211-212.

În ziua de 25 august/6 septembrie, Armata de vest ruso-română ocupase poziţiile de luptă în faţa Plevnei. Ea număra în acel moment aproximativ 65 000 de soldaţi, din care mai mult de jumătate erau români. Unităţile ruseşti posedau un număr mai mare de tunuri (282 faţă de 108), dar cele folosite de armata română era mai eficiente, multe dintre ele fiind tunuri Krupp. Trupele otomane de sub comanda lui Osman Paşa era în jur de 50 000 de oameni şi peste 100 de tunuri (cele mai multe de fabricaţie Krupp)⁴².

Plevna, un oraşel de 15000-18000 de locuitori, era situată într-o vale înconjurată de un lanţ de dealuri transformate în redute puternice. Acest sistem, în bună parte natural, de apărare era străbătut de râurile Griviţa, Vid şi Tuceviţa, care impuneau direcţiile de atac, făcând astfel mai uşoară apărarea. Sistemul fortificat al Plevnei, lung de vreo 40 de km, era legat prin căi de comunicare de Rusciuc, Sofia, Filipopol, Teliş, ceea ce uşura aprovizionarea lui Osman Paşa şi permitea primirea destul de uşoară a întăririlor⁴³.

În data de 27 august/8 septembrie unităţi ale diviziei a 4-a au executat un atac, încununat cu succes, asupra unui redan (semiredută) situat la 900 de m de reduta Griviţa. În aceeaşi zi a fost respins un atac otoman la Gorni Etropol, iar în ziua următoare au avut loc ciocniri la podul de pe Vid, între cavalerişti români şi o coloană turcă, care a fost silită să se retragă în Plevna⁴⁴.

În data de 29 august /11 septembrie a fost dat ordinul de luptă, care prevedea atacarea Plevnei din trei direcţii. Artileria urma să deschidă focul în zori, iar atacul de infanterie urma să aibă loc la orele 15.00. Principalul obiectiv al corpului românesc avea să fie reduta Griviţa, locul unde fusese respins atacul rusesc, cu ocazia celei de-a doua bătălii pentru Plevna. Sarcina de a o cuceri a revenit diviziilor a 3-a şi a 4-a, ce contribuiau fiecare cu câte 4 batalioane. Artileria necesară urma să fie furnizată de divizia a 4-a. O coloană rusească de două batalioane urma să execute atacul dinspre satul Griviţa în acelaşi timp cu românii⁴⁵.

Principala lipsă a ordinului de atac, cauzată de insuficienta cercetare a poziţiilor inamice, era faptul că desmna ca ţintă a atacului o singură redută, când de fapt erau două. Acest lucru avea să aibă o mare influenţă asupra atacului de a doua zi. Fiind vorba de două redute, diviziile 3 şi 4 au atacat obiective diferite, în timp ce planul prevedea un atac simultan asupra Griviţei. Atacul purtat de batalioanele diviziei a 3-a asupra redutei Griviţa II a trebuit să străbată o râpă de circa 500 de metri, supranumită ulterior „Valea plângerii” sau „Valea sângelui”, despre care nu se ştia nimic. A fost respins cu pierderi grele: 11 ofiţeri morţi şi 15 răniţi, 683 de soldaţi morţi şi răniţi în doar 50 de minute cât a durat atacul. Printre ei maiorul Şonţu şi Căpitanul Mărăcineanu, comandanţi de batalioane.⁴⁶

⁴² Constantin Căzănişteanu şi Mihail E. Ionescu, *Op. cit.*, pp. 176-178.

⁴³ Dan Berindei, *Op. cit.*, p. 97.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 98.

⁴⁵ *DIRRI*, vol V, pp. 658-661.

⁴⁶ Constantin Căzănişteanu şi Mihail E. Ionescu, *Op. cit.*, pp. 199-201.

Avea să fie însă singurul succes pe termen lung al unei zile negre pentru trupele ruso-române. Generalul Skobelev a reușit să cucerească alte două redute, dar după contraatacuri otomane, și după ce au fost pierdute și recucerite de 4 ori, el a trebuit să le abandoneze în după-amiaza zilei de 31 august/12 septembrie. La sfârșitul celei de-a treia bătălie pentru Plevna, Armata de vest nu cucerise decât una dintre cele 14 redute care formau sistemul defensiv al Plevnei. Fuseseră scoși din luptă peste 2000 de români și peste 12 000 de ruși⁴⁷.

La 1/13 septembrie a avut loc un consiliu de război, la Radenița, care a dezbătut modalitatea de acțiune ulterioară a trupelor româno-ruse. Unii generali ruși au propus retragerea trupelor aliate în spatele liniei râului Osma pentru a aștepta sosirea întăririlor din Rusia. A avut însă câștig de cauză propunerea susținută de ministrul Miliutin și de Principele Carol, de a menține asediul, de a abandona atacurile frontale și de a realiza cu ajutorul întăririlor o încercuire completă a Plevnei. S-a mai hotărât chemarea generalului Totleben, apărătorul Sevastopolului în Războiul Crimeei, pentru a alcătui un lanț riguros de blocare a Plevnei⁴⁸. Cu toate acestea, deoarece se considera că reduta Grivița II constituie un pericol pentru reduta Grivița I, s-a încercat încă o dată cucerirea acesteia în data de 6/18 septembrie. Și acest atac a fost însă un eșec. În general, în această perioadă, trupele se ocupau cu realizarea de fortificații de campanie. Spre sfârșitul lunii au început să sosească la Plevna noi trupe rusești, inclusiv garda imperială. În aceste condiții, aliaților nu le rămânea decât să aștepte ca garnizoana lui Osman să își termine proviziile.

Un obiectiv important al acestora trebuia să fie însă cucerirea Rahovei care, situată pe malul drept al Dunării, la nord-vest de Plevna, putea pune în pericol spatele trupelor de încercuire. Pentru realizarea acestui obiectiv s-a constituit un detașament de circa 5000 de români, în majoritate dorobanți, aflat sub conducerea colonelului Slăniceanu și un detașament ruso-român de circa 1200 de oameni, ulani, călărași și dorobanți, condus de generalul rus Mazendorf. Luptele pentru Rahova s-au desfășurat între 7/19 și 9/21 noiembrie și s-au soldat cu cucerirea acesteia⁴⁹. Rămas fără provizii, mareșalul Osman a decis să încerce o străpungere a liniilor inamice, în dimineața de 28 noiembrie/10 decembrie. Luptele au fost crâncene, în special în zona redutelor de pe înălțimile Opanez. Rănit și conștient că a pierdut orice șansă de scăpare, mareșalul otoman s-a predat colonelului Mihail Cerchez, împreună cu toată armata sa. Plevna era în sfârșit cucerită. Rezultatul victoriei: 40 000 de prizonieri, între care 10 pași, 128 de ofițeri superiori și 1000 de ofițeri inferiori, 77 de tunuri, multe arme și drapele. Români au luat 28 de tunuri și 10000 de captivi⁵⁰.

⁴⁷ Dan Berindei, *Op. cit.*, p. 100.

⁴⁸ Constatin Căzănișteanu și Mihail E. Ionescu, *Op. cit.*, pp. 209-210.

⁴⁹ Nichita Adăniloae, *Cucerirea independenței...*, pp. 81-82.

⁵⁰ *Memoriile regelui Carol vol. III*, pp. 328-330.

După căderea Plevnei, în ultima etapă a războiului, diviziile româneşti au avut ca obiectiv cucerirea zonelor, aflate încă în stăpânire otomană, din apropierea Dunării, acţionând îndeosebi împotriva Vidinului şi a Belogradgikului. La 10/22 decembrie a fost cucerit Arcer Palanka, la 29 decembrie/10 ianuarie, armata română a reuşit să taie legăturile dintre Vidin şi Belogradgic. La 12/24 ianuarie, liniile de fortificaţii exterioare din sudul Vidinului fuseseră încercuite, iniţiindu-se apoi atacarea redutelor de la vestul oraşului, în principal a acelorora de lângă satul Smârdan. Au fost cucerite în câteva ore. Două zile mai târziu, încercuirea Vidinului era desăvârşită, iar oraşul a fost supus unui bombardament neîncetat ce a luat sfârşit abia la 23 ianuarie 1877/4 februarie 1788, odată cu semnarea armistiţiului⁵¹.

Odată Plevna căzută, armata rusă şi-a putut relua ofensiva spre Constantinopol, conform planului iniţial. La 23 decembrie/4 ianuarie Sofia a fost ocupată. Şase zile mai târziu sârbii care reîntraseră în luptă, au cucerit Nişul, iar muntenegrenii portul Antivari. Ofensiva rusă a continuat, cucerind la 8/20 ianuarie 1878 Adrianopolul. Zece zile mai târziu, armatele ţarului au ajuns în apropierea Constantinopolului. Imperiul Otoman pierduse în mod clar războiul⁵². Războiul din 1877-1878 i-a adus României independenţa şi o nouă provincie, Dobrogea. Realizări importante, ce vor face, ca mai târziu aceasta să fie considerată una dintre paginile cele mai glorioase din istoria românilor.

Cu toate acestea, pierderea Basarabiei a fost resimţită din plin în epocă. La revenirea în ţară, după participarea la Congres de la Berlin, Brătianu şi Kogălniceanu au fost primiţi cu răceală. Guvernul a fost supus unor aspre critici din partea opoziţiei, dar nu numai. Printre nemulţumiţi se numărau şi figuri marcante din rândul liberalilor precum Dumitru Brătianu, D. A. Sturza, Ion Ghica, Nicolae Ionescu. Acestia, alături de conservatori, criticau politica de alianţă cu Rusia, ce ar fi risipit garanţia europeană şi ar fi împins România într-un război nu atât al Independenţei cât al pierderii sudului Basarabiei. În aceste condiţii, atmosfera a fost foarte apăsătoare atunci când, la 1/13 octombrie 1878 autorităţile române au părăsit provincia. Pentru a avea un „paratrăsnet pentru fulgere şi tunetele opoziţiei”, primul ministru a decis înlăturarea din echipa guvernamentală a lui Mihail Kogălniceanu, socotit responsabil pentru semnarea convenţiei româno-ruse⁵³.

Această percepţie a fost cât se poate de nedreaptă. România nu avea altă alternativă viabilă. Fără o convenţie, Rusia ar fi invadat oricum teritoriul României, pentru a putea ajunge la sud de Dunăre, iar teritoriul ţării ar fi putut ajunge, ca de atâtea ori în trecut, teatrul desfăşurării operaţiunilor militare, dacă Poarta ar fi decis să trimită trupe în întâmpinarea ruşilor. În ceea ce priveşte Basarabia, soarta acesteia era stabilită încă de la semnarea Tratatului de la

⁵¹ Dan Berindei, *Op. cit.*, pp. 113-114.

⁵² *Ibidem*, pp. 115-116.

⁵³ Gheorghe Cliveti în *Istoria Partidului Naţional Liberal*, pp. 72-73.

Budapesta. Retrocedarea Basarabiei era un obiectiv major, vechi de decenii, al politicii Rusesti, iar nici o acțiune a guvernanților români nu ar fi reușit să o împiedice. Convenția din 4/16 aprilie 1877 a fost semnată pentru a fi încălcată. Sigur că, în condițiile colaborării din timpul războiului, răpirea sudului Basarabiei a fost percepută, și mai acut, ca o trădare din partea Rusiei. Iar cei ce fuseseră artizanii acelei colaborări au fost percepuți, pe nedrept, ca responsabili pentru situația creată. Vina, pentru noua situație a relațiilor cu Romania, aparține însă în totalitate Rusiei. Aceasta s-a confruntat cu o situație neprevăzută. Înfrângerile suferite în fața Plevnei au obligat-o să solicite ceea ce refuzase să accepte cu puțin timp în urmă: concursul armatei române. Împrejurările i-au obligat pe oameii de stat ruși să ceară ajutorul unei țări căreia, la sfârșitul războiului, doreau să-i smulgă o parte din teritoriu. Principele Carol și miniștrii săi au acceptat să intervină din două motive: pentru că exista riscul ca războiul să continue pe teritoriul României, dacă rușii erau aruncați peste Dunăre, dar și pentru că independența României ar fi avut șanse mai mari de a fi recunoscută dacă era câștigat cu armele. În plus, ei sperau că recunoștința va împiedica Rusia să mai solicite cedarea celor trei județe. Faptul că s-au înșelat le-a fost explicat atât de clar concis și cinic de către Disraeli la Berlin.

Mai ales datorită primului dintre aceste motive, ei nu au insistat pentru semnarea unei convenții militare, care ar fi atestat în mod oficial, fără menajamente, alianța dintre cele două state. Dar oricum, probabil că nici un astfel de act nu ar fi putut împiedica pierderea Basarabiei. Rusia putea încălca orice acord, dacă interesele i-o cereau. Cazul convenției din aprilie 1877, dar chiar și cel al Tratatului de la Budapesta atestă acest lucru.

Rezultatele colaborării dintre România și Rusia nu au fost cu desăvârșire negative. Colaborarea militară efectivă, din timpul asediului Plevnei a funcționat bine. Punerea tuturor trupelor de acolo sub comanda domnitorului a fost un gest de curtoazie ce a avut darul de a flata atât România cât și pe Carol personal. Obținerea independenței este o consecință directă a acestei coaborări. Încercările, anterioare războiului, de a obține pe cale diplomatică recunoașterea acesteia de către marile puteri, s-au soldat cu eșecuri. Tratatul de la San Stefano, care este opera diplomației ruse, consfințește independența României.

Probabil că, dacă nu ar fi existat această chestiune a Basarabiei, relațiile româno-ruse s-ar fi menținut destul de strânse și după terminarea războiului, iar influența imperiului țarist în noul stat independent ar fi putut fi destul de mare. Dar principalul obiectiv al Rusiei, legat de România, a fost să înlătore și ultima prevedere a Tratatului de la Paris, pierderea Basarabiei. Ultima impresie, legată de acest rapt teritorial, a fost cea mai puternică și a creat o prăpastie în viitorul relațiilor dintre cele două țări

Fricțiuni au existat și în privința granițelor din Dobrogea, în special în privința Silistrei. Rusia a sprijinit Bulgaria care, în cele din urmă a obținut posesia acesteia. În anii următori, viața politică românească a fost tulburată de problema revizuirii articolului 7 din Constituție și de cea a răscumpărării căilor ferate,

chestiuni în care au existat din plin interferenţe şi presiuni ale marilor puteri. Însă odată problemele depăşite, România şi-a putut continua evoluţia începută prin proclamarea independenţei. În 1881 România a devenit regat, Carol I fiind încoronat la data de 10 mai. Una dintre concluziile trase în urma pierderii Basarabiei, a fost că România nu mai poate înfrunta situaţii de criză internaţională fără a avea asigurat sprijinul unei mari puteri. Majoritatea oamenilor politici, la fel ca şi opinia publică, considerau Rusia un inamic. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care România a aderat la Tripla Alianţă. La 18/30 octombrie 1883 se semna un act bilateral cu Austro-Ungaria, prin care noii aliaţi îşi promiteau sprijinul în cazul unui atac din partea Rusiei, deşi aceasta din urmă nu era numită explicit, şi se angajau să nu se alătore nici unei alte alianţe îndreptate împotriva unuia dintre ei. Germania a aderat la acord în aceeaşi zi, printr-un act separat. Relaţiile româno-ruse au rămas încordate în următoarele decenii, abia în 1914, în urma vizitei ţarului Nicolae al II-lea la Constanţa, încercându-se o nouă apropiere⁵⁴.

În final, se poate spune că în perioada 1876-1878 relaţiile româno-ruse au atins apogeul, din toate punctele de vedere. Până în acel moment nici nu se poate vorbi de existenţa unor relaţii. Ocupant sau protector, Imperiul rus nu privise până atunci Principatele decât ca pe un teritoriu-tampon între el, Imperiul Otoman şi Austria. Prin forţa împrejurărilor, dar şi datorită noului statut internaţional al României, Rusia este nevoită să negocieze aproape de pe picior de egalitate cu guvernul român, ba chiar să semneze o convenţie pentru a-i putea traversa teritoriul. Mai mult, îi solicită ajutorul pe plan militar, contribuţia armatei române jucând un rol important în privinţa rezultatului final al războiului. Armata română a beneficiat de un comandament separat, ba mai mult, trupe ruseşti s-au aflat sub conducere şeful statului român. O astfel de evoluţie ar fi părut de neimaginat cu doar câteva decenii mai devreme, când Rusia îşi exercita protectoratul în Principate.

Interesele celor două state, atât de diferite ca anvergură s-au întâlnit într-un punct comun: înfrângerea imperiului otoman. Apoi s-au îndepărtat pentru că în relaţiile dintre ele exista şi acest mare punct sensibil, în privinţa căruia Rusia nu a dorit cu nici un preţ să cedeze. Războiul independenţei României este şi războiul alianţei româno-ruse, dar şi războiul răpirii sudului Basarabiei.

⁵⁴ Keith Hitchins în *Istoria României*, p. 413.

РУМЫНО- РУССКИЙ ОТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЗВЯОЕВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫНИИ

Енаке ТУША

Тема данного реферата- показывать отношения между Румынией и Россией. Точнее об отношениях в период 1876-1878 год. Центральным событием тех лет был русско-турецкий конфликт, известный в истории Румынии как „Война за независимость”, конфликт, который представлял собой кульминационный период кипения страстей на Балканах в те годы и, который привел к большим изменениям на карте региона.

Российская Империя долгое время играла главную роль в жизни Княжеств, которые объединились в 1859 году, образовав Румынию. В 1711 году объединение молдаван Димитрия Кантемира с русскими в проигранной кампании на реке Прут имело тяжелые последствия: решение Оттоманской империи о замене местных правителей . Как следствие русско-турецкой войны 1768-1774 годов, закончившейся Кучук-Кайнарджикским Миром, турки согласились с открытием русских консульств в Молдове, а консулы могли представлять румын в Константинополе. В 1782 г были открыты первые консульства. В 1792 г по договору в Яссах границы России достигли Днестра, а в 1812 г после новой войны она присоединила Бессарабию.

Договор в Адрианополе, который закрыл конфликт в 1828-1829 годах, принес российский протекторат в два княжества, вместе с тем, закончил с Оттоманской монополией на румынскую торговлю. Оттоманская Империя оставалась страной созереном. До 1834 года два румынских княжества были под прямым русским военным управлением. Генерал Павел Киселев пользовался почти неограниченной властью, чтобы реорганизовать политическую и экономическую жизнь этих 2-ух княжеств. Его правление имело много позитивного, а многие из его действий были отмечены в ту эпоху как революционные. Он не хотел перевернуть существующий общественный порядок, наоборот, желал сохранить его посредством „определения прав и обязанностей всех классов и посредством сохранения административного механизма и законной необходимости защищать его”. Важный результат этого периода оккупации было введение ооРегламентов в 1831 году в Румынской стране и в 1832 году в Молдове.

В 1848 году революции в румынских княжествах были подавлены

сюзереном и протектором. Крымская война (1853-1856 годов) принесла новую русскую оккупацию с последующей Австрийской. Договор в Париже принес конец конфликту и конец русского протектората в княжествах, которые подпали теперь под коллективную гарантию великих держав, и переуступку части Бессарабии, уезды Кахул, Измаил и Болград в Молдове.

Этот краткий обзор роли России в истории румын ясно показывает, что нельзя здесь говорить просто о румыно-русских отношениях в тот момент, это не были отношения равных партнеров. Как для любой другой большой державы, так и для России Румынские Княжества не существовали, это были христианские территории Оттоманской Империи, которые могли быть захвачены и присоединены, где можно было использовать своё влияние.

Здесь проявляет своё значение период 1876-1878. Ситуация в княжествах изменилась в период между Крымской войной и новым конфликтом Турция-Россия.

Парижский Конгресс можно считать рождением Современной Румынии. Парижский Договор, выработанный государствами-гарантами, стал и первой конституцией Румынии. 1866 год принес восхождение на трон Румынии иностранного принца Карола Гогенцоллера и первую собственную румынскую конституцию. Ряд реформ этого периода имели целью превращение Румынии в современное государство.

Но оставалось одно препятствие Оттоманский сюзеренитет. Румыния еще платила дань туркам, а правители должны были принимать инвеститору от Султана. И главной причиной этого, кроме прочих опасностей в такой ситуации, был Балканский конфликт, начавшийся в 1875 году. Но он мог и устранить последние следы турецкого господства, чтобы Румыния стала независимым государством. Это было моментом, когда Румыния выходит на международную арену. Отношения с Россией с этого момента становятся критическими с этой точки зрения. Российское правительство торгуется и подписывает соглашения о проходе войск с правительством страны, которую он привык считать завоеванной, как любую другую Оттоманскую территорию. Больше того, в силу обстоятельств Румыния держит судьбу в своих руках и вмешивается в войну на стороне России. Закончив путь, начатый Конгрессом в Париже, усилия Румынии увенчиваются успехом-она получает независимость. Но Парижский конгресс был решающим и для России. Шок поражения и другие причины определили внутреннюю политику России, а во внешней политике определили главную цель- аннулирование Парижского Договора.

Эта цель стала главным камнем преткновения в русско- румынских отношениях 1878 года. С этими идеями государственные деятели России вступили в войну. Это явилось началом основного кризиса в румыно-

российских отношениях и дальнейшего его развития.

Отношения этого периода становятся действенными. С одной стороны, сотрудничество с целью уничтожения общего врага, с другой, общий конфликт порожденных территориального спора. Для Румынии выгоды были большими. Но очень большими были и потери. На пути к своей независимости она шла вместе с великой Европейской державой. Но отношения этой страны стали грубыми и угрожающими с того момента, как Румыния попыталась встать на пути её интересов. Главной проблемой того периода стала Бессарабия, угроза потери этой территории, постоянно нависала над Румынией.

Нейтральность Румынии

В 1875 году, во время начала восточного кризиса, Румынией руководило консервативное правительство Ласкара Катарджю, который сохранил свой пост ещё с 1871 - ого года. Это было самое длительное правление в истории румынского государства до. Позиции же этого правительства были далеки от стабильности. Из первоначальной министерской команды остался только министр- президент, финансовое положение было очень затруднительным, а оппозиционные атаки (известная группировка „Союза от Мазар-Паши”) были все яростнее. Самая жестокая критика была в адрес Торгового союза с Австро-Венгрией, заключённого в том же году, которая, как думали либералы, принесёт большой вред собственной промышленности. К этим проблемам добавилось взрывоопасное положение на Балканах, обусловленная мятежами в Боснии и Герцеговине. Позиция, одобренная румынским правительством, была-нейтралитет! 9/21 Августа 1875 года Василе Боереску, министр иностранных дел с абсолютной сержанностью, следя за тем, чтобы исключить любые действия с целью скомпрометировать нейтральность своих дел, обещает Турецкому правительству, что Румыния будет „пассивным наблюдателем, хотя и заинтересованным, и что останется в территории, и сохранять хорошие отношения с Оттоманской Империей”.

Всё же он добавил, что Румыния будет проводить такую политику „столько времени, сколько будем сохранять твердую уверенность, что сможем реализовать наши надежды и укрепить наше национальное существование, без волнений и потрясений в абсолютном согласии с Высоким Пашей”. Таким образом, существовала надежда в том, что получение независимости возможно мирным путем, при взаимопониманием со стороны Турции. Главная идея, которая вырисовывалась из дипломатических нот адресованных Василе Боереску дипломатическим агенствам Румынии!-Строго соблюдать нейтралитет. Симпатии общественного мнения были на стороне мятежников. Газета „Румын”, газета либеральной оппозиции, и некоторые консервативные

депутаты требовали от правительства в ноябре 1875 года занятие более решительной позиции в пользу восставших. Несмотря на это, по рекомендации Парламента, правительство решило сохранять политику нейтралитета.

Повторное появление восточного вопроса заставляло политические организации Румынии принять какую-то позицию в отношении независимости страны. Радикальные либералы, одобрявшие движение за свободу народов болгарии, хотели получить её посредством участия в войне. Консерваторы желали получения независимости только посредством дипломатических переговоров, без участия в Балканском конфликте. На заседании консилиума министров 24 ноября/6 декабря 1875 года, где рассматривался вопрос об отношении Румынии к возможной русско-турецкой войне, не было принято никакого решения с мотивировкой о невозможности принятия решения в ситуации, которая неизвестно еще, как будет развиваться и влиять на международные отношения. Положение Румынского государства было особенно сложным, потому что мог бы возникнуть конфликт между двумя большими Империями, который возникал не раз в прошлом на румынской территории, а Румыния снова зажата между двумя империями. Оттоманские войска концентрировались в Видине, а Игнатъев заявил турецким министрам в присутствии румынского дипломатического агента Янку Гика, „что возьмёт в залог Румынские Княжества на Дунае сразу же если Турки захватят Сербию и Черногорию”. В этих условиях как и князь, так и его правительство желали, чтобы Румыния стала бы второй Бельгией, с нейтралитетом, признанным всеми странами-гарантами, и была бы защищена от предполагаемых атак. С этой целью 4/16 января 1876 года, Ласкар Катарджиу, который теперь был великим деятелем с портфелем Министра иностранных дел, послал ноту румынским агентам за границей относительно позиции страны по отношению к событиям в зоне. Дипломатические агенты должны были обсудить содержание данной ноты с правительствами, при которых они были аккредитированны.

Нота должна была прозондировать власти-гаранты в отношении предполагаемой прокламации независимости и признания состояния нейтральности, такой, как в Бельгии. В ноте уточнялось, что, хотя Румыния соблюдала строгий нейтралитет, она была обвинена в сообщничестве с Оттоманской империей, которая сосредотачивала военные силы в Видине и отправляла суда по Дунаю. Поэтому румынское правительство решило начать собственные военные приготовления чтобы смочь защититься будь-то от турок, будь-то от других держав, (намёк на декларацию Игнатъева). Также уточнялось, что пока не будет решена проблема независимости, в Румынии будут причины для общественных волнений. В случае, если Турция потерпит поражение в войне с

восставшим христианским населением, румынское правительство будет считать себя свободным от подати, будучи связанным этой единичственной нитью с Оттоманами, и сможет достичь состояния, подобного Бельгийскому. В заключение нота свидетельствовала, что в случае всеобщей мировой войны, румынское правительство будет сотрудничать с армиями объединения, если крупные державы этого потребуют, но с условием что это будет гарантировать Румынии „территориальную целостность и все вековые права”. Этот документ, консервативного правительства чётко объясняет позицию Румынии по вопросам международной политики: симпатии к волнениям населения, вооружение, мобилизация и ускорение военной эффективности, внимание к закулисным играм великих держав и активное участие в войне, но с условием уважения законных прав Румынии, особенно в отношении территориальной целостности.

Дипломатическая нота от 4/16 января была принята с энтузиазмом Сербам, Грекам, но с большой сдержанностью крупными державами. Самые серьёзные обсуждения имели место быть в Вене, где не только Андрасси, но и послы других стран, аккредитованные в столице империи, и выразили свое недовольство намерениями Румынии выйти из-под Оттоманской опеки. Послы России и Турции отрицали, что была хотя бы когда-нибудь проблема оккупации Румынии, а английский посол уточнил Георге Коста-Фору, румынскому посланнику, что Англия гарантирует существование Румынии пока та будет частью Оттоманской империи, потому что она в сохранении такого положения. „А как независимое государство-неважно, существует или нет Румыния”. В этих условиях консервативное правительство объявило отступление, и потребовало от агентов больше не поднимать никаких обсуждений по данной ноте, так как угрозы и осложнения относительно Румынии, казалось, были устранены. Министром иностранных дел стал Ион Бэлэчану, который объявил нейтралитет Румынии.

Между тем положение правительства Ласкара Катарджиу всё осложнялось. Оппозиционная критика становилась всё усиливающейся по таким темам как: спорная реформа образования, торговое соглашение с Австро-Венгрией, или опыт по государственной администрации. К этому прибавились обвинения о том, что правительство не заняло твердой и перспективной позиции в отношении внешней политики. Плюс консервативное правительство столкнулось с внутренними проблемами, которые привели к отставке министра Иностранных дел Василе Боереску, и спикера палаты Дмитрие Гика. Правительственная позиция была трудной и в сенате, поэтому верхняя палата была распущена и были организованы выборы. Результаты выборов были не в пользу консерваторов, поэтому Ласкар Катарджиу 30 марта/11 апреля объявил кабинет министров выйти в отставку. Затем следовало правительство с

оттенком консерватизма во главе с генералом Иоан Емануил Флореску, Военным министром в предыдущем правительстве. Министром Иностранных дел был Димитрие Корня. Он еще раз подтвердил нейтралитет Румынии, основанный на соблюдении договоров. И этот кабинет столкнулся с тем же Сенатом, где либералы имели 36 мест, а консерваторы-28. В то время как Карол I-ый отклонил новый роспуск верхней палаты, генерал Флореску подал в отставку. Правительство Румынии также развернуло активную дипломатическую деятельность с турками и странами-гарантами, чтобы получить нейтралитет Дуная между устьем Тимока и Вырчёрова, с целью не быть втянутой в начавшийся конфликт. Это и было целью размещения войск в Груе. Румынские усилия в этом плане были поддержаны странами-гарантами. Османская империя согласилась, но поставила два условия:

1) В секторе Вырчёрова-Неготин, запретить ввоз вооружения, боезапасов и добровольцев;

2) Румыния должна выполнить обязанности обеспечения турецкого гарнизона на острове Ада-Кале всчет подати. Румыния приняла эти условия. Эта мера была выгодна и Сербии, потому что та не могла быть атакована турецкими судами по речной границе. Отказ турецкой стороны, удовлетворить притязания Румынии, резни, устроенные нерегулярными турецкими войсками в Болгарии и предчувствие, что Рейхстаг, России и Австро-Венгрии, пришли к соглашению о разрешении восточного кризиса побудили Когалничану ускорить выход из нейтралитета. Чтобы подготовить почву, 20 июля/1 августа он послал ноту дипломатическим агентствам, чтобы они ознакомили правительство стране, где были аккредитированы, что Румыния не может оставаться безразличной к массовому уничтожению населения турками и требует скорейшего вмешательства крупных держав, чтобы покончить с этим. В ноте уточнялось, что Румыния не имеет враждебных намерений против Турции, но не может оставаться безразличной к «крикам от боли, со стороны правого берега Дуная. Великие державы должны прекратить свое молчание и по отношению к великим державам, Румыния „как бы ни скромна была её позиция, не может больше молчать”. В стране „волнение среди народа все растут”, крупная политическая партия „категорически высказалась в пользу христиан”, а армия „не находит покоя под гнётом дисциплины и рвётся в бой”. Поэтому долг и заинтересованность великих держав использовать свое влияние и требовать от османских войск „уважения расовых прав и человеческого долга”. Через четыре дня в зашифрованной телеграмме министр иностранных дел снова попросил дипломатических агентов Румынии убедить Великие страны быстрее разрешить предоставленные ранее претензии, так как общественное мнение может заставить правительство отказаться от своей сегодняшней позиции по нейтралитету. Но отставка правительства положила на время

конец этим уверенным действиям.

В июне 1876 года имели место выборы в Собрание депутатов, которые закончились уверенной победой радикальных либералов, лидером которых был Росетти, и он же был выбран президентом палаты. 19/31 июля, несмотря на оппозицию прим-министра, Палата проголосовала за открытие судебного процесса над бывшими министрами кабинета Ласкара Катарджиу, за нарушение конституции, ограничение свободы и разбазаривание Общественных денег. В этих условиях, Манолаке Костаке Епуряну, который был в консервативном правительстве в 1872-1873 годах, объявил себя солидарным с предшествующим правительством, хотя не выходил в группу обвиняемых, и объявил своему кабинету свою отставку. Князь Карол назначил Иона К. Братяну 24 июля/5 августа 1876 сформировать новое правительство. Министром иностранных дел вместо М. Когэлничану был назначен Н.Ионеску, лидер радикал-либеральных фракционистов Молдовы и защитник строгого соблюдения нейтралитета.

С самого начала своего мандата, Ионеску проинформировал австрийского липагента в Бухаресте, что он, „хотя радикал внутри, но консерватор снаружи”. Чтобы избежать протесты Оттоманов и других стран, он дал распоряжение запретить провоз больших количеств оружия и боеприпасов, которые направлялись в Сербию. Местные власти часто просто закрывали на это глаза, соблюдая рекомендации прим-министра.

Братяну хотел проводить новую внешнюю политику Румынии, где нейтральность продолжалась бы только на одном этапе. Международная ситуация портилась. Турецкие победы предвещали Сербии бедствие, а Россия не могла позволить унижения южной славянской армии, под командованием русского генерала и укрепленной добровольцами из России. В Ливадии, летней царской резиденции в Крыму, русские крупные политики вели обсуждение возможных осложнений конфликта. Братяну заявил барону Стюарту, русскому агенту, что он и его правительство готовы сотрудничать с русскими, для исполнения всех требований в том случае, если Россия гарантирует целостность границ Румынии в современных границах. Стюарт ограничился ответом о том, что Румыния многим обязана России и что лучше сохранять добрые отношения с таким сильным соседом, как Россия. Это был ответ-штамп для всех консульств в беседах с румынскими государственными деятелями.

В этом новом контексте Братяну должен был иметь в виду и позицию Австро-Венгрии и позицию России, особенно после того, как имела место встреча в Рейхстаге двух императоров и их министров иностранных дел. Поэтому в конце августа 1876-ого года, когда император Франк Иосиф посетил Сибиу, Братяну прибыл приветствовать его, чтобы узнать его намерения.

Месяцем позже, 29 сентября/11 октября румынская делегация

прибыла в Ливадию, где был царь и главные его сотрудники. Румынская делегация состояла из: Братяну, полковник Слэничану (военный министр), маршал при дворе Теодор Вэкэреску и один из адъютантов правителя Карола говоривший по-русски-Сингуров. Н. Ионеску не был включён. Прибыв туда, они начали переговоры с царём, Милютиным, военным министром, Горчаковым, Игнатьевым и другими. Переговоры начались в тоне, заданном Братяну, что он видит, войну неизбежной, а всеобщее настроение в этом отношении „уверенным и оживлённым”. И Игнатьев и Горчаков с самого начала настаивали на подписании соглашения о проходе русских войск через Румынию в случае войны. В Ливадии не было подписано никаких протоколов-это был визит вежливости, также не были взяты какие-либо ясные обязательства, но одно принципиальное согласие было достигнуто в какой-то мере. Согласно русским впечатлениям, тактика Братяну и его сопровождающих была более чем удовлетворительной. Он предложил, чтобы румынская армия участвовала бы в войне и чтобы был подписан документ о военном союзе. Взамен была бы, обеспечена независимость и целостность территорий. Он также предложил, чтобы русские офицеры прибыли в Румынию ознакомиться с условиями и помочь румынской армии подготовиться к войне. Большинство русских лидеров были довольны. Жомини, приближенный сотрудник Горчакова, написал в Санкт-Петербург Джиерсу, заместителю министра иностранных дел: „Румыны очень приятные люди(такие искренние). Предлагают быть нашим авангардом взамен компенсаций: независимость, королевская власть, присоединение Добруджи до Констанцы”.

С румынской точки зрения существовала причина к беспокойству-это проблема юга Бессарабии. Румыния желала бы гарантий, что Россия не будет пробовать их аннексировать. На прямой вопрос Братяну Игнатьев и особенно Горчаков ответили неопределённо. Зато на встрече, где был только Братяну, император и императрица, Александр II-ой сообщил, что эти три уезда представляют собой единственный кусочек территории, которую Россия должна была когда-то вернуть, но он считает, что это святой долг перед его отцом- вернуть России Николая I-го то, что было похищено Парижским договором. Румынский прим-министр вернулся домой озабоченным. Было ясно, что Россия готовится к войне, а Бессарабия в опасности. На основе договорённостей в Ливадии 16/28 ноября 1876 года в Бухарест прибыл граф Нелидов, консьер русского посольства в Константинополе, чтобы вести переговоры о заключении соглашения о переходе русских войск к Балканам. Без извещения о переговорах министра Ионеску, противник переговоров с Россией, Братяну договорился секретно об основных предусмотренных конвенции, которая к 23 ноября/5 декабря, в общих чертах была разработана. В тот же период вместе с Нелидовым в Бухарест прибыл с секретной миссией

турецкий посланник Али-Бей, управляющий Тульчей, чтобы заключить соглашение против России. Если бы Румыния проявила согласие против входа войск в страну, турки были бы готовы поставить 40 000 солдат под командование Карола. Но турецкое предложение было отвергнуто. Дело шло к сотрудничеству с Россией.

Параллельно с переговорами с Россией, Румыния усилила военную подготовку. 24 сентября/6 октября правитель Карол издал указ (по случаю осенних маневров)- сконцентрировать постоянную и территориальную армии вместе с их резервами, а 9/21 сентября были зафиксированы порядок боёв и дислокация 4^{ex} дивизий. 4^{an} дивизия сконцентрировалась в окрестностях Фокшани, хотя имела базу в Яссах, чтобы быть ближе к остальным армиям, с целью предотвратить ожидаемую атаку оттоманов на стратегический пункт Барбоши.

Эта мобилизация сил вызвала протесты некоторых стран-гарантов, которые обвиняли румын в военных намерениях. В ноябре, не обращая внимания на этот протест, было решено продолжать держать под оружием войска, было проголосовано за получение кредита для снабжения войсках частей и было принято решение о создании еще 8 полков пехотинцов к 8 ми, уже существующим .Пехотные полки были распределены по уездам (полк сформирован из 2х батальонов). Один полк на 2 уезда, то есть каждый уезд имел один батальон. Такое положение продолжалось до конца января 1877 года, когда резервисты были отпущены временно по домам из- за финансовых соображений. Во время этой длительной концентрации были проведены учения и инструкции войск постоянной и территориальной армий и были возведены укрепительные сооружения в Барбоше и Калафате с целью предотвращения атак врага.

В середине октября 1876 года казалось, что война Росси с Оттоманской империей была уже почти начавшейся. Чтобы избежать полного уничтожение сербской армии, Россия предъявила ультиматум Турции 19/31 октября и мобилизовала 20 дивизий. Но, неожиданно, Турция подчинилась ультиматому и согласилась подписать перемирие на 2 месяца с Сербией и Черногорией. Таким образом, начало войны было отложено. Константинопольская конференция больших держав ещё больше удалило её. В этих международных условиях, когда, казалось, войны не будет или, по крайней мере, она будет отложена, румынское правительство, подталкиваемое некоторыми политиками, вражески настроенными к сотрудничеству с Россией (Ион Гика, Дмитрий А. Стурза, Николае Ионеску, Думитру Брэтияну), попробовали ещё раз получить косвенное признание независимости дипломатическим путём, то есть посредством абсолютного нейтралитета и его гарантии великими европейскими державами. С этой целью были направлены К.А. Росетти и Ион Гика во Францию и Великобританию, хотя официально они были посланы туда для торговых обязательств.

Но обстановка была напряженной ещё и потому, что не существовало консенсуса между великими державами о мерах для устоявления мира на Балканах. Осенью 1876 года было огромное напряжение и невозможно было предугадать как будет развиваться обстановка, поэтому европейские страны обходили стороной внятные ответы о нейтралитете Румынии. В Париже, герцог Деказес объявил Росетти, что ни одна страна не возьмёт на себя обязательство в том, что из Англии будет токой же ответ. Ион Гика по пути в Лондон, остановился в Вене, где ему сообщили, что будет лучше если румыны не будут стоять на пути русских в случае если последние войдут на территорию страны. Прибыв в Великобританию, он не получил и там ясного ответа в отношении особых гарантий за нейтралитет румынского государства.

В том же порядке вещей Н. Ионеску потребовал от своих дипагентов 22 октября /3 ноября и 5/17 ноября 1876 года прозондировать мнения правительств, где были аккредитованы, о специальных гарантиях за нейтралитет, подтвержденный каким-либо международным документом, в предполагаемой войне между турецкой империей и другой европейской страной. Ответ был тоже-неясным, обещания о том, что румынская проблема будет поддержана на Константинопольской конференции.

Поэтому, в Бухаресте было принято решение о поездке Д. Братяну в Константинополь, чтобы защищать румынские требования перед лицом европейских дипломатов, собирающихся на конференцию. Он был уполномочен требовать от конференции признать „политический статус Румынии”, а в случае предполагаемой войны между Оттоманской империей и какой-либо другой страной, предоставить ей (Румынии) особые гарантии за соблюдение нейтралитета, а также территориальную целостность. Д. Братяну еще имел миссию вместе с генералом Янку Гика действовать в плане возвращения Дельты Дуная туркамми Румынии и признания ими права Румынии заключать торговые соглашения с другими государствами.

Миссия не закончилась успехом, потому что европейские дипломаты отказались обсуждать румынскую проблему, мотивируя отказ тем, что не уполномочены в этом своими правительствами и что нужно соблюдать старые договоры. Хотя Англии и Турции было бы выгодно разрешение румынской проблемы, их представители отдавали себе отчет в том, что здесь не может быть успеха потому, что тогда бы Турция была в самом благоприятном положении, но этого не допустила бы Россия. Плюс ко всему разрешение этой проблемы означало бы, что те, кто подпишет обеспечение нейтралитета, должен будет с оружием в руках гарантировать соблюдение, его, чего не сделала бы ни одна из европейских стран. Обсуждение проблемы об особых гарантиях для Румынии было бы ничем другим, как „яблоком раздора” (семена для новых осложнений), так сказал Лорд Салисбери Брэтияну.

Из-за сложившейся ситуации Румыния продолжала подготовку к войне. Но финансовое положение страны было особенно тяжёлым. Министр финансов Д.А. Стурза, кто был за нейтралитет, предложил парламенту уменьшить расходы во всех министерствах, а особенно в военном министерстве. Но в данных международных условиях это не было реальным предложением. Оно было отвергнуто, а Стурза в феврале 1877 года подал в отставку. Таким образом, правительство оставил последний противник согласия с Россией, хотя его мнения поддерживали многие видные деятели (Ион Гика, Ион Ионеску), публикуя в периодической прессе брошюры, в которых существовала эта идея-получить специальные гарантии за нейтралитет. Между тем, война становилась неизбежной. Секретное соглашение в Будапеште в январе 1877 года обеспечило нейтралитет Австро-Венгрии, таким образом, открывая путь России к войне. В марте Турецкая Империя отвергла последнюю попытку разрешить эту проблему на Балканах дипломатическим путем (Лондонский протокол), принц Карол в письме своему отцу еще в январе высказался о дальнейшем пути Румынии: „заключить военное соглашение с Россией, а если необходимо, быть вместе с русскими против турок”. Конвенция о прохождении русских войск через территорию Румынии была готова еще в конце 1886 года, но ни одна сторона не настаивала на окончательном варианте и подписание договора ожидало окончания конференции в Константинополе. По мере того, как становилась все яснее невозможность разрешения балканского кризиса, российская сторона начала настаивать на подписании договора. Князь Горчаков не хотел этого подписания, потому что противился политическому соглашению двух государств. Но великий князь Николай, брат царя и главнокомандующий российских войск в Европе, настаивал на подписании договора и на военном объединении румыно-русских войск. Он установил постоянный контакт с правителем Каролом, писменный и через эмиссаров. Великий Князь постоянно интересовался об условиях прохода русских войск на Балканы. Он предложил „практическое соглашение, число военных, без какого-либо политического соглашения, но Карол уточнил, что соглашение это политический акт и в этом качестве должно быть обязательством правительств”.

К концу марта, когда стало ясно, что война неизбежна, представитель России, Барон Стюарт, стал все больше настаивать на подписании конвенции. Братяну потребовал, чтобы плата, которую Россия должна была предоставить, была бы сделана золотом. После получения согласия на это, подписание договора было проанализировано в кабинетах. По этому случаю Николае Ионеску, кто был сторонником нейтралитета, подал в отставку с поста главы крае министерства иностранных дел. Полковник Слэничану стал главой Главного Штаба, а

его пост военного министра занял генерал Александру Чернат. Затем, 1/13 апреля был создан Консилиум de coroana для обсуждения проблемы, на которой участвовали вместе с членами, правительства, все бывшие приминистры (кроме тех, кто был под судом Ласкар Катарджиу и генерал Флореску) плюс президент палаты Росетти. Бывшие премьеры, за исключением Когэлничану, выразили против конвенции и за сохранение нейтралитета. Но тогда Румыния, превратилась бы в театр военных действий, поэтому правитель Карол и правительство не согласились с этим советом.

4 / 16 апрель 1877 года М. Когэлничану, снова стал Министром Иностранных дел, а за день до этого подписал, наконец, с Бароном Д. Стюартом текст конвенции. Она в первой статье устанавливала, что правительство Карола обеспечит русской армии на пути к Турции „свободный проход по территории Румынии и обхождение подобающее дружеским армиям”.

Также уточнялось, что все расходы этой армии лягут на плечи русского правительства. Во второй статье говорилось, что для того, чтобы проход армии не причинил вреда Румынии, „Правительство, Его Превосходительства, императора всех Россиян, обязуется соблюдать и уважать политические права румынского государства так, как это зафиксировано в предыдущих договорах и законах, а также сохранять и защищать настоящую целостность Румынии”. Третья статья предусматривала обсуждение деталей на особой конференции, одновременно с этой, а четвёртая статья фиксировала обязательства румынского правительства получить ратификацию этого договора, согласно румынским законам, и приступить к немедленному исполнению условий договора. Специальная конвенция, состоящая из 26 статей, касающихся расквартирования, способов платежей транспортных средств. Железные дороги были отданы в распоряжение императорских войск, которые пользовались 40% тной скидкой. Устанавливалось, что войска не будут проходить через столицу страны. Кроме русских штабов назначались и румынские комиссары, которые обеспечивали связь с местной администрацией. Содержание конвенции оставалось в секрете до её ратификации в парламенте.

11/23 апреля 1877 года, за день до объявления Россией войны Турции официально, отряды кавалерисов Великого князя перешли границу и достигли моста Барбоши на Сирете, чтобы его защищать. Уничтожение этого моста означало бы перекрытие единственной железнодорожной линии, что связывала Молдову с Мунтенией. Отряды были снабжены прокламациями к населению о том, что русские пришли как «ваши друзья и доброжелатели» . Это, неожиданное, необъявленное вторжение и прокламации ущемляли влияние правителя и правительства, особенно еще, и потому, что конвенция не была

ратифицирована.

Великий Князь Николай объяснил, это стратегическими причинами, которые заставили его действовать особенно быстро. Оттоманская империя, как только узнала о существовании румыно-россукой конвенции, считала себя в состоянии войны с Румынией и перешла к репрессиям. Турецкие суда начали пиратские действия на Дунае. Банды черкесов и башки-бузуков перешли Дунай во многих местах, атаковали румынские пикеты, поджигали дома, грабили и устраивали массовые убийства. В период с 21-28 апреля, многие города на Дунае подверглись бомбардировкам. В день 26 апреля / 8 мая румынская батарея в Калафате ответила бомбардировкой Видина. Война практически началась. В этих условиях 29 апреля/11 мая собрание депутатов, а на следующий день, и сенат проголосовали за резолюцию, о прекращении связей с Оттоманской империей и объявили войну. Оставался только один шаг. 9/21 мая 1877 года, депутат Николае Флева, с согласия министров, адресовал запрос к правительству, в котором ставил вопрос-были ли официальные сообщения великих Держав о разрыве отношений и начале состояния войны с Турцией, то есть фактически о независимости и нейтралитете Румынии.

Ответ был дан Министром Иностранных дел М.Когэлничану: „о состоянии войны, с прекращёнными отношениями-кто мы?-Мы свободны, мы самостоятельная нация!” И дальше добавил, что мы будем свободны потому, что хотим жить своей собственной жизнью, потому, что не хотим больше платить за чужие ошибки, потому что не хотим быть заслоном в устье нижнего Дуная, мы хотим быть против войны. „После этого выступления, палата проголосовала со всеобщим энтузиазмом за документ”, о состоянии войны Румыния -Турция, о прекращении отношений с оттоманами, и абсолютной независимости . „Было 79 голосов- за и только 2-е воздержавшихся (один из них- Николае Ионеску-бывший Министр иностранных дел.), на второй день, когда праздновалось восшествие на трон принца Карола, представители правительства и узаконенные представительства были представлены во дворце, чтобы поздравить правителя в новом качестве- суверен- независимой Румынии.

Участие Румынии в войне 1877-ого года

4/16 августа Брэтяну и Слэничану отправились в главный квартал расположения царя и Великого Князя Николая для , беседы об условиях перехода Дуная румынскими войсками. Правитель Карол обязал их заявить, что „не выпустит из своих рук командование своей армией”. Своим письмом Великий Князь и русский штаб приняли это важное для румынской стороны условие. 10/22 августа, Николай посылает Каролу ещё одну телеграмму где ещё раз просит перейти Дунай как можно быстрее. Правитель ответил, что меры уже приняты и что 30 000

румынских солдат будут в месте с имперской армией воевать за Плевну. И действительно, в период с 12/24 и 16/28 августа 3-ья дивизия перешла Дунай у Корабии. Эта операция была дополнена переходом резервной дивизии 20 августа/сентября через мост, построенный в Силишоаре в присутствии правителя, Брэтяну, и Росетти, и других официальных лиц. Румынская армия была разделена на „действующую армию для операций”, которая включала три дивизии для действий на юге от Дуная, и „наблюдательный корпус”, сформированный из 1ой-2ой дивизии, которые должны были продолжать охранять южные границы Румынии.

Еще с 16/28 августа, на просьбу царя и своего брата, принц Карол прибыл в их резиденцию Горм Студем. Будучи там, ему был поставлен вопрос великим князем Николаем, собирается ли он и дальше лично командовать войсками? Получив положительный ответ, Николай заявил что, это положение даст почву бесконечной сложности, поскольку принц Карол не может подчиняться приказам русского генерала. На что был дан быстрый ответ: „конечно, это было бы невозможно, зато 10-ять русских генералов могли бы быть под моим командованием”. Следствием этой беседы была передача командования всеми русскими силами у Плевны принцу Каролу. Карол принял его, хотя знал, что легко не будет. Как командующий главного штаба, Карол имел ассистентом русского генерала Ал. Черната, бывшего военного министра. Желания, румынской стороны в отношении военного сотрудничества были удовлетворены.

Румынская армия сохраняла индивидуальность штаба, и больше того, основной корпус русских армий был под командованием Принца Румынии, на самом важном театре боевых действий. Но в рамках переговоров, обо всем этом, румыны были довольны только словесными заверениями, никаких официальных документов не было подписано в подтверждение Румынии -как союзника Российской Империи.

25 августа/6 сентября восточно- русско-румынская армия заняла боевые позиции перед Плевной. В тот момент эта армия насчитывала 65 000 солдат, из которых больше половины были румыны. Русские части имели больше пушек (282, у румын 108), но румынские-были производства „Крупп”, более эффективны. Турецкие части под командованием Осман Паши имели около 50000 солдат и больше 100 пушек (фабрикация Крупп).

Плевна-город с населением 15000-18000 человек, расположен в долине окруженной цепью холмов, превращенных в мощные редуты. Эта природная система, защиты была пересечена реками Гривица, Вид и Тучевница, которые определяли направление атак, делая более лёгкой защиту. Система укреплений Плевны, протяж|нностью около 40 км была связана железными и другими дорогами с Русчуком, Софией, Филипполом, Телушем, что облегчало обеспечение Осман Паши и получение подкреплений.

27 августа/8 сентября части 4ой дивизии произвели нападение, увенчавшееся успехом, на военный редан, находящийся в 900 м от редута Гривица. В этот же день была отбита атака турок у Горного Этрополя, а на следующий день имели место столкновения на мосту реки Вид между румынскими кавалеристами и турецкой колонной, которая отступила к Плевне.

29 августа/11 сентября был отдан боевой приказ о наступлении на Плевну в 3х направлениях. С рассветом должна быть артиллерийская подготовка, а атака пехотинцев только в 15 часов. Главный объект атаки румын был редут Гривица, там, где была отбита атака русских, во время второй битвы за Плевну. Задача завоевать этот редут была поставлена 3 ей 4ой румынским дивизиям которые выставили по 4 батальона. Артиллерия была от 4-ой дивизии. Колонна русских из 2х батальонов должна была атаковать село Гривица одновременно с атакой румын.

Главным недостатком приказа атаковать, из- за недостаточности разведки вражеских позиций было то, что была отмечена только одна цель, (один редут) когда практически их было два. Это имело большое значение для атаки второго дня. Поскольку было два редута 3ья и 4 ая дивизии атаковали разные объекты, а не один вместе, как было предписано. Атака батальонов 3 ей дивизии редута Гривица встретила на пути овраг около 500 метров названный „долина плача”, или „кровавая долина”, о которой никто ничего не знал. Поэтому, атака была отбита турками, а дивизия понесла серьезные потери: 11 офицеров убиты, 15 раненых и 683 солдата убитых и раненых за 50 минут атаки. Среди них майор Шонцу и капитан Морэчиняну- оба командиры батальонов.

В этот черный день для для русско-румынской армии был всё-таки один успех-это генерала Скабелева, которому удалось захватить 2 редута, но после турецких контр-атак, и после того, что были отданы и захвачены вновь 4 раза, к концу дня 31 августа/12 сентября он всё-таки вынужден был оставить их. К концу 3ей битвы за Плевну, западная армия завоевала только один редут из четырнадцати 14 редутов, составляющих защитную систему Плевны. Из строя были выведены 2000 румын и 12000 русских солдат.

1/13 сентября имел место военный совет в Раденице, который обсудил дальнейшие действия армии. Одни русские генералы предложили отступление войск за линию реки Осма, чтобы ожидать прибытия подкрепления из России. Но было принято предложение министра Милютина и принца Карола продолжать осаду, отказаться от фронтальных атак и осуществить с помощью подкрепления окончательное окружение Плевны. Было решено призвать генерала Тотлебена, защитника Севастополя в Крымской войне, чтобы создать крепкую цепь блокады Плевны. Несмотря на всё это, из-за того, что редут Гривица -II представлял опасность для редута Гривица- I, была

осуществлена ещё одна атака 6/18 сентября, закончившаяся опять неудачей. К концу сентября начали прибывать к Плевне новые русские войска, включая императорскую охрану. В этих условиях союзникам оставалось только ждать, когда гарнизон Османа закончит свои запасы провизии.

Главным объектом оставалась Рахова, расположенная на правом берегу Дуная, на северо-западе от Плевны, она могла создать опасность для тыла частей, осуществлявших окружение. Для осуществления этой операции был создан отряд из 5000 румын, в основном добобанцев, под командованием полковника Слэничану и один русско-румынский отряд - 1200 человек (улань, пехотницы и кавалеристы) под командованием русского генерала Мазендорфа. Битвы за Рахову развернулись 7/19 и 9 /21 в ноябре и закончились её захватом. Оставшись без провизии, Маршал Осман решил попробовать прорвать линию врагов утром 28 ноября/10 декабря. Были жестокие бои, особенно в зоне редутов на высоте Опанез. Раненый, но осознающий, что у него нет выхода турецкий маршал сдался полковнику Михаилу Черкезу вместе со своей армией. Плевна, в конце концов, была захвачена. Результат победы-40000 пленных турок, среди которых 10 пашей, 128 высших офицеров и 1000 низших, 77 пушек, много оружия и знамен. Румыны захватили 28 пушек и 10000 пленных.

После падения Плевны, на последнем этапе войны румынские дивизии своим объектом имели захват зон находящиеся ещё во владении турок. Эти зоны находились в близи Дуная, а также Видин и Белограджик. 10/22 декабря был завоеван Арчер-Паланка, а 29 декабря/10 января румынской армии удалось прервать связь между Видинь и Белограджигом. 12/24 января оборонные внешние линии на юге Видина были окружены и предприняты атаки редутов на западе от города, вблизи села Спырдан. Они были завоеваны за несколько часов. Через два дня окружение Видино было завершено, а город был подвергнут постоянной бомбардировке, которая закончилась только 23 декабря 1877/4 февраля 1788г. одновременно с подписанием перемирия.

После подения Плевны русская армия смогла начать наступление на Константинополь, согласно плану. 23 декабря/ 4 февраля София была занята. Шестью днями позже сербы, которые снова вступили в войну, завоевали Ниш и Мунтенегренни захватили порт Адрианополь. Спустя 10 дней русская армия подступила к Константинополю. Было ясно, что Оттоманская империя проиграла. Война 1877-1878 годов принесла Румынии независимость и новую провинцию Добруджу. Эти события позднее будут считаться самыми славными из истории румын.

И всё-таки потеря Бессарабии была осознана полностью через годы. По приезде в страну, после участия в Берлинском Конгрессе, Братяну и Когэлничану были приняты прохладно. Правительство было подвергнуто критике оппозиции, и не только. Среди недовольных были

либералы Дмитру Брэтяну, Д. А. Стурза, Ион Гика, Николае Ионеску. Они вместе с консерваторами критиковали политику союза с Россией, что принижало европейскую гарантию, толкало Румынию на войну не столько за независимость, сколько за потерю юга Бессарабии. В этой обстановке, атмосфера была очень угнетающей, особенно, когда 1/13 октябрь 1878 года администрация провинции оставила свои места. Чтобы иметь „грамоотвод от грома и молний оппозиции”, прим-министр решил убрать из правительственной группы Михаила Когэлничану, считая его ответственным за подписание румыно-русской конвенции.

Это решение было абсолютно несправедливым-Румыния не имела другие альтернативы для существования. Без конвенции, Россия оккупировала бы в любое время территорию Румынии, чтобы проникнуть на юг от Дуная, и эта территория страны стало бы театром военных действий, как бывало в прошлом, если бы Турция решила направить войска навстречу русским. А что касается Бессарабии, её судьба была определена ещё во время подписания договора в Будапеште. Возвращение Бессарабии было главным объективом российской политики в течение многих десятилетии но не одно из действий предпринятых правителями Румынии не смогло бы изменить это положение. Конвенция от 4/16 апреля 1877 года была подписана, чтобы иметь право вторжения. Конечно, в условиях сотрудничества во время войны отсоиденения юга Бессарабии от Румынии было воспринято как предательство со стороны России, а те, кто были партизанами этого сотрудничества, были восприняты, несправедливо, как ответственные за это положение. Вина за новое положение вещей в отношениях с Румынией принадлежит полностью России. Она столкнулась с непредвиденной ситуацией. Первые поражения в боях под Плевной заставили её просить того, от чего она отказалась незадолго до этого: помощь от румынской армии. Обстоятельства заставили русских государственных деятелей просить помощь у страны, от которой в конце войны хотели оторвать часть территории. Карол и его министры допустили вмешательство по двум причинам: существовал риск, что война будет разворачиваться на территории Румынии, если русские перебросят войска через Дунай, но и независимость Румынии имело бы больше шансов быть признанной, если была бы выиграна с оружием в руках. И ещё румыны надеялись, что признательность России не позволит им ещё требовать эти три уезда. Заблуждение румын было ясно и цинично объяснено Дизраелем в Берлине.

Принимая во внимание эти две причины особенно первую из них, румыны не настаивали на подписании военного соглашения, которое официально без осторожностей подтвердила бы союз двух стран. Но в любом случае, наверное, и этот документ не уберег бы от потери Бессарабии. Россия могла бы нарушить любой договор если бы этого требовали её интересы. Случай с конвенцией от апреля 1977 года да и тот,

с договором в Будапеште, подтверждают это.

Но результаты сотрудничества Румынии с Россией не были абсолютно негативными. Военное сотрудничество под Плевной было сработано хорошо. Объединение всех войск под личное командование Кэрола был жестом вежливости, который имел эффект не только в Румынии, но и лично для принца. Получение независимости – прямое следствие этого сотрудничества. Предыдущие попытки получить независимость от европейских стран дипломатическим путем заканчивались неудачей. Тратат Сан-Штефано, дипломатическое творение русских, узаконивает независимость Румынии.

Возможно, если бы оно не существовало этого вопроса о Бессарабии, румыно-российские отношения поддерживались бы довольно тесно и после окончания войны, а влияние России в новом независимом государстве было бы очень большим. Но основной объектив России, в Румынии устроил последнее предвидение парижского договора – потерю Бессарабии.

Греция, была не против в отношении границ в Добрудже, особенно в отношении впечатления с Силистрой. Россия поддерживала Болгарию, которая в конце концов получила её. В последующие годы румынская политическая жизнь была взволнована и проблемой пересмотра 7ой статьи Конституции и выкупа железных дорог, где также существовали пересечения интересов и довлениа со стороны крупных держав. Румыния продолжала развитие, начатое после провозглашения независимости. В 1881ом году Румыния стала королевством, Карол I был коронован 10 мая. Одно из заключений, сделанных после потери Бессарабии, было то, что Румыния не может противостоять в условиях международного кризиса, не имея поддержки какой-либо крупной державы. Большинство политических деятелей, как и общественное мнение, считали Россию врагом. Это было причиной присоединения Румынии к Тройственному Союзу. В октябре 18/30 1883 года, подписан двусторонний документ с Австро-Венгрией, в котором союзники обещали поддержку в случае атак со стороны России, хотя о последних не было ясных объяснений, и обязались не присоединяться ни к каким другим союзам, направленных против одной из сторон. Германия присоединилась к союзу в тот же день отдельным докуменом. Отношения Румынии с Россией оставались напряженными несколько десятилетий, только в 1914 году, после визита царя Николая II в Констанцу, началось новое сближение.

В завершение можно сказать, что в период 1876-1878 отношения румынии и России достигли своего апогея во всех отношениях. До этого периода нельзя было говорить о каких-либо отношениях. Оккупант или протектор, Российская империя не видела в княжествах ничего, кроме территории столкновения между Австрией, Турцией и Росией. Благодоря

новому международному статусу Румынии, Россия обязана была договариваться почти на равных с румынским правительством, больше того, подписывать соглашение о пересечении территории и даже просить помощь в военном плане, а румынские войска играть важную роль в конечном результате войны. Румынская армия имела собственный штаб, больше того, русские войска были теперь под командованием румынского главнокомандующего. Такое положение вещей невозможно было представить себе ещё несколько десятков лет назад, когда Россия осуществляла протекторат румынских княжеств.

Интересы двух государств, таких различных, совпали в одном пункте-уничтожение Оттоманской империи. Потом отделились потому что в их отношениях существовал этот чувствительный пункт, в отношении которого Россия ни за что не хотела отказываться. Война за независимость Румынии-это и война румыно-русского объединения, но и война за отсоединение юга Бессарабии от Румынии.

ROMÂNIA ȘI RUSIA – DIN AVATARURILE UNEI VECINĂȚĂȚI, 1878-1880

Daniela BUȘĂ*

După ce contribuise decisiv la înfrângerea revoluțiilor română și maghiară de la 1848, Rusia întărise europenilor percepția asupra sa de inamic al libertății, al democrației, al spiritului novator, de "jandarm" al Europei, cum o numeau contemporanii, datorită manierei în care se implicase și manevrelor în direcția perpetuării prezenței în principate. Treptat, ea renunțase să-și mai disimuleze intențiile, ambițioasele ei planuri privind aria sud-est europeană constituind un real și presant motiv de îngrijorare pentru europeni. Declanșat de puterile occidentale tocmai pentru a evita dezintegrarea Porții, războiul Crimeii avea să aducă Rusiei o diminuare a prestigiului și poziției în zonă. Instituirea libertății depline a comerțului și navigației la gurile Dunării și pe Marea Neagră, ca și stabilirea garanției colective asupra Principatelor române constituie un semnalul clar transmis de puterile europene privind voința lor de a recupera strategic această arie, de a stăvili planurile expansioniste ale Rusiei¹. Un timp, ea a fost nevoită să se retragă „în așa-zisa ei fază de reculegere și neutralitate”² ceea ce nu a împiedicat-o să ia act cu satisfacție, pe tot parcursul deceniului șapte, de erodarea puterii învingătorilor din războiul Crimeii³, de accentuarea disensiunilor și neînțelegerilor între foștii aliați. Concomitent, diplomația rusă a căutat să profite de orice prilej ivit pentru anularea clauzelor ofensatoare din 1856, a cântărit atent șansele unui astfel de demers, s-a erijat în apărătoarea națiunilor oprimare din Balcani, în protectoarea creștinismului ortodox. Animată de curentul panslavist, persuasiva diplomație de la Sankt Petersburg a căutat să profite de complexitatea situației din zonă, de stadiul avansat de decădere al Sublimei Porți, de dorința popoarelor din acest spațiu de a trăi liber, construind

* Cercetător principal I dr., Institutul de Istorie „Nicoale Iorga” al Academiei Române, București.

¹ Aspostol Stan, *Protectoratul Rusiei asupra Principatelor române 1774-1856*, București, 1995, p. 286.

² Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986, p.189.

³ Franța a eșuat în intervenția ei în Mexic, Austria a fost înfrântă de Prusia în conflictul din 1866 fiind nevoită să recurgă la dualismul cu Ungaria, iar Marea Britanie s-a concentrat asupra problemelor din colonii (răscoala din India în 1857-1858, conflictele din Extremul Orient 1856-1860).

strategii și proiecte privind viitorul acestora din care nu lipsea „recunoștința” pe care noile state trebuiau să o arate Rusiei⁴.

Odată cu modificarea echilibrului de forțe pe plan european prin înfrângerea Franței la Sedan și apariția Germaniei ca mare putere, Rusia considera că sosise momentul pentru abrogarea unora din clauzele Tratatului de pace de la Paris din 1856. În acest sens, în octombrie 1870 cancelarul Gorceakov solicita, într-o notă adresată principalelor cabinete europene, revizuirea clauzei privind neutralitatea Mării Negre. Deși ar fi dorit modificări și ale altor prevederi, la conferința de la Londra din ianuarie 1871, Rusia s-a limitat doar la acest aspect, „evitând astfel să tulbure precarul echilibru existent în problema orientală”⁵ prin discutarea unor aspecte delicate. Constituirea alianței celor trei împărați (1873), dar mai ales acordul de la Reichstadt (26 iunie/8 iulie 1876) și convenția secretă de la Budapesta (3/15 ianuarie 1877)⁶ ofereau Rusiei nu numai sprijinul monarhiilor germană și habsburgică, dar și impulsul de acțiune în direcția materializării planurilor.

În acest context se înscrie și evoluția României moderne, marcată de înfăptuirea unității politice și cucerirea independenței, parte a amplului proces european de afirmare și organizare a națiunilor. Prioritatea națională, demersuri pentru afirmarea țării, neutralizarea sau anihilarea consecințelor ingerințelor din exterior, generate în egală măsură de regimul juridic al garanției colective a puterilor europene și de gruparea de forțe a acestora, au caracterizat cei șapte ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza. Actele de natură internă cele mai importante au dobândit, în condițiile date, valoarea și greutatea unora internaționale, realizarea, în majoritatea cazurilor, ținând de politica faptului împlinit, devenită practic o manieră de guvernare. Expresii ale aceluiași fapt împlinit, instituirea monarhiei constituționale, aducerea pe tronul țării a principelui Carol de Hohenzollern și adoptarea Constituției din 1866, delimitează începutul *revoluției pentru independență*, cum o numesc unii istorici⁷.

În deceniul 1866-1878, organizarea politică și factorul național au fost preponderente, eforturile politice și diplomatice în vederea asigurării suveranității și integrității naționale constituind o dominantă. Declanșarea crizei orientale în 1875 și dinamizarea politicii europene au impus o intensificare a

⁴Nikolai Pavlovici Ignatiev, ambasadorul rus pe lângă Sublima Poartă avea un plan în acest sens, ce consta în atragerea statelor balcanice într-o așa-zisă confederație, aflată sub influența Rusiei.

⁵ Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 264.

⁶ La Reichstadt, Franz-Joseph și Alexandru al II-lea au convenit că, în eventualitatea dezmembrării Imperiului Otoman, Austro-Ungaria obține Bosnia-Herțegovina, iar Rusia sudul Basarabiei pierdut în urma războiului Crimeei; România, Serbia și Muntenegru devineau state independente, iar Bulgaria, Rumelia și Albania, autonome. Cele stipulate mai sus se regăsesc și în convenția secretă de la Budapesta, ce confirmă independența pentru cele trei țări și prevedea alipirea la Gracia a Cretei, Tesaliei și a unei părți din Epir.

⁷ Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, Iași, 1998, p. 34-35.

eforturilor. Neimplicarea puterilor garante în asumarea vreunei responsabilități în legătură cu neutralitatea și inviolabilitatea teritoriului ei, a silit România să trateze cu Rusia care, interesată în anularea și altor clauze ale tratatului din 1856, dar mai ales de extinderea ariei de interes, de întărirea influenței, dominației și controlului asupra Balcanilor, pregătea declanșarea războiului împotriva Porții. Prin proclamarea independenței, ce înlătura suzeranitatea anacronică a Porții și lăsa fără obiect regimul de garanție colectivă a puterilor europene, factorii de decizie de la București sperau să zădărnicească orice combinație politică al cărui obiect putea fi România. Din păcate, acest lucru s-a dovedit imposibil. Trebuie să admitem că, pe moment, proclamarea independenței nu a generat reacția sperată de liderii de la București, adică recunoașterea noului statut, nici în rândul micilor state din zonă, care aveau aceleași aspirații și cu atât mai puțin în rândul puterilor europene, care nu erau dispuse să ia în calcul decizia ale celor dintâi fără consultarea și acceptul lor. Consfințirea juridică a independenței avea să fie obținută la Berlin, condiționat și după ce România participase efectiv la războiul împotriva turcilor.

Prin prevederile sale, Tratatul de la Berlin a sancționat acordurile încheiate în anii 1876 și 1877 privind sud-estul Europei, a demonstrat rolul marilor puteri în evoluția și deznodământul evenimentelor și poziția pe care se situau față de doleanțele și nevoile popoarelor din Balcani. Actele Congresului au dovedit ceea ce puterile europene s-au străduit zadarnic să ascundă, în timp ce cancelarul Germaniei nu s-a sfuit să-l lase să se înțeleagă și anume faptul că țările mici depindeau de cele mari, de voința, interesele, dar mai ales de rivalitățile dintre ele. În acest sens relațiile dintre România și Rusia constituie un exemplu elocvent. Atâta vreme cât Petersburgul a considerat că este în avantajul său să sprijine sau să încurajeze strădaniile României de a-și defini statutul, a acționat fără invocarea incompatibilității cu dreptul internațional. Așa s-a întâmplat în noiembrie 1869 când a încheiat o convenție consulară, fără asentimentul Constantinopolului⁸, rămasă neaplicată ca urmare a protestelor conjugate ale Porții și puterilor europene, la fel în iunie 1874, când prin ambasadorul rus la Constantinopol, contele Ignatiev, s-a alăturat reprezentanților Austro-Ungariei și Germaniei susținând România în demersurile ei în vederea obținerii dreptului de a încheia convenții comerciale⁹, delimitându-se de Marea Britanie și Franța, dar și în martie 1876 când semna o convenție comercială similară celei româno-austro-ungare din anul anterior. Fără însemnătate economică dar cu mare încărcătură politică, cum sublinia și

⁸ Documentul stipula obligativitatea pentru cetățenii ruși aflați în trecere sau stabiliți în România de a se supune legilor românești, dar și obligativitatea cetățenilor români în trecere sau stabiliți în Rusia de a se supune legilor imperiale. Vezi textul convenției în Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României, 1354-1920*, București, 1975, doc. nr. 482.

⁹ *Independența României. Documente*, vol. II, partea I. *Corespondență diplomatică străină 1853-1877 mai*, București, 1977, p. 69, doc. 33.

ministrul Afacerilor Străine, Mihail Kogălniceanu, actul încheiat cu puterea de la răsărit era util nu numai pentru „a reduce relele rezultate din monopolul comerțului asigurat până acum unei singure țări”, dar și pentru că, în acest caz, România avea nevoie de sprijinul marilor puteri, Rusia fiind una dintre ele¹⁰.

Devenită prin forța împrejurărilor aliata Rusiei, România avea să constate în scurt timp cât de iluzoriu, lipsit de continuitate și consistență era acest statut. La puțin timp după ce semnase o convenție militară cu România, angajându-se să respecte drepturile politice ale acesteia și să-i mențină și apere suveranitatea, după ce armata țaristă luptase alături de cea română, contribuind în egală măsură la victorie, la începutul anului 1878 Petersburgul refuza României participarea la negocierea condițiilor de armistițiu pe motiv că nu ar fi potrivit cu statutul internațional de țară a cărei independență nu fusese confirmată de Europa și că, de altfel, nici nu era nevoie de vreme ce „interesele românești vor fi puternic susținute [n.n. de Rusia], că independența noastră este asigurată și că țara va fi larg despăgubită de sacrificiile sale prin câștigarea Dobrogei”¹¹. În realitate, deși prin convenția din aprilie 1877 Rusia recunoscuse inviolabilitatea teritoriului României, prin acest refuz ea nu făcea decât să-și asigure mână liberă în negocierile cu Poarta și să obțină sudul Basarabiei, considerat de țarul Alexandru al II-lea o chestiune de orgoliu, punând astfel în practică acordurile secrete premergătoare conflictului. Pentru reușita planurilor sale, arăta marele nostru istoric Nicolae Iorga, „între care și aceea de a ne despuia, diplomația rusească nu voia să se angajeze cu noi sub nici un raport. Nu voia să ne datoreze nimic și nu voia să ne putem atribui nimic, fie și în măsura cea mai mică, caracterul de aliați, fiindcă a fi aliat aceasta înseamnă a fi independent, și Rusia voia ca, în momentul negocierilor de pace, să nu figurăm în această calitate de oameni care de la sine, în organizarea lor politică proprie, au fost liberi să-și aleagă un drum. Rusia nu voia ca un teritoriu turcesc, potrivit Tratatului de la Paris, care trebuia să se elibereze, dar numai după încheierea actului de pace, să funcționeze politic independent. Și aceasta, nu atât pentru a ne jigni, cât pentru calculele acestei savante diplomații, care cerea ca noi să facem parte din împărăția turcească, în sensul cel mai vast al acestei împărății, pentru a putea fi supuși la operația de amputare teritorială ce era plănuită”¹².

Încordarea în relațiile româno-ruse din primăvara anului 1878 a fost sporită și de implicațiile prevederii din Tratatului de la San Stefano referitoare la ocupația militară a Bulgariei, decisă pentru doi ani. Cu toate presiunile și amenințările imperialilor ce mergeau până la ocuparea țării și dezarmarea armatei

¹⁰ „Monitorul Oficial” (în continuare M.O.), nr. 161 din 23 iulie/4 august 1876, ședința din 13 iulie 1876, p. 4006-4008; *Ibidem*, nr. 163 din 25 iulie/6 august 1876, ședința din 14 iulie 1876, p. 4064-4066.

¹¹ *Documente oficiale. Din corespondența diplomatică de la 2/14 septembrie 1877 până la 16/28 iulie 1880 prezentate Corpurilor legiuitoare în sesiunea anului 1880-1881*, București, 1880, p. 20-21.

¹² Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, București, 1991, p. 268-269.

române¹³, guvernul de la București nu s-a lăsat intimidat și a refuzat semnarea unei convenții militare care ar fi permis trecerea trupelor imperiale pe teritoriul României. Demersurile reprezentanților români în marile capitale ale Europei l-au determinat pe țar și diplomația rusă să bată în retragere. În pofida acestei realități, articolul 22 din Tratatul de la Berlin nu numai că nu clarifica lucrurile, dar prin prevederea că trupele țariste de ocupație din Principatul bulgar și Rumelia Orientală pot ține legătura cu Rusia prin România complica o dată în plus situația.

Demersurilor diplomației și politicienilor români pe lângă factori de decizie din marile capitale europene în vederea menținerii integrității țării nu au fost încununat de succes. La Berlin, Rusia a avut câștig de cauză, argumentele și intrenvenția fermă a cancelarului A. N. Gorceacov fiind completată de atitudinea binevoitoare a lui Otto von Bismarck, gazda reuniunii, care pe tot parcursul discuțiilor „a sprijinit clar cererea rușilor”. Mai mult, pentru a nu-l supăra pe țar, consemna în memoriile sale viitorul cancelar Bernhard von Bülow, Bismarck a insistat „chiar pentru accelerarea discutării în detaliu a acestui punct”. Cedarea sudului Basarabiei și tratamentul la care au fost supuși la Congres reprezentanții României, Mihail Kogălniceanu și I. C. Brătianu, i-au rănit profund pe români, iar atitudinea Rusiei, concluziona von Bülow, a părut acestora un act de „ingraturitudine brutală” și i-a determinat să se apropie din ce în ce mai mult de Germania¹⁴.

O notă de tensiune în plus în raporturile tânărului stat independent cu imperiul de la răsărit avea să fie impusă de stabilirea graniței comune rezultată în urma cedării celor trei județe din sudul Basarabiei, Rusia insistând ca parcursul să fie stabilit de o comisie europeană, așa cum se procedase cu peste două decenii în urmă. Atunci au existat două comisii: una internațională alcătuită, conform Tratatului de la Paris din 1856, din delegați ai celor șapte țări semnatare, însărcinați cu puteri de șefi de stat și împuterniciți să traseze frontiera dintre Rusia și Moldova, și cealaltă locală, formată din comisari români și ruși, cu sarcina de a primi și preda sudul Basarabiei. În vreme ce frontiera stabilită în 1856 era și una convențională, de această dată ea era numai naturală, urma talvegul Prutului și al brațului Chilia până la gura de vărsare a Dunării (Stari Sambul) și putea fi recunoscută prin acordul părților. Numai în cazul unor neînțelegeri privind talvegul brațului Chilia, acestea apelau la Comisia Europeană a Dunării sau, în ultimă instanță, la o comisie internațională. Imprimând transferului de teritorii un caracter internațional, fără ca acesta să-l necesite, Rusia urmărea să legitimizeze această anexare, propunând, în schimbul delimitării,

¹³ Cel care a făcut această amenințare a fost cancelarul Gorceacov într-o convorbire particulară cu reprezentantul României, generalul I. Ghica. Pentru detalii, vezi Paul Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 340.

¹⁴ *Memoires du chancelier Prince de Bülow*, t. IV, 1849–1896, Paris, 1931, p. 303-304.

„transferul părții din Dobrogea cedată autorității române”¹⁵. Ori, Rusia nu avea nici în proprietate și nici în posesie Dobrogea, ci îndeplinise, pentru scurt timp, rolul de administrator. Ca atare, schimbul sugerat nu se putea face, fiind respins din capul locului de guvernul român. De altfel într-o notă confidențială adresată de Ministerul Afacerilor Străine legației României de la Paris, se preciza: „Dacă România trebuie să se resemneze la executarea Tratatului de la Berlin, expresie a voinței colective a Europei și practic la modificările impuse cu forța în circumstanțe majore, ea nu se va lăsa indusă la o reîntoarcere a Tratatului de la San Stefano”¹⁶.

Procesul verbal întocmit de comisia însărcinată cu delimitarea frontierei dintre România și Rusia, constituită la 23 noiembrie/5 decembrie 1878 din delegați români și ruși, denotă divergențele existente între parteneri privind granița în porțiunea Ismail-vărsarea Prutului. Partea rusă cerea ca aceasta să urmeze malul stâng al Dunării și nu talvegul, invocând în acest caz Tratatul de la Paris (1856) și cel de la București (1812)¹⁷. Astfel se impunea arbitrajul Comisiei Europene a Dunării. Problema a fost discutată indirect în mai multe rânduri de membrii acesteia, cu prilejul propunerilor privind necesitatea revizuirii actului din 1865 ce reglementa navigația în sectorul maritim al Dunării. Documentul adițional, adoptat în 1881, deși nu făcea referiri concrete asupra graniței româno-ruse, oferea câștig de cauză Rusiei prin acceptarea cererilor acesteia privind malul stâng al brațului Chilia.

Drept compensație pentru răpirea din nou a sudului Basarabiei și, probabil, pentru contribuția armatei române pe câmpul de luptă, Rusia a recunoscut prima independența României, dar numai după ce prevederile Tratatului de la Berlin, în ceea ce o priveau, fuseseră îndeplinite fără abatere. În consecință, la 15/27 octombrie 1878, baronul D. Stuart remitea prințului Carol scrisorile de acreditare în calitate de ministru rezident al Rusiei la București. Peste câteva zile, la 21 octombrie/2 noiembrie a fost rândul contelui Ladislau Hoyos de a face același lucru, fiind primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București. Maniera în care cele două mari puteri au ajuns să recunoască unilateral și condiționat independența României a lăsat să se întrevadă tendințele de reaşezare a raportului de forțe pe plan european.

În Dobrogea, transferul puterii către administrația română avea să demonstreze intențiile Rusiei de a menține controlul asupra Dobrogei, prezența trupelor ruse prelungindu-se până în primăvara anului 1879. În tot acest timp între București și Sankt Petersburg s-a purtat o asiduă corespondență diplomatică, s-au invocat acte internaționale, s-au făcut presiuni de partea rusă

¹⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare Arh. M.A.E.), fond Paris, vol. 7, nota 13.138, București, 25 august/6 septembrie 1878.

¹⁶ *Ibidem*, notă confidențială 13.243, București, 29 august/10 septembrie 1878.

¹⁷ *Ibidem*, fond Constantinopol, vol. 109, adresa nr. 19.146, București, 23 decembrie/4 ianuarie 1879.

pentru amânarea *sine die* a evacuării, s-a împiedicat activitatea pe teren a comisiilor trimise de București în vederea evaluării situației.

Haosul produs de război și de administrația rusă, ce înlocuise în pripă pe cea otomană, diversitatea etnică a regiunii, forma feudală a proprietății asupra pământului, necesitatea elaborării imediate a unei legislații românești în virtutea căreia să se aplice de drept și de fapt preluarea Dobrogei, dar mai ales prezența trupelor rusești, constituiau probleme de a căror rezolvare depindea integrarea ținutului în România. Dintre acestea, cea din urmă se va dovedi adevăratul obstacol în preluarea stăpânirii asupra Dobrogei. Nu o dată, prin variate mijloace, Petersburgul a încercat să împiedice sau să treneze aplicarea legii. Numai fermitatea oamenilor politici români și a regelui, au zădărnicit planurile Rusiei

Pentru integrarea provinciei circuitului național, guvernul trebuia să dispună de date numeroase, variate și cât mai recente privind potențialul economic, uman, starea de spirit a populației, componența etnică, religia, informații privind învățământul, cultura. Ele au fost furnizate de vechile administrații: otomană și rusă, dar mai ales de inspecții pe teren. Acestea din urmă s-au desfășurat anevoios datorită obstrucțiilor de orice fel din partea armatei ruse. Astfel, un prim grup de ofițeri români trimiși să inspecteze Dobrogea a fost reținut la Silistra în iulie 1878, iar o trupă din 40 de călărași, cu misiunea de a înființa un releu poștal, a fost împiedicată să lucreze în octombrie același an. Tot trupe rusești au continuat demontarea liniilor telegrafice, deși în Basarabia administrația rusă le preluase intacte de la România¹⁸.

Odată cu sosirea în Dobrogea la 8/20 noiembrie 1878 a Comisiei române pentru luarea în stăpânire a provinciei, acțiunile armatei ruse ar fi trebuit să înceteze, mai ales că baronul Stuart, ministrul Rusiei la București, primise instrucțiuni din partea lui Giers să se conformeze prevederilor de la Berlin. Stuart îi telegrafiasă, la rândul-i, guvernatorului sangeacului Tulcei, Beloțerkovici, „să procedeze imediat la remiterea Dobrogei autorităților princiare”¹⁹, desemnându-l delegat principal în acest scop și numind comisii de predare pe districte²⁰. Dar lucrurile nu au stat așa. Dificultățile s-au înmulțit și diversificat,

¹⁸ *Ibidem*, fond Războiul de Independență (în continuare R.I), vol. 101, f.51, nota 19.021, București, 26 iulie/6 aug. 1878; *Ibidem*, f 166, raport 18.234, București, 25 octombrie/6 noiembrie 1878; *Ibidem*, f. 167, n. 16400, București 3/15 nov. 1878; *Ibidem*, vol. 105, f. 69, nota 16.202, București, 30 octombrie/11 noiembrie 1878.

¹⁹ *Ibidem*, vol. 101, f. 286, nota 1499, București 13/25 noiembrie 1878.

²⁰ Sangeacul Tulcei, denumire sub care era cunoscută Dobrogea, era alcătuit din districtele: Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Constanța și Medgidia. Începând cu 8 iunie 1877 a intrat sub administrație rusă, fiind condus, ca și sangeacurile Șistov și Trnovo de la sudul Dunării, de un guvernator și un viceguvernator, numiți de comandantul suprem al forțelor ruse din zonă. Teritoriul a fost împărțit în 7 ocoale: Tulcea, Măcin, Constanța, Medgidia, Hârșova-Cernavodă, Sulina și Babadag, conduse de un ofițer rus de intențanță. Sub administrație otomană existau 10 ocoale, administrate de un pașă, ajutat de un consiliu general.

ele mergând de la interzicerea pătrunderii trupelor române în zona Silistra și Călărași, de pildă, la refuzul de a preda fie orașul Sulina, fie diferite acte, arhiva, localurile administrației publice, ale școlilor, așteptând sosirea în Dobrogea de noi trupe rusești (2 corpuri de armată) prin Bolgrad și Izmail²¹, fapt interzis în situația dată.

La începutul lunii ianuarie 1879, prefectul Constanței informa Ministerul de Interne și pe cel al Afacerilor Străine de existența încă a unui mare număr de trupe rusești în localitate, cca. 4000 de oameni, ce ocupau cele mai bune localuri, în timp ce trupele române nu aveau unde să se încartiruiască. Rusia se prevala de hotărârile de la Berlin ce permiteau trecerea prin Dobrogea a armatelor sale aflate la sudul Dunării. În toamna anului 1878 ea a încercat, în repetate rânduri, să determine România să încheie un alt aranjament prin care intervalul de 9 luni, prevăzut de articolul 22 al Tratatului de la Berlin pentru trecerea trupelor ruse prin Dobrogea, să fie mult lărgit. Aranjamentul ar fi fost nu numai contrar hotărârilor din capitala germană, dar ar fi stabilit pentru Dobrogea „un regim excepțional ce nu poate fi adoptat decât în urma aprobării lui de către Parlament”²². Refuzul României și presiunile puterilor europene, în special ale Austro-Ungariei²³, au determinat Rusia să folosească o altă tactică, declarând că respectă termenul fixat și că nu dorește decât „să pună capăt confuziei ce a fost adusă propunerii de aranjament, de imixtiune a elementelor militare”. Potrivit lui Giers, ceea ce solicitase Rusia nu constituia o încălcare a articolului 22, cum fusese interpretată, ci numai „o conservare a comunicațiilor militare” în spiritul aceluiași articol²⁴.

La 23 noiembrie/5 decembrie 1878, autoritățile române au preluat administrația Dobrogei de la cele ruse²⁵. Ele au fost întâmpinate cu bucurie de populație și cu ostilitate de ofițerii ruși. Comandantul militar rus al Sulinei s-a opus predării orașului, iar la Tulcea guvernatorul a obstrucționat preluarea

²¹ Arh. M.A.E., fond R.I., vol. 101, f. 339, tel., Tulcea, 18/30 nov. 1878 ; *Ibidem*, f. 336, nota 17327, București, 19 nov./1 dec. 1878 ; *Ibidem*, f. 417, tel., Tulcea, 23 noiembrie/5 decembrie 1878; *Ibidem*, fond Constantinopol, vol. 110, tel. 527, București 12/24 noiembrie 1878.

²² *Ibidem*, fond R.I., vol. 102, f. 75, notă neexpediată, ianuarie 1879; *Ibidem*, vol. 101, f. 182, tel. București, 30 octombrie/11 noiembrie 1878 ; *Ibidem*, f. 205-206, tel., București, 3/15 noiembrie 1878.

²³ *Ibidem*, vol. 101, f. 214-215, tel. 1872, Viena, 5/17 noiembrie 1878. Contele Andrassy arăta că România nu poate încălca hotărârile de la Berlin prin semnarea unui astfel de aranjament. Ea trebuie să protesteze pe lângă marile puteri ca acestea să facă presiuni asupra Rusiei, silind-o să părăsească Dobrogea.

²⁴ *Ibidem*, f. 213, tel. 186, Yalta, le 4/16 nov. 1878 ; *Ibidem*, f. 195, tel. 77, Yalta 2/14 noiembrie 1878.

²⁵ Vezi detalii în *50 de ani de viață românească în Dobrogea*, București, 1928; M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul secolului XX*, București, 1904; N. Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, București, 1977; Idem, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, 1987.

arhivelor²⁶. La 6/18 februarie 1879 a început retragerea trupelor rusești și s-a încheiat abia la sfârșitul lunii aprilie a aceluiași an, când flotila rusă a părăsit portul Tulcea.

Un ultim aspect asupra căruia dorim să stăruim este poziția Rusiei în comisia europeană de delimitare a frontierei convenționale dintre România și Principatul bulgar²⁷, ale cărei lucrări s-au întins pe parcursul a doi ani. Decisă să recupereze o parte din influența de care se bucura la San Ștefano și să-și refacă prestigiul știrbit la Berlin, Rusia s-a folosit de prezența în comisie pentru a obține, în sensul dorit de ea și în dauna României, o modificare a traseului stabilit în capitala Germaniei. Obiectiv vorbind, pretențiile Rusiei nu erau ușor de contracarat devreme ce chiar în textul Tratatului de la Berlin traseul în cauză nu făcea obiectul unei descrieri în detaliu, lăsa la latitudinea comisiei definitivarea lui și nu stabilea puncte ce trebuiau atinse, cu excepția celui de plecare și a celui terminus. Astfel, frontiera Principatului bulgar "urmează la nord malul drept al Dunării, de la vechea frontieră a Serbiei până la un punct determinat de o comisie europeană, la est de Silistra și de aici se îndreaptă spre Marea Neagră, la sud de Mangalia, ce rămâne lipită de teritoriul românesc. Marea Neagră formează hotarul răsăritean al Bulgariei" (art. 2)²⁸.

Discuțiile preliminare au evidențiat existența a două puncte de vedere diferite în cadrul comisiei, cel al Rusiei, pe de o parte și cel al celorlalte puteri europene, pe de altă parte. Reprezentanții celor din urmă au convenit de la început asupra faptului „că o frontieră naturală și strategică este imposibilă și și-au dat asentimentul unei linii directe care pleca de la sud de Mangalia, la o distanță de cca. cinci kilometri de acest port și sfârșea pe Dunăre, la est și în apropiere de Silistra”²⁹. Decizia a nemulțumit România care se considera nedreptățită și depozată de o fortăreață, Arab-Tabia, de un punct strategic și de unul absolut necesar pentru asigurarea unei comunicări facile cu Dobrogea. Ea spera ca în urma inspecțiilor la fața locului ale comisiei să obțină modificarea art. 46 al tratatului și includerea orașului Silistra, locuit în majoritate de români, în teritoriul său, mai ales că precedente au mai existat și au fost generate de aplicarea pe teren a prevederilor (cazul frontierei Basarabiei modificată față de Tratatul de la Paris).

²⁶ Arh. M.A.E., fond R.I., vol. 101, f. 417, tel. Tulcea, 23 noiembrie/5 decembrie 1878; *Ibidem*, f. 436, Galați, 29 noiembrie/11 decembrie 1879.

²⁷ Pentru detalii privind trasarea frontierei româno-bulgare și evoluția acestei probleme până la primul război mondial vezi: Daniela Bușă, *Frontiera sudică a Dobrogei – evoluția unui traseu*, în „Revista istorică”, serie nouă, nr. 3-4, 2003, p. 117-133; Eadem, *Relații româno-bulgare în perioada 1878-1914*, în vol. *Români și bulgari. Provocările unei vecinătăți*, coordonatori: Florin Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță, Editura Cartea Universitară, București, 2007, p. 57-89.

²⁸ Vezi textul art. 2 în *Tratatul de la Berlin urmat de Protocoalele Congresului*, București, 1878, p. 2.

²⁹ Arh. M.A.E., fond R.I., vol. 105, f. 13, adresa 11.268, București 21 iulie/2 august 1878.

Dacă la reuniunea informală de la Constantinopol din 11/23 octombrie 1878 reprezentantul Rusiei, A. Bogoliubov, părea dispus la negocieri, odată cu deplasarea membrilor comisiei pe teren, acesta a devenit de neclintit în cererea sa privind definitivarea satului Dechizeni, ca punct de plecare, aflat la 21 km de Silistra, ceea ce însemna o îndepărtare de spiritul și prevederile Tratatului de la Berlin cu care ceilalți delegați nu puteau fi de acord³⁰. În pofida tuturor argumentelor expuse de partea române în mai multe memorii, Rusia a împiedicat, în toamna anului 1878, delimitarea primului tronson al traseului, deși ceilalți membri căzuseră de acord ca Arab-Tabia, colina din fața Silistrei (azi Ostrov), să fie atribuită României, iar punctul de plecare al frontierei să fie situat la 800 m în aval de Silistra³¹.

Suspendarea lucrărilor, în decembrie 1878, pe timpul iernii, a oferit diplomației țariste, prilejul pentru acțiuni concertate pe lângă marile puteri atât la Constantinopol cât și în diferite capitale europene, coroborate cu presiuni asupra României pentru impunerea punctului ei de vedere. Însuși cancelarul Giers amenința cu „anularea” Silistrei prin trasarea frontierei dacă România continua să revendice orașul³².

Preluarea Arab-Tabiei de către trupele române la 16/28 ianuarie 1879 a sporit tensiunea în relațiilor româno-ruse, Petersburgul considera acțiunea una de ocupație și nu de intrare în posesie, cum argumenta partea română, care preciza că ea s-a produs fără intenția „de a deștepta nici cea mai mică susceptibilitate sau de a aduce cea mai mică bănuială”³³. Prezența trupelor române în Arab-Tabia a stârnit în așa măsură mânia oficialităților de la Petersburg, încât acestea au uitat pe moment că litigiul în cauză privea un stat autonom sub suzeranitatea Porții și nu propriile granițe, ceea ce clarifică o dată în plus planurile țariste în privița Principatul bulgar. Rusia „nu va consimți niciodată să cedeze acest punct și să-i fie răpită Silistra și împrejurimile ei”, declara prințul Gorceacov reprezentantului României la Petersburg, Ion Ghica, adăugând: „Nu uitați ceea ce datorati Rusiei, teritoriul de dincolo de Dunăre la care voi n-aveți nici un drept, ea (n.n. Rusia) este cea care v-a făcut acest dar”³⁴. Și, pentru a fi mai convingător, Petersburgul a ordonat o desfășurare de forțe în zona Silistra și în sudul Dobrogei³⁵.

³⁰ G. Bibesco, *Histoire d'une frontiere. La Roumanie sur le rive droite du Danube*, Paris, 1883, p. 55.

³¹ Arh.M.A.E., fond R.I., vol. 105, f. 90, r., Silistra, 15/27 nov. 1878.

³² *Ibidem*, fond Constantinopol, vol. 109, r. 486, anexa nr. 4, Petersburg, 21 decembrie 1878/2 ianuarie 1879.

³³ *Ibidem*, circulara nr. 2.046, București, 7/19 febr. 1879.

³⁴ *Ibidem*, fond R. I., vol. 95, f. 156, tel., Petersburg, 22 ianuarie/1 februarie 1879.

³⁵ *Ibidem*, fond Constantinopol, vol. 109, tel. 1.038, București, 19/31 ianuarie 1879.

În fața reacției mai degrabă de dezaprobare decât de sprijinire din partea marilor puteri, România și-a retras trupele³⁶. Singura excepție a fost Austro-Ungaria care, prin glasul ministrului Afacerilor Străine, Andrassy, a pretins Rusiei să respecte hotărârile comisiei europene de delimitare a frontierei³⁷.

Rusia a continuat aceeași politică de obstrucționare a rezolvării problemei și în cursul anului 1879 în speranța că unele concesii pe care fusese nevoită să le accepte la Berlin vor putea fi anulate sau minimalizate prin împiedicarea aplicării *ad literam* a hotărârilor tratatului. Paradoxal, dar ea a fost încurajată de atitudinea tolerantă a puterilor europene, garantele transpunerii întocmai în practică a spiritului Tratatului de la Berlin, deși în toate capitalele occidentale se cunoșteau bine atât intențiile Rusiei cât și implicațiile și urmările unei astfel de atitudini. „Noi știm”, îi spunea ambasadorul Marii Britanii la Constantinopol, sir Legard, girantului agenției României, Obedenaru, „că Rusia vrea ca Arab Tabia să aparțină Bulgariei, dar noi refuzăm să admitem pretențiile Rusiei”. Cu toate acestea, în perioada iulie-septembrie 1879 marile puteri nu au făcut decât să asculte, să admită și să dea puteri de lege propunerilor rusești. Singurul câștig a fost acceptarea a câte unui delegat din partea României și Bulgariei în comisia tehnică, „dar cu simplu titlu oficial și consultativ”³⁸. Lăsând Arab-Tabia României, proiectul austro-ungar care avea să fie adoptat în vara anului 1880, nu a dat satisfacție Rusiei, dar a complicat relațiile dintre România și Principatul bulgar, frontiera fiind socotită „nesatisfăcătoare pentru ambele părți”.

În concluzie putem afirma că în anii premergători izbucnirii războiului din 1877-1878, dar mai ales după încetarea ostilităților, pentru oamenii politici de la București acțiunea factorului extern a avut alte coordonate, iar politica în direcția asigurării securității și suveranității a constituit o permanență. În acest context relațiile cu marile puteri, cu atât mai mult dacă erau și vecine, cazul Rusiei, au beneficiat de prioritate, dar și de o atenție crescută, mai cu seamă atunci când exista riscul ca un simplu act sau o permisiune, fără implicații în aparență, să aibă urmări dintre cele mai grave.

³⁶ Germania a căuta să folosească soluționarea diferendului ca monedă de schimb pentru răscumpărarea de către statul român a căilor ferate construite de consorțiul Strousberg.

³⁷ Arh. M.A.E., fond, R. I., vol. 95, f. 136-137, tel., Viena 20 ianuarie/1 februarie 1879.

³⁸ *Ibidem*, fond Constantinopol, vol. 109, raport 219 și 447, Constantinopol 10/22 Aout 1879, respectiv 8/20 decembrie 1879.

РУМЫНИЯ И РОССИЯ - МЕТАМОРФОЗЫ СОСЕДСТВА 1878 - 1880 г.

Даниела БУША

После своего решающего участия а поражении революций 1848 года в Румынии и Венгрии, Россия закрепила за собой мнение европейцев, как врага свободы, демократии, нового духа, как „жандарма” Европы. Так называли Россию в Европе из-за ее образа действий и маневров ради постоянного присутствия в княжествах. Постепенно она перестала скрывать свои амбициозные планы на юго-восточный сектор Европы представляя реальную и давящую причину для беспокойства европейцам. Развязанная западными державами с целью избежания распада Оттоманской империи Крымская война должна была ослабить позиции и престиж России. Установление полнейшей свободы торговли и навигации в устье Дуная и на Черном море, как и установление коллективных гарантий Румынским княжествам как раз представляли собой четкий сигнал европейских держав об их желании стратегически получить обратно эти зоны и уберечь их от экспансии России. В какой-то период Россия была вынуждена отступить, находясь в так называемой „фазе восстановления сил и нейтралитета”, что не помешало ей принять с удовлетворением истощение сил победителей в Крымской войне и усиление конфликтов и непонимание между бывшими союзниками, вместе с тем, русская дипломатия пыталась использовать любой случай для ликвидации оскорбительных положений о договоре 1856 года. Она внимательно взвесила свои шансы и выступила в качестве защитника православия и угнетенных наций на Балканах. Русская дипломатия в Санкт-Петербурге использовала всю сложность ситуации в этой зоне: продвинутую стадию упадка Турецкой империи, желание народов на этой территории жить свободно, строить стратегию и проекты своего будущего, в котором присутствовали бы и „признательность” новых государств к России.

Вместе с изменением равновесия сил в Европе: поражение Франции в битве при Седане, появление Германии как великой державы - Россия считала что пришел момент для изменения некоторых статей в договоре о мире, подписанном во Франции в 1856 году. В этой связи, в октябре 1980 года Канцлер Горчаков просит в дипломатической ноте, адресованной в европейский кабинет княжеств, пересмотра статьи о нейтральности Черного моря, хотя Россия хотела бы изменения и других

статей, на конференции в Лондоне в январе 1871 года она ограничилась этим одним изменением, чтобы не вызвать недовольства и нарушить существующее равновесие сил по восточной проблеме. Установление союза трех императоров (1873 год), а особенно, согласие Рейхстага (26 июня/8 июля 1876 года) и секретная конвенция в Будапеште (3/15 января 1877 года) помогли России получить не только поддержку монархов Германии и Габсбургов, но и продолжить осуществление своих планов.

В этот контекст вписывается и эволюция Румынии того времени, отмеченная организацией политического единства и завоеванием независимости, как части общеевропейского процесса организации и утверждения наций. Национальный приоритет, демарши для утверждения страны, нейтрализация или отмена последствий вмешательства внешних факторов - все это характеризовало семь лет правления Александра Иоана Кузы. Внутренние документы в данных условиях приобрели цену и значение международных, их осуществление, в большинстве случаев, практически стало методом правления. Установление конституционной монархии, призывание на трон страны принца Карола Гогенцоллера и принятие конституции в 1866 году, ограничили начало революции за независимость, как ее называют некоторые историки.

За десятилетие 1866 - 1878 политическая организация и национальный фактор были на первом месте, а дипломатические и политические усилия в целях обеспечения суверенности и национальной целостности являлись доминантной. Начало восточного кризиса 1875 года и динамика европейской политики заставили усилить напор невмешательства государств - гарантов в то, чтобы взять на себя ответственность в связи с нейтралитетом и ненарушением границ, заставили Румынию вести переговоры с Россией, которая была заинтересована в изменении некоторых статей договора 1856 года, но особенно в расширение зоны своих интересов, в усилении своего влияния, в господстве и контроле на Балканах и готовила войну против Турецкой империи. Нужно признать, что в какой-то момент прокламация независимости не вызвала реакции ожидаемой лидерами в Бухаресте ни маленькими государствами, да и крупными европейскими, которые не признавали его без своих консультаций и утверждений. Ни вызвала ожидаемой реакции законное признание независимости должно было происходить в Берлине после того, как Румыния эффективно участвовала в войне против Турции. Провозглашение независимости факт, отменяющий анахроническую верховную власть Оттоманской империи и делающий беспредметным режим коллективной гарантии европейских стран, дал надежду правителям в Бухаресте считать, что любая политическая комбинация против Румынии будет напрасной.

Берлинский договор узаконивал соглашение, заключенные в 1876 и 1877-ых годах в отношении юго-восточной Европы, и демонстрировала

роль главных держав в развитии и развязке событий, а так же свою позицию по отношению к нуждам и желаниям балканских народов.

Действия Конгресса выявили то, что европейские государства пытались напрасно утаить в то время, как Канцлер Германии не постеснялся высказать особенно тот факт, что маленькие страны зависимы от больших, от их воли и интересов и соперничества между ними! В этом смысле отношения между Румынией и Россией представляли уникальный пример. пока Петербург считал, что ему выгодней поддерживать и поощрять старания Румынии определить статус, он действовал без проявления несоответствий с международным правом. Так было в ноябре 1869 года, когда была заключена посольская конвенция без согласия Константинополя, остающаяся без применения на практике из-за протестов турецкой империи и европейских стран; также и в июне 1874 года, когда через российского посла в Константинополе, графа Игнатьева Россия присоединилась к Австро-Венгрии и Германии, поддержав Румынию в получении права заключать торговые соглашения, отсоединившись от Великобритании и Франции, и в марте 1876 года, когда подписала торговое соглашение, подобное румыно-австро-венгерскому в предыдущие годы. Министр иностранных дел Михаил Когальничану подчеркнул. Что, хотя без особого экономического значени, но с большой политической нагрузкой этот документ, пописанный с восточной страной был полезен не только для того. Чтобы „снизить отрицательный эффект торговой монополии. обеспечивающей только одну страну”, но и потому что в данном случае Румыния имела бы необходимость в поддержке великих держав, среди которых была и Россия. Румыния, ставшая в силу обстоятельств союзницей России очень скоро поняла. на сколько призрачным непродолжительным и непрочным был этот статус. Немногим позже. как был подписан военный договор с Румынией с обязательством уважения политических прав обеих сторон, поддерживать и защищать суверенитет; после того, как царская армия боролась вместе с румынами участвуя в равной мере в победе, в начале 1878 года Петербург отказывает Румынии в участии обсуждения условий перемирия, по причине якобы, несоответствия международному статусу страны, независимость которой не была подтверждена Европой, и что, в общем - то, это и небыло необходимым в то время, когда румынские интересы крепко поддержаны (Россией). И что наша независимость обеспечена и что страна получит Добруджу в качестве компенсации за понесенные убытки. В действительности, хотя конвенцией апреля 1877 года Россия признала неприкосновенность территории Румынии, данным отказом она только хотела обеспечить себе свободный доступ к переговорам с Оттоманской империей. чтобы заполучить юг Бессарабии, что являлось для царя Александра второго делом гордости, Задействовав таким образом. секретные соглашения, заключенные еще до конфликта.

Для успеха своих планов. как называет наш крупный историк Николае Йорга, среди которых и тот где нас грабили? Русская дипломатия не хотела подписываться не под каким докладом. Не хотела, чтобы мы приписывали себе даже в самой малой мере, качества союзников (потому что быть союзником - значит быть независимым), а Россия хотела, чтобы во время мирных переговоров мы не фигурировали бы в качестве людей, которые самостоятельны в своей собственной политике и свободны выбирать свой путь. Россия не хотела, чтобы какая-то Турецкая территория, согласно Парижскому договору, которая должна быть освобождена, но только после заключения мирного договора, действовала политически независимо. Это не из-за того, что хотело бы нас оскорбить, просто из-за такой „научной дипломатии, которая требовала, чтобы мы были бы частью Турецкой империи и подчинялись бы территориальной ампутации. Которая была запланирована”.

Напряжение в отношениях между Россией и Румынией весной 1878 года усилилось благодаря предусмотренной в договоре Сан-Стефано военной оккупации Болгарии на два года. несмотря на давления и угрозы империалов, которые доходили до оккупации страны и разоружение румынской армии, правительство в Бухаресте не испугалось и отказалось подписывать военную конвенцию, которая позволила бы переход военных империальных войск по территории Румынии. Шаги, предпринятые представителями Румынии в столицах Европы, заставили Царя и его дипломатов отступить. Как назло сложившийся ситуации, статья 22 Берлинского договора не только не прояснила положение дел, но и благодаря предусмотрению того факта, что царские войска, занявшие болгарский принципат и восточную румелию, могут иметь связь с Россией через Румынию, только усложнил обстановку.

Усилия дипломатов и политиков Румынии в столицах Европы с целью сохранить целостность страны не увенчались успехом в Берлине Россия выиграла. Аргументы и твердое вмешательство А.Н. Горчакова, дополненное благосклонным отношением Канцлера Германии Отто фон Бисмарка, хозяина встречи, который на всем протяжении встречи „поддерживал требования русских”. Больше для того, чтобы не обиделся царь, пишет в своих воспоминаниях будущий Канцлер Бернад фон Белов- Бисмарк настаивал „как раз на ускорении обсуждения в деталях этого пункта”. Передача юга Бессарабии и „процедуры”, которым были подвергнуты на Конгрессе представители Румынии - М.Когальничану и К.Бретияну, глубоко ранили румын, а отношение России заключил фон Белов, показалось им „грубой неблагодарностью” и заставило их все больше сблизиться с Германией.

Новое повышение напряжения в отношениях молодого независимого государства и Восточной империи внесло установление общей границы после перехода трех уездов Бессарабии Россия настаивала.

Чтобы ее устанавливала европейская комиссия так, как она это делала двадцатью годами раньше. Тогда было две комиссии: одна международная, состоящая. Согласно Парижскому договору 1856 года из делегатов семи стран, кто подписывал договор и кто был уполномочен главами государств проводить границу между Россией и Молдовой; Другая комиссия - местная, состоящая из русских и румынских комиссаров, с задачей получить и передать юг Бессарабии. Хотя граница, установленная в 1856 году была условной, на этот раз она была естественной и следовала по береговой линии Прута и рукава Килия до устья Дуная (старый Стамбул) и должна была быть признана обеими сторонами. Только в случае каких-то разногласий в отношении рукава Килия можно было обращаться в европейскую комиссию по Дунаю или в последнюю очередь, в международную комиссию. Придав этой передаче территории международный характер, хотя это было не нужно, Россия преследовала цель узаконить это присоединение, предложив взамен установление границ „переход части Добруджи отданной румынскими властями”. Россия не имела в собственности Добруджу, а только некоторое время исполняла роль администратора, следовательно, предложенная замена не могла быть выполнена, потому что с самого начала была отвергнута румынским правительством. Впрочем, в секретной ноте министерства иностранных дел посольству Румынии в Париже уточнялось: „Если Румыния должна смириться с исполнением условий Берлинского договора, а практически на поправке, вынужденные в силу чрезвычайных обстоятельств, оже неподдастся на подстрекательства возврата к договору Сан – Стефано”.

Протокол комиссии по разграничению территории между Россией и Румынией, которая была создана 23-его/5-декабря 1878 года из румынских и русских представителей. отмечал. Что существуют разногласия между сторонами по части границы Измаил - устье Прута. Русская сторона требовала, чтобы граница проходила по левому берегу Дуная, а не по своей линии берегов, восстанавливая в этом случае парижский договор 1856 года и бухарестский 1812 года. так предписывала европейская Арбитражная комиссия по Дунаю. Эта проблема поднималась косвенно не раз в данной комиссии по случаю предложений по необходимому пересмотру документа 1865 года, регламентирующего морской сектор Дуная. Дополнительный документ, принятый в 1881 году, хотя не указывал конкретно на границы Румыния - Россия, отдал право России, в отношении левого берега рукава Килия.

После компенсации за присоединение еще раз Бессарабии и возможно, за участие румынской армии в войне Россия первой признала независимость Румынии, но только после того, как все требования, касающиеся России по Берлинскому договору, были выполнены без отклонений. Как следствие этого 15/27 октября 1878 года барон Д Стюард

вручил послу Каролу Аккредитационное письмо о назначении его в качестве министра-резидента России в Бухаресте. Через несколько дней, 21 октября/2 ноября граф Ладисау Хойос был назначен чрезвычайным представителем и министром Австро-Венгрии в Бухаресте. Способ, каким обе державы односторонне и с условием признали независимость Румынии, дал повод увидеть намечающиеся тенденции восстановления соотношения сил в Европе.

В Добрудже передача власти румынской администрации продемонстрировала намерения России сохранить контроль над этой областью. Присутствие русских вооруженных частей было продлено до весны 1879 года. Все это время между Бухарестом и Санкт-Петербургом велась постоянная дипломатическая переписка; были просмотрены еще раз международные документы; было оказано давление со стороны России с тем чтобы отложить эвакуацию; а комиссия из Бухареста по продвиганию ситуации в своей деятельности все время сталкивалось с препятствиями.

Хаос последствий войны и русского администрирования, которая в спешке заменила Оттоманское; этническое многообразие территории; феодальная форма собственности на землю; необходимость немедленной разработки единого румынского законодательства, чтобы по праву и по закону принять Добруджу; но особенно, присутствие русских военных частей - вот проблемы, от которых зависело вхождение области в Румынию. Из всех задач последняя представляла собой реальное препятствие в принятии Румынией управления Добруджей. Не однократно Петербург различными способами пробовал препятствовать применению закона. Только твердость политиков Румынии и Императора сделали безуспешными планы России.

Для того, чтобы область вошла в национальное объединение, правительство должно было располагать разнообразным множеством данных: экономический и человеческий потенциал, состояние духа населения, этнический состав, религиозная принадлежность, сведения об образовании и культуре. Это были сведения оставшиеся от Оттоманской и русской администраций и от инспекции по территории, которые действовали с трудом из-за всевозможных запрещений со стороны русских войск. Так, первая группа румынских офицеров, посланных с инспекцией были задержаны в Силистре в июне 1878 года, а группа из сорока кавалеристов, посланных с целью установить почтовую связь, просто не смогла работать в октябре того же года. Те же военные продолжали демонтировать телеграфные линии, хотя в Бессарабии русская администрация приняла их в целости от румын.

Вместе с прибытием в Добруджу румынской комиссии с целью принятия в свое ведение провинции 8/20 ноября 1878 года действия русской армии должны были бы прекратиться, особенно если учесть, что

барон Стюарт, министр России в Бухаресте, получил инструкции со стороны Giera действовать соответственно предписаниям Берлинского договора. Стюарт, в свою очередь, телеграфировал в Тульчу Белоцерковному: приступить к немедленной передаче Добруджи главным властям, назначив его главным делегатом для этих целей и назвав комиссию по передаче по военным частям. Но дело обстояло совсем не так. Трудности умножились и усложнились, дошли просто до запрещения вхождения румынских войск в Силистру и Кэлэраш. Например, отказ сдать: будь то город Сулина, различные документы, архив, здания публичной администрации, школы под предлогом ожидания прибытия в Добруджу новых русских частей (2-х армейских корпусов) через Болград и Измаил это противозаконное действие в данной ситуации.

В начале января 1879 года префект Констанцы информировал министерства внутренних и иностранных дел о нахождении большого числа русских военных (около 4-х тысяч человек), которые занимали самые лучшие здания в то время, как румынским войскам негде было квартироваться. Россия использовала решение Берлинского договора о разрешении транзита через Добруджу своих войск, находящихся на юге от Дуная. Осенью 1878 года она несколько раз пыталась заставить Румынию заключить договоренность с тем, чтобы период 9-ять месяцев для прохождения русских частей через Румынию, предусмотренный Берлинским договором, был продлен. Такая договоренность была бы не только противозаконной по отношению к договору в Берлине, но и должна была бы установить для Добруджи „исключительный режим, который мог бы быть апробирован только парламентом” отказ Румынии и давление европейских стран, особенно Австро-Венгрией, заставили Россию использовать другую тактику, объявив, что она уложится в „указанный срок и что, чего она хочет в предложенной договоренности это смещение военных элементов”. Согласно Гирс - то чего хотела Россия, не нарушает 22-ю статью договора, как было истолковано, а консервирование военных коммуникаций в духе той же статьи.

23-ноября/5 декабря 1878 года румынские власти приняли администрацию Добруджи от русских. Они были встречены населением с радостью и с враждебностью русскими офицерами. Русский военный штаб в Сулине сопротивлялся, а в Тульче управляющий препятствовал передаче архива. 6/18-ого февраля 1879 года начался отход русских военных частей, а закончился в апреле того же года, когда российская флотилия покинула порт Тульчи.

Еще на чем нам хотелось бы остановиться - это позиция России в европейской комиссии по размежеванию условных границ между Бумынией и Болгарским принципатом, которое продолжалось два года. Решительная в своем желании вернуть часть утраченного влияния, каким она пользовалась в Сан-Штефано, и поднять свой престиж, ущемленный в

Берлине, Россия использовала свое участие в комиссии с целью изменения линии границы определенной в Берлине, чтобы как-то навредить Румынии. Объективно говоря, претензиям России трудно было противостоять, поскольку в тексте договора в Берлине не были указаны пункты, по которым должна была проходить граница, а только начальный и конечный. а остальное было предоставлено комиссии по определению границ. Таким образом, граница болгарии „была быть на севере по правому берегу Дуная, от старой границы с Сербией до пункта, кот орый определит Европейская комиссия, а на востоке - одолжна т Селистры и дальше к Черному морю, на юге от Мангалии, которая остается румынской. Черное море формирует восточную границу Болгарии”.

Предварительные беседы выявили разногласия в комиссии: точка зрения России с одной стороны и других европейских стран с другой стороны. Представители европейской стороны договорились с самого началаЮ что „естественная и стратегическая граница невозможна и согласились с прямой линией, которая шла бы на юге от Мангалии, приблизительно в пяти километрах от этого порта и заканчивалась бы на Дунае, на востоке и вблизи Селистры”. Это решение вызвало недовольство Румынии, которое она считала несправедливым, а себя обделенной крепостью Араб-Табия, представлявшей собой стратегический пункт. Абсолютно необходимой для обеспечения доступной связи с Добруджей. она надеялась, что после перемещения комиссии на место действия, получит разрешение на изменение статьи 46 договора и включение города Силистры, населенного в большинстве румынами. в свое владение, особенно если учесть, что прецеденты уже были (случай с границей Бессарабии, которая была изменена по сравнению с договором в Париже).

Если на информативном совещании в Константинополе 11/23 октября 1878 года представитель А.Боголюбов, казалось, был согласен вести переговоры, то на месте, в зоне определения границы, в своем требовании определить село Декизень, как отправной пункт находящийся в 21 км. от Силистры, он был непреклонен факт, который являлся отдалением от духа и предусмотрений Берлинского договора, с чем другие делегаты не могли согласиться. Вопреки всем аргументам, выдвинутым румынской стороной во многих докладных записках, Россия остановила первую прокладку пограничных линий, хотя другие члены комиссии были согласны с тем, чтобы Араб-Табия, холм перед Силистрой (сегодня остров) были бы отданы Румынии, а отправная точка границы находилась бы в 800-ми стах метрах от Силистры вниз по течению реки.

Прекращение работ в декабре1878года во время зимы дало царской дипломатии возможность проводить концентрированные действия в отношении сильных держав как в Константинополе, так и в других столицах Европы, сопряженные с давлением на Румынию для проведения своего решения. Сам Канцлер джирс угрожал „аннулировать”

Силистру в линии границы, если Румыния будет продолжать требовать этот город.

Принятие Араб-Табей румынскими воинскими частями 16/28 января 1879 года увеличило напряжение в отношениях Румыния- Россия. Нахождение румынских войск в Араб-Табей вызвало такой гнев властей Петербурга, что они на время забыли, что спорный вопрос касался автономного государства под сюзеранитетом Османской империи, а не собственных границ, что еще раз проясняло царские планы на болгарский принципат. „Россия никогда не согласится отказаться от этого пункта, чтобы отказаться от Силистры и ее окрестностей”; заявил принц Горчаков, представителю Румынии в Петербурге, Иону Тика и добавил: „Не забудьте, чем вы обязаны России за свои территории за Дунаем, на которые вы не имеете никакого права, Россия - вот кто сделал вам этот подарок”. И чтобы быть более убедительной, Россия приказала развертывание своих воинских сил в зоне Силистры и на юге Добруджи.

Перед лицом такой реакции великих держав скорее осуждения, чем поддержки Румыния отвела свои войска. Единственным исключением была Австро-Венгрия, которая в лице министра иностранных дел заявила России, чтобы она соблюдала решения европейской комиссии по определению границ.

В течение 1879 года Россия продолжала свою обструкционистскую политику в надежде, что некоторые уступки, которые она вынуждена была сделать в Берлине будут аннулированы или сведены к минимуму посредством препятствий, созданных в решениях договора. Парадоксально, но именно терпимость европейских стран придавала ей сил, хотя все западные столицы хорошо знали как намерения России, так и вмешательства и последствия такого отношения. „Мы знаем”, говорил посол Великобритании в Константинополе ответственному редактору агентства Румынии Обеденару, - „что Россия хочет, чтобы Араб-Табия принадлежала Болгарии, но мы откажем России в ее претенциях. Несмотря на это, в период июля-сентября 1879 года крупные державы только и делали, что слушали, соглашались, и давали юридическую силу русским предложениям. Единственным выигрышем было принятие по одному делегату от Румынии и Болгарии в Техническую комиссию, „Но с простым официальным титулом и только консультативно”. Оставив Араб-Табия Румынии австро-венгерский проект, который должен был быть одобрен летом 1880 года не удовлетворил Россию, но усложнил отношения между Румынией и Болгарией, которые считали, что „граница не удовлетворяет ни одну из сторон”.

В заключении можем утверждать, что в годы, предшествующие началу войны 1877-1878 годов, и, особенно, после прекращения вражды, для румынских политиков в Бухаресте действия внешнего фактора имели другие координаты, а политика в направлении обеспечения безопасности

и суверенитета составляла постоянную координату. В этом контексте отношения с великими деожавами, особенно если были соседями, как Россия, пользовались приоритетом и повышенным интересом, особенно тогда, когда существовал риск, что какой-то простой документ или решение, кажущееся незначительным, привело бы к самым тяжелым последствиям.

„SUB VREMI...”

PERCEPȚII AMERICANE DESPRE EVOLUȚIA ROMÂNIEI SUB DOMINAȚIA UNIUNII SOVIETICE LA ÎNCEPUTUL ANILOR '50

Emanuel PLOPEANU*

I. Considerații privind raporturile bilaterale la începutul Războiului Rece

Statele Unite ale Americii și România reprezintă, pentru perioada la care facem referire, două sisteme politice total diferite și, mai mult decât atât, antagonice. Ultima opțiune este rezultatul contextului mai larg, al instalării Războiului Rece și al divizării lumii pe considerente ideologice, în ultimă instanță al creării sistemului bipolar, dominat de Statele Unite și Uniunea Sovietică.

În acest context se manifestă și *relațiile* bilaterale româno - americane. Ele sunt marcate de o profundă ostilitate, inițiată de autoritățile comuniste de la București și marcată prin limitarea schimburilor de orice natură, impunerea unor restricții vexatorii față de interesele americane din România și chiar față de personalul diplomatic¹. La toate acestea se adaugă lichidarea rapidă, într-o mare măsură chiar fizică, a oricăror urme ale democratismului politic și autonomismului social, încălcarea Tratatului de Pace din 10 februarie 1947, toate acestea constituind, nu de puține ori, subiect al unor manifestări de dezaprobare publică din partea factorilor de decizie de la Washington².

În schimb, atitudinea autorităților române nu era însoțită întotdeauna de măsuri restrictive de același calibru, de partea americană. De exemplu, dacă Legația S. U. A. de la București a trebuit să își desfășoare activitatea în condiții din ce în ce mai vitrege, am putea spune chiar sechestrată în capitala țării, nu același lucru am putea afirma despre modul în care diplomații români aflați la Washington și-au îndeplinit „sarcinile de serviciu”. Aerul tare al libertății nu a

* Lect. univ. dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ O excelentă prezentare a evoluției raporturilor bilaterale de la momentul semnării Tratatului de Pace (10 februarie 1947) și până la mijlocul deceniului șase regăsim în Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *Relații româno - americane 1940 - 1990*, Iași, Institutul European, 2002.

² Vezi în acest sens *Ibidem*, p. 90 - 93, 132, și *A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents 1941 - 1949*, Washington, Department of State, 1985, p. 519-520.

provocat nicio contradicție cu spiritul totalitar al noului regim pe care îl reprezentau și de care erau, mai mult sau mai puțin, impregnați. Documente *neinventariate* aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe de la București demonstrează foarte clar modul în care diplomații români au avut acces la resurse mediatice și științifice; acestea au alcătuit un flux constant de „transmisiuni” către Centrală, unele reprezentând orientări politice mai apropiate de natura ideologică a regimului instalat pe malurile Dâmboviței, aflat în permanentă căutare de legitimitate externă, cel puțin în planul ideilor³. În sens invers, posibilitatea răspândirii de informații, către media americană și, de asemenea, în direcția românilor americani, prin intermediul diverselor materiale realizate la București, s-a bucurat de un câmp larg de acțiune.

II. Percepții americane. Studiu de caz: Tensions Within The Soviet Captive Countries. Romania, Washington, Government Printing Office, 1954

Desigur, imaginea Statelor Unite ale Americii era de departe cea a unui stat imperialist și expansionist în plan extern, dominat de structuri politice și sociale decadente, corupte, ineficiente și indiferente față de situația „maselor exploatare”. Presa românească a anilor '50 și-a făcut un titlu de glorie din sublinierea acestor aspecte.

Ceea ce ne interesează, însă, este *percepția degajată în Statele Unite* cu privire la situația din România. Această preocupare, de cercetare și analiză, este circumscrisă, evident, stării de confruntare dintre cele două blocuri politice, context care, de partea americană, a determinat un efort analitic și de ripostă, în plan informațional, poate la fel de susținut ca cel legat de înarmare. Cunoașterea, analiza și înțelegerea a ceea ce se întâmpla dincolo de Cortina de Fier a fost considerată o activitate fundamentală pentru formularea unei politici coerente de către *policy – makers* de la Washington. Dar efortul mai sus amintit a fost subminat de limitele în care activitatea de culegere a unor date relevante a fost posibilă, în condițiile expuse de noi mai sus.

Din punct de vedere metodologic, trebuie să subliniem că *obiectul* demersului nostru nu este reprezentat de conturarea unei imagini globale a fenomenului percepției americane cu privire la evoluțiile din România. Considerăm acest deziderat a fi unul de perspectivă, posibil a fi realizat în măsura în care accesul la analize de acest gen va fi posibil cercetătorilor.

³ A. M. A. E., fond Statele Unite ale Americii, vol. 217/1950 - 1951, partea a II - a, nepaginat; Idem, fond Statele Unite ale Americii, dosar 217/1950 - 1954, nepaginat; Idem, fond Statele Unite ale Americii, vol. 217/1952, vol. I, nepaginat; Idem, fond Statele Unite ale Americii, dosar 217/1950 - 1954, nepaginat; Idem, fond Statele Unite ale Americii, Problema 20, General, nepaginat.

Apreciem deosebit de favorabilă realizarea unui prim pas în această direcție, odată cu publicarea lucrării lui Thomas S. Blanton⁴.

După cum rezultă și din titlu, autorul a supus atenției publice o analiză (raport de situație nr. 12) întocmită de *Office of Reports and Estimates (Biroul pentru Rapoarte și Estimări)* din cadrul nou înființatei C. I. A. (1947) declassificată la sfârșitul anilor '70 și care s-a aflat în Biblioteca „Harry Truman” din Independence, Missouri. Raportul este împărțit pe șase capitole și șase anexe, făcând referire la o varietate amplă de probleme: situația politică, economică, militară, politica externă, importanța strategică, tendințe prezente și viitoare. Nu vom intra în dezbaterile conținutului aprecierilor făcute în acest raport, creat, așa cum se exprima președintele Truman în rezoluțiile puse pe documente similare, nu din nevoia de recomandări, „ci de analize și de o strictă descriere a faptelor”⁵. Încă de la apariția sa în peisajul publicistic românesc, a putut beneficia de analize critice (începând chiar cu nota editorului Romulus Rusan, care atrage atenția asupra mai multor lacune de informare și interpretare, de unde au rezultat o serie de concluzii greșite)⁶. Importanța documentului rămâne, însă, constituind una dintre primele analize ce se dorea exhaustivă a situației noii Români.

Un al doilea moment – din perspectiva cunoștințelor noastre despre această problematică – îl reprezintă un studiu intitulat *Tensions within the Soviet Captive Countries. Romania*, identificat de noi într-un fond cuprinzând documente cu privire la Statele Unite din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale de la București⁷. Trebuie să precizăm că nu ne aflăm în prezența unui document inedit, el fiind publicat chiar în Statele Unite, la Washington, de către United States Government Printing Office, în anul 1954. În cadrul arhivei menționate, el se prezintă sub forma unui microfilm realizat după varianta publicată. În același timp, în actualul stadiu al cercetării, ne exprimăm opinia că studiul amintit este necunoscut cercetătorilor români, cu excepția celor care au realizat microfilmarea sau, dacă este cunoscut, nu a fost supus criticii istoriografice.

Statutul acestei analize – aspect demn de remarcat – este complet diferit de cel al raportului din 1949: în vreme ce acesta din urmă a fost cunoscut doar de realizatori și de către președintele Truman, cel la care ne vom referi pe larg a fost destinat, de la început, senatorilor americani și, prin publicare, întregii opinii publice.

Pentru că deja am făcut referire la destinația acestui studiu, putem trece la prezentarea „datelor sale de identificare”, așa cum rezultă din varianta publicată. „Solicitantul” acestei analize a fost Comitetul pentru Relații Externe al Senatului Statelor Unite, prin persoana președintelui acestuia, Alexander Wiley (senator republican de Wisconsin), pentru cel de-al 83-lea Congres, iar de

⁴ *Ce știa președintele Truman despre România. Un raport al serviciilor secrete americane (1949)*, București, Fundația Academia Civică, 1997.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ *Ibidem*, p. 145.

⁷ A.N.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 680, c. 240 – 254.

„ansamblarea sa” a răspuns Serviciul de Referințe al Legislativului din cadrul renumitei Bibliotecii a Congresului, sub coordonarea lui Sergius Yakobson, specialist în probleme rusești și mult mai cunoscutului, pentru noi, Frederic C. Nanu. De precizat că România nu s-a bucurat de „exclusivitatea” efortului analitic. Așa cum rezultă și din titlu, avem de-a face cu o serie de analize referitoare la statele din partea comunistă a Europei, înregistrată ca documentul nr. 70 din cadrul primei sesiuni a Senatului, al 83-lea Congres. Uniunii Sovietice și Bulgariei le-a revenit „onoarea” de a deschide această serie. Nu am putut beneficia, însă, de studiile referitoare la cele două state amintite, și nici la cele care au urmat prezentării situației din România, dacă această serie a fost continuată. În efortul nostru de investigare, am căutat măcar să identificăm existența, în cadrul unor renumite biblioteci publice, începând cu cea a Congresului, a acestei serii de analize. Interesant este faptul că la Biblioteca Congresului nu figurează decât studiul dedicat Uniunii Sovietice⁸. În schimb, sub titlul *Tensions within the Soviet Captive Countries* am regăsit în cadrul catalogului online al Facultății de Drept din cadrul Universității Harvard, întreaga serie, (Bulgaria, Zona Sovietică a Germaniei (sic!), Polonia, Albania, Ungaria). Interesant este și faptul că descrierea de catalog menționează pe Frederic C. Nanu drept singur autor al secțiunii dedicate României, ceea ce confirmă aprecierea noastră de mai jos privind efortul depus în primul rând de cunoscutul fost diplomat român în alcătuirea acestei analize. Considerăm util un demers comparativ, în măsura în care viitorul va facilita accesul la aceste analize.

Studiul cu privire la România a fost prezentat în Senat la 28 iulie 1953 de către Alexander Wiley și publicat, așa cum am afirmat, nouă luni mai târziu. În ultima variantă, același Alexander Wiley adresează mulțumiri lui Sergius Yakobson, lui Frederic C. Nanu ca și tuturor celor care au lucrat din cadrul Serviciului mai sus amintit.

Din analiza critică a studiului rezultă că, între momentul prezentării în Senat și cel al publicării s-au mai produs unele modificări, prin referirea, de exemplu, la declarațiile lui Gheorghiu – Dej, din 23 august 1953, ce au urmat Plenarei Comitetului Central al P.M.R. din 19 – 20 august. Această reuniune a hotărât că era necesară reechilibrarea balanței între fondurile alocate industriei grele și cele destinate industriei ușoare, agriculturii, transporturilor, construcției de locuințe, școli, spitale, în favoarea acestora din urmă. Fără nicio îndoială, liderii comuniști de la București se încadrau în spiritul evenimentelor ce se petreceau la Moscova, unde, la începutul lunii august, în urma unei rezoluții a Prezidiului Comitetului Central al P.C.U.S. s-au inițiat schimbări substanțiale în politica economică sovietică⁹. Un alt exemplu este oferit de referința autorilor la

⁸ Sergius Yakobson, *Tension within the Soviet Union*, Washington, United States Government Printing Office, 1951.

⁹ Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu – Dej 1948 – 1965*, București, Humanitas, 1998, p. 111.

măsurile guvernamentale din noiembrie 1953 de creștere a salariilor și reducere a prețurilor, la care ne vom referi ulterior¹⁰.

Am subliniat anterior o diferență fundamentală față de analiza din 1949, mai sus citată. Revenim cu o alta, ce merită a fi, în opinia noastră, subliniată. Aceasta provine din chiar statutul celor care au elaborat-o. În timp ce prima este o creație a C.I.A., folosind resurse și capacități de informare specifice, ce-a de-a doua este o realizare bazată pe informații publice – presă în primul rând. Trimiterile la sursele de informații sunt clar precizate, în subsolul paginilor, fie că acestea reprezintă presă comunistă de la București sau periodice americane. Rezultă, în mod indubitabil, un caracter diferit față de analiza din 1949, depășind stadiul unui raport de informații. Concluzia noastră este întărită și de lipsa totală a considerațiilor pe marginea unor probleme cum ar fi: strategia de apărare, resurse și capacități militare, obiective pe termen mediu și lung. În consecință logică, lipsesc și orice fel de sugestii sau recomandări privind un curs sau altul al acțiunii cu privire la România. Fără ca autorii să precizeze, ne aflăm în fața unei analize ce își propune doar conturarea unei imagini a societății românești la începutul deceniului șase (mai precis în ultimii doi ani ai lui Stalin și în perioada imediat următoare morții lui), în diferitele sale componente, așa cum este percepută la Washington, în condiții de război ideologic total și de aprinsă campanie anticomunistă.

Surprinzătoare ni se pare abundența referirilor la presa românească a epocii, cotidiene sau reviste de specialitate (*Scânteia, Lupta de clasă, Contemporanul, Probleme economice, Constructorul, Arhitectura și Urbanism*). Știm că Legația României de la Washington solicita și primea regulat presă diversă de la București, așa cum rezultă din corespondența purtată între Legație și Centrală. La București, însă, distribuția de presă românească peste Ocean era văzută ca o armă cu două tăișuri. Semnificativă ni se pare, în acest sens, o rezoluție a ministrului de Externe, Ana Pauker, de la sfârșitul anului 1951: „*E util? Nu-i rău* (subl. în text - n. n.). În presa reacționară s-au relatat recent atacuri pe baza folosirii presei noastre”¹¹. Temerea nu a fost fără temei deoarece, iată, la un interval de doi ani de la avertismentul liderului comunist român, un amplu studiu a fost realizat folosind tocmai informații apărute în presa românească.

¹⁰ Vezi și *Ibidem*.

¹¹ A.M.A.E., fond Statele Unite ale Americii, vol. 217/1952, vol. I, nepaginat; telegrama nr. 4376/31 decembrie 1951 de la însărcinatul cu afaceri *ad – interim* al României la Washington, Corneliu Bogdan, către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker. Reticența manifestată de Ana Pauker s-a regăsit și în ocazii anterioare, la solicitări privind informații de interes public sau fotografii din partea unor agenții de presă americane sau canadiene (Emanuel Plopeanu, „*Relația Washington*” între ideologie și diplomatie în politica externă a României la începutul deceniului șase în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, serie nouă, vol. 4/2005, p. 125 - 126), rezultând de aici, practic, refuzul de a furniza material mediatic, periodic, în spațiul nord – american.

În ceea ce privește media americane, frecvent apare citat *New York Times*; de asemenea, regăsim referiri la presa sovietică (*Pravda, Kommunist*). A rezultat, cu siguranță, un efort intens de identificare, printre rândurile îmbibate de ideologie, a accentelor critice/autocritice care au fost folosite din plin pentru a scoate la iveală deficiențele sistemice ale regimului. Aceasta cu atât mai mult cu cât, deși nu avem informații cu privire la momentul începerii demersului analitic, autorii au putut surprinde efectele morții lui Stalin asupra politicilor desfășurate de elita conducătoare de la București (a se vedea aici, în special, măsurile timide de reformă, în plan economic). Apreciem că greul acestui efort a căzut în sarcina lui Frederic C. Nanu (mai ales în ceea ce privește parcurgerea presei românești), neavând informații cu privire la existența unor alți autori de origine română între cei care au lucrat la realizarea studiului.

Considerăm necesară încheierea considerațiilor de natură metodologică prin referirea la aprecierile de aceeași natură făcute chiar de autori într-un subcapitol intitulat *Metode de identificare a tensiunilor*. Aici regăsim întreaga esență a efortului de cercetare. Autorii recunosc lipsa unor „studii recente de autoritate cu privire la România”, ca și a mărturiilor directe (spre deosebire de situația din Uniunea Sovietică), concluziile lor derivând din „autocritica comunistă”, așa cum a apărut în presa de la București. A fost recunoscută, de asemenea, dificultatea insurmontabilă de a distinge între luări de poziție ce vizau probleme sistemice și cele referitoare la unele particulare, cu caracter de excepție, ambele contrastând cu o imagine altfel „frumoasă” a regimului despre el însuși. În plus, nu se putea trage o concluzie fermă cu privire la motivațiile dificultăților recunoscute, dar reclamate de elita comunistă ca un sabotaj al forțelor ostile, interne și externe; era vorba, într-adevăr, de așa ceva, de „rezistență pasivă, ostilitate față de regim...sau imperfecțiune umană, lipsa unor muncitori și manageri capabili și pregătiți adecvat”? Autorii își pun această întrebare și apreciază că „răspunsul corect este probabil acela că ne aflăm în fața unei combinații a tuturor acestor elemente. În ce proporție se află unul sau altul nu se poate decât ghici”¹². O concluzie poate fi trasă, însă: tensiunile existente se datorează fie opoziției față de comunism, fie resentimentelor față de creșterea semnificativă a birocrăției, urmare a impunerii controlului și a proprietății de stat. Oricum, ambele cauze nu puteau decât să demonstreze responsabilitatea cea mai înaltă a regimului comunist. Autorii își justifică această constatare, făcând o inteligentă raportare la ceea ce, consideră ei, a reprezentat prestigiul foarte scăzut, de-a lungul istoriei, al birocrăției românești. Or, creșterea exponențială a acestui aparat (recunoscută chiar de către guvernul de la București și făcută publică și peste Ocean, în *New York Times* din 23 noiembrie 1953)¹³ nu putea de cât să anatemiizeze, în ochii românilor, acest regim.

¹² A.N.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 680, c. 243.

¹³ Ibidem, c. 244.

Așa cum am mai arătat, studiul s-a dorit a fi o analiză globală, astfel încât viața politică, structura societății, preocupările unor categorii intelectuale și profesionale, chiar și aspecte de viață privată au fost luate în considerare.

Ca structură, analiza de față are șapte capitole, subîmpărțite la rândul lor: **I. Considerații generale; II. Intelectualitatea; III. Agricultorul; IV. Industria; V. Birocrația guvernamentală și de partid. Anticomunismul din cadrul Guvernului și Partidului; VI. Alte grupuri; VII. Ce va urma.** Interesantă – și sugestivă în același sens, din perspective obiectivelor propuse – ni se pare prezentarea unor aspecte de viață culturală, socială și economică înaintea celor referitoare la partid, guvern și instituții de resort.

În paginile de față ne vom limita la analiza doar a primului capitol, rămânând ca într-un studiu ulterior să încercăm cuprinderea și a celorlalte șase, într-o analiză critică.

Considerațiile generale se deschid tot cu o problemă de percepție: **Atitudinea României față de Uniunea Sovietică.** Își fac loc în expunere momente importante ale evoluției raporturilor româno – ruse (1812 – 1878), perioada interbelică și se menționează cele douăsprezece invazii ale trupelor rusești/sovietice pe teritoriile celor două Principate/României. Scopul urmărit era acela de a prezenta originile evidentei – în opinia autorilor – orientări antiruse a românilor, așa cum rezultă și din alianțele de politică externă încheiate la 1883 și 1940¹⁴. Conform studiului american, românii considerau amenințarea rusă (a unei națiuni mai puțin occidentalizată decât a lor) drept cel mai mare pericol la adresa supraviețuirii lor naționale ca insulă de origine latină într-o mare slavă. De asemenea, sunt enumerate motivele resentimentelor prezente – la acel moment – față de Uniunea Sovietică. Pe primul loc se situa *reanexarea Basarabiei*, urmată de *jefuirea brutală* a țării în perioada următoare armistițiului și de *spolierea* sub masca Sovrom-urilor. Iar lipsurile curente erau atribuite, de către populație, livrărilor către Uniunea Sovietică¹⁵.

În ceea ce privește comuniștii interni, așa cum se arată în subcapitolul *Atitudinea României față de comunism*, „nimeni în România nu consideră căpeteniile comuniste altceva decât agenți ai Moscovei care nu pot spera să-și mențină stăpânirea asupra țării pe nicio durată de timp fără sprijinul puterii militare sovietice – în prezent sau viitor”¹⁶. În consecință, în opinia autorilor, orice nuanțare a regimului – înspre titoism, de exemplu – era exclusă. Prezența unei lungi frontiere cu Uniunea Sovietică, inexistența uneia cu vreun stat occidental și lipsa „unui Tito în România cu trecutul unei conduceri victorioase în război și un nucleu de oameni devotați”¹⁷ erau motivele unei atât de categorice afirmații. În aceste condiții este surprinsă o dilemă fundamentală a noilor conducători de la București: necesitatea absolută a sprijinului sovietic pentru menținerea la

¹⁴ A.N.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 680, c. 241.

¹⁵ *Ibidem*, c. 242.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

putere îi transformă în instrumente ale dominației străine și opresiunii, ceea ce reprezintă „un handicap formidabil peste tot. Punctul lor tare este, deci, în același timp, cel mai slab”¹⁸. Dilema va fi „soluționată”, decenii mai târziu, prin adoptarea așa zisului „comunism/stalinism național”, noul fundament ideologic al menținerii la putere ce a substituit prezența tancurilor sovietice.

Interesantă este dihotomia *comuniști – popor*, sau *români – slavi*, prezentă în textul supus analizei noastre. În primul caz, este adusă în discuție reforma agrară de după Primul Război Mondial, înfăptuită de către elita politică astfel încât gradul de libertate politică de care s-a bucurat poporul român a fost mult mai mare decât oricând în Rusia. Perceperea „de aproape” a evoluțiilor din acest spațiu post-1917 a adăugat o notă în plus profundeii antipatii a românilor față de comunism, stare pe care autorii o atribuie unei calități innăscute: „un popor care este înclinat prin natură către scepticism decât mult mai misticii slavi”¹⁹.

Ostilitatea anticomunistă este, așadar, totală și este înregistrată de către analiștii americani ce și-au adus contribuția la construirea studiului supus analizei noastre. Dar, în același timp, poziția atotputernică a Uniunii Sovietice era de natură să împiedice o eventuală revoltă.

În cadrul aceluiași prim capitol se face referire la timidele încercări de modificare a unor politici anterioare, într-un subcapitol intitulat *Relaxarea recentă a presiunii comuniste*. Autorii încearcă să identifice posibilele reconsiderări ale unui curs economic, mai ales, antagonic față de întreaga societate. În special în ceea ce privește agricultura, se afirmă că „nu mai puțin senzațională a fost retragerea comunistă pe frontul agriculturii”²⁰, cu referire la promisiunile lui Gheorghiu Dej, făcute cu ocazia unui discurs din 22 august 1953 (de fapt 23 – n. n.), privind asistența financiară și tehnică, atragerea micii inițiative private în comerțul cu produse alimentare și în producția meșteșugărească, mai degrabă decât urgentarea colectivizării. Nu este, desigur, o întâmplare că noile măsuri apar pe fondul dispariției dictatorului de la Kremlin, al unor inițiative de relaxare gândite și anunțate de către succesorii acestuia, dar și al situației tulburi din întregul bloc sovietic din același an.

Autorii își pun însă problema dacă anunțatele măsuri de relaxare puteau duce la ușurarea tensiunii existente în societatea românească. În ciuda cifrelor vehiculate cu emfază, în discursul primului secretar al P.M.R., amintit mai sus, în care se menționau creșteri în domeniul industrial, alimentar și textil, studiul reliefează două observații făcute de către Richard O.Reagan, corespondent al *Associated Press*, prezent la București cu ocazia Congresului Mondial al Tineretului (Festivalul Internațional al Tineretului și Studenților pentru Pace și Prietenie – n.n.) din august 1953. În primul rând, disperarea și sărăcia erau nemaiîntâlnite nicăieri în sistemul comunist, cu excepția probabilă a Chinei; în al

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

doilea rând, „un popor supărat și înfometat își plasează speranța eliberării în Statele Unite”. Se apreciază, folosind o retorică simplă, dar marcată de ostilitatea ideologică ce opunea cele două sisteme, că liderii regimului de la București nu au înțeles că oricine se poate întreba cum „economia socialistă planificată științific poate produce doar mizerie și multe ore de muncă, în timp ce în capitalism mâncarea și îmbrăcămintea sunt abundente, iar muncitorul trebuie să muncească mai puțin”²¹. Ceea ce însemna că încercările de reformare nu duceau decât la înrăutățirea situației.

Încercând o sinteză a acestei problematice, autorii studiului consideră că guvernării României au făcut trei pași înapoi, în ultimii doi ani și jumătate (deci înainte de moartea lui Stalin) „încercând în van să câștige populația sau, cel puțin, să reducă ostilitatea sa”²². Primul pas ar fi lansarea unei așa numite *noi politici economice* (subl.n.), în septembrie 1951. Al doilea este reprezentat de eliminarea troicii Ana Pauker – Vasile Luca – Teohari Georgescu din 1952. Acest moment este văzut – în mod surprinzător – ca o încercare de împăcare a poporului prin sacrificarea elementului străin – un evreu și un maghiar²³. Este o perspectivă interesantă, dar nu cea mai corectă, totuși; putem vorbi, mai degrabă, de sfârșitul unei lupte pentru putere între grupul comuniștilor naționali și cel sosit de la Moscova, după 23 august 1944, de eliminarea tendințelor centrifuge ale „dualității puterii”²⁴ decât de o concesie făcută populației care, în opinia noastră, nu opera o distincție pe criteriul etnic între diverși actori ai scenei politice, represiunea și totalitarismul nefiind văzute ca un apanaj al unei anumite naționalități. Ultimul dintre cei trei pași înapoi îl reprezintă, așa cum am amintit, promisiunile din vara anului 1953, ce au culminat cu decizia guvernamentală de creștere a salariilor cu 10-20% de la 1 ianuarie 1954 și de reducere a prețurilor începând cu 15 decembrie 1953²⁵.

Înainte de a trata aspectele metodologice ale „identificării tensiunilor”, amintite de noi anterior, autorii fac anumite aprecieri pe care le putem considera concludive, referitor la acest prim capitol, pe care le vom cita *in extenso*: „pentru scopul acestui studiu, putem identifica, deci, întreaga Românie ca cea mai importantă zonă de tensiune; pentru că, în afară de câteva mii de comuniști convinși, toți românii, în mod natural, resping dominația unei națiuni și ideologii străine și suferă de pe urma privațiunilor morale și materiale rezultate. Dar înăuntrul acestei zone generale de tensiune sunt, desigur, grupuri socio -

²¹ *Ibidem*, c. 243.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Sau, în cuvintele aceluiași Vladimir Tismăneanu, a reprezentat câștigarea autonomiei de către gruparea lui Dej, dar nu față de centru “ci față de o altă generație de agenți ai centrului”. Vezi în acest sens, Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Polirom, 2005, p. 167 – 171.

²⁵ A.N.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 680, c. 243.

economice variate cu revendicări speciale care intensifică mai mult ostilitatea de bază”²⁶.

III. Concluzii

Prezentarea unei părți a lucrării *Tensions Within The Soviet Captive Countries. Romania* s-a dorit a fi, în primul rând, o semnalare a existenței unei astfel de analize într-o perioadă agitată din punct de vedere ideologic, și la București, dar și la Washington. În anumite situații s-au impus și unele aprecieri critice și corectarea unor informații eronate. Desigur, având în vedere natura studiului american și metodologia de cercetare folosită, nu întotdeauna percepțiile au fost cele corecte. Străbate, ca un fir conducător, ideea unei rezistențe – pasive, dar totale – a societății românești față de noua ideologie și noii conducători. Credem că nu am greși dacă am include acest document în antagonismul ideologic al epocii, ca un instrument de justificare a unei opțiuni – fervent anticomunistă – raportată la ceea ce se întâmpla în spatele Cortinei de Fier. Am greși însă dacă am considera această apreciere ca fiind singura posibilă. Studiul supus analizei noastre nu este un simplu mijloc de contrapropagandă; el se dorește a fi o analiză globală, a evoluțiilor dintr-o societate recent intrată pe drumul spre totalitarism, la un anumit moment dat; acesta nu este întâmplător, fiind perioada dinaintea și imediat următoare morții lui Stalin. Reacțiile societății, legătura sa organică cu un trecut democratic sunt, de asemenea, subliniate.

Ne aflăm, așadar, într-un moment important, în planul reflectării imaginii celuilalt. Dincolo de raporturile politice, o astfel de realizare este utilă pentru a cunoaște modul în care *celălalt*, în contextul său, a perceput o stare de lucruri existentă la un moment dat. Din această perspectivă, considerăm că demersul nostru își găsește utilitatea, punând la dispoziția celor interesați o astfel de abordare, ce va fi completată, într-un studiu ulterior, prin prezentarea celorlalte șase părți.

²⁶ *Ibidem.*

АМЕРИКАНСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ РАЗВИТИЯ РУМЫНИИ ПОД ДОМИНАЦИЕЙ СОВЕТСКОГО СОЮЗА В НАЧАЛЕ 50-Х ГОДОВ

Еманил ПЛОПЯНУ

1. Точка зрения на двухсторонние отношения в начале холодной войны

С.Ш.А. и Румыния представляли на тот период две абсолютно разные политические системы и более того они были антогонистичными. Последнее-это результат более широкого контекста, а именно: объявление холодной войны, разделение мира на различные идеологические лагеря и, наконец, создание биполярной системы, управляемой США и Советским Союзом.

В этом контексте и проявились двухсторонние румыно-американские отношения. Они были отмечены глубокой враждой, начатой коммунистическим руководством в Бухаресте и проявились лимитированием каких-либо перемен наложением оскорбительных ограничений на американские интересы в Румынии ,и даже на отношения к дипломатическому персоналу. К этому нужно добавить ликвидацию, и часто даже физического, любого проявления политического демократизма и социального автономизма; нарушение мирного договора от 10-ого февраля 1947 года; все, что не раз являлось составляющими публичного недовольства со стороны решающих факторов Вашингтона.

Зато отношение румынских властей не всегда было сопровождено ограничительными мерами одинакового формата. Например, Посольство США в Бухаресте должно было разворачивать свою деятельность в условиях все более ожесточенных, скажем прямо, запретных условий. Савсем другое можем сказать о румынской дипломатии, которая находилась в Вашенгтоне и выполняла свои „служебные задачи”. Воздух свободы не вызывал никакого противоречия с тоталитарным духом нового режима, который они представляли. Неинвентаризированные документы, находящиеся в архиве Министерства Иностранных Дел в Бухаресте, ярко демонстрируют, каким образом румынская дипломатия имела доступ к научным ресурсам и ресурсам масс-медия, что составляло постоянно увеличивающиеся объем „передач” в центр, а некоторые из них представляли политические ориентиры, близкие по идеологическому смыслу к режиму, установленному по берегам Дымбовицы и находящемуся в постоянном поиске законов извне, хотя бы в идеологическом плане. Наоборот, возможность распространения информации для американской

масс-медия, а также для американских румын путем различных материалов, изданных в Бухаресте, имела обширное поле деятельности.

11. Американская точка зрения изучение темы: Tensions within the Soviet Captive Countries. Rumania, Washington, Government Printing Office, 1954

Конечно, образ Америки, в плане внешней политики, был образом империалистического государства, управляемого политическими и социальными структурами, которые были коррумпированны, не эффективны и безразличны к состоянию эксплуатируемых масс. Румынская пресса 50-ых годов постоянно выделяла эти аспекты в своих знаменитых заголовках. Но то, что интересует нас, это свободный взгляд в США на ситуацию в Румынии. Изучение и анализ этой проблемы все время были ограничены сопоставлением этих двух политических блоков-контекст, который с американской стороны определял некоторые аналитические усилия и быстрые ответы в информационном плане, как и вопросы вооружения. Знание, анализ и понимание того, что происходило за „железным занавесом” считалось основной деятельностью тех, кто делал политику в Вашингтоне для формирования последовательной политики.

Считаем, что наша работа, с точки зрения методологии, не представляет собой попытку некоего глобального взгляда американцев на развитие Румынии. Это желание возможного ее осуществления в перспективе, в том объеме, в каком будет возможен доступ исследователей к анализу такого рода.

В этой связи очень ценен первый шаг в этом направлении, реализованный выпуском работы Томаса С. Блантона.

Как видно из названия работы, автор предложил публичному вниманию анализ (доклад о положении дел №12), представленный Бюро отчетов и оценок 1947 года и, деклассифицированный в конце 70-ых, находящийся в библиотеке „Гарри Трумен” в городе независимости, штат Миссури.

в докладе 6-глав и 6 приложений: политическая обстановка, экономическая, военная, внешне-политическая, стратегическое значение и настоящие и будущие тенденции. Не вдаваясь в подробности и резолюции этого документа, мы будем исходить из сказанного самим Труменом: „не из нужды в рекомендациях, а только из строгого анализа и описания фактов” тем не менее, с самого начала появления румынской публикации, этот документ вызвал критические замечания (начиная с заметки издателя Ромулуса Русана, где он говорит о многих информационных пробелах, откуда и многие ошибочные заключения). Все же, значение этого документа в том, что это был первый анализ обстановки в новой Румынии .

Второй момент-это работа под названием „Tension within the Soviet Captive Countries. Rumania”, индексированная нами в фонде документов, относящихся к США, в центральном национальном Архиве истории в Бухаресте. Этот документ был опубликован в США в 1954 г. В Архиве он представлен как микрофильм. Это неизвестная румынским исследователям работа за исключением тех, кто осуществил микросъемки или, если эта работа им известна, то она не была подвергнута историкографической критике.

Положение этого анализа радикально отличаются от тех, что были в докладе от 1949г. Если анализ 1947г. был известен только тем, кто его осуществлял, и Трумену, то тот о котором мы говорим сейчас, был предназначен американским сенатором, а затем, опубликован для общественного мнения.

Теперь можно перейти к непосредственному представлению материала. „Заказчиком” этого анализа был комитет иностранных дел сената США и Александр Вилей (Сенатор от республиканской партии штат Висконси) для 83-его Конгресса а монтажом занималась служба касающаяся законодательства, при знаменитой библиотеке Конгресса, под руководством Серджуса Якобсона, специалиста по русским проблемам и более известного для нас Фредерика С.Нану. Итак, мы имеем несколько статей относительно коммунистических стран Европы, зарегистрированных под номером-70 на первой сессии Сената. На 83-ем Конгрессе Советскому Союзу и Болгарии была оказана „честь” открыть эту серию.

Мы не могли воспользоваться материалами относительно этих двух стран, ни теми, которые появились позже, если эта серия имела продолжение. Мы продолжали искать эти и другие серии анализов ситуации в Румынии, но в библиотеке Конгресса обозначена только серия о Советском Союзе.

Зато под заголовком „Tensions within the Soviet Captive Countries” мы нашли, в рамках каталога online, в университете Гарварда на факультете права целую серию: (Болгария, Советская зона Германии, Польша, Албания, Венгрия). Интересен тот факт, что в описании каталога упоминается Фредерик С.Нану, как единственный автор части, посвященный Румынии, что подтверждает нашу высокую оценку бывшему румынскому дипломату в работе над этим анализом.

Работа касающаяся Румынии, была представлена 28-ого июля 1953г. (не можем сказать точно- где: на совещании комитета Иностранных Дел в Сенате или на Конгрессе), Александром Вилей и была опубликована спустя девять месяцев. Александр Вилей выразил также благодарность Серджиусу Якобсону и Фредерику С.Нану и всем, кто работал в вышеупомянутых службах.

Из критического анализа вышеупомянутой работы видим, что с

момента представления этой работы в Сенате и до ее публикации, были произведены изменения. Например, учитывая заявление Георгию Деж от 23-его августа 1953г., которое последовало после пленума Ц.К. Румынской Партии от 19-20 авг. было решено сбалансировать бюджетные фонды выделенные на тяжелую и легкую индустрии, на сельское хозяйство, транспорт, жилищное строительство, школы, больницы - пользу последних уже задним числом. Безусловно, Коммунистическое руководство в Бухаресте последовало за событиями, происходящими в Москве, где в начале августа Президиум Центрального КПСС предпринял серьезные изменения Советской экономической политики.

Другой пример представляют собой меры, предпринятые правительством в ноябре 1953 года относительно роста зарплат и снижения цен.

Если первая работа анализа была созданием CIA, где были использованы источники и возможности особых информаций, то вторая-основана на публичных информациях, и прежде всего прессы. Сноски об источниках информации обозначены ясно в конце страницы- будь то коммунистическая пресса из Бухареста или американская периодика. Очевидно, что эта работа имеет совершенно другой характер, отличный от анализа 1949 года превосходящий просто информационный доклад. Наши выводы подкрепляются тем, что анализ совершенно не затрагивают таких проблем, как: стратегия обороны, военные ресурсы и возможности, объективы среднего и длительного срока действия. А, значит, по логике вещей, отсутствуют любые предложения и рекомендации по отношению тенденции развития Румынии. Все же, перед нами анализ, который только контурирует образ румынского общества в начале 6-ого десятилетия (точнее в последние два года правления Сталина и периода сразу после его смерти) из различных составляющих этого общества так, как видели его из Вашингтона, в условиях идеологической войны и горячей антикоммунистической компании.

Удивительным кажется нам поток обращений к румынской прессе, к газетам и журналам по специальностям: Искра; Классовая борьба; Современник; Экономические проблемы; Строитель; Город и архитектура. Известно, что Посольство Румынии в Вашингтоне выписывали и получали регулярно различную прессу из Бухареста, о чем мы знаем из переписки Посольства с Центром. В Бухаресте же получение прессы из-за океана воспринималось как оружие с двумя лезвиями.

Показательным в этом смысле является резолюция Министерства Иностранных Дел, Анны Паукер в конце 1951 года: „Полезно? Не плохо. В реакционной прессе организованы атаки на основании использования нашей прессы”.

И это заявление не было необоснованным: через два года с

момента предостережения румынским коммунистическим лидером появился весомый анализ, созданный только на основании использования румынской прессы.

Что касается американской масс-медиа, то чаще всего появляется вышеупомянутый „Нью-Йорк Таймс”, а также сноски к Советской прессе (Правда; Коммунист). Конечно, нужны были определенные усилия, чтобы между строк, наполненных идеологией, найти критические и автокритические для выявления недостатков системы и режима. Эти недостатки особенно остро проявились после смерти Сталина в политической элите руководство в Бухаресте, когда были приняты очень скромные меры по реформе в области экономики. Особенно ценны усилия, предпринятые Фредериком С. Нану по просмотру румынской прессы. О других авторах румынского происхождения у нас нет сведений.

Заканчивая методологические поиски данного анализа, мы обращаемся к подглаве самих авторов, названной „методы определения давления”. Здесь все значение и смысл всего исследования. Авторы признают „отсутствие свежих исследований властей в отношении развития Румынии”, как и прямых свидетельств (в отличие от Советского Союза) заключения их исходят из „автокритики самих коммунистов” так, как это появлялось в прессе Бухареста. Были признаны трудности в выборе позиции по отношению к проблемам всей системы или по отношению к некоторым исключительно частным, хотя, в целом оба варианта резко контрастировали с „красивым” приятным взглядом на коммунистический режим. Кроме того, невозможно было сделать определенного вывода о мотивации известных трудностей, объявленных коммунистической элитой, как саботаж враждебных сил, внутренних и внешних действительно такое происходило: „пассивное сопротивление, недовольство режимом или человеческое несовершенство, отсутствие рабочих и управляющих, способных и соответственно подготовленных”. Авторы анализа ставят этот вопрос и отвечают, „что, очевидно, правильный ответ найден в комбинации всех этих составляющих, а вот в каких пропорциях можно только гадать”. Но выводы могут быть сделаны: существующее напряжение было создано или коммунистической оппозицией или недовольством значительно возросшей бюрократии, как следствие обязательного контроля и государственной собственности. В любом случае, обе причины могли лишь демонстрировать высокую ответственность коммунистического режима. Авторы оправдывают эту констатацию тем, что бюрократия в Румынии на протяжении долгой истории не имела должного престижа. Или показательный рост этого аппарата (признанный даже в Бухаресте и за океаном, в Нью-Йорк Таймс от 23 ноября 1953 года) в глазах румын просто анатомировал этот режим.

Этот анализ должен был быть глобальным, чтобы были учтены: политическая жизнь, существенная структура, занятия некоторых

категорий интеллигентов и профессионалистов и даже частная жизнь.

В структуре анализа семь глав; которые в свою очередь подразделяются: 1-Общие значения; 2-интеллигенция; 3-земледелец; 4-индустрия; 5-правительственная и партийная бюрократия. Антикоммунизм в рядах Правительства и Партии; 6- другие группировки; 7-что следует. Здесь кажется нам интересным тот факт, что сначала представлены аспекты культурной, общественной и экономической жизни, а уж затем относящиеся к партийной, правительственной сфере и вспомогательным учреждениям.

В нашей работе мы затронем только первую главу. Остальные шесть в дальнейших критических исследованиях.

„Общие значения”- эта глава открывается подзаголовком: „Отношение Румынии к Советскому Союзу”. В ней отмечены важные моменты румыно-русских отношений (1812-1878годы), период между войнами и отмечены 12 оккупаций- русских (советских) войск на территории двух княжеств Румынии. Цель авторов была - показать антирусские настроения румын так, как это следовало из внешнеполитических союзов, заключенных в 1883 и 1940 годах. Согласно американским исследованиям, румыны считали русскую опасность самой большой опасностью поскольку (русские, как нация, были в меньшей степени западниками, чем сами румыны) и считали, что их жизнь, как латинской, угрожает славянское окружение. Кроме того было, множество причин для обиды на Советский Союз. Прежде всего это присоединение Бессарабии, за кот орым следовал грубый грабеж под прикрытием Соврома. А причиной недостатков население считало поставки в Советский Союз.

Что касается своих коммунистов, то в подглаве, отношение к Румынии к коммунизму говорится: „Никто в Румынии не считал, что начальники- коммунисты не агенты Москвы и что они могут властвовать только при военной советской поддержке- в настоящем или в будущем”. Как результат - любые попытки малейшего изменения режима (например в сторону Тито) были исключены. Наличие протяженной границы с Советским Союзом и отсутствие таковой с каким-либо западным государством, а также отсутствие „такого Тито в Румынии с таким победоносным прошлым в войне и его верного окружения”- таковы были причины данного утверждения. Вот такими обстоятельствами была окружена дилема новых руководителей в Бухаресте: абсолютная необходимость поддержки Советским Союзом для поддержания власти- превращает их в инструмент иностранного господства, что в свою очередь делает их „потрясающе неспособными во всем. То есть, их сильное место становится и самым слабым”. Дилема будет решена десятилетиями позже, когда будет принят так называемый „национальный коммунизм- сталинизм”, новый идеологический фундамент удержания власти, что

предполагало присутствие советских танков.

Интересно также разделение: коммунисты-народ и румыны-славяне, присутствующее в тексте анализа. В первом случае привлечена к обсуждению аграрная реформа после Первой мировой войны, осуществленная политической элитой таким образом, что степень политической свободы румынского народа была более высокой, чем когда-либо в России. Очень близкое восприятие развития на этом пространстве после 1917 года добавило глубокие антипатии румын к коммунистам, состояние близкое к враждебному чувству: „народ, склонный по своей природе больше к скептицизму, чем к славянскому мистицизму”.

Неприязнь к коммунизму это явление всеобщее и отмечена американскими аналитиками, которые внесли свой вклад в данные анализы. В то же время всеильная позиция Советского Союза была в состоянии препятствовать таким возмущениям.

В этой же первой главе есть упоминание о скромных попытках изменения предшествующей политики. В подзаголовке „Недавнее ослабление коммунистического давления”, авторы пытаются определить возможные варианты экономического курса, антагонистичного всему обществу. Особенно в отношении сельского хозяйства утверждается, что „совсем не сенсационным было отступление коммунистов с фронта сельского хозяйства” со ссылкой на обещания Георгиу Деж, данные по случаю 22-августа 1953 года, в отношении финансового и технического присутствия, привлечения некоторых частных инициатив в торговлю продуктовыми товарами и ремесленное производство, что происходило быстрее, чем ускорение коллективизации. Это было возможно не случайно, а всвязи со смертью кремлевского диктатора, а также в связи с беспокойной обстановкой во всем советском блоке тех лет.

Авторы ставят проблему таким образом: меры по ослаблению напряжения могли ли принести облегчение румынскому народу и обществу? Вопреки цифрам, данным Георгиу-Деж об увеличении об увеличении продукции в области индустрии, пищевой промышленности и текстильной, в анализе упоминаются два замечания, сделанные Ричардом О Риегеном, корреспондентом „объединенной прессы”. Присутствующем на Международном Конгрессе Молодежи в Бухаресте в августе 1953 года. Первое замечание о том, что отчаяние и бедность в Румынии были такими как нигде в коммунистической системе, возможно за исключением КНР (Китая); второе замечание о том, что такой голодный и недовольный народ, конечно обращает свои надежды на освобождение к Америке (США). Лидеры режима в Бухаресте не поняли, что любой из народа мог спросить, „как так случилось, что социалистическая экономика, научно планируемая, производит за большое количество часов только нищету в то время, когда при капитализме еда и одежда в изобилии, а рабочие работают меньше”. А это означало, что

попытки реформирования привели только к ухудшению положения.

Изучая глубже эту проблему, авторы анализа считают, что Румынское правительство сделало три шага назад за последние 2,5 года (то есть до смерти Сталина), „пытаясь завоевать симпатии населения или хотябы умерить враждебность”. Первый шаг-это так называемой „новой экономической политики” в сентябре 1951 года. Второй шаг-это освобождение от должностной тройки Анна Паукер, Василе Лука Теохан Джорджеску в 1952 году. Это была попытка примирения с народом путем жертвы иностранных элементов (еврей и венгр). Может быть это заключение интересно, но по нашему мнению, не очень правильно. Вернее сказать, что это был конец борьбы за власть между группой национальных коммунистов и группой прибывшей из Москвы после 23-его августа 1944 года, чтобы положить конец „двойственной власти”. Последний третий шаг это было обещание летом 1953 года о повышении зарплаты на 10-20 % с первого января 1954 года, а также о понижении цен, начиная с декабря 1953 года.

В заключении процетируем фрагмент работы по исследованию „определение напряженности” в качестве выводов к этой главе: „вся Румыния была зоной наибольшего напряжения, поскольку, кроме нескольких тысяч убежденных коммунистов, все румыны по природе своей отрицают господство любой нации и чуждой идеологии и страдают от морального и материального воздержания. Но внутри этой общей зоны напряжения существуют различные социально-экономические группы, которые выступают с предъявлением особых требований усиливающих еще больше основную враждебность”.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Презентация части работы „Tension with the Soviet captive countries, Rumania” имела целью показать существование такого рода исследования в беспокойный период в идеологическом плане как в Бухаресте, так и в Вашингтоне. В некоторых положениях были сделаны критические оценки и даже исправления ошибочных информации. Конечно, учитывая природу американского исследования и используемую ими методологию, не всегда их восприятия были справедливыми. Но через всю работу проходит красной линией идея, что сопротивление румынского народа и общества новой идеологии и новому руководству, хоть и было пассивным, но всеобщим. Мы не ошибались, если бы включили этот документ в качестве идеологического антагонизма эпохи, как инструмент оправдания антикоммунистической позиции. что соответственно происходило за „Железным занавесом”. Но было бы ошибочным считать, что эта оценка была единственно возможной. Изучение нами этой работы-это не средство контрапропаганды, хотелось

бы, чтобы оно было глобальным об эволюции общества, недавно вступившего на путь тоталитаризма в определенный период: в работе „Период до и после смерти И.В.Сталина”. Реакции общества, органические связи со своим демократическим прошлым, также отражены в работе.

Таким образом, мы в какой-то важный момент увидели отражение совсем другого рода. Исключая политические отношения, такая работа полезна для познания способа с помощью которого другой по-своему видит положение вещей, существующий в какой-то данный момент. С этой точки зрения мы надеемся, что наша инициатива найдет своих продолжателей по исследованию в будущем последующих шести частей.

THE WORKING CONDITIONS AT THE DANUBE-BLACK SEA CANAL. BUILDING EFFECTIVES: PRISONERS, WORKINGS AND SOLDIERS

Marian COJOC^{*}

Strongly related to the way in which the Communist Government's objectives could be achieved there are also great problems regarding the workforces of the Canal, even if, as it was already seen, the empowered bodies of the Romanian State have created and perfected the appropriate legal framework for the pursued goals. There is a relatively clear delimitation of the human effectives involved during the Canal's construction. In this context, we can talk about a variable presence, on the Canal's sites being identified three fundamental-productive sectors, also considering the nature of executed work:

1. The sector of „free work” – which gathered a working mass from the entire country with people having different professions, a numerical and a rather relative qualitative stability, fact often admitted in the technical archive's documents of the Canal or in those of the Canal's Party Committee;

2. The sector of “special weapon constructions” – more specifically, of the responsibility of the Ministry of Armed Forces (the new name of the former Ministry of National Defense, under the Decree no. 74 of March 23, 1953 of the Presidium of the Great National Assembly of the People's Republic of Romania)¹ – for achieving the works assigned by the Canal's management;

3. The sector of „forced work” – having as central element the (political, administrative or ordinary) prisoner, representing in the same time the department of workforce on which the physical work load down the most. Regarding this sector, it may be also considered the necessity of working of other categories of people brought in Dobrudja following the deportations made by the Communist regime in those years. For those who were „working in special conditions on the Canal's sites”², the work itself represented the only insuring mean of the rather poor existence following the uprooting at which they have been forced by the political regime of the time;

The work without theoretical constraints on the sites of the Canal, that is the work in the free sector, was provided by different socio-human and professional categories arrived in Dobrudja. All kind of people worked then

* Professor Ph.D, Vice-Rector, „Ovidius” University, Constanta.

¹ Gh. Buzatu, M. Chirițoiu, *Agresiunea comunismului în România (The aggression of communism in Romania)*, vol. I – *Documente din arhivele secrete: 1944-1989 (Documents from the secret archives: 1944-1989)*, Bucharest, Paideia, 1998, p. 99.

² Arhivele Naționale Constanta (ANC), fund PCC, file 30/1951-1952, p. 256.

between Danube and Black Sea, more or less motivated by the future benefits of „the great economic objective”. „The construction of the Canal will not only transform this part of Dobrudja in a flourishing region of our country – said very optimistic in January 1950, the Regional Committee’s prime-secretary of the Romanian Workers’ Party from Constanta, Al. Reznicenco – but it will also attract tens of thousands of workers, technicians and clerks who will learn a high qualification, forming a powerful mass of qualified personnel, necessary for the development of constructions in our country”³.

The Communist leaders of the Canal’s construction were convinced (at least declaratively), that here, on the Canal’s sites, „will be created a new man, with a high cultural level, with an extensive experience in the construction field, with a new attitude towards the work”⁴. But the discrepancy between the propagandistic ideal and realities could be often seen from the very beginning of the construction.

The first months of the Canal’s construction led the decisional factors, responsible with the work at the Canal, at the situation of openly admitting that it was necessary „an intense work of explaining policy (of people – *our note*) in the region of the Canal but also in the rest of country”⁵, for making them aware of the work’s importance, and in the same time that „in this period the people’s distrust in such work must be defeated”⁶. The same decisional forums, especially the Canal’s Party Committee, were also admitting, in January 1950, that „there must be defeated the difficulties regarding the living conditions of the first pioneers who lived most of them in makeshift huts or directly on field”⁷, observing „the deficiencies in the organization of production, in the defective way of applying the rules, the timekeeping and the salary (...), that finally there must be solved the fluctuation question (50-60%) regarding the free workforce”⁸. Still from „the second half of December 1949 – the Party Committee admitted – that “it was created a general mood of going home, explainable by the coincidence with the holidays (Christmas and New Year)”⁹. This situation attracted, in the view of the mentioned forum, „the disruption of work by the anarchic leaving of almost 8000 people, they being absent two weeks from work, which has further strengthened the spirit of indiscipline and the lack of responsibility regarding the State Plan”¹⁰.

The human composition of the free work sector was defined as „a motley mass of people in which the peasant element dominated (poor and

³ *Ibidem*, file 75/1950, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 17.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 26.

¹⁰ *Ibidem*.

middle peasant), and in which there could be found proletarians, semi-proletarians (sic!) and kulaks”¹¹. Only „a very small part from the total of employees were workers”¹².

The discontent of the Party bodies was also manifested regarding „the existence of some expropriated and unlocked elements, foreign from the interests of those who are working”¹³, but also for „the lack of experience of the technical-administrative mechanism”¹⁴.

Indeed, in the first report of the Canal’s Party Committee „regarding the organizational work”, with special reference at the analysis of working effectives in „the works’ starting stage – from May 25, 1949 to January 1, 1950”¹⁵, was made the assessment that „during this it was a great fluctuation of workers on our sites. Some of them were coming, they worked only for a short time, leaving without turning back, and others, who were the most conscious elements, remained, despite all the difficulties, and today are forming the most conscious mass of advanced workers on our sites ...”¹⁶. Those who have signed the report, Al. Reznicenco and I. Beldean, that is the prime-secretary of the Regional Party Committee and the secretary of the Workers Party Committee at the Danube-Black Sea Canal, considered that „if in the first period it could not be mentioned a stable number of workers, this year (1950 – *our note*), the number of stable employees was of 19700, from who 55% are workers and technicians and the rest other categories”¹⁷.

At the end of 1950, the number of employees on the Canal’s sites raised to 33000 from who 13200 were workers, 2500 engineers and technicians, 440 accountants, 5630 administrative department, the rest being formed by „other categories”¹⁸. This formula „other categories” was disguisedly designating, the 11500 prisoners and working soldiers belonging to the other two working sectors mentioned above¹⁹.

The balance report for the first two years of works at the Canal admitted in same trenchant way the difficulties encountered regarding the workforce from the free sector, mentioning that „one of the most difficult problems for us was the recruitment and the mobilization of the working effectives from a numeric and qualitative point of view”²⁰.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 3.

¹⁸ *Ibidem*, p. 5.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, fund GDC, file 934/1951, p. 90.

In 1952, the shortages of free work was widening on sites, so the Prime-Vice-President of the Council of Ministers himself, Gh. Gheorghiu-Dej, had to alert the ministers that „the General Directorate of the Danube-Black Sea Canal can not find in the region (Dobrudja) sufficient workers in order to achieve their plan targets”²¹. Thus, the ministries involved together with the General Directorate of the Canal in its construction, were pressed to act by „the working sectors or annex enterprises to employ workers from the other regions of the country”²². Only that, the difficulties from the end of 1949 regarding the personnel were repeating now at more than three years since the beginning of works, the prime-vice-president of the Council of Ministers having to admit the fact that „their recruitment (of workers – *our note*) is made with great difficulty also because the delegates of the General Directorate of the Canal have not the right to provide cash advances to the families of new employees, in order to cover the expenses until they will receive the first salary”²³.

The work problems under all its aspects (organization, work plans, rules, effectives, equipment, the ensuring of social conditions of life) have marked the activity at the Canal since the beginning until the end of works in July 1953²⁴. Not even the Party’s authority seemed to be sufficient for solving this. Besides, the report of the Party Committee of the Canal from January 23, 1950 admitted that „much of the shortcomings from the Canal’s sites have their origin in the lack of organization by the Party Organization of the site, which in the period of work organizing (June-July 1949), having the headquarters in Bucharest, isolated from the practical problems, from the troubles on the construction sites, delayed the organization of party and of mass organizations. Since August, following the relocation in Constanta, the party organization, identifying the shortcomings on sites, began to take some administrative measures, replacing the General Directorate of the Canal, whose headquarters continues being in Bucharest, until October 1949²⁵. Consequently, also „after the relocation of the General Directorate of the Canal to Eforie the interference in the prerogatives of the administrative machinery had continued for a time, being gradually liquidated”²⁶. The report admitted the negative role of the Party Committee’s „interference” in the prerogatives of administration, considering that by its direct involvement in the current problems of some sectors of the General Directorate of the Canal it had contributed to „the isolation of the General Directorate of the Canal in solving of the problems regarding the works at the

²¹ *Ibidem*, file 1113/1952, p.188.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ M. Nedelea, *Istoria României în date, 1940-1995 (Romania’s History cronology, 1940-1995)*, Bucharest, Niculescu, p. 100.

²⁵ ANC, fund PCC, file 75/1950, p. 24.

²⁶ *Ibidem*.

Canal”²⁷. But admitting the Party’s mistakes does not change the realities because the problems registered at the beginning of works remained most of them a constant, during the entire construction of the Danube-Black Sea Canal.

No without interest is also, we believe, the start itself of the selection work and recruitment of free workers for the Canal. Thus, since the adoption of the Ministers Council’s Decision of May 25, 1949, it had to pass over a month until June 30, 1949, for the personnel chief of the Canal, M. Mihai, to present „the Plan regarding the work planning” to the Temporary Committee of Constanta County and to the Office for Workforce Distribution. The document required, among others, „the identification and verification of technicians, engineers and workers from the entire Constanta country for the development in good conditions of the building operations at the Danube-Black Sea Canal”²⁸. The document was also requiring “the organization of personnel for the employment office for the Canal’s works, which must include the section chief, the accountant, the typewriter and two reviewers”²⁹, and „the organization of the commission for the identification of the personnel which will be employed at the Danube-Black Sea Canal”³⁰. The commission included „a member in the county office of the Romanian Workers’ Party, as responsible of the county at the Canal, the Party secretary, the syndicate president, the enterprise director”³¹. The paragraph five of the plan mentioned that, „since July 1, 1949, we will start the operations of identification, verification and filling of files for those who will be employed for the Canal’s works, according to the instructions of the General Directorate of the Canal (with the headquarters in Bucharest, C. Răureanu Street, no. 3). After finishing this phase (unmentioned period within the plan – *our note*), we will move to the second one, that is the administrative one, which must be executed on site. When finishing this, we will move to the third phase, the one of employing people according to the received instructions”³². The same M. Mihai, the personnel’s chief, presented to his superiors, on July 6, 1949, the report regarding „the personnel’s activity for identifying and verifying the clerks from all the enterprises in the city and the county of Constanta, announcing the Temporary Committee of Constanta County”³³ about the identification of a small number of personnel for the sites’ administration: „we managed to identify and verify a number of 54 (bureaucrats – *our note*) for the site’s administration of the Danube-Black Sea Canal and, since July 7, we will move to the recruitment of workers of all categories for the works which will begin

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, file 21/1949, p. 69.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 70.

(obviously, by that time the works did not started) on the site of the Danube-Black Sea Canal”³⁴.

The recruitment activity of workers was not limited to Constanta county. In that days of July 1949, there were created in the capital and in other cities of the country, as Tulcea, Ploiești, Brașov, Timișoara, Cluj, Iași, Târgu-Mureș, „recruitment offices” which will act in the mentioned direction³⁵. By great efforts of investigation, selection and employment of working personnel, the General Directorate of the Canal succeeded, at the end of July 1949, to have a number of 7400 employees „working effectives”, in which there were included all the mentioned categories of constructors³⁶.

The phenomenon of free labor fluctuation at the Canal may be registered and analyzed using the information from the Work Dispatch during the entire period of works. If in August 1949 the number of „civilian workers” reached 8960, on September 1, 1949, it raised to 13309; in the next months the number had rapidly declined from 12203 on October 1, 1949, to 11770 on October 30, 1949. On June 30, 1950, the number of workers registered on site was of 13048, on July 30 of 12782, on August 30 of 13309 and on September 30 of 12203. During 1951, the civil effectives had an average of 10 and 15000 workers. In 1952, the number of civilian workers was situated between 7033 in February and 12552 in September. Finally, in the last year of the works (1953), the distribution of workers was the following: 1st quarter – 11650; 2nd quarter – 13750; 3rd quarter – 14150; 4th quarter – 11150.

Regarding the immediate causes which have been at the base of the effectives’ fluctuation, some telephonic notes of the sector chiefs from Cernavodă and Medgidia, addressed to the management of the General Directorate of the Canal, have an edifying purpose. Thus, on September 1, 1949, the chief of Medgidia sector indicated the fact that there were registered „when payments, discontents with the carpenters because of the salary”³⁷ (sic!), who, actually, did not wanted to work in the afternoons”³⁸.

On October 4, 1949, the management of the construction site from Poarta Albă registered the leaving of 520 workers, who are promised salaries over 5000 lei and had received only 2572 lei. The authorized representative of the Canal’s Party Committee, taking note of what happened, without waiting the explanations of the site’s management (which identified two causes of the workers’ leaving: the first one, the fact that the majority of them, being peasants, went for the agricultural campaign, and the second one being the small salaries),

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ D. Jela, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist, 29 august-1 septembrie 1952 (The case of Nichita Dumitru. Attempt of reconstituting a Communist trial, August 29-September 1, 1952)*, Bucharest, Humanitas, 1995, p. 29.

³⁶ *Ibidem*, p. 30.

³⁷ ANC, fund PCC, file 19/1949, p. 23.

³⁸ *Ibidem*.

asked himself „if there could be the disguised sabotage of the class enemy”³⁹. The chief of Personnel and of Labour Regulations, Kanner Ilie, was personally at the site from Poarta Albă on October 5, 1949, „in order to observe the spirit and the discontents of workers on this site, the cause and how many abandoned the construction site”⁴⁰. Among his observations, there were noticed the faulty system of clocking „detrimental to workers”, „the incorrect calculation of rights by the pay lists-salaries department”, and he admitted that „the workers were damaged with 1000 and even 2500 lei”, and not least, the problem of the canteen which was functioning „from the administrative point of view very bad”⁴¹.

Another extra causal argument, regarding the leavings of workers from the construction sites between September-October 1949, was given by another telephonic note on October 11, 1949, from the Medgidia sector, which indicated an essential fact and on a disarming tone for the Canal’s constructors, at least from this sector, that „there is no finished hut until now where the workers can be accommodated”⁴². Finally, on November 26, 1949, the informative notice signed by Stoica Ambrozie, regarding the same sector, emphasized even more strongly the malfunction of the canteens and the fact that the workers from so-called km 8 refused to work because of the lack of an appropriate protective equipment⁴³.

To all these, it appeared the symptomatic absence of specialists – a problem which had seriously affected the development of work at the Canal in the best conditions. It was a real event the coming on site of a specialist. The Minister of Metallurgy and Chemical Industry himself (Chivu Stoica, November 23, 1949 – May 31, 1952) was informing the chief engineer of the site about the „driller master” Revi Elmer, arrived in Medgidia on November 29, 1949 „for carrying out the drilling works”⁴⁴. This problem has been perpetuated in the next years, and thus, the chief of the Mechanical Sector (23 August Sector), admitted with the same honesty, in September 1952, „the acute and continuous lack of mechanic personnel from the troubleshooting and control teams on every construction site (...). I must remember, said Ivan Gheorghe, adjunct chief-sector at Poarta Albă, on September 28, 1952, that in 1950, when the equipments arrived at the Canal, there was an almost total lack of specialists...”⁴⁵.

In the Summer of 1953, Gh. Gheorghiu-Dej, being in Moscow for presenting an information about the economic situation from Romania, was

³⁹ *Ibidem*, file 14/1949, p. 1-2.

⁴⁰ *Ibidem*, fund GDC, file 914/49, p. 120.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, fund PCC, file 19/1949, p. 27.

⁴³ *Ibidem*, p. 41.

⁴⁴ D. Jela, *op. cit.*, p.30.

⁴⁵ ANC, fund PCC, file 14/1949, p. 103.

made aware that the Soviet officials led by Malenkov knew about the massive import of equipments and about the fact that an important part of these was unused for lack of specialists (the Romanian State's imports of equipments from USSR and Czechoslovakia for the Canal's construction reached in that moment the value of 231 million rubles)⁴⁶.

The attitude towards work and rules represented one of the important problem of the time, being accentuated on the Canal's sites in the early '50s. The president of the Canal's Union Committee, Gh. Bratu, was informing the Party basic organisations about the fact that „the work discipline on sites, the education of workers for a new attitude towards work was and continues to be an issue of concern to the party, to the mass organizations and to the administrative department”⁴⁷. In the opinion of the syndicate's chief, „the factors that lead to indiscipline” were multiple. Among these, first of all he mentioned „the human element – a motley world (sic!), businessmen, kulaks, landlords, released officers etc., they all with trend of truancy and sabotage (...); the administrative deficiencies – the norms are not always well done, this attracting the workers' discontent and the registered fluctuations; the overtime services provided by clerks, which are not paid; poor working conditions – bad and insufficient food, dirty bedrooms, the lack of protective material”⁴⁸. Paradoxically, between 1949-1952, „for the workers' accommodation on the sites of the General Directorate of the Canal were registered works in an area of 338664 m² and until 1953 the projected area will increase to 383664 m²: 67.5% from the area represented the huts for living; the social huts – 17.05%, the site huts – 4.15%, and different huts – 10%”⁴⁹.

For enforcing the work discipline and for changing the general attitude towards work, the syndicate's president was proposing to the Canal's Party Committee and to the General Directorate of the Canal „the remedial of norms especially regarding the excavation and the intensification of care for people”⁵⁰. His audacity was punished for the moment with „written reprimand by the management of the Canal's Party Committee”⁵¹. The discussions, the reports and the informative notices regarding the work at the Canal until the Autumn of 1950, made Mihai Nicolae, one of the party secretaries, to conclude, on September 1, 1950, in the spirit and the mentality of the age, that „the analysis made (regarding the work at the Canal – *our note*) armed the office with a Bolshevik attitude, that we should not forgive one another when somebody is making a mistake (sic!), but on the contrary, to show one to another the

⁴⁶ M. Chirițoiu, *Lichidați Canalul, liniștit, fără țipete [Liquidate the Canal, quietly, without shouts]*, in „Magazin istoric”, year XXXIII, no. 7 (388)/July 1999, p. 26.

⁴⁷ ANC, fund PCC, file 77/1950, p. 165.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, fund GDC, file 266/1953, p. 186.

⁵⁰ *Ibidem*, fund PCC, file 77/1950, p. 168.

⁵¹ *Ibidem*, p. 173.

deficiencies, using the wonderful weapon for building the communism – the criticism and the self-criticism”⁵².

Regarding the workers’ mood and the problem of insufficient food, in a thematic notice from April 24, 1951, the secretary of the basic Party’s organization, I. Beldean, was declaring that „regarding the canteens’ supply we are in a very critical situation – of how are supplied (sic!); thus, in this moment, the majority of canteens, of annex enterprises and also of those on the Canal’s construction sites are in the situation of not having food for workers, because of poor distribution of rationed aliments such as: beans, meat, potatoes, canned food etc, precisely the main elements which are absolutely necessary”⁵³.

„The concern for people”, mentioned in the Party documents, can be easily remarked in the notice on January 27, 1951 „regarding the aspects from the hospitals and dispensaries on sites”⁵⁴. In this document was openly assessed that “the maintenance of hospitals is made with difficulty: at the hospital from Medgidia there have began the repair works which remained unfinished, in which case the hospital does not appear in very good conditions; the hospital from Cernavodă has unsatisfactory conditions because of the filth which persists after the repair works which are extended for too long; the hospitals from Năvodari and Poarta Albă are not functioning yet because of the sterilization facilities, the kitchens and the laundry”⁵⁵.

At least regarding these last hospitals, the Party committee, making a special reference to that from Poarta Albă, registered, on April 10, 1952, the fact that “the care for the patients is not respected and that is not because the personnel does not accomplish its duty, but on the contrary, because it has not all the necessary. In the entire hospital there are three syringes and two thermometers ...”⁵⁶.

Regarding the working norms at the Canal, the engineer Ioan Panteli, sent by the General Directorate of the Canal in control on sites, between September 19 –September 23, 1949, was remarking and reporting to superiors 3 important observations: „1. The working norms should be prepared in time and verified by the competent bodies in order to be applied on time and on all construction sites; 2. There were observed obvious differences for the same work from a site to another; 3. The norms for the masonry works and ironworks, being insufficient (sic!) make more difficult the employment of skilled craftsmen”⁵⁷. In conclusion, the engineer mentions that „I judiciously consider that until the norms’ revision there should be approved an increase in

⁵² *Ibidem*, p. 238.

⁵³ *Ibidem*, file 62/1951, p. 61.

⁵⁴ *Ibidem*, file 65/1951, p. 5.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, file 30/1951-1952, p. 208.

⁵⁷ *Ibidem*, fund GDC, file 914/1949, p. 663.

order to ensure to the bricklayers of 6, 5, 4 categories a daily gain of 600-500-400, per day (sic!)”⁵⁸.

Although the norms’ problem was very acute, only in November 1951, according to the Council of Ministers’ Decision 174, they were reexamined. This action, according to the new prime-secretary of the region, Anton Nițescu, on March 25, 1952, „was completely ended by the Central Commission of works at the Danube-Black Sea Canal on March 20, 1952, and the norms have been discussed and improved in the Party Committee meeting; then they were sent to the State Planning Commission on March 24, 1952, and received the approval of being processed and displayed at the working points”⁵⁹. The reduction of norms was insufficient as volume, fact also admitted by the Party Committee in many informative notices.

On March 31, 1952, A. Nițescu informed the Party’s regional body about „the hostile action of the team leader of carpenters from the Enterprise 25 Medgidia, (Petre Ionescu) regarding the implementation of the new norms”⁶⁰. This one went „from team to team” on March 28, 1952, and he had declared that the new norms could not be exceeded, and for this, the only solution was for the workers to abandon the enterprise”⁶¹. Because of „the hostile position” towards the regime, P. Ionescu „was taken and led to Security for investigation”⁶². But A. Nițescu considered entirely wrong this method of solving the „class enemy” problem, the fact that the party organization „has replaced the political work by compulsion”, because „instead of being exposed in an unannounced meeting on site, the secretary of the basic organization, Constantin Gheorghe, and the enterprise’s director, Rădulescu, arrested him and brought him to Security”⁶³.

A few days later (April 10, 1952), the same high official from the management of the Party’s Regional basic organisation from Constanta admitted that „the reexamination of norms and their implementation in production have not reached their goal; they have been forcedly introduced as pattern, in the mechanical department and foundry but also in constructions, which led to the creation of an unhealthy atmosphere within the mass”⁶⁴.

To the great problems regarding the workforce it can also be added the delay with which it was elaborated the Canal’s Rules of Procedure, applied since October 15, 1951. By these, there were established „the right and the obligations of administration, workers, technicians and clerks of the General Directorate of the Canal, for the enforcement of work discipline, the norms regarding the

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, fund PCC, file 30/1951-1952, p. 90.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 92.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

organization and the working time, and also the sanctions which will be applied for the deviations from the rules of discipline”⁶⁵. According to the Rules’ signers (General Manager M. Grumberg and syndicate’s chief C. Juga), „the discipline in work is based on the socialist attitude, the consciousness in work, and it is manifested by respecting all the legal and regulatory provisions which lead the socialist work and economy”⁶⁶.

Finally, not without importance for the working conditions in the free sector, it is also appearing the problem of work accidents registered at the Canal, some of them „serious and fatal”. Thus, in 1950, the Office of Labour Protection had registered in this sector 30 cases of serious and fatal accidents from which 27 had affected the workers and three the soldiers. In 1951, the same office mentioned 37 accidents affecting a number of 9 soldiers and 28 civilian workers⁶⁷. These work accidents had gradually increased along with the working effectives between 1952-1953. In the Report regarding the analysis of work accidents and their causes (only in sector 9 Peak) at the Canal, „in the 2nd quarter of 1953, the Office of Labour Protection mentioned that it happened a series of accidents from which it can be observed that their number had worryingly increased over the same period of 1952. While the production and the park equipments had increased, not the same action was taken regarding the control, the prevention and the elimination by technical-organizational measures within the production.

From the analysis on this period, the coefficient of frequency on the 2nd quarter shows that it increased with 2.68% over the coefficient on the 1st quarter, which was of 2.1%; the coefficient of gravity on the 2nd quarter increased over the 1st quarter with 7.87%, totalizing a number of 199 incapacity days on the 2nd quarter, over number on the 1st quarter, which was 85; that means that the increasingly number of accidents on the 2nd quarter over the 1st quarter represents a serious matter to think about, for the management, engineers and technicians, and also for the companions who have production tasks within the construction sites”⁶⁸.

Regarding the involvement of military effectives in the Canal’s construction, their presence must be noticed in double aspect: that of soldiers of the „special weapon constructions” and for the guard of objectives and prisoners within the Canal’s area.

The General Staff disposed for the General Directorate of the Canal, as soon as the works have started, important military effectives. In the balance-report for the first two years of workings at the Canal, it was admitted that „by the speed with which we had to employ the personnel and especially because of too hasty verifications which have been especially made in the free sector, (...)

⁶⁵ *Ibidem*, file 21/1949, p. 44.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 48.

⁶⁷ *Ibidem*, fund GDC, file 824/1950-1952, p. 35-38.

⁶⁸ *Ibidem*, file 872/1950-1953, p. 13.

there was necessary the completion with effectives from the Enterprise of External Work of the Internal Affairs Ministry, from the Command of Work Forces of the Internal Affairs Ministry, and from the Command of Workforces of the Ministry of Armed Forces”⁶⁹.

On May 1, 1951, the Command of the Ministry of Armed Forces contributed at the works with 19.8% from the effectives of the Canal⁷⁰. The fluctuation regarding the number of working soldiers was infinitesimal compared with that of the civilian workers or of the prisoners. Thus, if in August 1949 the number of soldiers was of 4250, in September it reached to 5058, decreasing in October to 4735. In 1951, the average of building workers will be of 4500. the most significant leap regarding the number of working soldiers will be mentioned in 1952, when the reports of the General Staff and of the Workforce Dispatch have registered 16000 and even 18000 of soldiers (July 1952 – *our note*)⁷¹.

The soldiers’ participation in the Canal’s construction is marked of their double mission (that of constructors and that of guardians), that did not exempt the sector, which was under responsibility of the Ministry of Armed Forces, of having certain problems.

It may be said that the working soldiers together with the prisoners have carried the burden of the works. Among their current activities, there can be mentioned the construction of railway embankments, roads and highways; the construction of buildings, hutments; the unloading and the loading of wagons with soil and stone (brought from the granite quarries of Turcoaia) many times frozen, and which require a new burst to be removed; the installation of rail lines; the diggings of banks and even the work with the equipments. But from an official point of view, the Canal’s authorities did not always manifested their content towards the soldiers’ work. As proof, the engineer I. Panteli was noting in his report from September 23, 1949, that „the efficiency of the soldiers sent on site is very low. I think that the improvement of the soldiers’ work could be achieved by defining the obligations and the rights and by applying the norms having a personal interest”⁷². Still, the engineer admitted the fact that „the soldiers do not have the necessary equipment for the bad weather which is close, they have few clothes, usually that brought from home. This question was also resumed by the commanders of detachments”⁷³. The consequences of this difficult situation in which the soldiers were, appeared very soon. Immediately after the information of engineer Pantali, on October 1, 1949, a thematic notice from Cernavodă registered an unusual fact for a military unit: „Today, October 1, 1949, about 200 soldiers did not want to work because of the lack of clothing

⁶⁹ *Ibidem*, file 934/1951, p. 90.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 91.

⁷¹ *Ibidem*, file 147/1952, p. 122.

⁷² *Ibidem*, file 914/1949, p. 663.

⁷³ *Ibidem*.

and footwear. The political second was sent to Bucharest to receive orders”⁷⁴. „Following the meeting with Captain Banu, the detachment’s commander from Cernavodă – it was mentioned in that notice – we have concluded that there are indeed reasons of discontent regarding the lack of equipment. The soldiers are untrained, without discipline and the rules are not applied”⁷⁵. The one blamed for this incident, the Lieutenant Batatorescu, „was sanctioned with three days of arrest for (...) immorality regarding the security...”⁷⁶.

The situation of working soldiers, their general mood continued to be oppressive a month later, when in a telephonic notice, this time regarding the site from Mircea Vodă, the sector of Medgidia, it was mentioned the fact that „the soldiers are complaining that they have no warm clothes or shirts and that they are sick”⁷⁷.

At the hard working conditions and at all kind of shortcomings (from shelter, food and equipment) were also added the acts by which the vigilance of soldiers who were guarding the storehouse was put to test. It happened in the night of 11 to April 12, 1950, when, at the Fuels Storehouse from Cernavodă, „a band of five-six persons attacked the regiment’s sentinels with gunshots. From the regiment they shouted with the weapons and with light missiles, but the bandits could not be captured” (sic!)⁷⁸. In the same night „the same kind of individuals attacked three guard posts of the bridgehead over the Danube from Cernavodă”⁷⁹.

Far from positively appreciating the way in which the soldiers participated at the missions on the Canal’s sites, the party’s bodies were closely monitoring their activity from soldier to commander. The height is that the site itself as work unit and all the working points of the Canal were assimilated to the military objectives with a special importance. The reason of militarization could be explained, at least from the party bodies’ point of view, for the mitigation of the effects regarding many irregularities in the work and activity of this important sector in the context of the Canal’s construction.

The pursuit by the party of the soldiers’ activity was materialized on May 9, 1952, in the record made by the Newsletter no. 40 of the Party’s Committee: „Within the military detachment for constructions – wrote the Prime-Secretary A. Nițescu – were discovered some irregularities such as the theft of materials, of money, unhealthy attitudes towards work, drinking bouts etc., where are involved more companions.

Following the information made by the basic organizations within the work detachment, the Party’s Committee, on the basis of the material, guided

⁷⁴ *Ibidem*, fund PCC, file 19/1949, p. 42.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 43.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, file 17/1949-1953, p. 162.

⁷⁸ *Ibidem*, file 18/1949-1950, p. 13.

⁷⁹ *Ibidem*.

the Political Service of the Regional Military Directorate to proceed to the investigation”⁸⁰. Starting with the standardized soldier Popa Gheorghe and up to the commander of the group (detachment) from Medgidia, Lieutenant-Colonel Radu Constantin, there were investigate many persons from the personnel of the military units on the Canal’s sites. Among the accusations was mentioned: „large quantities of stolen materials such as cement, lime etc., have been removed by the soldiers within the site from the order of the lieutenant-Colonel R. Constantin and brought them at the functionary of Sector 24, Chirițescu Angela, with who the Lieutenant-Colonel R. Constantin has intimate relationships”⁸¹.

Regarding what happened, the Prime-Secretary proposed to the superior forums the following measures: the sanction of the Second Lieutenant Stoica Ene as Party’s member (sic!), the removal from the secretary position, and his sanction on the military line ...; the replacement of the Lieutenant-Colonel R. Constantin, as soon as possible, from the commander position of the unit in Medgidia and his sanction (sic!); the prosecution of the standardized soldier Popa Gheorghe for the fraud he committed (among these: the clocking of the working soldiers „without working”, the elaboration of pay lists „and the money was taken by him, the introduction of commitment sheets made together with the civilians who did not work and the money was divided with those”); at the monetary reform the above-mentioned had over five hundred thousand lei and after the reform, he permanently had hundreds and even thousands of lei (sic!)”⁸².

In connection with the sized facts, within the units of the Regional Military Directorate, the regional Prime-Secretary A. Nițescu proposed to be made an investigation by a commission of the Party Committee from the Regional Military Directorate, of the competent control bodies „in order to be exactly established the fraud and the links (sic!), taking into account that there is no larger complex”⁸³. It must be said that under a truly causal complex, in August 1950 were already made in the civil sector of the free work 112 prosecutions for embezzlements, thefts from the barracks, amounts of money unjustified appropriated⁸⁴. One year later, the personnel sector of the General Directorate of the Canal reported not less than 101 investigations regarding fact of the same nature with those registered in 1950⁸⁵.

„The larger complex” at which was making reference the mentioned party secretary was also in contact with the famous process of „the Danube-Black Sea Canal’s saboteurs”, developed on August 29-September 1, 1952, in

⁸⁰ *Ibidem*, file 30/1951-1952, p. 139.

⁸¹ *Ibidem*, p. 140.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, p. 141.

⁸⁴ *Ibidem*, fund GDC, file 1041/1951, p. 203.

⁸⁵ *Ibidem*, file 1053/1951, p. 171.

Poarta Albă. Few days after the mentioned process (at the end of the year will be convicted the second important batch of the „Canal’s saboteurs”), it was issued the Order of the day no. 770 of the Internal Affairs Ministry, by the Council of Ministers’ Decision no. 801/September 8, 1952, through which the General Directorate of the Canal passed under the control of the Internal Affairs Ministry. „For ensuring the successful fulfillment of the Council of Ministers’ Decision, the enforcement of discipline within the works for the construction of the Danube-Black Sea Canal”⁸⁶, the Minister of Internal Affairs, the General Al. Drăghici, ordered some important measures regarding the effective militarization of the objective. Among they: „1. The personnel which works at the Canal’s construction and has military ranks or is effectuating the military service should obey the Armed Forces’ Disciplinary Rules of the People’s Republic of Romania. 2. The management personnel which has military ranks is assimilated in disciplinary rights in the following way: the chief of the Canal’s construction with the Commander of Army Corps; the substitute of the chief for the Danube-Black Sea Canal’s construction with the divisional commander; the sector chiefs with the regiments’ commanders; the working points chiefs with the commanders of battalions”⁸⁷.

The measure was late, inefficient, because despite the militarization of the entire activity from the Canal and of explicit threats (many of them applied by the state repression bodies) which floated on all the free constructors, workers or soldiers, the negligence and the lack of motivation became even more visible⁸⁸.

The last page signed by the army on the Canal’s sites was its gearing in the authorities’ effort of masking the great failure of the construction itself. In this sense, in October 1953, the Ministry of Armed Forces, through the General Staff, ordered the destruction by burning the plan works (94/115) by which it was approved the mobilization for work of the army reserve personnel. „The burning of works – was specified in the Order nr. 002582/October 9, 1953, will be made by a commission appointed by you (the detachment’s commander) which will mandatory include the chief of the special service”⁸⁹. The burning operation will be mentioned in a record of proceeding dated October 16, 1953. There were involved in the destructive action the Deputy General Manager Carol Cogut, Vera Lipan – Responsible Special Office, Crăciun Ion – Sector Chief, Secretary of the General Directorate of the Canal, responsible with the „M” (mobilization) works, Kalitka Iosif – Chief of Personnel within the General Directorate of the Canal⁹⁰.

⁸⁶ *Ibidem*, file 1186/1952, p. 199-200.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, file 1082/1952, p. 206.

⁸⁹ *Ibidem*, file 1071/1951-1952, p. 75; see more detailed in D. Jela, *op. cit.*, p. 53-55.

⁹⁰ *Ibidem*.

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA APLICAȚIILE MILITARE DESFĂȘURATE SUB EGIDA ORGANIZAȚIEI TRATATULUI DE LA VARȘOVIA (1969-1978)

Petre OPRIȘ*

În noaptea de 20 spre 21 august 1968, mari unități militare din cinci state membre ale Organizației Tratatului de la Varșovia (U.R.S.S., R.P. Polonă, R.D.G., R.P. Ungară și R.P. Bulgaria) au invadat Cehoslovacia pentru a pune capăt acțiunilor de liberalizare promovate de la începutul anului 1968 de către o parte din liderii comuniști cehoslovaci, acțiuni cunoscute și sub titlul de „Primăvara de la Praga”.

Operațiunea brutală desfășurată la ordinul liderilor politici și militari sovietici împotriva Cehoslovaciei, un stat aliat, membru al Organizației Tratatului de la Varșovia, a determinat autoritățile de la București să analizeze și să impună rapid anumite limite partenerilor din cadrul alianței din care făceau parte. Astfel, la 11 septembrie 1968, în ședința Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R., au fost aprobate „propunerile cu privire la unele măsuri pentru îmbunătățirea repartizării și structurii unităților și efectivelor forțelor armate ale R.S. România”¹. Practic, după analizarea „la rece” a întregii situații în care se afla Cehoslovacia după trei săptămâni de la invazie, grupul conducător al partidului² a adoptat în cadrul reuniunii respective o serie de hotărâri politice și militare cardinale, în vederea prevenirii unei invazii similare cu cea petrecută în noaptea de 20 spre 21 august 1968 în Cehoslovacia³. Și este posibil ca deciziile luate cu acel prilej să fi avut la origine un raport realizat de Ministerul Forțelor Armate,

* Lt.col. (r) dr.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 149/1968, f. 3.

² La ședința Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. din ziua de 11 septembrie 1968 au participat: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Emil Bodnăraș, Chivu Stoica, Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin, Ilie Verdeț, Vasile Patilinet, Ion Ioniță, Ion Gheorghe și Gheorghe Logofătu. *Ibidem*, f. 2.

³ În operațiunea declanșată împotriva Cehoslovaciei în noaptea de 20 spre 21 august 1968 au fost implicate 23 de divizii sovietice, o divizie ungară, câte două divizii est-germane și poloneze, precum și o brigadă din armata bulgară. După stabilizarea situației politice de la Praga, autoritățile sovietice au acceptat retragerea din Cehoslovacia a forțelor militare poloneze, ungare, est-germane și bulgare. Totodată, autoritățile de la Moscova și cele de la Praga au încheiat un acord referitor la menținerea permanentă a cinci divizii sovietice pe teritoriul cehoslovac, în scopul „protejării țării de orice fel de amenințare venită din partea imperialismului”.

împreună cu reprezentanți ai Ministerului Afacerilor Interne și ai Ministerului Afacerilor Externe, raport în care erau prezentate în primul rând greșelile săvârșite de liderii comuniști din Cehoslovacia în perioada premergătoare și pe timpul desfășurării operațiunii militare a trupelor invadatoare ale „țărilor prietene”.

Deciziile adoptate la 11 septembrie 1968, în ședința Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R., au generat în mod inevitabil probleme în relațiile militare româno-sovietice. De exemplu, conform planului anual elaborat la Comandamentul Forțelor Armate Unite și acceptat de ministrul Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România, în toamna anului 1969 urma să se desfășoare pe teritoriile României și Bulgariei o mare aplicație de comandament și stat major, cu forțarea fluviului Dunărea. În cursul lunii iunie 1969, mareșalul Ivan I. Iakubovski s-a interesat despre concepția și planul de desfășurare a manevrelor respective și a solicitat autorităților militare de la București să i se prezinte documentele aplicației până la data de 1 august 1969. La rândul său, generalul-colonel G. P. Romanov, reprezentantul Comandamentului Forțelor Armate Unite (C.F.A.U.) la București, s-a întâlnit în ziua de 12 iunie 1969 cu generalul-colonel Ion Gheorghe și s-a interesat de stadiul în care se aflau pregătirile românești pentru aplicația comună din luna octombrie 1969. Șeful Marelui Stat Major român l-a informat atunci pe generalul sovietic despre faptul că manevrele respective urmau să fie amânate „datorită activităților deosebite din cursul acestui an, legate de Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, a 25-a aniversare a eliberării patriei, a 25-a aniversare a Forțelor Armate și multe alte activități interne”⁴. Practic, generalul-colonel Ion Gheorghe a susținut în fața reprezentantului C.F.A.U. în România niște pretexte puerile, menite să ascundă adevăratele intenții ale lui Nicolae Ceaușescu și ale consilierilor săi, iar liderii militari sovietici au perceput această atitudine ca o încercare stângace și dezonorantă a autorităților de la București de derobare a României de sarcinile militare ce îi reveneau în Organizația Tratatului de la Varșovia.

Deoarece generalul-colonel G.P. Romanov a insistat ca ministrul român să-l informeze în mod oficial pe comandantul Forțelor Armate Unite despre amânarea aplicației militare comune a O.T.V. din luna octombrie 1969, generalul Ion Ioniță a solicitat și a primit aprobarea Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. pentru a trimite informarea respectivă la Moscova (7 iulie 1969).⁵ Mareșalul Ivan Iakubovski și-a manifestat surprinderea neplăcută și nedumerirea în legătură cu decizia autorităților române, iar generalul Ion Gheorghe s-a văzut nevoit să reia subiectul respectiv la întâlnirile cu generalul Serghe M. Ștemenko și mareșalul Ivan Iakubovski (Moscova, 9 septembrie 1969). În cursul discuțiilor care au avut loc în capitala Uniunii Sovietice, reprezentanții celor două părți au analizat posibilitatea replanificării pentru primăvara anului 1970 a manevrelor

⁴ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 97/1969, f. 106.

⁵ *Ibidem*, f. 2; 5; 107.

militare comune din octombrie 1969 și s-a stabilit desfășurarea unei aplicații de comandament și stat major cu transmisiuni în teren, sub conducerea ministrului român al Forțelor Armate⁶.

La sfârșitul lunii ianuarie 1970, generalul-colonel Ion Ioniță, ministrul Forțelor Armate, a trimis un raport lui Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri, în care a propus componența forțelor armate participante la aplicația comună de comandament și stat major de armată, în teren, cu mijloace de transmisiuni, care fusese replanificată în toamna anului 1969 pentru luna martie 1970. România urma să fie reprezentată la acele manevre militare de comandamentele Armatei a 2-a, Diviziilor 2 și 9 Mecanizate, Brigăzii 32 Artilerie, Regimentului 29 Artilerie Antitanc, precum și de trei regimente de transmisiuni cu trupe, subunități de asigurare și deservire. Totodată, la aplicația respectivă urmau să participe un comandament bulgar de divizie de infanterie moto (brigadă de tancuri) cu subunități de asigurare și deservire, precum și o grupă operativă dintr-un comandament sovietic de divizie de infanterie moto cu subunități de asigurare și deservire.

Potrivit concepției acțiunilor de luptă și a planului propus de ministrul român al Forțelor Armate, manevrele militare din luna martie 1970 urmau să se desfășoare pe teritoriul României în raionul Tulcea – Urziceni – Călărași – Mangalia și aveau următoarea temă: „Ducerea operației de apărare în condițiile întrebuițării armii nucleare, concomitent cu nimicirea desantului maritim și aerian inamic, pregătirea și ducerea operației ofensive”. Aplicația urma să se desfășoare în perioada 23-28 martie 1970 sub conducerea generalului-colonel Ion Ioniță.

Ministrul Forțelor Armate a mai propus, în raportul adresat lui Ion Gheorghe Maurer, ca la manevrele militare din România să asiste miniștrii Apărării ai Bulgariei și Uniunii Sovietice (însoțiți de 3-4 persoane), mareșalul I.I. Iakubovski (însoțit de 3-4 persoane), locuitorii șefului de Stat Major al Forțelor Armate Unite și ai șefilor Marilor State Majore din armatele română, bulgară și sovietică. Totodată, generalul-colonel Ion Ioniță a precizat în raportul nr. M. 00474 din 28 ianuarie 1970 componența delegației române – generalii-colonei Ion Gheorghe și Marin Nicolescu, generalii-locotenenți Octavian Orban și Gheorghe Lefter, locotenent-colonelul Gheorghe Subotin și maiorul Vasile Crețu – care urma să se deplaseze la Moscova în perioada 6-15 februarie 1970 pentru a pune de acord, împreună cu reprezentanții bulgari și sovietici, „proiectele de convenții guvernamentale, concepția și planul de desfășurare ale aplicației, precum și unele probleme organizatorice privind: durata, data desfășurării aplicației, efectivele și tehnica de luptă – atât la executanți, cât și în conducerea aplicației; executarea recunoașterilor (puncte de comandă, itinerarii de deplasare, raioane de staționare etc.); modalitățile de trecere a frontierei de stat, de staționare și de circulație pe teritoriul Republicii Socialiste România;

⁶ *Ibidem*, dosar 122/1969, f. 2-4; 6-9.

sistemul de transmisiuni for, radio, radio-releu și pe înaltă frecvență și regimul de lucru al acestora; conducerea în secret a trupelor; asigurarea materială și modul de suportare a cheltuielilor pentru mijloacele materiale ce se vor pune la dispoziția comandamentelor din armatele Republicii Populare Bulgaria și Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, la cererea fiecărei armate”⁷.

Generalul-colonel Ion Ioniță a propus în raportul său ca șeful delegației care se deplasa la Moscova pentru discuții – generalul-colonel Ion Gheorghe – să semneze din partea guvernului României convențiile guvernamentale propuse Bulgariei și Uniunii Sovietice de autoritățile de la București, în scopul executării în România, în luna martie 1970, a aplicației de comandament și stat major de armată. Convențiile respective includeau și câte un protocol anexat la documentul de bază, în care partea română dorea să fie menționate numeric autoturismele, autocamioanele, autobuzele de stat major, autostațiile radio de putere mare și mijlocie, nodurile mobile de transmisiuni, autoutilitarele, pistoletele, automatele, carabinele și cartușele pentru armele respective ce urmau să fie aduse în România de grupa operativă sovietică și de comandamentul bulgar, participante la aplicație. De asemenea, ministrul român al Forțelor Armate a propus cheltuirea a 23000 de lei pentru ca invitații din străinătate să aibă asigurate toate condițiile de trai necesare pe timpul desfășurării aplicației din România. Totodată, generalul Ion Ioniță a menționat faptul că pentru deplasarea grupei de generali și ofițeri români în Bulgaria și URSS, în vederea continuării aplicației din România, urmau să fie cheltuiți „6504 lei pentru transport și 7743 lei valută pentru diurna legală”⁸.

Președintele Consiliului de Miniștri a fost de acord cu propunerile generalului-colonel Ion Ioniță⁹. La rândul lor, membrii Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R., în frunte cu Nicolae Ceaușescu, au analizat la 2 februarie 1970 propunerile ministrului Forțelor Armate și au aprobat ca generalul-colonel Ion Gheorghe să fie împuternicit „să ducă tratative și să semneze convențiile cu guvernele U.R.S.S. și R.P. Bulgaria cu privire la participarea unei grupe operative dintr-un comandament de divizie [de] infanterie moto din armata sovietică și respectiv un comandament de divizie de infanterie moto din armata bulgară la aplicația de comandament și stat major de armată în teren, cu mijloace de transmisiuni, care se va desfășura în R. S. România în luna martie 1970”¹⁰.

Nu este greu de imaginat consternarea produsă la Moscova de pretențiile delegației conduse de generalul-colonel Ion Gheorghe. Practic, românii puneau sub semnul întrebării modalitatea de funcționare a blocului politico-militar

⁷ *Ibidem*, dosar 10/1970, f. 22-23.

⁸ *Ibidem*, f. 24. Pentru conținutul proiectului convenției româno-sovietice, *ibidem*, f. 25-32.

⁹ Pe raportul ministrului Forțelor Armate, președintele Consiliului de Miniștri a pus următoarea rezoluție: „La prezidiul permanent (al C.C. al P.C.R. cu propunerea să mearg[ă] la Moscova) și cineva de la (Ministerul Afacerilor) externe. ss. Ion Gheorghe Maurer (subl.n.)”. *Ibidem*, f. 20.

¹⁰ *Ibidem*, f. 4.

comunist din Europa. Pentru a nu crea un precedent periculos, reprezentanții sovietici și bulgari au respins în mod categoric semnarea convențiilor guvernamentale propuse de partea română, iar generalul-colonel Ion Gheorghe a fost nevoit să se întoarcă la Moscova la începutul lunii martie 1970 pentru a discuta cu mareșalul Ivan Iakubovski și generalul Serghie Ștemenko despre problema respectivă. Cu acel prilej, comandantul suprem al Forțelor Armate Unite a declarat că „nici nu poate fi vorba de încheierea unei convenții între guverne”. În raportul întocmit după întoarcerea din misiune a generalului-colonel Ion Gheorghe, ministrul Forțelor Armate i-a relatat lui Nicolae Ceaușescu următoarele: „*Mareșalul Iakubovski I. I. și generalul de armată Ștemenko S. M. au afirmat că noi, sub diferite pretexte, nu vrem ca pe teritoriul țării noastre să se desfășoare aplicații la care să participe și trupe din alte armate; dacă în anul 1969 au înțeles motivele pentru care nu s-a putut executa aplicația comună prevăzută, acum consideră ca premeditată condiționarea executării ei de încheierea unei convenții, pentru ca astfel aplicația să nu aibă loc.*

Au propus ca, pentru a se respecta, după părerea lor, legea existentă în Republica Socialistă România, în locul înscrierii în convenții, *datele referitoare la participarea la aplicație a comandamentelor din armatele U.R.S.S. și R.P. Bulgaria pe teritoriul țării noastre să se treacă fie pe hartă cu concepția aplicației, fie ca o anexă separată la concepție, așa cum este practica lor în relațiile cu celelalte armate ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia (subl.n.)*¹¹.

Conducătorii militari sovietici susțineau că propunerea lor era rezonabilă din moment ce „aplicația nici măcar nu se efectuează cu trupe, întrucât din partea armatei sovietice participă numai o grupă operativă a unui comandament de divizie, formată din 30-40 de ofițeri, iar comandamentul mării unității din armata bulgară intră pe teritoriul R. S. România doar 3-4 km”¹². În conformitate cu soluția propusă, Moscova considera suficient ca șeful Marelui Stat Major român și șeful Statului Major al C.F.A.U. să semneze documentele aplicației, urmând ca guvernul român să le aprobe potrivit prevederilor constituționale din România.

În discuțiile de la Moscova cu liderii militari ai alianței, generalului Ion Gheorghe i s-a reproșat faptul că armata română refuza să participe la aplicațiile ce urmau să aibă loc în Ungaria (iulie 1970) și R.D.G. (septembrie 1970).¹³ Cu

¹¹ Serviciul Istoric al Armatei (în continuare: S.I.A.), *fond D*, dosar V/2, vol. 3 (15/f.n.), f. 82; Constantin Olteanu, Alesandru Duțu, Constantin Antip, *România și Tratatul de la Varșovia (Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie)*, Editura Pro Historia, București, 2005, p. 283.

¹² S.I.A., *fond D*, dosar V/2, vol. 3 (15/f.n.), f. 82.

¹³ De asemenea, în anul precedent, unitățile armatei române nu au participat la aplicația comună „Oder-Neisse 69”, desfășurată cu trupe sovietice, poloneze, est-germane și cehoslovace pe teritoriile Poloniei și R.D.G. (22-28 octombrie 1969). Cf. Wojtech Mastny, Malcolm Byrne, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991 [Un castel din cărți de joc? O istorie internă a Pactului de la Varșovia (1955-1991)]*,

toate că era supus unei presiuni psihologice, șeful Marelui Stat Major român a reamintit interlocutorilor săi faptul că „fără încheierea convenției între guverne nu poate avea loc nici un fel de aplicație comună pe teritoriul țării noastre [...], noi ne îndeplinim obligațiile pe care ni le asumăm, inclusiv cele din planul cu activitățile comune, iar în unele cazuri și solicitările făcute în afara planului”¹⁴.

Poziția exprimată de generalul Ion Gheorghe la Moscova a fost reconfirmată la 10 martie 1970. Acesta a trimis o telegramă mareșalului Ivan Iakubovski prin care anunța că autoritățile române nu își schimbaseră opiniile. În consecință, aplicația comună a OTV, cu trupe, care trebuia să se desfășoare pe teritoriul României în primăvara anului 1970, a fost anulată.¹⁵ În schimb, a avut loc o aplicație de stat major cu Frontul, condusă de generalul-colonel Sterian Țircă (16-23 martie 1970, București), precum și o mare aplicație operativ-strategică demonstrativă a Comandamentului Infanteriei și Tancurilor (25 iunie – 10 octombrie 1970, poligonul Cincu).¹⁶

Reluarea cooperării armatei române cu celelalte armate ale state membre ale Organizației Tratatului de la Varșovia, în privința exercițiilor militare comune, s-a produs în toamna anului 1970. Hotărârea respectivă a aparținut Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R., iar mesagerul acelei decizii a fost

National Security Archive Cold War Reader and the Center for Security Studies at ETH Zurich, Central European University Press, Budapest and New York, 2005, p. 339-341.

¹⁴ S.I.A., *fond D*, dosar V/2, vol. 3 (15/f.n.), f. 84.

¹⁵ În zilele de 18 și 19 mai 1970, o delegație condusă de Nicolae Ceaușescu a efectuat o vizită la Moscova. Cu acel prilej, liderul P.C.R. a discutat cu Leonid Ilici Brejnev și despre aplicația comună cu trupe, care ar fi trebuit să se desfășoare pe teritoriul României în primăvara anului 1970. Imediat după întoarcerea sa în țară, Nicolae Ceaușescu i-a convocat pe membrii Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. pentru a le prezenta rezultatele vizitei. Ședința respectivă s-a desfășurat în ziua de 20 mai 1970 și, în cursul acesteia, liderul român a declarat, printre altele: „În ce privește aplicația la care se referă tovarășul Katușev, nici aceasta nu corespunde realității, pentru că noi nu numai că n-am fost împotriva, dar am pregătit-o. Am trimis pe șeful Statului Major (la Moscova), i-am dat și împuternicire să semneze (documentele necesare împreună cu mareșalii sovietici) pentru a avea loc aplicația și de aci (de la Moscova – n.n.) i s-a spus că ei (sovieticii – n.n.) nu pot să facă aplicația (în condițiile prezentate de șeful Marelui Stat Major român). Deci nu românii n-au vrut să facă această aplicație. Dar după cum știți, noi v-am spus chiar în 1966, că nu vom face nici în viitor asemenea aplicații decât pe baza înțelegerilor guvernamentale (subl.n.)”. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 59/1970, f. 17.

După cum se poate observa, Nicolae Ceaușescu a relatat într-un mod colocvial despre discuția sa cu Leonid Ilici Brejnev, expresia „noi v-am spus ...” având sensul de „noi, românii, am spus liderilor politici și militari sovietici ...”.

¹⁶ S.I.A., *fond D*, dosar V/2, vol. 3 (16/48), f. 86. Tema aplicației de stat major din luna martie 1970 a fost următoarea: „Operația de apărare a Frontului, cu trecerea ulterioară la ofensivă, cu întrebuițarea armelor de nimicire în masă”. În cadrul OTV, Frontul era eșalonul de comandă și conducere operativ-strategică. Compus din mai multe Armate, acesta era echivalentul Grupului de Armate (NATO). Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *Istoria chimiei militare românești: 1917-2005*, Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, 2005, p. 225; 345.

generalul Ion Ioniță, care a anunțat în cursul vizitei sale în R.D.G. faptul că „Republica Socialistă România va participa la aplicațiile militare ale țărilor Tratatului de la Varșovia, care vor avea loc pe teritoriul Republicii Democratice Germane, nu cu trupe, ci cu un comandament de stat major de regiment sau divizie dotat cu mijloace de transmisiuni corespunzătoare”¹⁷. Situația limită creată de autoritățile de la București în cadrul alianței, în primăvara anului 1970, a fost urmată în toamna aceluiași an de reluarea participării militarilor români la aplicațiile comune ale Organizației Tratatului de la Varșovia, în condițiile interzicerii tranzitului, staționării sau dislocării temporare a trupelor străine pe teritoriul României.

În anul următor s-a desfășurat la Mangalia Nord (stațiunea Neptun) un joc de război pe hartă, de Front, pe două eșaloane, condus de generalul-colonel Ion Ioniță, ministrul Forțelor Armate (22-27 martie 1971). La acesta au participat câte o grupă operativă românească din comandamentele Frontului, Armatei, Apărării Antiaeriene a Teritoriului și Marinei Militare, o grupă operativă sovietică dintr-un comandament de armată și o grupă similară bulgară. Cu acel prilej, autoritățile române nu au mai solicitat încheierea, în prealabil, a unor convenții cu Bulgaria și cu U.R.S.S., prin care să se reglementeze participarea militarilor străini la exercițiile planificate de Comandamentul Forțelor Armate Unite pentru a se desfășura pe teritoriul României¹⁸.

Două luni mai târziu, o grupă de generali și ofițeri români s-a deplasat la Sofia pentru o zi (19 mai 1971) cu scopul de a stabili condițiile de participare a unei divizii românești mecanizate, cu efective reduse, la o aplicație militară planificată de C.F.A.U. și condusă de ministrul bulgar al Apărării, generalul de armată Dobri Djurov. Cu acel prilej, șeful delegației române a invocat chestiunea încheierii unei convenții guvernamentale cu Bulgaria prin care să fie reglementată intrarea trupelor românești pe teritoriul bulgar pentru a participa la manevrele respective. Ministrul bulgar al Apărării a transmis prin generalul-locotenent Radonov, locțiitor al șefului Marelui Stat Major, următorul răspuns: „Aplicația este prevăzută în planul Statului major al Forțelor Armate Unite (pentru anul 1971), pus de acord cu ministerele Apărării și aprobat de guverne, plan cu care și partea română a fost de acord. A subliniat că planul Statului major al Forțelor Armate Unite, ca organ superior, este lege pentru ei și se străduiesc să-l îndeplinească cât mai bine”. Totodată, generalul-locotenent Radonov a declarat că legile țării sale nu prevedeau încheierea unei convenții așa cum a propus șeful delegației române, „iar

¹⁷ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 89/1970, f. 3.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 8/1971, f. 87; dosar 64/1971, f. 63. Aplicația operativ-strategică desfășurată în România în luna martie 1971 a avut următoarea temă: „Organizarea și executarea deplasării trupelor Frontului (Armatei) pe distanțe mari, cu trecerea obstacolelor naturale importante, concentrarea și respingerea agresiunii inamicului și pregătirea operației ofensive. Regruparea trupelor și ducerea operației ofensive, cu și fără întrebuintarea armelor de nimicire în masă, pe direcția operativă greacă și turcă”. Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 225.

activitățile comune se hotărăsc la Comitetul Politic Consultativ și se aprobă de guverne și, ca atare, ministerul Apărării Populare nu poate să propună guvernului semnarea unei asemenea convenții. Dacă legile Republicii Socialiste România prevăd încheierea de convenții pentru asemenea activități, aceasta este o treabă internă, în care ei nu se amestecă. A subliniat însă că, dacă noi (românii – n.n.) dorim, putem prezenta problema Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România, pentru a obține dezlegarea participării la aplicație, pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria putând veni cu orice forțe, chiar și cu o armată, fără a fi nevoie de convenție (subl.n.)”¹⁹.

Membrii Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. au analizat problema respectivă în cadrul ședinței lor din 24 mai 1971 și au permis ca armata română să fie reprezentată de un stat major de divizie la aplicația de cooperare ce urma să aibă loc în anul 1971 în Bulgaria.

În cursul anului 1971 au avut loc și trageri de luptă ale trupelor de rachete, rachete antiaeriene și ale piloților aviației de vânătoare românești în poligoanele din Uniunea Sovietică, precum și acțiuni de recunoaștere a aerodromurilor din Ungaria, URSS și Bulgaria. Toate aceste operațiuni au fost repetate în anii următori de militarii români²⁰.

Relațiile militare dintre România și U.R.S.S. tindeau să se normalizeze după momentul „Martie 1970”, însă acestea nu au mai atins nivelul de cooperare din perioada 1961-1967 din cauza poziției ferme exprimate de partea română în privința încheierii unei convenții internaționale care să reglementeze problema tranzitării, staționării sau dislocării temporare a trupelor străine pe teritoriul României. De exemplu, în cursul unei întâlniri între generalul-colonel Ion Gheorghe și generalul de armată S.M. Ștemenko (București, 18 februarie 1971), șeful Marelui Stat Major român i-a comunicat șefului de stat major al Comandamentului Forțelor Armate Unite faptul că România condiționa semnarea protocolului privind includerea unor unități românești în compunerea Forțelor Armate Unite (pentru ducerea de acțiuni de luptă în comun, în caz de război, în perioada 1971-1975) de încheierea unor convenții guvernamentale între România și U.R.S.S., respectiv între România și Bulgaria, în scopul reglementării tranzitului, staționării sau dislocării temporare a trupelor străine pe teritoriul României. Generalul de armată S.M. Ștemenko a respins categoric propunerea românească, afirmând că „între protocol și convenție nu este nici o legătură, că legătura pe care o facem noi (românii – n.n.) este artificială, menită să exercite presiune pentru încheierea convenției și că nu este împluternicit, și dată fiind funcția sa, nu poate fi împluternicit să reprezinte partea sovietică în soluționarea acestei probleme, menționând că în problema convenției bilaterale el ar fi o a treia parte (subl.n.)”²¹. Totodată, generalul sovietic a declarat că protocoale similare fuseseră încheiate fără probleme cu reprezentanții R.D.G., Cehoslovaciei, U.R.S.S. și Bulgariei, iar polonezii și

¹⁹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, dosar 64/1971, f. 63.

²⁰ *Ibidem*, dosar 8/1971, f. 88; dosar 102/1972, f. 60.

²¹ *Ibidem*, dosar 25/1971, f. 31.

maghiarii urmau să semneze documentele referitoare la armatele lor la 24 februarie 1971, respectiv la 1 martie 1971.²²

Deoarece generalul-colonel Ion Gheorghe și-a menținut poziția, protocolul privind includerea unor unități românești în compunerea Forțelor Armate Unite (pentru perioada 1971-1975) nu a fost încheiat la 18 februarie 1971, iar membrii Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. l-au împuternicit la 1 martie 1971 pe generalul-colonel Ion Ioniță să reia discuția despre documentul respectiv cu mareșalul Ivan Iakubovski și cu generalul bulgar Dobri Djurov în cadrul reuniunii Comitetului miniștrilor apărării ai statelor membre ale O.T.V. (Budapesta, 2-4 martie 1971). În mandatul acordat generalului Ion Ioniță s-a menținut condiția referitoare la încheierea convențiilor guvernamentale înainte de semnarea protocolului.²³ Acest lucru nu a împiedicat decât temporar planurile reprezentanților Comandamentului Forțelor Armate Unite de actualizare a documentelor militare ale alianței. Pentru a nu deteriora și mai mult relațiile României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia, Nicolae Ceaușescu a acceptat în cele din urmă ca generalul-colonel Ion Ioniță să

²² În prima ședință a Comitetului Miniștrilor Apărării ai statelor membre ale O.T.V. (Moscova, 22-23 decembrie 1969), generalul-colonel Ion Ioniță a fost de acord cu proiectul intitulat „Direcțiile dezvoltării în continuare a trupelor terestre și a aviației de front a Forțelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia”, în care se preciza: „3. *Destinarea trupelor în compunerea Forțelor Armate Unite pentru anii 1971-1975, precum și măsurile privind dezvoltarea lor în această perioadă, inclusiv cele indicate la punctul 2, să fie perfectate prin Protocoale bilaterale, concret pentru fiecare țară. Punerea de comun acord și semnarea Protocoalelor amintite mai sus, între miniștrii Apărării ai statelor respective și comandantul suprem al Forțelor Armate Unite, să se facă prin înțelegeri reciproce în prima jumătate a anului 1970, în așa fel ca până la finele anului 1970 acestea să fie prezentate spre analiză și aprobare guvernelor respective (subl.n.)*”. În cadrul aceleiași reuniuni s-a stabilit „continuarea înlocuirii tancurilor T-34 cu altele mai moderne și reînregistrarea brigăzilor de rachete cu complexe R-17 [...] întărirea apărării antiaeriene a trupelor de uscat, prin înregistrarea acestora cu complexe de rachete antiaeriene și noi mijloace de radiolocație de descoperire și dirijare [...] continuarea înzestrării lor (a marilor unități de aviație – n.n.) cu avioane moderne de tipul MIG-21 și Su-7 b”. *Ibidem*, dosar 160/1969, f. 98-99.

Generalul-colonel Ion Ioniță a propus la reuniunea de la Moscova ca documentele bilaterale ce urmau să fie încheiate între miniștrii Apărării din fiecare stat membru al O.T.V. și Comandantul Suprem al Forțelor Armate Unite să fie perfectate după ședința Comisiei permanente C.A.E.R. pentru industria de apărare (din luna septembrie 1970) deoarece acestea depindeau de convențiile de lungă durată privind livrările reciproce de tehnică militară în cadrul O.T.V. Totodată, putem afirma cu certitudine că ministrul român nu a solicitat la Moscova, în nici un moment, ca, înainte de încheierea protocolului bilateral între România și C.F.A.U., să aibă loc semnarea unor convenții guvernamentale bilaterale între România și URSS, respectiv între România și Bulgaria, privind reglementarea tranzitului, staționării sau dislocării temporare în România a trupelor străine (pentru desfășurarea pe teritoriul românesc sau pe cel al statelor vecine României a manevrelor militare comune ale O.T.V.). Cf. *ibidem*, f. 3; 5; 90-103.

²³ *Ibidem*, dosar 25/1971, f. 4.

semneze protocolul respectiv, cu termenii indicați de Comandamentul Forțelor Armate Unite.

Doi ani mai târziu, liderul român și-a exprimat din nou opoziția față de propunerile reprezentanților C.F.A.U. Astfel, în ședința Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. din 25 august 1973, Nicolae Ceaușescu a declarat: „*Să le spunem că suntem ocupați; să facem mai multe aplicații pe hartă. În general, să nu facem asemenea aplicații decât pe hartă, pentru că dacă facem cu trupe, numai rezerva de comandament, de pildă la transmisiuni, numai rezerva de comandament înseamnă o brigadă. În general, să ne mai uităm la toate aceste acțiuni. Sigur, să nu refuzăm categoric, ci să le spunem într-o formă prietenească cum am dori noi* (subl.n.)”²⁴.

Atitudinea lui Nicolae Ceaușescu și a generalilor aflați în subordinea sa față de aplicațiile militare comune organizate în România sub egida Organizației Tratatului de la Varșovia poate fi analizată și cu ajutorul a două documente provenite din fosta arhivă a Comitetului Central al P.C.R. Astfel, în cadrul ședinței Consiliului Apărării din ziua de 13 octombrie 1972 s-a discutat, printre altele, despre conținutul „Planului activităților comune ale Forțelor Armate Unite, pentru armata R.S. România, pe anul 1973”²⁵. Cu acel prilej, s-a aprobat desfășurarea pe teritoriul României, în perioada 12-21 februarie 1973, a unui joc de război pe hartă, cu tema: „Desfășurarea grupărilor de trupe aliate pe teatrul de acțiuni militare, cu respingerea simultană a agresiunii inamicului. Ducerea operației ofensive a Frontului și a acțiunilor de luptă ale forțelor maritime și trupelor de apărare antiaeriană ale statelor participante la Tratatul de la Varșovia”. La aplicație erau angajate „grupe operative de comandament de front, apărare antiaeriană a teritoriului și marină militară din armatele română, sovietică și bulgară”, în total aproximativ 400 de generali și ofițeri, dintre care numai 100 erau români.

Pentru prima dată de la înființarea alianței, Comandamentul Forțelor Armate Unite a prevăzut ca Frontul românesc să acționeze pe direcția operativă turcă, cu forțarea Strâmtoării Dardanele; până în acel moment, armata română fusese angajată numai în jocuri militare pe direcțiile operative nord-italiană (până în anul 1966) și greacă (din anul 1966).

În conformitate cu solicitarea făcută de șeful de Stat Major al Forțelor Armate Unite, mareșalul Ivan I. Iakubovski urma să conducă jocul de război în calitate de „comandant suprem al grupului de Fronturi de pe teatrul de acțiuni militare de sud-vest”. De asemenea, s-a prevăzut ca în conducerea aplicației să existe numai câte un locțiitor român și bulgar, neînsoțiți de grupele lor de lucru, iar arbitrarea grupelor operative române urma să fie efectuată de generali și ofițeri sovietici.²⁶

²⁴ *Ibidem*, dosar 136/1973, f. 5.

²⁵ *Ibidem*, dosar 5/1973, f. 81.

²⁶ *Ibidem*, f. 81; 85. Până în acel moment se obișnuia ca mareșalul sovietic aflat în fruntea Comandamentului Forțelor Armate Unite și locțiitorii săi care participau la aplicațiile alianței să fie însoțiți de grupe de lucru formate din generali și ofițeri.

În raportul nr. M 00298 din 20 ianuarie 1973, generalul de armată Ion Ioniță i-a propus lui Nicolae Ceaușescu să fie de acord cu concepția de ansamblu și cu desfășurarea aplicației la Mangalia Nord (stațiunea Neptun), unde condițiile de lucru și de cazare erau bune, în perioada 12-21 februarie 1973. Totodată, ministrul român al Apărării a propus să nu se accepte conducerea jocului de război de către mareșalul Ivan Iakubovski deoarece „ar însemna să se atribuie comandantului suprem al Forțelor Armate Unite prerogative de conducere neprevăzute în Statutul Forțelor Armate Unite și Comandamentului Unificat. Prin constituirea unei mari unități strategice multinaționale, de tipul grup de fronturi, s-ar crea un precedent, de scoatere de sub conducerea Comandamentului suprem național al R.S. România a trupelor din armata română, destinate în compunerea Forțelor Armate Unite. Această idee nu este în concordanță cu *Legea privind organizarea apărării naționale a R.S. România*, care prevede că, Consiliul Apărării „în timp de război, conduce nemijlocit operațiunile de luptă și de mobilizare a întregului potențial uman și material al țării». De asemenea, nu este în concordanță nici cu prevederile Protocolului privind destinarea unor trupe din armata R. S. România, în compunerea Forțelor Armate Unite, pentru ducerea acțiunilor de luptă comune în timp de război, în care se arată: «marile unități, unitățile și formațiunile din armata română destinate în compunerea Forțelor Armate Unite, pentru ducerea acțiunilor de luptă comune în timp de război, vor acționa ca mari unități operative (front-armată) de sine stătătoare, comanda lor revenind Comandamentului suprem național al R. S. România»²⁷.

Cea de-a doua propunere a ministrului Apărării Naționale nu a fost aprobată în ședința Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. din ziua de 22 ianuarie 1973, Nicolae Ceaușescu acceptând ca mareșalul Ivan Iakubovski să conducă aplicația în calitate de comandant suprem al grupului de Fronturi²⁸.

Generalul de armată Ion Ioniță a susținut, de asemenea, ca arbitrajul și conducerea grupelor operative române să se realizeze de către „o grupă de generali și ofițeri din Ministerul Apărării Naționale al R.S. România, condusă de adjunctul ministrului apărării naționale – general-colonel Nicolescu Marin, care să fie și locțiitor al conducătorului jocului de război pentru partea română”. Totodată, ministrul român a propus adoptarea unei formule de compromis „în sensul ca în documentele jocului de război să se arate că trecerea trupelor [sovietice pe teritoriul României și a unităților românești pe teritoriul Bulgariei] se execută potrivit înțelegerilor intervenite între organele competente ale R.S. România și U.R.S.S., respectiv ale R.S. România și R.P. Bulgaria»²⁹. Pe de-o parte, Ion Ioniță cunoștea foarte bine poziția fermă exprimată de Comandamentul Forțelor Armate Unite, de neacceptare a ideii autorităților de la

²⁷ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 5/1973, f. 83.

²⁸ *Ibidem*, f. 2-3.

²⁹ *Ibidem*, f. 83.

București privind încheierea de convenții guvernamentale bilaterale care să reglementeze, din punct de vedere juridic, tranzitul trupelor străine pe teritoriul României.³⁰ Pe de altă parte, argumentul folosit de generalul Ion Ioniță – „jocul de război are loc pe hartă, iar deplasarea trupelor sovietice pe teritoriul R. S. României și ale noastre pe teritoriul R.P. Bulgaria este fictivă”³¹ – demonstrează că generalul român dorea ca aplicația să aibă loc. Astfel, s-a ajuns la soluția de compromis prezentată anterior, fiind menționate doar înțelegerile dintre state, nu și convențiile dorite de autoritățile române.

Aplicația „SOIUZ-73” dezvăluie faptul că liderii militari sovietici erau preocupați de cucerirea rapidă a strâmtorilor Bosfor și Dardanele în cazul declanșării unui război între N.A.T.O. și Organizația Tratatului de la Varșovia.³²

³⁰ O asemenea idee era în concordanță cu hotărârile adoptate în ședința Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. din 11 septembrie 1968.

³¹ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 5/1973, f. 83.

³² Potrivit concepției de ansamblu a jocului de război „SOIUZ-73”, forțele Grupului de Armate Sud (NATO) atacau Bulgaria și ajungeau pe aliniamentul: Sud Sofia - Nord Gabcovo - Nord Burgas. Concomitent, forțele aeronavale ale NATO se angajau într-o bătălie la circa 150 de mile Est Constanța, iar la nord de Burgas era lansat un desant maritim în flancul Frontului 3 Sud (sovietic). Grupul de Armate Sud era alcătuit din Armata 1 Greacă (trei Corpuri de Armată) și Corpul 4 Armată grec (trei divizii), Armata 1 Turcă (Corpurile 3, 5 și 2 Armată) și Corpul 4 Armată turc (trei divizii). Totodată, Grupul de Armate Sud beneficia de sprijinul Corpului 6 Aviație Independent.

Armata română participa la aplicație și alcătuia Frontul 2 Sud cu 10 divizii (două mari unități fiind de tancuri), dintre care trei divizii aveau capacitate de luptă permanentă, trei divizii erau gata de luptă după 1-2 zile de la începerea războiului, iar patru divizii erau gata de luptă după 3-4 zile de la declanșarea ostilităților.

Grupul de mari unități românești, încadrat pe flancuri de două armate sovietice, se concentra la sud de Dunăre, între Ruse și Nikopol. Operațiunea de traversare a fluviului de către trupele sovietice și românești se desfășura în condițiile utilizării de către forțele NATO a armelor de nimicire în masă la punctele obligatorii de trecere de la Bechet-Oreahovo, Corabia-Lom Palanka, Islaz-Somovit, Turnu-Măgurele – Nikopol, Zimnicea-Belene, Giurgiu-Ruse, Oltenița-Turtucaia, Giurgeni – Vadu Oii, Brăila și Isaccea.

După încheierea concentrării la sud de Dunăre, forțele Organizației Tratatului de la Varșovia treceau la ofensivă. Unitățile românești (Frontul 2 Sud) acționau pe teritoriul Bulgariei în cooperare cu cele sovietice din Frontul 3 Sud, pe direcția Sud – Sud-Est. La un moment dat, direcțiile de acțiune ale celor două fronturi deveneau divergente, forțele sovietice urmând să atace spre Istanbul, în timp ce armata română încerca să ajungă la Strâmtoarea Dardanele și Marea Marmara. Pentru misiunea imediată a Frontului 2 Sud erau stabilite următoarele elemente: adâncimea înaintării (200-250 km), ritmul de înaintare a trupelor aflate în ofensivă (40-60 km/24 de ore) și durata de îndeplinire a misiunii (4-6 zile). Ulterior, un regiment românesc de desant-parășutare se angaja în luptă la est de localitatea Kanoka (în Turcia) în ziua a 5-a sau a 6-a de la deschiderea ostilităților. Acțiunea sa constituia preludivul unei noi ofensive declanșate de armata română pentru crearea unui cap de pod la sud de Strâmtoarea Dardanele. Pentru misiunea următoare a Frontului 2 Sud erau stabilite următoarele elemente: adâncimea înaintării (200-250 km), ritmul de înaintare (30 km/24 de ore) și durata de îndeplinire a misiunii (7-8 zile).

De asemenea, se poate observa încadrarea armatei române între două armate sovietice în cursul aplicațiilor militare comune, lucru explicabil dacă ținem cont de problemele pe care autoritățile române le-au creat la Moscova, după evenimentele din august 1968, din Cehoslovacia. Desigur, jocul operativ de război „SOIUZ-73” era fictiv, dar Moscova dorea ca prin asemenea acțiuni să se pregătească cât mai bine din punct de vedere militar și, totodată, se pare că încerca să-i disciplineze pe români. Întâmplător sau nu, aplicația din anul 1973 s-a intitulat SOIUZ (UNIREA). O unire de interese pe care Nicolae Ceaușescu și colaboratorii săi nu aveau dreptul să o ignore. Ei știau că nu era indicat să tensioneze și mai mult relațiile cu URSS, liderul Organizației Tratatului de la Varșovia.

După doi ani de la desfășurarea exercițiului „SOIUZ-73”, la Mangalia Nord a avut loc o nouă aplicație comună de comandament și stat major, pe hartă, de Front, pe două eșaloane. Denumite codificat „NEPTUN-75”, exercițiile respective s-au desfășurat în perioada 7-21 aprilie 1975, au fost conduse de generalul de armată Ion Ioniță, ministrul Apărării Naționale, și au avut următoarea temă: „Organizarea și executarea deplasării trupelor Frontului (Armatei) pe distanțe mari”.³³

Un an mai târziu, generalul de armată Ion Ioniță l-a informat pe Nicolae Ceaușescu despre faptul că pe teritoriul Bulgariei se desfășoară o aplicație cu trupe comună sovieto-bulgară (24-27 mai 1976). După coroborarea informațiilor de care dispunea, ministrul Apărării Naționale a precizat liderului P.C.R.:

„Este pentru prima dată când o aplicație de o asemenea amploare (3 armate de arme întrunite și Comandamentul marinei militare) se desfășoară la nord de munții Balcani;

Concomitent cu acțiunea armatei române, marile unități ale Frontului 3 Sud urmau să se angajeze în luptă împotriva forțelor turcești din sud-estul Bulgariei, respingându-le până la Vest Istanbul. Apoi, o divizie de desant aerian sovietică urma să fie lansată în a 4-a sau a 5-a zi de la deschiderea ostilităților la nord-est de Izmit (la est de Istanbul), în imediata apropiere a Strâmtoarei Bosfor. Totodată, pe Marea Neagră urmau să se angajeze două bătălii aeronavale: prima, la 150 de mile Nord-Est Istanbul, iar cea de-a doua la circa 50 de mile Est Istanbul.

În același timp cu ofensiva declanșată împotriva Armatei 1 Turce, la flancul drept al armatei române se desfășura o operațiune militară similară. Forțele militare bulgare din cadrul Frontului 1 Sud, în cooperare cu o armată sovietică, respingeau acțiunile ofensive declanșate de Armata 1 Greacă, eliberau teritoriul bulgăresc ocupat de aceasta, cucereau localitățile grecești Komutini, Cavalla, Salonic și Cojani, după care ajungeau la litoralul Mării Egee. Petre Opriș, *Jocul operativ românesc de război „SOIUZ-73” (12-21 februarie 1973)*, în *Anuarul Muzeului Marinei Române 2003*, tom VI, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța S.A., Constanța, 2005, p. 592-601; idem, *Documente inedite privind jocul operativ românesc de război „SOIUZ-73” (12-21 februarie 1973)*, în *Noi vremuri, noi actori: De la securitatea individuală la securitatea colectivă. Secțiunea: Teoria artei militare*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2005, p. 213-234.

³³ Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 345.

Unități din trupele sovietice participante, tehnica de luptă și materialele necesare acestora au fost transportate din U.R.S.S. pe mare în perioada 15-21.05.1976;

Aplicația a fost declanșată fără ca marile unități și unitățile participante să fie anunțate în prealabil, iar pentru completarea efectivelor au fost mobilizați și o parte din rezerviști;

Un intens trafic radio în rețelele radio ale marilor unități a fost semnalat în raionul Plevna, confirmând și prin aceasta existența celei de a 4-a armate de arme întrunite bulgare, în curs de constituire³⁴ (*Pentru detalii, vezi harta anexată*).

După aproape un an de la aplicația comună bulgaro-sovietică, la Mangalia Nord s-a desfășurat exercițiul militar „CALLATIS-77” (14-19 februarie 1977)³⁵, iar Comandamentul Forțelor Armate Unite a planificat pentru anul 1978 desfășurarea a două mari exerciții militare comune pe Teatrul de Acțiuni Militare de Sud-Vest, aplicații în care a fost implicată și armata română. Primul exercițiu a primit numele de cod „SOIUZ-78”³⁶ și a avut loc în perioada 10-21 martie 1978 la Mangalia Nord, iar cea de-a doua aplicație s-a desfășurat în toamna aceluiași an, pe teritoriul Bulgariei.

Generalul-colonel Ion Coman, ministrul Apărării Naționale, a stabilit în primăvara anului 1978 ca la exercițiul ce se desfășura în România, pe hartă, cu

³⁴ A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 1/1976, f. 55.

³⁵ *Ibidem*, dosar 2/1976, f. 5-6; Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 345. În raportul întocmit la 19 ianuarie 1977 și trimis lui Nicolae Ceaușescu, generalul-colonel Ion Coman a precizat: „La aplicație, din partea armatei noastre vor participa comandamentul frontului și comandamentele celor două armate, iar din partea armatelor R. P. Bulgaria și URSS, câte o grupă operativă de comandament de armată formată din 60-65 persoane fiecare și câte o grupă de lucru în conducerea aplicației compusă din 10-12 persoane fiecare”. Exercițiul respectiv a fost condus de ministrul român al Apărării Naționale. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 2/1976, f. 6.

Denumirile codificate ale aplicațiilor care au fost planificate de Comandamentul Forțelor Armate Unite pentru a se desfășura pe teritoriul României în perioada 1973-1991 au fost menționate sub diferite forme de către cei care au scris despre acestea. Uneori, aceștia au omis să includă în codificare ultimele două cifre din anul în care se executa exercițiul militar comun. Vezi, de exemplu, la Ion Șuța, *Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță*, în „Dosarele Istoriei”, anul VI, nr. 8 (60)/2001, p. 36; Constantin Olteanu, *România – o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia: memorii 1980-1985*, Editura ALDO, București, 1999, p. 70; 78; 94; 133; 136; 166.

³⁶ Un participant la exercițiul respectiv a precizat faptul că numele de cod al aplicației a fost „ASTRAL-78”, în timp ce o altă sursă indică numele de cod „SOIUZ-78”. Este puțin probabil ca regula sovietică privind stabilirea codificărilor pentru aplicații să nu fi fost respectată de către autoritățile de la București, mai ales că aceasta nu contravenea în nici un fel doctrinei militare românești și nici nu constituia o încălcare a independenței și suveranității României. Cu siguranță, unul dintre autori a folosit o codificare falsă și recunoaște acest lucru, dar se poate intui faptul că aplicația „ASTRAL-78” era, de fapt, „SOIUZ-78”. Victor Negulescu, *Spionaj și contraspionaj: din viața și activitatea unui ofițer de informații (1966-1996)*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 1999, p. 73; 79; Nicolae Popescu, Mihail Grigorescu, *op.cit.*, p. 345.

asigurarea transmisiunilor în teren, să participe comandamentul Armatei 3, care își avea sediul la Cluj-Napoca. Tema aplicației respective a fost următoarea: „Deplasarea și desfășurarea grupărilor de forțe ale forțelor armate ale țărilor aliate, concomitent cu respingerea agresiunii inamicului și trecerea la ofensivă pe direcția Sud-Vest”. Pe întreaga perioadă de desfășurare a aplicației, mareșalul Viktor Kulikov, comandantul suprem al Forțelor Armate Unite, a fost asistat de ministrul român al Apărării, precum și de generali și ofițeri sovietici, români și bulgari³⁷.

În conformitate cu concepția sovietică privind momentul inițial al războiului dintre statele N.A.T.O. și cele membre ale O.T.V., scenariul exercițiului „SOIUZ-78” prevedea „declanșarea agresiunii de către forțele N.A.T.O. (trupele elene sprijinite de Flota a 6-a americană din Marea Mediterană), cu ocuparea Bulgariei și încercarea de forțare a Dunării”³⁸. Totodată, se considera că Iugoslavia își păstra neutralitatea față de conflictul dintre cele două blocuri militare.

Marile unități ale O.T.V. – organizate în cadrul Fronturilor 1 și 2 Sud – aveau misiunea de a opri definitiv ofensiva inamicului pe malul drept al fluviului. Apoi, după efectuarea unor manevre de înlocuire a unor unități și de regrupare într-un nou dispozitiv de luptă, trupele sovietice, române și bulgare urmau să treacă la contraofensivă pentru „eliberarea teritoriului bulgar ocupat de către inamic și urmărirea forțelor N.A.T.O. în retragere, pentru cucerirea unui aliniament strategic în Peloponez”³⁹.

Conducătorul aplicației a adus la cunoștința participanților faptul că nu se prevedea utilizarea armelor de nimicire în masă în cadrul acțiunilor de luptă simulate, ci doar existența pericolului trecerii la întrebuintarea acestora de către ambele tabere. Forțele N.A.T.O. aveau la dispoziție, potrivit scenariului exercițiului, rachete nucleare tactice americane „Honest John”, similare cu rachetele sovietice 9 K 14 aflate în arsenalul OTV.

Misiunile Armatei 3 erau numeroase. Aceasta acționa în cadrul Frontului 2 Sud și trebuia să forțeze cursuri de apă, să rupă un aliniament de apărare fortificat, să dezvolte o ofensivă în cooperare cu armata bulgară și să cucerească un raion în adâncimea strategică a apărării inamicului.

Similitudinile între aplicațiile militare comune „SOIUZ-78” și „SOIUZ-73” sunt evidente: existența Frontului 2 Sud românesc, acțiuni de luptă împotriva unui inamic ce atacă prin surprindere și care poate utiliza arme de nimicire în masă, succesul operațiunilor executate de O.T.V. împotriva N.A.T.O. – eliberarea Bulgariei și mutarea acțiunilor de luptă pe teritoriul

³⁷ Mark Kramer, *Warsaw Pact Military Planning in Central Europe: Revelations From the East German Archives [Planificarea militară a Pactului de la Varșovia în Europa Centrală. Dezvăluiri din arhivele est-germane]*, în *Cold War International History Project Bulletin*, no. 2, Fall 1992, p. 19.

³⁸ Victor Negulescu, *op.cit.*, p. 75.

³⁹ *Ibidem*. În planurile aplicației, Armata 3 Română a fost renumerotată, devenind Armata 6.

inamicului. Deosebirea majoră între cele două exerciții militare constă în direcția principală pe care acționa Armata Română pe Teatrul de Acțiuni Militare de Sud-Vest: pe „Direcția operativă turcă”, spre strâmtoarea Dardanele, cu crearea unui cap de pod la est de orașul turcesc Kanoka (în anul 1973), respectiv pe „Direcția operativ greacă”, stabilind un aliniament strategic de apărare la Istmul Peloponez (în anul 1978).⁴⁰

Concepția exercițiului „SOIUZ-78” a fost păstrată în linii mari și la aplicația strategică de cooperare desfășurată cu trupe în Bulgaria, în toamna anului 1978. Operațiunile în care erau angajate unitățile alianței aveau loc atât pe „Direcția greacă”, cât și pe „Direcția turcă” și armata română a participat doar la jocul de război organizat pe hartă. Potrivit planurilor Comandamentului Forțelor Armate Unite, sovieticii urmau să utilizeze pentru prima dată două Fronturi proprii pe Teatrul de Acțiuni Militare de Sud-Vest.⁴¹ Unul dintre aceste fronturi se constituia în eșalonul doi strategic, concentrându-se în „Transilvania, Moldova și Muntenia, de unde, ulterior, să fie introdus în bătălie în adâncimea strategică”⁴².

Planul respectiv i-a nemulțumit pe conducătorii militari români. Aceștia nu erau de acord cu efectuarea unor experimente pe teritoriul României, de genul exercițiilor comune desfășurate în vara anului 1968 de armatele U.R.S.S., Poloniei, R.D.G., Ungariei și Bulgariei, înainte de invadarea Cehoslovaciei. De aceea, o delegație militară română s-a deplasat la Moscova pentru a discuta cu partea sovietică despre scoaterea Frontului constituit de Regiunea Militară Kiev din proiectul concepției aplicației⁴³. Ca urmare a opoziției exprimate de militarii români, Moscova a acceptat să renunțe la planificarea acțiunilor celui de-al doilea Front sovietic și a modificat aliniamentul de începere a exercițiului comun, mutându-l la sud de Dunăre.

În concluzie, autoritățile române au încercat, începând din august 1968, să supraliciteze propagandistic opoziția lor în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia cu scopul de a obține pe plan internațional o poziție care să le permită un acces mai ușor la creditele și tehnologia de vârf din Europa Occidentală și America de Nord. Documente inedite, descoperite recent la Arhivele Naționale Istorice Centrale, confirmă faptul că autoritățile de la București au permis unităților militare sovietice să tranziteze România după evenimentele din

⁴⁰ Cf. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 5/1973, f. 83; Victor Negulescu, *op.cit.*, p. 77.

⁴¹ Fronturile respective erau alcătuite din mari unități ale Regiunilor Militare Odessa și Kiev.
⁴² Ion Șuța, *Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță*, în „Dosarele Istoriei”, anul VI, nr. 8 (60)/2001, p. 35.

⁴³ Delegația a fost condusă de generalul-colonel Marin Nicolescu – adjunct al ministrului Apărării Naționale. Acesta a fost însoțit la Moscova de generalul-locotenent Ion Șuța – prim-locuitor al șefului Marelui Stat Major și șef al Direcției Operații, generalul-maior Dumitru Păunescu – locuitorul șefului Statului Major al F.A.U. pentru armata română, și coloneii Mihai Pricop și Virgil Târziu.

Cehoslovacia, în scopul participării acestora la anumite aplicații militare desfășurate pe teritoriul Bulgariei.⁴⁴ Totodată, se poate constata faptul că tensiunile existente între Moscova și București nu au fost atât de puternice încât să fie întrerupte zborurile repetate ale avioanelor militare sovietice deasupra României în anii 1972-1974 (2-4 survolări pe lună). Acestea au fost efectuate cu permisiunea autorităților de la București, în scopul de „a continua cercetarea din aer a mijloacelor radiotehnice ale țărilor capitaliste vecine cu țările socialiste”⁴⁵. Asemenea acțiuni strict-secrete pot pune sub semnul întrebării conceptul de „Maverick”⁴⁶ creat de propagandiștii regimului comunist din România deoarece Nicolae Ceaușescu a acceptat ca aparate de zbor militare aparținând unui alt stat să intre, în mod repetat, în spațiul aerian românesc pentru a desfășura acțiuni de spionaj electronic împotriva altor țări. În opinia noastră, afirmația referitoare la

⁴⁴ În anul 1999, generalul Constantin Olteanu a afirmat: „Începând tot din anul 1968, România nu a mai permis nici tranzitarea teritoriului său de către trupe aparținând altor state, având sau nu armament asupra lor, ori survolarea teritoriului său de către aeronave militare străine. Evident, această poziție a fost criticată, și s-a insistat să revenim asupra ei (subl.n.)”. Constantin Olteanu, *op. cit.*, p. 36.

Opinia exprimată de fostul ministru al Apărării Naționale (la mijlocul anilor '70, adjunct al șefului Secției pentru Problemele Militare și Justiție a C.C. al P.C.R.) este în contradicție flagrantă cu informațiile provenite din fosta arhivă a C.C. al P.C.R. De exemplu, în ziua de 12 februarie 1977, Cancelaria C.C. al P.C.R. a comunicat în scris miniștrilor Ion Coman și Ion Stănescu faptul că „a fost aprobată *propunerea Ministerului Apărării Naționale*, cuprinsă în nota nr. M. 0790 din 10 februarie a.c. *privind tranzitarea și asigurarea deplasării prin R.S. România a unei coloane militare sovietice, care participă la o aplicație de comandament și stat major pe teritoriul R. P. Bulgaria* (subl.n.)”. Permisul de tranzitare a României de către comandamentul unei divizii sovietice, cu mijloace de transmisii, din cadrul Regiunii Militare Odesa, a fost valabil pentru perioada 26 februarie 1977 (orele 16.00-17.00) – 5 martie 1977 (orele 18.00-19.00), iar aplicația din Bulgaria s-a desfășurat „în cadrul planului de activități comune ale Forțelor Armate Unite, cu participarea comandamentului unei divizii [sovietice], compus din 160-174 persoane și 50-60 autovehicule (subl.n.)”. A.N.I.C., *fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică*, dosar 2/1976, f. 38-39.

Coloana sovietică a avut la dispoziție 11-12 ore pentru a se deplasa de la Reni la Negru Vodă, pe itinerarul: Reni – Galați – Brăila – Bărăganul – Țândărei – Hârșova – Constanța – Negru Vodă. La întoarcere, sovieticii au intrat pe la Negru Vodă (5 martie 1977, orele 06.00-07.00) și au folosit același itinerar pentru a ajunge la Reni. *Ibidem*, f. 40.

În Nota nr. M. 0790 din 10 februarie 1977, trimisă lui Nicolae Ceaușescu de către generalul-colonel Ion Coman, există o informație și despre o altă aplicație a Organizației Tratatului de la Varșovia, care a avut loc în Bulgaria: „Raportez că în anul 1974, pe baza aprobării Biroului Permanent al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., transmisă de Cancelaria C.C. al P.C.R. cu nr. 2480/02414 din 10.06.1974, în același scop, a tranzitat teritoriul R. S. România, o coloană de 70 autovehicule cu 240 militari sovietici (subl.n.)”. *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, *fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie*, dosar 2/1973, f. 27; dosar 1/1974, f. 164.

⁴⁶ Conceptul de „Maverick” (lb. engleză: *solitar nonconformist*) a fost utilizat în anii '70 în cercurile politice și jurnalistice occidentale pentru a defini metaforic fronda lui Nicolae Ceaușescu față de sovietici.

interzicerea de către autoritățile de la București, începând din anul 1968, a survolărilor efectuate de aeronave militare străine deasupra României poate fi amendată cu ajutorul unor documente care se află în fosta arhivă a C.C. al P.C.R.⁴⁷

⁴⁷ De exemplu, la 27 ianuarie 1976, generalul de armată Ion Ioniță a solicitat și a primit acordul lui Nicolae Ceaușescu pentru ca două avioane DC-9 ale companiei austriece de transport „AUA” să survoleze teritoriul României „în zilele de 23/24 februarie și 01/02 martie 1976, câte un zbor de la Viena la Damasc, cu înapoierea de fiecare dată în ziua următoare, în scopul transportării de trupe O.N.U. din Austria în Siria și invers (subl.n.)”. A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică, dosar 3/1976, f. 2.

În ziua de 24 martie 1976, ministrul Apărării Naționale a trimis un raport lui Nicolae Ceaușescu, referitor la solicitarea firmei norvegiene „Norvig A/S” din Oslo privind „acordul de survol al teritoriului țării noastre și de aterizare pe aeroportul Otopeni pentru un avion Cessna 310. Survolul și aterizarea se execută în ziua de 26 martie 1976, în scopul transportării de la Oslo la Istanbul a 120 kg explozibil (mostre comerciale) (subl.n.)”. Liderul P.C.R. a aprobat solicitarea respectivă. *Ibidem*, f. 24.

După o lună și jumătate, Cancelaria C.C. al P.C.R. a adus la cunoștința lui Emil Bobu, Ion Ioniță și George Macovescu faptul că a fost aprobată solicitarea companiei „AUA” referitoare la survolarea României de către un avion DC-9 „în zilele de 18 și 24 mai 1976, de la Viena la Damasc, cu înapoierea în aceeași zi, în scopul transportării de trupe ONU din Austria în Siria și înapoi (subl.n.)”. *Ibidem*, f. 80.

La 17 iulie 1976, colonelul Cristian Gheorghe, loțiitorul Departamentului Aviației Civile, a solicitat aprobarea prim-ministrului Manea Mănescu pentru ca un avion DC-9 al companiei „AUA” să execute patru zboruri de la Viena la Damasc și retur, fără aterizare pe teritoriul României. Zborurile respective urmau să aibă loc „în nopțile de 23/24, 24/25, 30/31 august și 31 august/01 septembrie 1976, în scopul transportării de trupe din contingentul ONU [instalat la granița dintre Siria și Israel] (subl.n.)”. Generalul Ion Ioniță și Manea Mănescu au avizat favorabil propunerea respectivă și, pe data de 26 iulie 1976, Cancelaria C.C. al P.C.R. a comunicat ministrului Apărării Naționale și prim-ministrului României faptul că Nicolae Ceaușescu a fost de acord cu „survolarea teritoriului României de către un avion al Companiei austriece (subl.n.)”. *Ibidem*, dosar 2/1976, f. 128; 130.

Un alt caz este cel din adresa semnată la 14 martie 1977 de către Manea Mănescu, Ion Ioniță și Ion Stănescu și trimisă lui Nicolae Ceaușescu. În documentul respectiv s-a precizat faptul că autoritățile române au primit din partea companiei „AUA” o solicitare privind survolarea teritoriului României de către o aeronavă străină (a companiei BALKAN), în ziua de 20 martie 1977, în scopul transportării de muniții de la Viena la Sofia. La 16 martie 1977, Cancelaria C.C. al P.C.R. a comunicat lui Manea Mănescu, Ion Stănescu, Ion Coman și George Macovescu faptul că „a fost aprobată propunerea privind survolarea teritoriului R. S. România la data de 20 martie a.c., de către un avion tip Il-18 al Companiei BALKAN – R.P. Bulgaria”. *Ibidem*, f. 57.

România nu a fost survolată doar de aeronave ale companiei „AUA” care transportau contingente ONU în Orientul Mijlociu. Potrivit unui document inedit, datat 10 iunie 1976, generalul de armată Ion Ioniță a solicitat acordul lui Nicolae Ceaușescu pentru ca un avion Boeing-720 B al companiei daneze „MAERSKAIR” să survoleze România „în zilele de 20, 21 și 22 iunie a.c. de la Stockholm la Tel Aviv, cu înapoierea a doua zi, 21, 22 și 23 iunie a.c., în total 3 zboruri, în scopul transportării de trupe ONU din Suedia în Israel și înapoi (subl.n.)”. Liderul P.C.R. a aprobat solicitarea, iar Cancelaria C.C. al P.C.R. a anunțat decizia respectivă lui Emil Bobu, Ion Ioniță și George Macovescu (11 iunie 1976). *Ibidem*, dosar 3/1976, f. 127-128.

Sperăm ca istoricii să poată afla în curând și de ce anume opinia publică din România a primit informații false timp de mai mulți ani. Să fie oare o întâmplare faptul că intoxicarea a fost realizată chiar de către cei care, la un moment dat, au avut cunoștință și au permis tranzitul trupelor sovietice prin România și survolarea teritoriului național de către avioane militare străine și care, după căderea regimului comunist din România și pierderea privilegiilor de care beneficiau în calitate de nomencluriști ai P.C.R., nu au mai recunoscut faptele pe care le-au comis cu bună știință? Pentru a răspunde la această întrebare este necesar să fie aprofundată cercetarea documentelor din fosta arhivă a C.C. al P.C.R. și coroborarea lor cu alte informații, provenite din surse memorialistice și de la Serviciul Istoric al Armatei.

Aplicațiile militare comune care s-au desfășurat în România începând din anul 1973 au avut o serie de elemente comune cu exercițiul „SOIUZ-73”. În primul rând, acestea au avut loc în principal pe hartă, fără să fie permisă tranzitarea, staționarea sau dislocarea temporară a trupelor străine pe teritoriul României, în ciuda protestelor permanente ale mareșalilor și generalilor sovietici.

În al doilea rând, s-a menținut un „Front românesc”, constituit pentru o situație de război, sub conducerea comandantului Comandamentului Infanteriei și Tancurilor, care se subordona ministrului Apărării și lui Nicolae Ceaușescu. O asemenea măsură a creat posibilitatea să se afirme că toate unitățile și comandamentele românești, care se aflau în compunerea Forțelor Armate Unite, se subordonau unei comenzi naționale atât pe timp de pace, cât și pe timp de război⁴⁸. Este, însă, greu de crezut faptul că, într-o situație reală, Moscova ar fi acceptat să încalce un principiu de luptă elementar – cel al comenzii unice – și să pună astfel în pericol marile unități ale Organizației Tratatului de la Varșovia angajate pe Teatrul de Acțiuni Militare Sud-Vest doar pentru a satisface vanitatea lui Nicolae Ceaușescu. Organizația Tratatului de la Varșovia a fost în întregime creația liderilor U.R.S.S., așa că, în mod firesc, conducerea militară a alianței revenea Kremlinului, indiferent de concepțiile și de interesele românilor.

În al treilea rând, începând din anul 1966, aplicațiile militare comune în care erau angajate forțele românești au fost concepute și s-au desfășurat pe

Două luni mai târziu, generalul-colonel Ion Coman a solicitat acordul lui Nicolae Ceaușescu pentru ca un avion An-24 să transporte militari din Armata populară bulgară pe itinerarul Varna-Odessa și retur, în perioada 15-25 august 1976. Raportul nr. M. 03688 din 7 august 1976 al ministrului Apărării Naționale, privind survolarea României de către un aparat militar bulgar, a fost aprobat de liderul P.C.R. (9 august 1976). *Ibidem*, f. 151-152.

⁴⁸ Fostul șef de stat major al Frontului românesc, generalul-locotenent Ion Șuța, a afirmat în anul 2001: „Primul comandant al Comandamentului Infanteriei și Tancurilor, respectiv al «Frontului român» la război, a fost gl.col. Sterian Țircă, care era și adjunct al ministrului Apărării, iar șef de Stat Major a fost gl.mr. Ion Șuța. În felul acesta, toate trupele și comandamentele românești destinate în compunerea F.A.U. se subordonau «Frontului român» și astfel s-a instituționalizat comanda națională a acestora și la pace și la război”. Ion Șuța, *Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță*, în „Dosarele Istoriei”, anul VI, nr. 8 (60)/2001, p. 35.

Teatrul de Acțiuni Militare de Sud-Vest – de regulă pe „Direcția operativă greacă” – și aveau ca scop „formarea unor deprinderi practice necesare organizării, planificării și conducerii luptei (operației) la eșalon Divizie-Armată”⁴⁹. De obicei, Comandamentul Forțelor Armate Unite stabilea ca armata română să desfășoare la începutul fiecărei primăveri aplicațiile sale comune operativ-strategice, pe hartă.

Locul de desfășurare al exercițiilor planificate de C.F.A.U. a fost fixat de ministrul român al Apărării, cu acordul lui Nicolae Ceaușescu, pe litoralul Mării Negre, la Mangalia Nord (stațiunea Neptun).⁵⁰ Astfel, se evita ca generalii și ofițerii din comandamentele militare străine să locuiască pentru câteva zile la București, prevenindu-se executarea unei posibile lovituri de stat sovietice îndreptată împotriva liderului Partidului Comunist Român.

Există, însă, și o altă justificare a deciziei de a alege localitatea Neptun ca loc de desfășurare a aplicațiilor militare comune, pe hartă. De exemplu, s-a susținut faptul că „această operație strategică, de mare complexitate, cuprindea și măsuri privind apărarea litoralului Mării Negre și a gurilor Dunării. Deși se rezolvau pe hartă și în sală, participanții aveau posibilitatea să cunoască direct și o parte a teritoriului avut în vedere în concepția aplicației, ca și pe oamenii locurilor”⁵¹.

Considerăm că o asemenea analiză pierde din vedere tocmai concepția generală a aplicațiilor comune planificate de Comandamentul Forțelor Armate Unite pentru România (începând din anul 1966): desfășurarea exercițiului militar la sud de Dunăre, cu unitățile celor trei Fronturi lansate în ofensivă pe teritoriul Bulgariei pe direcțiile operative greacă și/sau turcă. Litoralul românesc și Gurile Dunării nu se aflau nici un moment pe linia frontului deoarece sovieticii aplicau o variantă îmbunătățită a „doctrinei Sokolovski”⁵², misiunile principale pe Teatrul de Acțiuni Militare de Sud-Vest fiind de cucerire a Strâmtorilor Bosfor și Dardanele și de creare a unei aliniament de apărare al O.T.V. la Istmul Peloponez. Cunoașterea teatrului de operații dobrogean sau a românilor care locuiau în Dobrogea nu se regăsesc în concepția generală a exercițiilor militare planificate de C.F.A.U. împreună cu armata română pe Teatrul de Acțiuni Militare de Sud-Vest.

⁴⁹ Victor Negulescu, *op. cit.*, p. 72.

⁵⁰ Generalii și ofițerii români și străini invitați să participe la aplicațiile pe hartă organizate de ministrul român al Apărării erau cazați în vilele de protocol de la Neptun, botezate cu nume de pomi fructiferi, flori sau copaci – „Mărul”, „Părul”, „Nufărul”, „Crinul”, „Panseluța”, „Salcia”, „Bradul”. Ședințele militare în plen aveau loc în sala de conferințe a actualului complex „Ambasador”, aflat la intrarea în zona de protocol. Comandor Ion-Simion Sorocianu, *Interviu acordat lui Petre Opreș*, București, 3 februarie 2004.

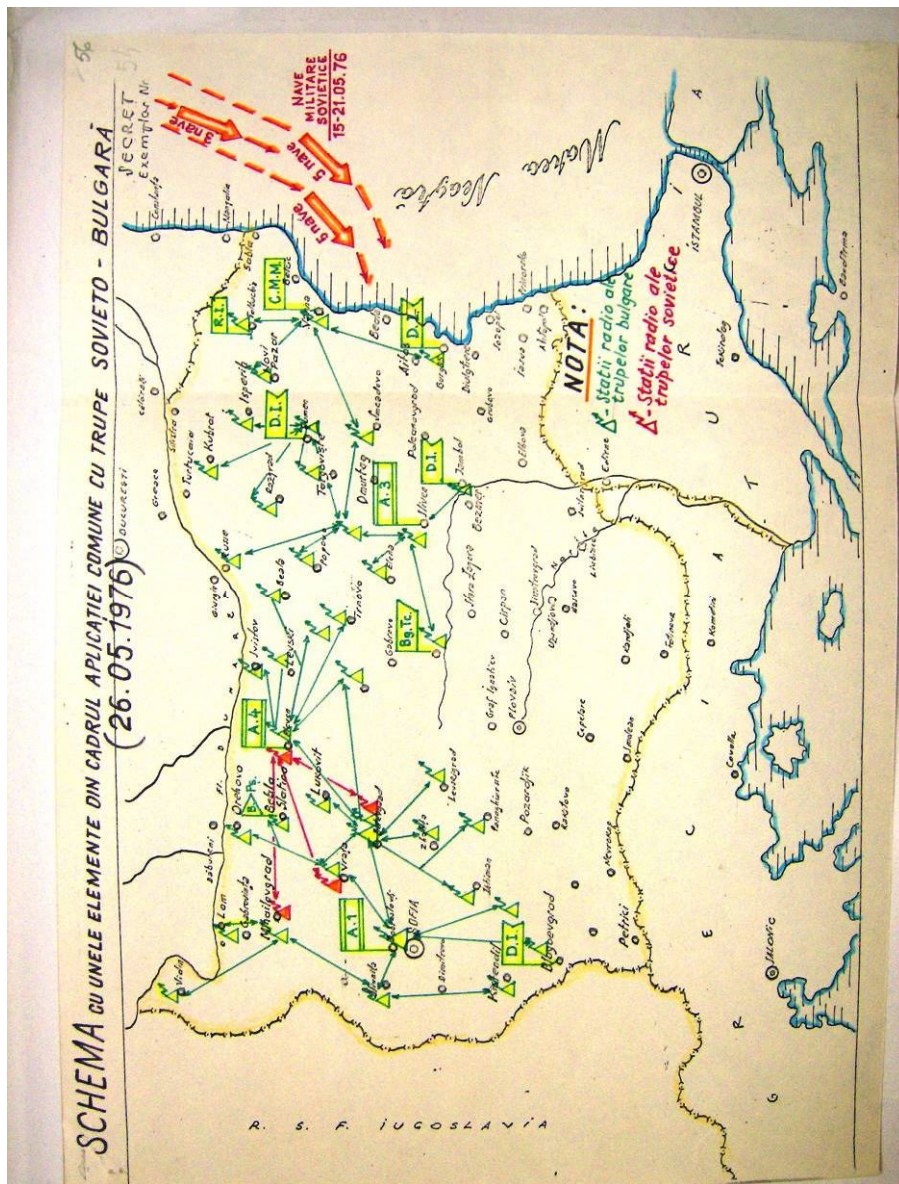
⁵¹ Constantin Olteanu, *op. cit.*, p. 80.

⁵² Cf. *Strategia militară*, coord. mareșal V.D. Sokolovski, Editura Militară, București, 1972, p. 353-354.

ANEXĂ

SCHEMA

cu unele elemente din cadrul aplicației comune cu trupe sovieto-bulgare
(26 mai 1976)

Sursa:

A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. – Secția Administrativ-Politică, dosar 1/1976, f. 56.

УЧАСТИЕ РУМЫНСКОЙ АРМИИ В ВОЕННЫХ УЧЕНИЯХ, РАЗВЕРНУТЫХ ПОД ЭГИДОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ВАРШАВСКОГО ДОГОВОРА (1969-1978)

Петре ОПРИШ

В ночь с 20 на 21 августа 1968 года крупные военные части организации Варшавского договора (СССР, Польская Народная Республика, Д.Р. Германия, Н.Р. Венгрия и Н.Р. Болгария) вторглись в Чехословакию, чтобы прекратить выступления за освобождение, начавшиеся в 1968 году некоторыми коммунистическими лидерами Чехословакии, выступления, известные как «Пражская весна».

Эта жестокая операция, развернутая по приказу политических и военных советских лидеров против Чехословакии, государство-члена Организации Варшавского договора, побудила власть Бухареста проанализировать ситуацию и срочно ввести определенные ограничения партнерам по договору, к которому сами принадлежали. Таким образом, 11 го сентября 1968 г на заседании Президиума Центрального Комитета К.П.Р. были утверждены „предложения по принятию мер в отношении распределения и структуры воинских частей и численности армейских сил Румынии”. Практически, после хладнокровного анализа ситуации в Чехословакии через 3 недели после вторжения, группа партийных руководителей приняла, в рамках соответствующего совещания, несколько кардинальных военных и политических решений для предотвращения вторжения, подобного 20-21 августа 1968 в Чехословакию. Не исключено, что принятые решения исходили из рапорта Министерства Вооруженных сил совместно с Министерством внутренних дел и Министерством иностранных дел, в котором, в первую очередь, были представлены ошибки, допущенные коммунистами Чехословакии в предшествующий период и во время развертывания военной операции, вторгшихся частей „дружеских стран”.

Решения, принятые 11 сентября 1968-ого на заседании Постоянного Президиума ЦККПР, неизбежно выявили проблемы в румыно-советских военных отношениях.

Например, согласно годовому плану, разработанному Военным штабом объединенных сил и утвержденному министерством Вооруженных сил Румынии, осенью 1968 года должны были состояться на территории Румынии и Болгарии большие учения командования и главного штаба по форсированию Дуная. В течение 1968 года маршал Иван И. Якубовский

интересовался замыслом и планами развёртывания соответствующих маневров и потребовал от военных руководителей Бухареста предоставить документы учений до 1-ого августа 1969г. В свою очередь, генерал-полковник Г.П. Романов, представитель командования объединённых вооружённых сил в Бухаресте, встретился 12-ого июня 1969 года с генералом - полковником И.Георге и интересовался положением дел по подготовке румынских сил к совместным учениям в октябре 1969-ого года. Шеф Главного штаба Румынии проинформировал советского генерала о том, что данные учения будут отложены „из-за особых мероприятий в течение этого года, связанных с X-ым Конгрессом К.П.Р., XXV-ой годовщиной освобождения Родины и 25-ой годовщиной Вооружённых сил, а также многих других мероприятий”. Практически, генерал-полковник И. Георге высказал представителю командования Объединённых вооружённых сил в Румынии ребяческие отговорки, предназначенные прикрыть истинные намерения Н. Чаушеску и его консильеров, а военные советские лидеры восприняли такое отношение, как неловкую и недостойную попытку властей Бухареста уклониться от военных обязанностей, которые надлежали Румынии в Организации Варшавского Договора.

Поскольку генерал-полковник Г. Романов настаивал на том, чтобы румынский министр информировал официально командующего Объединённых вооружённых сил об отсрочке Объединённых военных учений с октября 1969 года, генерал И. Ионица просил и получил разрешение Президиума СККПР информировать Москву (7 июля 1969). Маршал Иван Якубовский выразил неприятное удивление и недоумение в связи с решением румынских властей, а генерал И. Георге был вынужден возвратиться к этому вопросу на встрече с генералом С. Штеменко и маршалом И. Якубовским (Москва, 9 сентября 1969 г.). В ходе бесед, имеющих место в столице СССР, представители двух сторон рассмотрели возможности перенесения с октября 1969 года на весну 1970 г. всеобщих военных маневров под командованием румынского министра Вооружённых сил.

В конце января 1970 генерал-полковник И. Ионица, министр вооружённых сил, направил рапорт И. Георге Мауреру, председателю консилиума министров, в котором предложил состав вооружённых сил, участвующих в учениях на открытом пространстве со средствами связи, в марте 1970 года. Румыния должна была быть представлена на этих маневрах: штабами 2-ой Армии, 2-ой и 9-ой механизированными дивизиями, 32-ой артиллерийской бригадой, 29-ым полком противотанковой артиллерии, а также тремя полками с поподразделениями обеспечения и обслуживания. В тоже время в данных учениях должны были участвовать болгарский штаб мотопехотной дивизии (танковая бригада) с подразделениями обеспечения и

обслуживания, а также оперативная группа советского штаба мотопехотной дивизии с подразделениями обеспечения и обслуживания.

Согласно задуманным военным действиям и планам, предложенным румынским министром Вооруженных сил, военные маневры в марте 1970-ого года должны были разворачиваться на территории Румынии в районе: Тульча- Урзичень- Кэлэраш- Мангалия и имели следующее задание: „выполнение операции по защите в условиях использования атомного оружия, одновременно с уничтожением морского десанта, воздушного врага, подготовкой и выполнением наступательных операций”. Учения должны были разворачиваться в период с 23его-28ого марта под командованием генерал-полковника И. Ионица.

Министр Вооруженных сил еще предложил в рапорте, адресованном И. Георге Мауреру, чтобы на учениях присутствовали министры вооружённых сил Болгарии и Советского Союза, (сопровожаемые 3-4 лицами), маршал Якубовский (так же сопровождаемый 3-4 лицами), заместители командующего главного штаба объединенных вооружённых сил и главных штабов румынской, болгарской и советской армий. В тоже время генерал-полковник И. Ионица уточнил в рапорте № М. 00474 от 28ого января 1970 года состав румынской делегации: генерал-полковники И. Георге, Марин Николеску, генерал-лейтенанты О. Орбан и Г. Лефтер, полковники Г. Субботин и майор В. Крецу, которые должны были прибыть а Москву в период с 6-15 февраля 1970 года, чтобы согласовать вместе с болгарскими и советскими представителями „проекты правительственных договоров, замыслы и план развёртывания учений, а также и оргазационные вопросы как: длительность, дата, численность, боевая техника как у исполнителей, так и у командования маневрами; осуществление разведопераций: (командный пункт, трассы перемещений, районы расположения (дислокации), а так же способы перемещения через государственные границы; остановки и движение по территории Социалистической республики Румыния; системы передач фор?, радио, радио-реле и на высокой частоте; рабочий режим, секретное руководство частями, материальное обеспечение и способ несения расходов материльных средств, которые будут предоставлены в распоряжение командования Болгарии и Советского Союза по требованию каждой армии.

Генерал-полковник И. Ионица предложил в своем рапорте, чтобы шеф делегации, кто поедет в Москву-И. Ионица-подписал бы со стороны Румынского правительства государственные соглашения, предложенные Болгарии и Советскому Союзу властями Бухареста с целью исполнения в Румынии в марте 1970ого учений командования и штаба армии. Эти соглашения включали бы и протокол- приложение к основному документу, в которм румынская сторона хотела бы назвать число легковых

машин, грузовых, автобусов штаба, авто-радиостанций мощных и средней мощности, передвижные узлы передач, пистолеты, автоматы, карабины и боезапасы для этого оружия, что будет ввезено в Румынию оперативной советской группой и командованием Болгарии, участвующими в учениях. Также румынский министр Вооружённых Сил предложил затраты в 23000 лей для того, чтобы иностранным гостям были обеспечены все жизненно-необходимые условия на период учений в Румынии. В тоже время и И. Ионица отметил, что для переезда группы румынских генералов и офицеров в Болгарию и СССР в связи с продолжением учений после Румынии будут необходимы затраты 6504 лей на транспорт и 7743 лей валюте как командировочные.

Президент Консилиума Министров был согласен с предложениями И. Ионица. В свою очередь, члены постоянного Президиума Ц.К.К.П.Р. во главе с Н. Чаушеску проанализировали 2-го февраля 1970 г. предложение министра Вооружённых Сил и утвердили генерал-полковника И. Георге ответственным «вести переговоры и подписывать соглашение с правительствами СССР и Болгарии в связи с участием оперативной группы из штаба мотопехотной дивизии советской армии и штаба мотопехотной дивизии болгарской армии в учениях командных штабов и штабов армий на открытой территории со средствами связи, которые будут развернуты в Социалистической Республики Румыния в марте 1970 года”.

Не трудно представить потрясение произведенное претензиями румынской делегации Иона Георге. Практически, румыны поставили под сомнение способность существования коммунистического военно-политического блока Европы. Чтобы не создавать опасного прецедента, советские и болгарские представители категорически отвергли подписания правительственных соглашений, предложенных румынской стороной, а генерал-полковник И. Георге был вынужден возвратиться в Москву в начале марта 1970 года и снова обсуждать эту проблему с маршалом Якубовским и генералом армии Штеменко. По этому поводу Якубовский сказал: „не может быть и разговора о заключении соглашения между правительствами”. В рапорте после возвращения из Москвы доложил министру Вооруженных сил Н. Чаушеску следующее: *Маршал Якубовский и генерал армии Штеменко подтвердили, что мы, под любыми предложениями, не хотим, чтобы на нашей территории разворачивались учения с участием воинских частей других стран; если в 1969 году они поняли причины, по которым мы не хотим этих совместных учений, то теперь считают что преднамеренное требование выполнения подписания правительственного соглашения, для того рода учений-просто их аннулируют.*

Предложили, чтобы для соблюдения, по их мнению, действующего закона в Румынии, в место записи соглашения *данных об участии в учениях главных штабов СССР и Болгарии на территории нашей страны было бы указано на карте с замыслом учений или отдельном приложении замысла* так, как это

практикуется в отношениях с другими армиями стран Варшавского договора”.

Советские военные руководители утверждали, что их предложение было резонным с того момента, когда „учения не разварачивались с воинскими частями, поскольку в оперативной группе штаба дивизии участвуют 30-40 офицеров, а главный штаб больших воинских частей болгарской армии продвинется по территории Румынии только на 3-4 км”. В соответствии с предложенным решением, Москва считала достаточным, чтобы Шеф Главного штаба Румынии и Шеф Главного штаба объединенных сил подписали документы учений, а уже потом румынское правительство их одобрило бы согласно конституционным законам Румынии.

В беседах в Москве с военными лидерами объединения генералу И. Георге было поставлено в упрёк то, что румынская армия отказалось участвовать в учениях, которые будут проходить в Венгрии (июль 1970 год) и в Демократической республике Германии (сентябрь 1970 года).

Хотя был подвергнут психологическому давлению, Шеф главного штаба Вооружённых сил Румынии напомнил своим собеседникам, что „без подписания соглашения между правительствами не каких совместных учений на нашей территории не может быть... мы выполняем свои обязательства, которые взяли на себя, включая и те, что в плане совместных действий, а в некоторых случаях и те, что не предусмотрены планом”.

Позиция, выраженная генералом И. Георге в Москве, была снова подтверждена 10 марта 1970 года. Он направил в Москву телеграмму маршалу Якубовскому, в которой еще раз подтвердил что власти Румынии не изменили своего решения. Конечно, после этого совместные учения военных частей, которые должны были бы разварачиваться на территории Румынии весной - 1970 года, были аннулированы. За то имели места учения штабов фронта, руководимые генерал-полковником Стерияном Цырка (16-23 марта 1970 года Бухарест) и большие оперативно-стратегические демонстративные учения штабов Пехотных и Танковых Войск (25 июня-10 октября 1970 года на полигоне Чинку).

Возобновление сотрудничества румынской армии с другими армиями стран-членов Организации Варшавского договора в отношении совместных военных маневров произошли осенью 1970 года. Соответствующее решение исходило от постоянного Президиума ЦККПР, а посланником для этого решения был избран генерал И.Ионица, который объявил во время своего посещения Германии, что „Р.С.Р. будет участвовать в военных маневрах стран Варшавского договора, которые будут иметь место на территории демократической Германии, не с военными частями, а со штабами полков и дивизий, оснащенных средствами соответственной связи”. Кризисная ситуация, созданная властями

Бухареста в рамках объединения весной 1970 года, была возобновлена осенью того же года участием румынских военных в совместных маневрах Организации Варшавского договора с условием запрещения транзита, остановок или временного размещения иностранных войск на территории Румынии.

На следующий год развернулась в Северной Мангалии (Курорт Нептун) военная игра по картам фронтов в два этапа, руководимая генерал-полковником И. Ионица, министром вооружённых сил (22-27 марта 1971 год). В ней участвовали по одной румынской группе от штаба фронта, штаба армии, штаба противовоздушной обороны и Военного флота; оперативная советская группа штаба армии и такая же болгарская группа. По этому случаю румынские власти уже не требовали предварительного заключения соглашений с Болгарией и СССР, которыми было бы регламентировано участие иностранных воинских частей в плановых маневрах штабов объединённых сил, на территории Румынии.

Двумя месяцами позже группа румынских генералов и офицеров прибыла в Софию на один день (19 мая 1971 года) с целью установить условия участия одной румынской моторизованной дивизии уменьшенной численности в плановых военных учениях О.В.Д., руководимых болгарским министром обороны, генералом армии Добри Джурев. По этому случаю глава румынской делегации вспомнил о заключении правительственного договора с Болгарией, по которому было регламентировано вхождение воинских частей Румынии на территорию Болгарии для выполнения учений. Болгарский министр передал через генерал-полковника Радонова, заместителя командующего главным штабом следующий ответ: „Учения предусмотрены планом главного штаба ОВД (на 1971 год), согласованы с министерствами Вооружённых сил и одобрены правительствами, румынская сторона также была согласна. Подчеркнул, что такой план главного штаба О.В.Д., как высшего органа, является законом для них и они будут стараться выполнить его как можно лучше”. В тоже время Радонов заявил, что законы его страны не предусматривают заключения такого соглашения, какого хочет румынская делегация, а совместные действия разрешаются на консультативном политическом комитете и одобряются правительствами, так что министерство обороны не может предложить правительству подписать такое соглашение. Если румынские законы требуют такого подписания соглашения, то это является внутренним делом, в которое они не вмешиваются. Если румыны хотят, они могут предоставить этот вопрос решению Великого Национального собрания РСР, чтобы получить разрешение на участие в учениях в Болгарии и могут прибывать с любыми воинскими составами, даже с армией без каких либо соглашений.

Члены постоянного президиума ЦКРКП, проанализировав

проблему 24 мая 1971 года, разрешили румынскому штабу дивизии участвовать в учениях в Болгарии.

В течение 1971 года имели место боевые стрельбы ракетных воинских частей, противовоздушных частей и летчиков истребительной авиации Румынии на полигонах СССР; операции по разведке аэродромов в Венгрии, СССР и Болгарии. Все эти операции были повторены в последующие годы румынскими военными.

Военные отношения между Румынией и СССР начали налаживаться после событий „марта 1970 г.” но всё же не достигли уровня сотрудничества 1961-1967 годов из-за твердой позиции румынской стороны в отношении заключения международного соглашения по регламентации транзита, остановок и временного расположения иностранных военных частей на территории Румынии. Во время встречи (Бухарест 18 февраля 1971-ого года), обсуждая планы на период 1971-1975 года, генерал Штеменко на те же предложения румынской стороны выразил категорический отказ, заявив: что „между протоколом и договором нет никакой связи, связь, которую делаете вы (румыны) искусственная, призванная создать давление и, таким образом, подписать это соглашение,... мая функция не позволяет мне представлять советскую сторону в разрешении этой проблемы, в этом двустороннем подписании, я был бы только третьей стороной”. В тоже время он заявил, что протоколы уже подписаны без проблем с представителями Г.Д.Р., Чехословакии, СССР и Болгарии, а с поляками и венграми будут подписаны соответственно- 24-ого февраля 1971 года и 1 марта 1971 года.

Так как генерал-полковник И. Георге сохранял свою позицию, протокол по включению некоторых румынских воинских частей в состав Объединенной армии ОТВ не был подписан 18 февраля 1971 года, а постоянный президент ЦККПР, уполномочил генерала И.Ионица возобновить переговоры 1-ого марта 1971 года с Иваном Якубовским и с болгарским генералом Добри Ждуровым в рамках встречи комитета министров В.С. Государств участников Варшавского Договора (Будапешт 24 марта 1971). В мандате генерала И.Ионица было указано, что до подписания протокола должно быть подписано государственное соглашение. Но это только временно задержало планы представителей главного штаба ОСВД. Чтобы не ухудшать еще больше отношения Румынии с Организацией Варшавского Договора, Н. Чаушеску, в конце концов, согласился чтобы генерал Ионица подписал протокол в срок указанный штабом ОСВД.

Двумя годами позже румынский лидер снова выразил оппозицию. 25 августа 1973 года Н. Чаушеску заявил: „скажем им, что мы заняты : сделаем больше операций на карте. И вообще, будем делать эти манёвры только на карте, так как если будем их осуществлять с воинскими частями, то только штабные резервы (например, части связи) составят бригаду. В

общем, посмотрим еще раз на все эти действия. Конечно, не откажем категорически, но скажем в дружеской форме, как бы мы хотели”.

Отношение Н. Чаушеску и ему подчинённых генералов можно проанализировать по двум документам из архива Ц.К.К.П.Р. Так, в рамках заседания Консилиума Обороны от 13 октября 1972 г. Был обсуждён, среди прочего, и вопрос „о содержании совместного плана действий О.С.В.Д. Для Румынии на 1973 год”. По этому случаю было утверждено согласие на развертывание на территории Румынии в период 12-21 февраля 1973 года, военных игр на карте на тему: „развертывание группировок воинских частей на театре военных действий с одновременным отпором вражеской агрессии. Проведение наступательных операций по фронту и боевых действий морских и противовоздушных сил государств-участников В.Д”. На учения были задействованы оперативные группы штаба фронта, противовоздушная оборона местности и военные морские части румынской армии, советской и болгарской, в общей сложности 400 генералов, офицеров, среди которых только 100 были румыны.

Впервые со дня создания О.С.В.Д. штаб О.В.С. предложил, чтобы румынский фронт действовал в направлении Турции с захватом пролива Дарданеллы; до этого румынская армия действовала только в направлении северной Италии (до 1966 года) и Греции (с 1966 года).

Военными играми должен был руководить Маршал Якубовский в качестве Верховного командующего группой фронтов на юго-западном театре военных действий. Также было предусмотрено, что в руководстве учениями были бы только по одному румынскому и болгарскому заместителю без сопровождения рабочей группы, а арбитраж должны были проводить советские генералы и офицеры.

В рапорте № М 00298 от 20 января 1973 года генерал армии И.Ионица предложил Н.Чаушеску согласиться с замыслом в целом и с развертыванием учений в Мангалии (Курорт Нептун), где условия для работы и размещения были лучше, в период с 12-21 февраля 1973 года. В тоже время он предложил не соглашаться с тем, чтобы военными учениями руководил Маршал Иван Якубовский, потому что это означало бы признать исключительное право Верховного Командующего ОВС, не предусмотренное в уставе ОВС и Единого Штаба. Таким образом, был бы создан прецедент удаления из-под командования верховным Национальным штабом воинских румынских частей, предназначенных в состав ОВС. Эта идея не согласуется с законом об организации Национальной Обороны С.Р.Р., который предусматривает, что консилиум обороны „во время войны руководит непосредственно боевыми операциями и всем гражданским и материальным потенциалом страны”. Также, это не соответствует предписаниям протокола о развертывании боевых действий румынских воинских гостей, где записано: „большие

соединения, соединения и части румынской армии, предназначенные в состав ОВС, должны действовать как большие оперативные соединения (фронт-армия) самостоятельно и их руководство осуществляет верховный, национальный штаб СРР”.

Второе предложение министра национальной обороны не было одобрено на заседании 22 января 1973-его года. Н. Чаушеску согласился, чтобы маршал Якубовский руководил учениями в качестве Верховного главнокомандующего группы фронтов.

Генерал армии Ионица еще предложил, чтобы арбитраж и руководство оперативными группами проводилось бы генералами и офицерами министерства Национальной обороны Румынии под руководством генерал-полковника Николеску Марина, кто был бы и заместителем руководителя играми с румынской стороны. Тогда же румынский министр предложил утверждение компромиссной формулировки „в том смысле, чтобы в документах военных игр было бы показано, что переход воинских частей (советских по территории Румынии и румынских по территории Болгарии) проводился бы согласно взаимопониманию между компетентными органами Румынии-СССР и Румынии- Болгарии”.

С одной стороны, генерал Ионица хорошо знал позицию Главного штаба ОСВД о непринятии предложения о заключении межгосударственного соглашения, которое регламентировала бы юридически транзит иностранных войск по территории Румынии. С другой стороны, его выражение: „военные игры развертываются только на картах, а прохождение советских воинских частей по территории Румынии и наших по территории Болгарии- вообще фиктивно”- доказывает, что генерал Ионица желал бы, чтобы военные игры состоялись. Поэтому и пришли к компромиссному согласию только о взаимопонимании между государствами, а не о межгосударственном соглашении, как хотели власти Румынии.

Учения „СОЮЗ-73” показали, что советские военные лидеры были заняты быстрым захватом проливов Босфор и Дарданелла в случае войны НАТО-ОВД. Также можно заметить расположение румынской армии между двумя советскими армиями во время военных совместных маневров, что объяснимо, если принять во внимание проблемы, созданные румынскими властями в Москве, после событий в августе 1968 года в Чехословакии. Конечно, военные игры „СОЮЗ-73” были фиктивными, но Москва хотела этими играми приготовить как можно лучше военные силы и как-то дисциплинировать румын. Случайно или нет, но игры были озаглавлены „СОЮЗ”-объединение (единение). Единство интересов, которое не имел право игнорировать Н. Чаушеску и его сотрудники. Они знали, что нельзя было больше держать под напряжение румыно-советские отношения, тем более, что СССР был лидером Организации

Варшавского Договора.

Через 2 года после военных игр „СОЮЗ-73” в северной Мангалии имели место новые военные учения на карте, по фронту в два эшалона. Кодовое название „НЕПТУН-75”. Данные учения развернулись в период с 7-21 апреля 1975 года и проходили под командованием министра Национальной Обороны И. Ионица. Тема учений „Организация и выполнение передислокации частей фронта (армии) на большие расстояния”.

Годом позже генерал армии И.Ионица информировал Н.Чаушеску, что на территории Болгарии развертываются совместные учения советско-болгарских частей (24-27 мая 1976 г.). Тогда министр Национальной Обороны уточнил: „Это в первые, когда учения такого масштаба (3 вооруженные армии и штаб военного флота) разворачивают свои действия на севере от Балканских гор.

Воинские части СССР, боевая техника и все другие материалы были транспортированы по морю в период 15-21 мая 1976 года.

Учения были начаты без предварительного объявления, а для докомплектования численности была использована часть резерва.

Интенсивная радиосвязь была зафиксирована в районе Плевны, еще раз подтвердив этим нахождение 4-ой армии Болгарии в момент образования” (Детали смотри на карте-приложении).

Почти через год после совместных болгаро-советских учений, в северной Мангалии развернулись военные учения „Галлатис-77” (14-19 февраля 1977), а штаб ОВС уже запланировал на 1978 год два крупных совместных учения на юго-западном театре военных действий, где участвовали и румынские военные соединения. 1-ое учение получило кодовое название „СОЮЗ-78” и проходило с 10-21 марта 1978 года в северной Мангалии, а 2-ое-осенью того же года на территории Болгарии.

Генерал-полковник И. Коман, министр Национальной Обороны постановил, что в учениях, которые будут развернуты в Румынии весной 1978 года на карте, с обеспечением полевой связи, будет участвовать штаб 3-ей армии, расположенный в Клуж-Напоке. Тема учений: „Размещение и развертывание военных соединений вооружённых сил стран-союзниц одновременно с уничтожением вражеской агрессии и переход в нападение на юго-западном направлении”. На протяжении всего периода учений Маршал Виктор Куликов, верховный главнокомандующий Объединенных военных сил, был ассистирован министром Обороны Румынии и румынскими, советскими и болгарскими офицерами и генералами.

Согласно советской концепции в связи с возможной войной НАТО-ОВД, сценарий учений „СОЮЗ-78” предусматривал агрессивное развязывание войны войсками НАТО (греческие воинские части, поддержанные 6-ым американским флотом Средиземного моря) с

оккупацией Болгарии и попытками форсирования Дуная”. В то же время считалось, что Югославия будет соблюдать нейтралитет по отношению к конфликту между этими двумя военными блоками.

Крупные соединения ОВД, организованные в первый и второй южные фронты, имели задачу остановить нападение врага на правом берегу Дуная. Затем, после выполнения маневров по замещению некоторых частей и перегруппировки в новые боевые соединения, советские, болгарские и румынские части должны были перейти в контрнаступление для „освобождения болгарской территории, занятой врагом, и преследования сил НАТО в оступлении для завоевания новой стратегической линии в Пелопонез”.

Руководитель операции довел до сведения участников, что не предусмотрено использование оружия массового уничтожения в рамках симулированных действий, а только возможность риска перехода к использованию оружия обоими лагерями. Согласно сценарию войска НАТО имели в распоряжении американские атомные тактические ракеты „Honest John”, идентичные советским ракетам 9K14, находящимся в арсенале ОВД.

Задачи третьей армии были многочисленны. Она действовала в рамках 2-ого южного фронта и должна была форсировать реку, прорвать укрепленную линию фронта, развить нападение совместно с болгарской армией и захватить район в стратегической глубине вражеской защиты.

Сходство учений „СОЮЗ-78” и „СОЮЗ-73” явное: существование 2-ого румынского южного фронта, боевые действия против врага, который атакует неожиданно и который может применить оружие массового уничтожения, успех выполненной операции ОВД против НАТО-освобождение Болгарии и перевод боевых действий на территорию врага. Основное отличие состоит в главном направлении действий Румынской армии на юго-западном театре военных действий: оперативное направление-турецкое 1973 год и оперативное направление-греческое 1978 год с установлением стратегического выравнивания фронта для защиты перешейка Пелопонес.

Идеи учений „СОЮЗ-78” были в общих чертах сохранены и в учениях в Болгарии в 1978 году осенью. Операции, в которых были задействованы воинские части стран содружества, имели и греческое, и турецкое направления, румынская армия участвовала только в играх по карте. Согласно плану Главного Штаба ОВС. Советские части впервые имели два собственных фронта на юго-западном театре военных действий. Один из фронтов формировался во втором стратегическом эшелоне, сосредоточившись в „Трансильвании, Молдове и Мунтении, откуда должен был быть введен в бой в стратегической глубине”.

Этот план не удовлетворил военных руководителей Румынии. Они не были согласны с тем, что военные игры частично проходят на

территории Румынии, как было летом 1968 года и что армии СССР, Польше, Демократической Германии, Венгрии и Болгарии будут на территории Румынии. Это было еще до нападения на Чехословакию. Поэтому Румынское военное командование поехало в Москву на беседы с Советским Командованием о том, чтобы снять фронт, сформированный Киевским Военным Округом из проекта учений. Следствие переговоров было то, что Москва приняла решение о снятии этого фронта и об изменении плана учений, а так же об изменении линии фронта, переведя силы фронта на юг от Дуная.

В итоге румынские власти, начиная с августа 1968 года прекратили выставлять на показ свою оппозицию в ОВД с тем, чтобы занять в международном плане позицию, которая позволила бы им получить доступ к кредитам и высоким технологиям западной Европы и Северной Америки. Неопубликованные документы, найденные недавно в Центральном Национальном Историческом Архиве, доказывают тот факт, что власти в Бухаресте разрешили советским военным частям пересечь транзитом Румынию, после событий в Чехословакии с целью участия их в военных учениях на территории Болгарии. В тоже время можно констатировать факт, что напряжение между Москвой и Бухарестом не было настолько сильным, чтобы прекратить повторяющиеся полеты военных советских самолетов над территорией Румынии в 1972- 1974 годах (2-4 пролёта в месяц). Эти полеты, с разрешения Бухареста, проводились с целью «постоянной разведки с воздуха радиотехнических средств, соседних с социалистическими, капиталистических стран». Эти совершенно секретные действия ставят под вопрос понятие термин «Маверик», созданный пропагандистами Коммунистического режима Румынии, потому что Н. Чаушеску был согласен с тем, чтобы военные воздушные аппараты принадлежащие другому государству, постоянно нарушали румынское воздушное пространство с целью развертывания действия электронного шпионажа против других стран. По нашему мнению, утверждение, что румынские власти начиная с 1968 года, запретили полёты военных иностранных самолётов над своей страной могут быть опровергнуты этими документами, находящимися в бывших архивах ЦККПР.

Надеемся, что историки, может быть, узнают вскоре, почему население Румынии получало фальшивые информации столько лет. Разве был случайным тот факт, что осуществляли это отравление как раз те, кто в то время всё об этом знал и разрешил транзит советских войск через Румынию и нарушение воздушного пространства военными иностранными самолетами и потом, после падения коммунистического режима в Румынии, потеряв привелегии номенклатуры КПР. Не признали факты, которые они совершали сознательно. Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо углублённое изучение документов бывшего архива

ЦККПР. и подкрепление их с другой информацией из мемориальных источников и от Службы истории Армии.

Совместные военные учения, которые развертывались в Румынии, начиная с 1973 года имели ряд общих элементов с учениями „СОЮЗ-73”. Во-первых в основном учения имели место на карте без разрешения транзита, остановок или временного расположения иностранных военных на территории Румынии, вопреки постоянным протестам советских маршалов и генералов.

Во-вторых был сохранён „румынский фронт”, созданный для военных обстановок, под командованием командующего штабов пехотных войск и танковых войск, которой подчинялся Н.Чаушеску. Такие меры создали возможность утверждать, что все воинские части и штабы Румынии, находящиеся в составе ОВС, подчинялись национальным приказам как в мирное время, так и во время войны. Трудно поверить, что в действительности Москва согласилась бы нарушить элементарный военный принцип единого приказа и таким образом, поставило бы под удар крупные соединения ОВД, бывшие на юго-западном военном театре действий только для того, чтобы удовлетворить тщеславие Н.Чаушеску. ОВД целиком было творением лидеров СССР, поэтому, естественно, военное руководство исходило из Кремля, без учета идей и интересов румын.

В-третьих, начиная с 1966 года, совместные военные учения, в которых были задействованы вооружённые силы Румынии, были задуманы и развертывались на юго-западном театре военных действий и, как правило на „оперативное греческое направление”, и имели целью „формирование практических навыков, необходимых для организации планирования и командования руководства операцией в эшелоне Дивизия-Армия”. Обычно штаб ОВС устанавливал, чтобы румынские войска развертывали в начале каждой весны совместные оперотивно-стратегические учения только по картам.

Место этих плановых учений было указано Министром Обороны Румынии с согласия Н.Чаушеску на побережье Чёрного моря, в северной Мангалии (Нептун). Таким образом, избегали, чтобы генералы и офицеры военных иностранных штабов хотя бы на несколько дней останавливались в Бухаресте, предвидя возможным государственный переворот против Н.Чаушеску.

Существует и другое доказательство решения о выборе места „Нептун” для развертывания совместных учений по карте. Например, был подержан факт, что эта стратегическая операция большой сложности содержала и меры, предусматривающие оборону побережья Чёрного моря и устья Дуная. Хотя эти учения развертывались по картам и в залах, участники имели возможность узнать, непосредственно часть территории по замыслам учений, а также и местных людей.

Считаем, что такой анализ теряет из вида именно общий замысел совместных плановых учений Штаба ОВС для Румынии (с 1966 года): развёртывание военных учений на юг от Дуная, с частями трёх фронтов, направленных на продвижение по территории Болгарии в оперативном направлении -Греция или Турция. Румынское побережье и устье Дуная не находились не разу на линии фронта, потому что советское командование учениями использовало улучшенный вариант „доктрины Соколовский”, тогда как главная цель юго-западного театра военных действий было завоевание проливов Босфор и Дарданелла и создание линии фронта для защиты ОВС на перешеек Пелопонес . Изучение добруджского оперативного театра или знакомство с местными жителями Добруджи не засвидетельствовано в главном замысле военных учений ОВС совместно с румынскими войскими частями на юго-западном театре военных действий.

ÎNCERCĂRI PENTRU ÎNȚELEGEREA UNUI SPAȚIU NEÎMPĂRȚIT LA DOI...

LA MARGINI ȘI SFÂRȘIT DE IMPERIU: TRATATUL ROMÂNNO-SOVIETIC DIN 5 APRILIE 1991 ȘI CONSECINȚELE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA

Florin ANGHEL*

Tratatul de colaborare, bună vecinătate și amicitie între România și U.R.S.S., semnat la Moscova, la 5 aprilie 1991, de către președinții Ion Iliescu și Mihail Gorbaciov, înlocuia vechiul tratat, încheiat în 1970 și valabil până în 1995.

Conform noului document, România și U.R.S.S. se considerau, în relațiile lor reciproce, precum și în ansamblul comunității internaționale, în orice situație, drept *state prietene* (art.1). Erau reafirmate ***inviolabilitatea frontierelor și integritatea teritorială*** (art.3), semnatarele obligându-se ***să nu participe la nicio alianță îndreptată una împotriva celeilalte, să nu permită ca teritoriul lor să fie folosit de către un stat terț în scopul comiterii unei agresiuni împotriva celeilalte părți, să nu pună la dispoziția unei terțe țări căile și mijloacele de comunicație și să nu sprijine în niciun fel un asemenea stat care ar fi intrat într-un conflict armat cu cealaltă parte contractantă*** (art. 4). În plus, potrivit articolului 20, cele două părți se obligau să stimuleze, prin toate mijloacele, în conformitate cu legislația internă a fiecărei țări, participarea la realizarea Tratatului republicilor U.R.S.S., a regiunilor și a altor structuri administrative din ambele țări, a instituțiilor și organizațiilor lor.

Articolul 20 a fost invocat de către factorii decizionali români pentru a demonstra existența unei baze legale pentru relațiile directe cu R.S.S. Moldova (inclusiv pentru înființarea de consulate generale la Chișinău și Iași). Trebuie subliniat, totuși, că textul articolului incriminat nu făcea referință la legislația chișinăuiană, ci doar la legile sovietice și române. Liderii mișcării naționale românești dintre Prut și Nistru considerau, pe bună dreptate, că „*acest articol este susceptibil de a fi invocat de către Moscova pentru a restrânge raporturile României cu*

* Conf.univ.dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

*Republica Moldova la cadrul strâmt al tratatului*¹. Încheiat în aceeași lună, Tratatul dintre Germania și U.R.S.S. stipula, în plus, dreptul etnicilor germani din Uniunea Sovietică de a-și dezvolta identitatea națională, limba și cultura.

La nivelul înaltei decizii politice românești, președintele Ion Iliescu a respins afirmațiile *mass-media* potrivit cărora Tratatul ar contraveni intereselor României și R.S.S. Moldova. Iliescu considera viitorul R.S.S. Moldova drept „o problemă a istoriei, a vieții” (deși, la 27 august 1991, va recunoaște, între primii, independența structurilor de stat de la Chișinău) și susținea „*rezolvarea pe cale pașnică a tuturor problemelor în contextul respectării egalității suverane, dreptului popoarelor de a dispune liber de soarta lor*”². În cadrul unei conferințe de presă desfășurate la Moscova, președintele Iliescu a ținut să sublinieze că Tratatul semnat ținea cont de procesele de afirmare a suveranității republicilor sovietice: „*Ținem seama de realitățile obiective, dar nu putem ignora nici sentimentele. Între statele vecine trebuie să existe relații de bună vecinătate, relații clare, corecte, de încredere reciprocă și colaborare*”³. Drept compensații pentru încheierea documentului, autoritățile române au cerut lui Mihail Gorbaciov să soluționeze două probleme litigioase istorice: retrocedarea către România a tezaurului evacuat în Rusia în 1916-1917⁴ și a insulei Șerpilor, cedată în 1948. Liderul sovietic a promis, evaziv, că se va informa asupra esenței celor două chestiuni pentru a se reveni ulterior asupra lor⁵.

Revenit la București, președintele Iliescu a avut o întrevedere cu ministrul de Externe chișinăuian, Nicolae Țâu, pentru a înștiința administrația moldovenească despre conținutul discuțiilor și al documentului de la Moscova. Soluția oferită de București era „*un organism permanent care să urmărească sistematic desfășurarea activităților atât pe linie economică, cât și pe linie științifică, culturală, politică, pe linia relațiilor umane*”⁶. La rândul său, președintele R.S.S. Moldova, Mircea Snegur, declara că, în virtutea unor relații specifice între Chișinău și București, raporturile directe cu statul român ar fi fost stabilite chiar și în lipsa clauzei referitoare la legăturile României cu republicile unionale⁷. În orice caz, textul documentului nu își propunea niciun fel de complicații juridice, determinate de situația condamnării internaționale a Protocolului adițional secret al Pactului comunisto-nazist dintre Germania și U.R.S.S., din 23 august 1939. Una dintre republicile

¹ Vladimir Socor, *Tratatul de prietenie româno-sovietic și implicațiile sale regionale*, în „Țara”, Chișinău, nr. 19 (37), 14 mai 1991.

² Gheorghe Cojocaru, *Tratatul sovieto-român din 5 aprilie 1991*, în „Cugetul”, Chișinău, nr. 3-4, (11-12), 2001, p.19.

³ „Moldova Suverană”, Chișinău, nr. 81 (17 690), 11 aprilie 1991.

⁴ O sinteză a problemei la Viorica Moisuc, *Romania Treasure Evacuated to Moscow in 1916 and Confiscated by the Soviets*, Timișoara, 2001.

⁵ „Moldova Suverană”, 11 aprilie 1991. Un martor diplomatic, reprezentant al Ambasadei României, nu amintește în niciun fel despre discuțiile Iliescu - Gorbaciov din aprilie 1991. Vezi Vasile Buga, *Apusul unui imperiu. U.R.S.S. în epoca Gorbaciov, 1985- 1991*, București, 2007.

⁶ „Moldova Suverană”, nr. 83 (17 692), 13 aprilie 1991.

⁷ *Ibidem*, nr.107 (17 716), 22 mai 1991.

baltice, de pildă, Estonia, desemnase juridic, în 1990 deja, că după 1940 avusese loc o ocupație străină și, drept urmare, toți locuitorii așezați pe teritoriul ei după această dată erau *non-cetățeni*⁸.

Mai mult, conducerea de la Kremlin stabilise, cu doi ani înainte deja, la ședința Biroului Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, din 6 octombrie 1988, necesitatea „conferirii unei noi calități socialismului”, deoarece „*aceia care nu vor cu tot dinadinsul să răspundă la sfidările timpului își bagă boala mai adânc și complică mult evoluția ei în viitor*”⁹.

La întâlnirea restrânsă Gorbaciov - Iliescu, următoare semnării Tratatului, liderul sovietic nu a putut să nu remarce faptul că documentul „*este primul tratat încheiat cu o țară din Europa de Est după schimbările care au avut loc acolo*”¹⁰; omologul român l-a asigurat, la fel, de faptul că „*tratatul a ieșit consistent și de o mare rezonanță internațională. El reflectă dorința comună de a pune relațiile sovieto-române pe baze noi, ține seama de schimbările care au avut loc atât în aceste relații, cât și pe continentul european și în lumea întreagă. Cred că acest document va fi important din punctul de vedere al relațiilor internaționale*”¹¹. La observația lui Gorbaciov, potrivit căreia „*Occidentul vrea să ne pună pe butuci și pe noi, și pe voi, pentru ca după aceea să ne cumpere totul pe nimic*”¹², președintele României a răspuns, prompt, că „*forțele dușmănoase interne și externe cooperează. În aceste condiții, tratatul pe care îl încheiem astăzi are pentru noi o importanță foarte mare. El demonstrează încrederea reciprocă existentă între țările noastre*”¹³. Totodată, după ce îl asigura pe liderul de la Kremlin de faptul că în Moldova existau „*forțe realiste*”, Iliescu cerea direct Moscovei: „*să sprijiniți mai mult pe Mircea Snegur. El gândește în mod realist*”. Gorbaciov, obsedat de menținerea, pe orice cale, a unității Uniunii Sovietice, se dovedea extrem de preocupat, mai degrabă, de „*a nu se permite scindarea republicii*”, arătând că „*viața din Moldova trebuie să reintre într-un făgaș normal și, apoi, vom face totul pentru dezvoltarea legăturilor normale dintre România și Moldova pe bazele puse de noul tratat*”¹⁴. Președintele României, preocupat de instituirea unor relații amicale cu Kremlinul, indiferent de consecințele juridice internaționale ale Tratatului, a mai menționat, în cursul aceleiași întrevederi restrânse, că „*este firesc că la noi se manifestă un interes deosebit pentru republicile vecine, Moldova și Ucraina. Aici există chestiuni delicate. Le abordăm în mod rațional, echilibrat, ținând cont pe deplin atât de realitățile relațiilor noastre bilaterale, cât și de situația*

⁸ Silviu Miloiu, Elena Dragomir, *The Building Up Of A New Identity For The Estonian State Following The Collapse Of The Soviet Union*, în Ion Stanciu, Iulian Oncescu (coord.), „Romania and Spain. The National Identity and Building of National States (XV- XX Centuries)”, Târgoviște, 2008, p. 196.

⁹ *Moscova voia eliberarea sub control. De la ședința Biroului Politic, 6.10.1988*, în „Ziua”, nr. 3174, 17 noiembrie 2004.

¹⁰ Stenograma discuției Mihail Gorbaciov - Ion Iliescu, Moscova, 5 aprilie 1991, în „Ziua”, 17 noiembrie 2004.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

internațională. Vrem să fim realiști, să avem o atitudine corectă și să nu vă creăm probleme. Dimpotrivă, este important ca forțele extremiste de dreapta, atât din țara dumneavoastră, cât și de la noi să fie, ca să zic așa, dezarmate, să procedăm cu abilitate, consultându-ne reciproc”¹⁵.

Ioan Chiper a publicat un document, provenit din interiorul Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, elaborat în februarie 1991, cu privire la evoluția relațiilor dintre România și R.S.S. Moldova, în pregătirea vizitei la Moscova a lui Ion Iliescu¹⁶. Potrivit lui, după *Decretul cu privire la măsurile de normalizare a situației din R.S.S. Moldova*, semnat de Mihail Gorbaciov la 22 decembrie 1990, și după *Declarația* din 28 decembrie 1990 a Ministerului de Externe al României (în textul căreia Basarabia și nordul Bucovinei sunt apreciate drept „străvechi teritorii românești”)¹⁷, Secretariatul C.C. al P.C.U.S. îi cerea liderului de la Kremlin să evite orice fel de concesii în aceste chestiuni în discuțiile și întâlnirile cu liderii de la București. „Conducătorii români - susține textul în cauză - schimbă în mod fățiș abordarea problemei moldovenești. (...) Nu este exclus ca printre motivele amânării termenelor vizitei lui Ion Iliescu la Moscova, un anumit rol să fi jucat, de asemenea, lipsa dorinței părții române de a înscrie în noul tratat, în pregătire, între țările noastre, obligații referitoare la problema teritoriale și drepturile minorităților.(...) Pas cu pas se pregătește baza juridico-statală a unirii: reorganizarea administrativ - teritorială a Moldovei după modelul românesc cu lichidarea organelor Puterii sovietice, proiecte de legi cu privire la acordarea reciprocă a dublei cetățenii pentru locuitorii R.S.S. Moldova și ai României.(...) Actualii conducători români au mers deja cu mult mai departe decât își permitea Nicolae Ceaușescu.(...) Deoarece problema moldovenească se află de fapt, pe ordinea de zi a relațiilor sovieto-române, este timpul să fie definită mai precis poziția noastră și să fie adusă la cunoștința părții române”¹⁸. Se poate explica, în acest mod, poziția intransigentă, fără niciun echivoc, a lui Mihail Gorbaciov, la toate încercările lui Ion Iliescu de a contura o poziție comună față de puterea politică de la Chișinău și viitorul Moldovei, în perioada 1990-1991.

Tratatul româno-sovietic a avut un impact devastator asupra imaginii României, a liderilor ei politici, în capitalele europene și în rândul opiniei publice de pe ambele maluri ale Prutului. La începutul anului 1991, România era deja ultima dintre țările Pactului de la Varșovia¹⁹ care se alătura cererii privind dizolvarea acestei organizații militare, nefiind încă de acord cu extinderea funcțiilor de securitate ale N.A.T.O. în Europa Central-Răsăriteană. Primul

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Ioan Chiper, *Relațiile dintre București și Chișinău sub supravegherea Moscovei: un document secret din februarie 1991*, în Alexandru Zub, Venera Achim, Nagy Pienaru editori, „Națiunea română - idealuri și realități istorice”, București, 2006, p. 563-565.

¹⁷ *Ibidem*, p.563.

¹⁸ *Ibidem*, p. 564-565.

¹⁹ O bună sinteză a relațiilor dintre România și Tratatul de la Varșovia, la Corneliu Filip, *Tratatul de la Varșovia. Organizație politico- militară sub egida Moscovei*, Târgoviște, 2006.

ministru ungar, Jozsef Antall, nu își reținea „dezamăgirea” pentru faptul că Bucureștii au creat un precedent în relațiile cu Moscova. La fel, în Polonia, oficiosul „Rzeczpospolita” considera, la 10 aprilie 1991, că politica externă românească reprezenta, de acum, o diplomație care „limitează suveranitatea națională în domeniul hotărârilor de politică externă și de apărare ale statelor central europene și prejudiciază aderarea acestora la Piața Comună”²⁰. „De altfel - comenta și Adam Michnik în „Gazeta Wyborcza” din 7 aprilie 1991 - când au luptat românii pentru teritoriile cotate de către sovietici? N-au avut, din 1945, niciodată curajul de a spune ceva deschis despre această problemă, deși au făcut în permanență paradă de independența lor față de Moscova”²¹.

La Chișinău, reacțiile opiniei publice și ale forțelor politice naționale au fost extrem de viguroase. După o analiză a textului Tratatului româno-sovietic, Frontul Popular din Moldova a constatat o serie de curențe, inclusiv de natură juridică, strecurate în conținutul documentului, în special prin lipsa oricăror aprecieri, inclusiv de ordin general, referitoare la Protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop- Molotov și la notele ultimative ale guvernului sovietic din 26-28 iunie 1940, potrivit cărora U.R.S.S. a ocupat Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța. La 24 aprilie 1991, la Chișinău, membrii și simpatizanții Frontului Popular au dat publicității o *Declarație* privind Tratatul româno-sovietic, în care acesta era apreciat drept inoportun, considerat un act provocator la adresa luptei pentru independență a Moldovei. În plus, *Declarația* adoptată aprecia fără echivoc faptul că România „a reconfirmat relațiile de vasalitate față de U.R.S.S.”²².

Oficiosul unionist „Țara” se dezlănțuia și el față de factorii de decizie de la București: „când speram ca România va abandona condiția de stat-satelit al imperiului sovietic, iar Republica Moldova va depune eforturi pentru a-și obține independența, Moscova ne întinde o nouă cursă: României - un tratat de vasalitate, iar Republicii Moldova - un tratat unional, ambele urmărind același scop: menținerea României în sfera de influență a Kremlinului, iar a teritoriilor românești ocupate- sub jurisdicția imperiului sovietic”²³.

Cu toate acestea, evoluțiile politice și social-economice ulterioare au dovedit incapacitatea cronică a celor două spații de a construi un proiect comun și unitar: spre deosebire de statele baltice, unde majoritatea populației se considera ocupată de către U.R.S.S., locuitorii Moldovei sovietice nici nu râvneau spre independență și nici nu doreau, în proporție majoritară, unirea cu România. Aceasta în ciuda percepțiilor Kremlinului potrivit cărora clasa politică de la Chișinău ar fi promovat o politică agresivă de apropiere de București: o marjă de apărare pentru Moscova a fost pregătirea și întreținerea conflictului militar din Transnistria (primăvara-vara anului 1992) prin care a devenit cât se

²⁰ „Rzeczpospolita”, Warszawa, nr. 78, 10. 04. 1991.

²¹ „Gazeta Wyborcza”, Warszawa, nr. 1394, 7. 04. 1991.

²² „Sfatul Țării”, Chișinău, nr. 62 (842), 30 aprilie 1991.

²³ Gheorghe Cojocaru, *op. cit.*, p.21.

poate de concludent faptul că Moldova independentă a fost și este nimic altceva decât „un proiect politic neîmplinit”²⁴.

De partea cealaltă a baricadei politice, Partidul Comunist din Moldova a salutat călduros semnarea Tratatului româno-sovietic. Astfel, secretarul C.C. al P.C.M., Ion Guțu, aprecia că documentul încheiat de către președinții Iliescu și Gorbaciov elimina odiosul scenariu al unirii²⁵. A. Lazarev, propagandist oficial al regimului de la Chișinău, a construit chiar o „axiomă” de politică externă moldovenească, rămasă în vigoare și pe parcursul primului deceniu al secolului XXI. Moldova ar fi avut rădăcini etnice comune și limbi înrudite. A Lazarev, folosindu-se de gestul politic al președintelui Iliescu, se străduia să dovedească evoluția de sine stătătoare a etnosurilor de pe cele două maluri ale Prutului, fiind lipsite de relevanță, în opinia lui, eforturile de a unifica cele două entități statale. Concluzia acestei axiome, preluate de către Ministerul de Externe de la Chișinău, era următoarea: „în spiritul Tratatului recent semnat, cunoașterea și respectarea acestor axiome de politică externă ne-ar fi de un real folos pentru toți”²⁶.

Primul ministru de la Chișinău, Mircea Druc, a solicitat oficial României să amâne ratificarea Tratatului, deoarece „procesul dezagregării imperiului sovietic se desfășoară cu repeziune”. Această inițiativă a fost înaintată, însă, nu președintelui Ion Iliescu, ci primului ministru Petre Roman, în timpul întrevederii din luna mai 1991, de la Stânca-Costești, pe malul Prutului²⁷. Răspunsul românesc, lipsit de echivoc, a fost transmis - în mod demonstrativ - prin intermediul ambasadorului de la Moscova, Vasile Șandru, în luna iulie. Diplomatul român, într-o conferință de presă ținută în capitala U.R.S.S., a replicat forțelor unioniste de la Chișinău că „la momentul actual, România nu pune problema schimbării realităților teritoriale confirmate în tratatele de pace din 1947”²⁸.

Implozia imperiului sovietic a scos definitiv de pe agendă chestiunea ratificării și a intrării în vigoare a Tratatului româno-sovietic din 5 aprilie 1991. Istoria, ca și în cazul Tratatului de la București, din mai 1918, încheiat între România și Puterile Centrale, a invalidat un proiect controversat al clasei politice de la București. Inoportunitatea Tratatului a ieșit în relief după dispariția U.R.S.S., la sfârșitul anului 1991, când Bucureștii, singura capitală din fostul bloc comunist care încheiase un astfel de document cu Moscova, s-au transferat într-o stare de evidentă izolare internațională: *mass media* internaționale avansau ipoteze diplomatice despre constituirea unui alt tip de Mică Înțelegere,

²⁴ Oazu Nantoi, *De ce nu poate scăpa Republica Moldova de influența Rusiei*, în „Foreign Policy România”, nr.4, iunie-iulie 2008, p.47-48.

²⁵ „Cuvântul”, Chișinău, nr. 89 (126), 17 mai 1991.

²⁶ A. Lazarev, *Etnosul moldovenesc: afinitate sau identitate cu etnosul românesc?*, în „Cuvântul”, Chișinău, nr. 105 (142), 8 iunie 1991.

²⁷ Gheorghe Cojocaru, *op. cit.*, p.22.

²⁸ „Moldova Suverană”, nr.137 (17.746), 17 iulie 1991. Pentru întreaga problematică a relațiilor dintre România și Moldova în 1990-1991, vezi Gheorghe Cojocaru, *Politica externă a Republicii Moldova. Studii*, Chișinău, 2001.

conservatoare și neo-comuniste, creată de România lui Ion Iliescu, Iugoslavia încă nedezmembrată a lui Slobodan Milošević și Slovacia lui Vladimir Mečiar. Dacă, la un moment dat, diplomația română a optat pentru o înțelegere cu marele vecin de la Răsărit în scopul soluționării disputelor istorice, această opțiune politică, indiferent de mobilurile care au ghidat-o, nu a fost în serviciul României.

НА ГРАНИ КОНЦА ИМПЕРИИ: РУМЫНО - СОВЕТСКИЙ ДОГОВОР ОТ 5 - ОГО АПРЕЛЯ 1991 ГОДА И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ МОЛДАВСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Флорин АНГЕЛ

Договор о сотрудничестве, добрососедстве и дружбе между Румынией и Советским Союзом, подписанный в Москве 5-ого апреля 1991 года президентами Ионом Илиеску и Михаилом Горбачевым, заменил старый договор, заключенный в 1970 году и действующий до 1995 года.

Согласно новому документу Румыния и СССР считали себя связанными взаимными отношениями, а также дружбой в рамках международных связей в любых ситуациях. Были подтверждены неприкосновенность границ и целостность территорий, а также обязательства подписавшихся не участвовать ни в каком объединении, направленных один против другого, не допускать использования своих территорий третьими государствами в целях агрессии с противоположной стороны, не оснащать третьи государства средствами сообщения и не поддерживать никоим образом те государства, которые входят в вооруженный конфликт с противоположной стороны. Плюс, согласно 20 статье обе стороны обязуются согласно законам каждой страны, стимулировать всеми средствами участие в осуществлении Договора республик СССР, областей и других административных структур, учреждений и организаций обеих сторон.

Статья 20-ая была специально создана румынами, чтобы продемонстрировать наличие законного основания для прямых отношений Румынии с Молдавской республикой, (включая создание генеральных консульств в Кишиневе и Яссах). Все-таки надо подчеркнуть, что текст данной статьи не ссылался на Кишиневские, а только на советские и румынские. Лидеры румынского национального движения между Прутом и Днестром справедливо считали, что „эта статья не может вызвать у Москвы актов ограничения отношений Румынии с Молдавской республикой в тесных рамках договора”. Заключенный в том же году и месяце Договор между Германией и СССР стимулировал этнические права немцев в Советском Союзе на развитие национального определения, языка и культуры.

На уровне высшего политического решения президент Ион Илиеску отверг утверждение масс-медиа, согласно которому Договор нарушал интересы Румынии и Молдавской республики. Илиеску считал

будущее Молдавской республики „проблемой истории, жизни” (хотя 27 августа 1991 года признает, среди первых. независимость государственных структур Кишинева и поддерживает „разрешение мирным путем всех проблем в контексте уважения суверенного равенства, права народов свободно выбирать свою судьбу”. На одной из конференций, организованной в Москве, президент Илиеску высказался, что подписанный Договор, учитывает процессы утверждения суверенности советских республик: „Учитываем объективные отторжения, но не можем игнорировать и чувства. Между государствами- соседями должны существовать отношения добрососедства, отношения четкие, честные, отношения взаимодоверия и сотрудничества”. В качестве компенсации за пописание документа румынские власти потребовали у Горбачева решить две исторически спорные проблемы: возвращение румынских сокровищ, вывезенных в Россию в 1916-1917-ых годах. и Змеиного острова, отданного в 1948 году. Советский лидер обещал, уклончиво, что он проинформирует о них с тем, чтобы в дальнейшем вернуться к этим проблемам.

Возвратившись в Бухарест, президент Илиеску встретился с кишиневским министром иностранных дел, Николае Цыу, чтобы осведомить молдавскую администрацию о содержании дискуссий и московского документа. Румынское предложение было- „создать определенный постоянный орган. который систематически наблюдал-бы за действиями как по экономической линии, так и по линии научной, культурной, политической и просто человеческой”. В свою очередь, президент Молдавии Мирча Снегур декларирует, что, несмотря на некоторые особенности, отношения между Кишиневым и Бухарестом могли бы быть установлены и при отсутствии статьи относительно связи Румынии с другими советскими республиками. в любом случае, текст документа не предлагал никаких юридических осложнений, обусловленных обстановкой международного секретного, коммунист-нацистского Договора между Германией и Советским Союзом 23 августа 1939 года. Одна из балтийских республик - Эстония - юридически объявила уже в 1990 году, сто после 1940 года имела место иностранная оккупация, а значит, как следствие, все жители, поселившиеся на ее территории после этой даты, считались негражданами.

Больше того, руководство Кремля установила двумя годами раньше на заседании Политбюро КПСС Советского Союза от 6 октября 1988 года необходимость „объявление нового качества Социализма”. На встрече только Горбачев-Илиеску, происходившей после подписания Договора, советский лидер не мог не отметить, что это „первый договор, подписанный с одной из стран восточной Европы после произошедших там изменений”; Его румынский омолог также высказался убедительно, что „Договор вышел очень содержательным и с большим международным

перонансом. Он отражает обоюдное желание установить румынско-советские отношения на новую основу, учитывая изменения как самих отношений, так и на европейском континенте и во всем мире. Уверен, что этот документ будет важным и для международных отношений”. На замечание Горбачева, согласно которому „Запад хочет Нас и Вас остановить, а потом купить все по дешевке”, президент Румынии быстро ответил, что „врвждебные внутренние и внешние силы объединяются. В этих условиях Договор, заключенный сегодня, имеет для нас очень большое значение. Он демонстрирует взаимное доверие „существующее между нашими странами”. После того как Илнеску объявил, что в Молдавии существуют „реалистические” силы, он попросил Москву активнее поддерживать Мирчу Снегура. „Он думает реалистично”. Горбачев, больше занятый сохранением любым путем единства Советского Союза, был больше заинтересован в том, чтобы Молдова не отпала „и говорил о том, что „жизнь в Молдавии должна войти в нормальное русло, а потом уже мы сделаем все, чтобы развитие румыно-молдавских отношений проходило нормально на основе нового Договора”. Президент Румынии, озабоченный установлением дружеских отношений с Кремлем, независимо от международных юридических последствий Договора напомнил, что это „естественно, когда мы проявляем интерес к соседним республикам - Молдавии и Украине. Здесь существуют и деликатные аспекты. Мы их должны затрагивать разумно, уравновешенно, учитывая полностью как, реальность наших наших двусторонних отношений, так и международную обстановку мы хотим быть реалистами, иметь справедливое мнение и не хотим создавать Вам проблем. Наоборот, важно, чтобы правые экстремисты, как у вас, так и у нас, были разоружены умело, а мы должны для этого взаимно консультироваться”.

Иоан Кипер опубликовал документ Ц.К. КПСС Советского Союза, разработанный в феврале 1991 года, об отношениях между Румынией и республикой Молдавия, в связи с подготовкой визита в Москву Иона Илнеску. Согласно документу. после Декрета „О мерах по нормализации обстановки в Молдавской республике”, подписанного М.Горбачевым 22 декабря 1990 года, и после Декларации от 28 декабря 1990 года. Министерства Иностранных дел Румынии где Бессарабия и Северная Буковина выделены как „исконные румынские территории. Секретариат Ц.К.КПСС потребовал от кремлевского лидера избегать любых уступок в этом вопросе в дискуссиях и встречах с лидерами из Бухареста”. Румынские руководители меняют открыто затрагивание молдавской проблемы (...). Не исключено что основной причиной изменения даты визита Иона Илнеску в Москву является отсутствие желания румынской стороны записать в новый Договор обязательства относительно территориального вопроса и вопроса о правах национальных

меньшинств. (...). Постепенно подготавливается юридическая база объединения: административно-территориальная реорганизация Молдавии по румынской модели с ликвидацией органов советской власти, проекты законов о двойном гражданстве для жителей молдавской республики и Румынии (...). Теперешние румынские руководители пошли намного дальше, чем позволял себе Николае Чаушеску (...). Раз молдавская проблема существует актуально на повестке дня румыно-советских отношений, то нужно точнее определить нашу позицию, с которой должна быть ознакомлена румынская сторона. Поэтому была объяснима позиция М.Горбачева в ответ на все попытки И.Илиеску хотя бы в общих чертах выработать общие точки соприкосновения с советскими властями о будущем Молдавии в период 1990-1991 годов.

Румыно-советский Договор имел огромное влияние на образ Румынии, и ее политических лидеров в европейских столицах и в рядах публичного мнения по обеим берегам Прута. В начале 1991 года Румыния была уже последней страной, из всех входящих в Варшавский Договор, которая присоединилась к требованию распустить эту военную организацию, без согласия на расширение функций безопасности НАТО в центральной и восточной Европе. Первый министр Венгрии Жозеф Анталл не удерживал своего „разочарования” тем, что Бухарест создал прецедент в отношении с Москвой. Так же и в Польше, официальная „Речпосполита” заявляет 10 апреля 1991 года, что румынская внешняя политика представляет собой сейчас дипломатию, которая ограничивает национальный суверенитет в области внешней политики и защиты государств центральной европы, а так же приносит вред проблеме объединения этих стран в общий рынок. „Комментируя этот вопрос в газете Выбор” от 7-ого апреля 1991 года, Адам Мичник обращается к румынам: когда румыны боролись за территории оккупированные советскими с 1945 года никогда не имели смелости сказать что-либо открыто по этому вопросу, хотя все время демонстрировали фальшивую независимость от Москвы.

В Кишиневе реакцией публичного мнения и национальных политических сил были крайне мощными. После того, как был проанализирован текст румыно- советского договора Народный фронт Молдавии указал на некоторые недостатки, в том числе и юридические, которые были выявлены в содержании документа, особенно в той части, где говорится о секретном протоколе договора Роббинтроп-Молотов и об ультимативных нотах Советского Правительства от 26-28 июня 1940 года, согласно которым СССР захватил Бессарабию, Северную Буковину и Герцеговину. 24-апреля 1991 года в Кишиневе члены Народного фронта и ему сочувствующие опубликовали Декларацию о румыно-советском договоре, к которой была дана оценка данному договору, как несвоевременному, провокационному действию, мешающему борьбе за

независимость Молдавии. Плюс принятая Декларация оценивала как сомнительный факт то, что Румыния „снова подтвердила подчиненные отношения с Советским Союзом”.

Официозный юнионист „Страна” развернул и он свои недовольства решением Бухареста: „Когда мы надеялись, что Румыния прекратит быть государством-сателитом Советской Империи, а Молдавская республика приложит усилия, чтобы добиться независимости, Москва ставит нам новый капкан: для Румынии-Договор о государстве-вассале. а Молдавии союзный договор-оба преследуют одну цель: удержание Румынии в сфере влияния Кремля, а ее территории под юриспруденцией Советской Империи”.

Вместе с этим, внутренняя политическая и социал - экономическая эволюция доказала неспособность этих двух пространств создать общий, единый проект. В отличии от Балтийских государств, где большинство населения считало СССР оккупантом, жители советской Молдавии не стремились к независимости и не хотели в большинстве своем, объединения с Румынией. Это вопряки мнению Кремля, согласно которому политический класс в Кишиневе проводил бы агрессивную полит ику по сближению с Бухарестом. Оправданием для Москвы было: подготовка и поддержание военного конфликта в трансиссии (весна-лето 1992 года) факт, который полностью подтвердил, что назависимая Молдова была и есть всего лишь „невыполнимый политический проект”.

По другую сторону политической баррикады Коммунистическая партия Молдавии приветствовала подписание румыно-советского Договора. Так секретарь Ц.К. КПМ Ион Гуцу оценил документ, подписанный президентами Илиеску и Горбачевым. как исключающий сценарий объединения. А. Лазарев, официальный пропагандист режима Кишинева . построил "аксиому" молдавской внешней политики, которая еще существовала в первом десятилетии XXI века. Молдова якобы, имела общие этнические корни и родство языков. А.Лазарев, используя политический жест президента Илиеску, пытался доказать самостоятельную эволюцию этносов по обеим берегам Прута, а значит и ненужность усилий по объединению этих двух государственных этносов. Выводы из этой „аксиомы”, сделанные министерством внешних отношений в Кишиневе, были следующие: „в духе недавно подписанного Договора знание и соблюдение этих *аксиом* внешней политики было бы полезно для нас всех”.

Первый министр в Кишиневе Мирчеа Друг официально просил Румынию отложить ратифицирование договора. потому. что „процесс распада Советской Империи развивался довольно быстро”. Эта инициатива была представлена не президенту И.Илиеску, а прим-министру Петре Роману во время интервью в мае 1991 года в Стынка-Костешть, на берегу Прута. Ответ румынской стороны, без обиняков, был

передан при посредстве посла в Москве, Василия Шандру в июле. Румынский дипломат на конференции прессы, имеющей место в столице СССР, сказал в адрес кишиневских юнионистов, что в настоящий момент Румыния не ставит вопроса об изменении территориальных отношений, подтвержденных мирным договором 1947 года.

Внутренние проблемы Советской Империи окончательно аннулировали из повестки дня вопрос ратификации и вступления в силу румыно-советского договора от 5-ого апреля 1991 года. История, как и случае с Договором в Бухаресте в марте 1918 года. Между Румынии и центральными государствами, объявила недействительным противоречивый проект политического класса в Бухаресте. Несвоевременность договора проявилась особенно четко после исчезновения СССР, в конце 1991 года, когда Бухарест, единственная столица из бывшего коммунистического блока, заключившая подобный документ с Москвой, остался в состоянии явной международной изоляции: международные масс-медиа выдвигали дипломатические гипотезы об утверждении какого-то другого мини-союза, консервативного и некоммунистического, созданного Румынией И.Илиеску, еще нераспавшейся Югославией Слободана Милошевича и Словакией Владимира Мечара и если в тот момент румынская дипломатия была за взаимное понимание с великим восточным соседом в целях реализации исторических проблем, этот политический выбор, несмотря на движущие им мотивы, не служил Румынии.

SECURITATEA ENERGETICĂ A MĂRII NEGRE. UN *CONCEPT* ȘI UN *DISCURS POLITIC* FĂRĂ SUPTOR ÎN PRACTICA RELAȚIILOR DINTRE ACTORII SPAȚIULUI PONTIC?

Constantin HLIHOR*

Problema securității a generat în ultimii ani, fără îndoială, una dintre marile dezbateri ale lumii contemporane. Asupra ei s-au aplecat deopotrivă oamenii politici, experții și analiștii politici și, nu în ultimul rând, profesori și cercetători din mediul universitar și al cercetării științifice din domeniul relațiilor internaționale, polemologiei și a irenologiei. Firesc, a apărut o bogată și impresionantă literatură de specialitate. Rezultatul este paradoxal din cel puțin două perspective. În primul rând, societatea nu a devenit mai sigură și mai securizată. În al doilea rând, atunci când conceptul/noțiunea de *securitate* se utilizează pentru a desemna sau a descrie situații și procese din politica internațională, observăm că acestea nu capătă, cum firesc ar fi, mai multă acuratețe în ceea ce privește utilizarea lor în documentele oficiale ale statelor și actorilor non statali implicați în gestionarea problemelor păcii și războiului din lumea contemporană sau în media.

Un astfel de exemplu credem că este și cel al securității energetice din spațiul pontic. Acesta a devenit, în ultimii ani, un leitmotiv în discursul politic al unor șefi de state sau diplomați, dar și în cel al analiștilor media¹. Ce este securitatea energetică și cum poate ea fi definită pentru un stat și pentru o regiune geografică? Definiția dată securității energetice pentru o regiune, în speță

* Prof.univ.dr., Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

¹ A se vedea pe larg, Constantin Hlihor, *Politici de securitate în mediul internațional contemporan. Domeniul energetic*, Institutul European, Iași, 2008, passim; Michael Klare, *Resource Wars. The new Landscape of Global Conflict*. New York: Henry Holt and Company, 2002; Anthony H. Cordesman, *Strategic Energy Initiative*, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, no.2, vol. 22, 1999, pp. 26-27; Roman Kupchinsky, *World: NATO Prepares For Energy Wars*, Radio Free Europe Radio Liberty, 12-05-2006; Tom Barry, *DIY Energy Policy*, Right Web Analysis (Silver City, NM: International Relations Center, September 19, 2006) online <http://www.irc-online.org/>; John Demopoulos, *Greek Energy Diplomacy and Future Balkan Oil Pipelines*, în *Balkananalysis.com* online 11/2/2006 <http://www.balkananalysis.com/2006/11/02/greek-energy-diplomacy-and-future-balkan-oil-pipelines/>; Dr. James Tang, *With the Grain or Against the Grain? Energy Security and Chinese Foreign Policy in the Hu Jin Tao Era*, The Brookings Institutions, Center for Northeast Asian Policy Studies, October 2006, Washington, DC 20036-2188 online www.brookings.edu, p. 3; A se vedea Agenda Summit-ului din iulie 2006, *G8 Energy Security Plan Relies on Oil, Nuclear and Renewables* și Agenda Summit-ului din ianuarie 2007.

pentru spațiul pontic, este acceptată de toată lumea academică și interpretată în același mod de diplomația energetică a statelor și de actorii non statali care operează în această zonă? Are conceptul de securitate energetică a spațiului pontic, dar și discursul politic pe această temă o acoperire deplină în practica politică? Dacă da, ar trebui ca toți actorii spațiului pontic să se confrunte cu același tip de amenințări și să fie expuși la aceleași riscuri. Se întâmplă în realitate acest lucru? Dacă nu, care sunt pârghiile politico-diplomatice și de securitate prin care această zonă să devină ceea ce specialiștii numesc securitate regională? Care este granița dintre analiza de securitate energetică și conflictualitatea specifică negocierilor în afaceri pentru acest domeniu? Care este diferența dintre politica unei eficiențe maxime în afacerile cu petrol și gaze, și amenințarea la adresa securității energetice a unui stat?

De remarcat faptul că nici la nivelul actorilor clasici amenințările și, în consecință, riscurile de securitate energetică nu (mai) sunt aceleași. Dacă se întâmplă, totuși, să fie asemănări în această privință, intensitatea cu care o amenințare se manifestă este diferită de la un actor la altul și, prin urmare, natura consecințelor este diferită. De ce am avea atunci politici de securitate energetică asemănătoare într-o zonă cum ar fi cea a Mării Negre și astfel să putem vorbi de o securitate energetică a spațiului pontic?

Foarte importantă, în acest sens, ni se pare analiza căilor de realizare/punere în practică a strategiilor de securitate de către actorii din acest spațiu. Prin ce mijloace și, mai ales, prin ce metode se pun în practică? Disputa între *soft power* și *hard power* nu este doar una cu valoare teoretică. Apar tot mai multe voci care afirmă că în procesul de securizare energetică trebuie implicat și factorul militar. Din această perspectivă, chiar și Alianța Nord-atlantică ar trebui să-și asume un rol tot mai pregnant². Problema nu credem că este cea a legitimității de a se implica sau nu în securizarea energetică a unui membru al Alianței, ci mai degrabă este a modului practic de a o realiza. Cu ce instrumente? NATO este, totuși, un organism politico-militar și dispune de capacități militare care pot fi utilizate ca instrumente de forță și coerciție. Mai degrabă, credem noi, poate să ofere servicii de protecție a diferitelor componente ale securității energetice, cum ar fi, de exemplu, transportul și depozitarea diferitor produse energetice. Sunt doar câteva din nenumăratele întrebări care apar în mod firesc atunci când este vorba de securitatea energetică din zona Mării Negre.

Securitatea energetică. Concept și evoluția sa ca problemă politică

Pentru o bună analiză a securității energetice în acest spațiu credem că este necesară o minimă analiză a conceptelor cu care operăm. Confuziile conceptuale și neînțelegerea acurată a realității zonale generează erori practice

² A se vedea, *Should NATO play a major role in energy security?*, în „NATO Review”, spring 2007, online <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue1/English/debate.html>.

subsecvente și, dublate de pretenții lipsite de acoperire în realitate, ele produc efecte tragicomice³. Securitatea energetică nu este, în fapt, o problemă nouă atât, timp cât aceasta – indiferent dacă a fost vorba de cărbune sau de petrol – a constituit un element cheie în potențialul de putere al statelor în epoca modernă și contemporană. Conștientizarea ei, atât la nivelul opiniei publice, dar mai ales al elitelor, a devenit mai acută! În zorii declanșării celui de-al Doilea Război Mondial, W. Churchill, pe atunci Prim Lord al Amiralității, a luat o decizie istorică. A cerut înlocuirea în sistemul de alimentare al vaselor de război britanice a cărbunelui cu petrolul pentru a face flota britanică mai rapidă și mai eficientă în comparație cu cea germană. Acest lucru a avut consecințe majore pentru armata britanică. Independența sa energetică nu mai depindea de sursele de cărbune sigure, situate în Scoția, ci de petrolul care se găsea din abundență în Orientul Mijlociu sau în alte regiuni ale globului⁴.

Problema energiei apare ca prioritate pe agenda politică a statelor după declanșarea celor două crize petroliere din a doua parte a secolului trecut, cunoscute în literatura de specialitate ca *Șocuri petroliere*. Din acest moment, cercetarea academică în domeniul studiilor de securitate, dar și cea aplicată în problema resurselor, s-au concentrat pe energie din toate punctele de vedere. Cu toate acestea, se constată că, în problema definirii și conceptualizării în domeniul securității energetice, consensul este încă departe⁵. Este poate și acesta încă un motiv pentru care un prestigios institut de cercetări – Eastwest Institute – își propune, printre alte priorități, pentru anul 2007, și adâncirea cercetărilor în domeniul resurselor și al securității energetice. Acest obiectiv de cercetare a izvorât din constatarea că „securitatea energetică este un concept cu o înțelegere precară, datorită influențelor pe care le suferă prin competiția pentru resurse energetice, schimbările și provocările din mediul natural, disputele privind dreptul de proprietate asupra resurselor și datorită creșterii instabilității politice și a crizelor în regiunea marilor producători de energie”⁶.

Un alt aspect important de care trebuie să ținem seama atunci când se analizează conceptul de securitate energetică este că acesta nu are aceeași înțelegere peste tot, deoarece este strâns legat de practica politică a diferitor actori. Unele state industrializate, importatoare de energie, pun în centrul

³ Din mitologia politicii externe. Episodul “Marea Neagră, piscina din curtea lui Bănescu” în “Strategikon” consultat online http://strategikon.ro/files/opinii/Din_mitologia_politicii_externe.pdf, consultat la 10 mai 2008, ora 21.

⁴ A se vedea pe larg, Daniel Yergin, *Ensuring Energy Security*, în „Foreign Affairs”, vol. 85, no 2, April 2006, pp. 69-88.

⁵ James R. Schlesinger and Louis Giusti, *The New Energy security*. 2005, The Global Oil and Gas Forum, The Aspen Institute Publications Office, Queenstowns MD, Washington DC, 2006, pp. 1-2.

⁶ Eastwest Institute, Global Security Program, online <http://www.ewi.info/programs/gsp/index.cfm?title=Global%20Security%20Program>.

definirii elementul „siguranță a transportului”⁷. Altele acordă prioritate, în definire, elementului comercial – prețul. Țările producătoare, cum ar fi Federația Rusă, au introdus un element nou și anume securitatea cererii („Security of demand”)⁸.

O bună definire a conceptului de securitate energetică trebuie să se sprijine pe una sau alta dintre paradigmele cu care operează principalele Școli din teoria relațiilor internaționale. În viziune realistă (neo), aceasta ar putea fi văzută ca o competiție între consumatori în „curșa” aprovizionării cu resurse energetice. Nu sunt puțini analiști care prezintă, de exemplu, geopolitica energetică a Asiei Centrale ca pe o „tablă de șah”⁹ sau ca „un mare joc”¹⁰. Federația Rusă și marile sale companii din domeniul petrolului și al gazelor sunt acuzate că ar practica o politică de forță în relațiile cu partenerii consumatori de energie. Analiștii care asociază războiul purtat de SUA și Marea Britanie cu Irakul, analizează politica de securitate energetică a acestor țări prin sintagma „imperialismul petrolului”¹¹. Din această perspectivă, securitatea energetică a unui actor depinde de poziția pe care acesta o are în „balanța mondială” a resurselor. Observatorii și analiștii acestor dispute se străduiesc să evalueze corect raportul de forțe dintre actori în diferite bazine energetice și natura intereselor pe care le promovează pe o axă ce se întinde de la conflictualitate la cooperare. Un cunoscut analist și geopolitician al resurselor, Michael T. Klare, a introdus în circuitul științific o nouă sintagmă – *energo-fascismul*¹². El a făcut o asemănare cu un alt concept – islamo-fascismul, la modă în analizele consacrate războiului dus de SUA împotriva terorismului global promovat de organizația Al-Qaeda. Analistul american definește *energo-fascismul* drept o militarizare a confruntării pentru a nu se diminuea aprovizionarea cu petrol¹³ a principalilor consumatori. Ca forță expresivă, sintagma este de reținut, nu știm dacă și produce consecințe în analize.

⁷ Daniel Yergin, *op. cit.*, în „Foreign Affairs”, vol. 85, no. 2, April 2006, pp. 70-71.

⁸ *Ibidem*, p. 72.

⁹ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah, Geopolitica lumilor secolului XXI*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, *passim*.

¹⁰ Itir Toksöz, *Oil and the Role of the Major Powers in the Caspian and Central Asia*, în „Studies in Democratisation”, The e-Journal of The Center for the Studies of Democracy at Northeastern University on line

http://www.csd.neu.edu/Toksoz_vol1_Fall2002.htm, p. 40; Ziad Haider, *Oil Fuels Beijing's New Power Game*, 2005 Yale Center for the Study of Globalization, online <http://yaleglobal.yale.edu/index.jsp>.

¹¹ Michael T. Klare, *Blood and Oil: The Dangers and Consequences of America's Growing Oil Dependency*, New York: Henry Holt and Co, 2004; Paul Roberts, *The End of Oil: On the Edge of a Perilous New World*, Boston: Houghton Mifflin Co, 2004; George Caffentzis, *The Struggle for the Petroleum Commons: Local, Islamic, and Global*, WW4 REPORT #105 on line <http://ww4report.com/105/planetwatch/petroleumcommons>.

¹² Michael T. Klare, *Is Energo-fascism in Your Future?* online <http://www.tomdispatch.com/index.mhtml?pid=157241>.

¹³ *Ibidem*.

Analiza evenimentelor din Orientul Mijlociu și din Asia Centrală pare să infirme tot mai mult paradigma realistă în proiectarea politicilor și strategiilor de securitate. Prin folosirea paradigmei *cooperative energy security* – crede Robert M. Cutler¹⁴, se poate asigura securitatea atât a producătorilor de energie, cât și a consumatorilor. De altfel, sunt tot mai multe diplomații, mai ales a marilor consumatori, care își transmit semnale prin care își reafirmă faptul că nu vor folosi energia ca armă sau nu vor face din cursa pentru energie un factor de rivalitate politică. Concludente sunt, în acest sens, asigurările date de oficialii chinezi celor americani la începutul anului 2007¹⁵. Acest semnal este important pentru ambele state, deoarece sunt cei mai mari consumatori de energie de pe piața mondială și au politicile energetice bine structurate în cadrul politicilor de securitate națională.

Viața internațională s-a schimbat atât de mult în ultimele decenii încât, dacă este observată și analizată doar din perspectiva unei singure paradigme, riscăm să obținem o schemă simplistă și fără relevanță pentru evoluțiile reale din mediul internațional. Hibridarea paradigmei ar ajuta mult analistul în a observa evoluțiile de pe scena energetică din mediul internațional. Un actor, în funcție de situația concretă pe care o întâlnește într-o zonă energetică, de natura intereselor pe care le are, de tipul de relații pe care le promovează în acel spațiu, poate să adopte comportamente care să se regăsească în interiorul mai multor paradigme din teoria relațiilor internaționale. Cu un partener într-un bazin energetic poate să se comporte conform teoriei realismului (neo), într-un altul poate să adopte o strategie de tip constructivist sau funcționalist¹⁶.

Securitatea energetică în bazinul pontic. Între deziderat în discurs și realitate în practica politică

Zona Mării Negre, spațiu între Europa și Asia, între Occident și Orient, între creștinism și islamism, reflectă la scară redusă mutațiile, evoluția și tendințele din viața politică internațională intervenite la sfârșitul secolului trecut și accentuate în actualul deceniu. Printre altele, deficitul de securitate pare să se situeze printre primele probleme. Regiunea este caracterizată de marea majoritate a analiștilor ca o zonă cu grad sporit de risc, marcată de disputele de natură politico-militară și economică dintre riverani, dar și de preocuparea altor state de a-și revizui interesele în zonă. Interesul pentru această zonă a crescut

¹⁴ Robert M. Cutler, *A Strategy for Cooperative Energy Security in the Caucasus*, în „Caspian Crossroads”, vol. 3, no. 1, Spring 1997, p. 24.

¹⁵ *China reassures US on military spending, energy*, în „Asia Pacific News”, online http://www.channelnewsasia.com/stories/afp_asiapacific/view/250385/1.html.

¹⁶ George Caffentzis, *The Petroleum Commons Local, Islamic, and Global*, în „Alternatives, Turkish Journal of International Relations”, vol. 4, no. 1-2, 2005, pp. 108-109; Ted Hopf, *The Promise of Constructivism in International Theory*, în „International Security”, summer 1998, vol. 23, no. 1, pp. 17-30.

treptat, pe măsură ce petrolul și gazele naturale au devenit tot mai importante pentru economia țărilor occidentale.

Din această perspectivă, se poate spune că Marea Neagră este una dintre mizele competiției globale pentru resurse energetice. Țările cu acces direct la Marea Neagră sunt Rusia, Ucraina, România, Bulgaria, Turcia și Georgia. Mai este Moldova, legată de întinderea de ape printr-un sistem de râuri, precum și state asociate - Azerbaidjan, Grecia și altele. Toate aceste țări au porturi cu terminale de primire-încărcare a petrolului și a gazului condensat.

În privința resurselor energetice, este evidentă următoarea clasificare: țări-exportatoare - Rusia, România și Azerbaidjan; țări care nu depind direct (sau depind puțin) de livrările de resurse energetice rusești - Turcia și Bulgaria; țări-importatoare - toate celelalte; țări de tranzit - sunt state pe teritoriul cărora trec coridoarele terestre de transport al petrolului și gazelor naturale.

Principalul exportator de petrol și gaze naturale este Rusia, iar țările de tranzit se deosebesc prin poziția lor față de fluxurile energetice din această țară. Regiunea Mării Negre se învecinează cu o zonă bogată în hidrocarburi - Asia centrală (Turkmenistan și Azerbaidjan, parțial Kazahstan, dar cel mai important, Iran). Țările estice din CSI au acum nevoie de infrastructura Rusiei pentru a-și vinde bogățiile naturale. În același timp, aceste țări concurează cu companiile energetice rusești, în primul rând, cu monopolul de stat, Transneft, cu societățile Gazprom și Rosneft. Proiectarea de noi trasee de transport al petrolului prin Marea Neagră pe oleoductul balcanic, din țările caspice via Transcaucazia și Turcia substanțial traseele la livrările de gaze naturale din țările regiunii caspice și din Iran, ceea ce va amplifica și intensifica mai mult competiția și conflictualitatea de interese decât cooperarea.

Se poate vorbi de un spațiu economic unitar când, prin tradiție, această regiune a fost una de dispută de interese a marilor actori de pe scena europeană. În trecut, această competiție s-a desfășurat între imperiile țarist și otoman¹⁷, iar astăzi între Federația Rusă, UE, NATO și SUA. Miza este securizarea traseelor energetice. Interesul pentru securitate a zonei este al tuturor actorilor, dar apare, în mod natural, competiția pentru supremație și control. Global, Rusia percepe această zonă – a „străinătății apropiate” (near abroad) – ca fiind spațiul său vital de securitate. Din această perspectivă, Marea Neagră este percepută de alți actori din zonă, inclusiv de președintele român Traian Băsescu, un *lac rusesc*¹⁸.

După unii analiști, două sunt mijloacele care maximizează poziția de putere și influență regională a Rusiei, accentuând în egală măsură dependență politică și economică a celorlalte state: monopolul energetic și așa numitele

¹⁷ Bruce P. Jackson (2006) *The Soft War for Europe's East*, in Ronald Asmus, editor, *Next Steps in forging a EuroAtlantic Strategz for the Wider Black Sea*, Washington D.C: George Marshall Fund of the United States, p. 105.

¹⁸ Octavian Manea, *România și securitatea energetică. Studiu de caz pe Summit-ul NATO de la Riga*, în „Sfera politicii”, nr. 126-127, noiembrie 2006.

conflicte înghețate („frozen conflicts”)¹⁹. Practic, după 1990 și mai ales sub mandatul președintelui Vladimir Putin, Rusia descoperă și se reinventează sub aspectul ambițiilor geopolitice, datorită uriașelor potențialități ale componentelor de *putere soft*, dar și de *putere hard*. Cele două instrumente de mai sus sunt, în esența lor, mijloace coercitive, care induc și determină o influențare a deciziilor politice în statele în care acest potențial de șantaj este utilizabil, orientând politica acestor state în sensul dorit de Rusia. Însă potențialul energetic al Rusiei poate fi perceput și ca un formidabil capital de soft power, care îi maximizează poziția de putere în statele dependente energetic de Rusia²⁰. Deși până la aderarea României la blocul comunitar, spațiul bazinului maritim nu a reprezentat o zonă de real interes pentru Uniunea Europeană, regiunea Mării Negre revine pe agenda organizațiilor occidentale. Uniunea Europeană și-a prezentat, încă din vara anului 2006, noile strategii politice privind integrarea Mării Negre în spațiul maritim european. Astfel, un document prezentat de Comisia Europeană urmărește crearea, din 2008, a unei politici unitare privind zonele maritime și de coastă. Documentul, numit și „Cartea Verde”, propune anumite linii de acțiune și solicită opinii din partea statelor membre, a agenților economici, a experților și a societății civile, de care se va ține cont când se va elabora politica sa de securitate energetică pe termen lung și mediu. La rândul ei, Turcia are propriile interese în zonă, care tind să devină contradictorii, chiar în raport cu aliații săi tradiționali. Iată ce declara, cu ceva timp în urmă, ministrul turc la București, Cayci, în legătură cu acest aspect: « În bazinul Mării Negre securitatea trebuie asigurată numai de țările din această regiune. Problema asigurării securității navigației a devenit deosebit de actuală în urma atentatelor din SUA de la 11 septembrie 2001. Dacă ne uităm la ea din „fereastra americană” și prin prisma strategiei luptei împotriva terorismului internațional, atunci la prima vedere, SUA au dreptate în străduințele lor de a extinde hotarele operațiunii antitero a NATO, desfășurată în Marea Mediterană. Însă, situația arată cu totul altfel, atunci când este estimată din punct de vedere al dreptului internațional. Washingtonul poate lansa diverse inițiative pe baza normelor unanim acceptate ale dreptului internațional și a rolului său în lume, însă, nu are dreptul să ceară crearea unei baze americane în Marea Neagră, deoarece SUA nu sunt stat riveran ²¹».

România, la rândul ei, are aspirații de jucător de primă mărime în bazinul pontic, dacă luăm în calcul declarațiile politice, dar și unele acțiuni în planul diplomației energetice sau al afacerilor cu petrol și gaze. În iunie 2006, președintele Traian Băsescu considera, cu prilejul lansării **Forumului Mării Negre pentru Dialog și Parteneriat**, că „Regiunea Mării Negre are acum șansa să devină un partener atrăgător pentru principalele centre de putere economică, în măsura în care se dovedește capabilă să se transforme dintr-o sursă de probleme într-una generatoare de

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Apud T. Jarikova, *Securitatea Mării Negre și convenția de la Montreaux*, în http://www.vor.ru/Romanian/Exclusives/exclusive_phtml?act=206.

*soluții în context european și global*²². Un an mai târziu, cu prilejul festivităților desfășurate de Ziua Marinei, președintele român sublinia că „România are obligația să privească cu responsabilitate nu numai la interesele ei de securitate, dar, în egală măsură, trebuie să fie o pază la frontiera orientală” și că va „fi o țară care va milita pentru o Mare Neagră sigură, care să asigure transferul de resurse energetice către Europa, care va prețui șansa de a avea ieșire la mare”²³.

Dacă avem puncte de vedere și divergențele care apar în momentul în care fiecare actor dorește să-și materializeze politica de securitate energetică, cum se cuvine să percepem zona Mării Negre? Ca un complex de securitate? Consider că acest spațiu poate să capete aceste valențe doar în două situații. Una rezultă din apariția unui actor hegemon. Analiza istorică poate, așa cum am arătat, să valideze o asemenea situație în cazul imperiului otoman și a celui țarist și apoi sovietic. O altă situație în care zona ar putea să capete valențele unui spațiu unitar din punct de vedere al securității ar fi dacă s-ar întruni condițiile descoperite cu mai mulți ani în urmă de cunoscutul teoretician Karl Deutsch. În opinia sa, o *comunitate de securitate* trebuie să fie caracterizată prin trei elemente: *identitate, instituții și interese comune*²⁴. Să analizăm pe scurt cele două situații. O identitate comună a zonei, care să confere acesteia calitatea autentică de „regiune”, este greu de găsit. Subiectul a fost analizat până la saturație. În majoritatea acestor analize se evidențiază lipsa oricărei identități regionale minime, fluxurile economice centrifuge și instrumentalizarea frecventă a zonei pentru atingerea unor interese, ceea ce conduce, în mod natural, la identitățile regionale distincte care sunt prezente și se manifestă în timp îndelungat, uneori peste generații²⁵.

Cât privește instituțiile care au apărut și care ar putea să joace un rol important în a imprima zonei pontice caracteristica unui complex de securitate, ele sunt epifenomene, instrumente funcționale numai în condițiile unor interese comune. În cazul de față, în spațiul pontic, cel puțin patru organizații emit, fiecare în parte, pretenția reprezentării intereselor statelor riverane, iar cel mai ambițios proiect instituțional de până acum – OCEMN – a devenit, în cuvintele unui fost secretar general al ei, „o organizație care se preface că lucrează”²⁶.

În ceea ce privește identificarea unor interese comune ale statelor din regiune, în măsura în care ele există, lucrurile stau și mai precar. Fără intenția plasării în derizoriu, lucrurile par a fi și mai complicate, deoarece unele state au interese economice strategice conectate la poli de putere total opuși, dacă luăm în calcul interesele dintre UE, NATO, SUA și Federația Rusă.

²² Apud, Mihai Isac, *Strategia la Marea Neagră există doar în declarațiile lui Băsescu*, în „Gardianul” din 16 august 2007.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Karl Deutsch, *Analiza relațiilor internaționale*, Chișinău, 2000.

²⁵ Octavian Manea, *op., cit.*, în *loc. cit.*

²⁶ Apud, *Din mitologia politicii externe. Episodul “Marea Neagră, piscina din curtea lui Băsescu”*, în http://strategikon.ro/files/opinii/Din_mitologia_politicii_externe.pdf

Din această perspectivă, în acest spațiu, Ucraina și Moldova, de exemplu, pot rămâne, pentru mult timp, captive faliei geopolitice dintre Rusia și comunitatea euro-atlantică, cu mențiunea că, în cazul celei de a doua, avansul instituțional (PFP, acorduri de asociere cu UE, etc.) a luat-o înaintea preocupărilor imediate de securitate ale majorității actorilor din zonă, de unde și caducitatea de până acum a eforturilor de scoatere a lor de sub influența Moscovei²⁷.

De menționat faptul că și regiunea Caucazului, în întregul ei, este o zonă de falie între Rusia și Orientul Mijlociu, iar Georgia, Armenia și Azerbaidjan rămân sfâșiate între, pe de o parte, dependența economică majoră față de Rusia și, pe de altă parte, islamizarea destabilizantă a regiunii.

Nu lipsită de importanță pentru înțelegerea faptului că în zonă este greu de apărut condiții care să conducă la armonizarea intereselor actorilor este și situația Turciei. Aceasta este, în fapt, un actor cu o natură hibridă, pentru că, pe de o parte, este conexat prin instituții politice și militare, prin fluxuri economice cu Occidentul, iar pe de altă, ca identitate colectivă este puternic atașată valorilor lumii islamice. Turcia are, la rândul ei, aspirații de lider regional și, în anumite situații, a și reacționat de pe aceste poziții, chiar dacă era legată prin tratate și convenții de actori cu vocație globală. Războiul din Irak din primăvara anului 2003 cred că ilustrează perfect acest lucru. Interesele sale de securitate puternic influențate de criza kurdă au determinat statul turc să refuze solicitarea Administrației Bush de a pune la dispoziție SUA spațiul său aerian pentru facilitarea acțiunilor militare. Dacă așa stau lucrurile la capitol – *identitate de interese* – atunci putem vorbi de securitate energetică în bazinul pontic ca de un complex de securitate doar din perspectivă academică. Practica politică, însă, face inoperant un asemenea concept. Apare, firesc, întrebarea de ce este utilizat în discursul politic de unii oameni politici? Din naivitate, sau dintr-o acută lipsă de expertiză pentru zonă atunci când aceștia își construiesc discursul politic?

Considerăm că se va putea vorbi de securitatea energetică a Mării Negre ca de un complex de securitate doar dacă Bazinul Mării Negre va deveni o « sferă » de colaborare regională, și nu o arenă de confruntare între forțe rivale. Însă ce se va întâmpla în următorii ani este greu de prognozat, dacă ne raportăm la evoluțiile politice și militare din zonă după încheierea războiului rece. Situația geopolitică, dar și securitatea energetică a statelor din acest spațiu al Bazinului Mării Negre rămân incerte, datorită faptului că *poziționarea strategică* a actorilor globali nu este tranșată. Ceea ce face ca *bătălia pentru influență* în spațiul pontic să fie abia la început. După ce se va fi tranșat această *bătălie* și se va putea vorbi de o prezență hegemonică în spațiul pontic, atunci se va putea vorbi și de un complex de securitate în zonă, fie el și de securitate energetică. Este de dorit pentru statele mici și mijlocii o asemenea situație?

²⁷ Octavian Manea, *op., cit.*, în *loc. cit.*

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЧЕРНОГО МОРЯ. ПОНЯТИЕ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕЧЬ БЕЗ ПОДДЕРЖКИ НА ПРАКТИКЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ УЧАСТНИКОВ ПОНТИЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Константин ХЛИХОР

Проблемам безопасности в последние годы, без сомнения, породило самые большие дебаты в современном мире. Над этой проблемой склоняются как политики, эксперты, политические аналитики, так и преподаватели, исследователи из университетов, научные исследователи в области международных отношений, полемологии и т. д.. Безусловно, появилась богатая впечатляющая литература по этой специальности. Результат довольно парадоксален, хотя бы в двух аспектах. Во - первых, общество не стало более безопасным и более обеспеченным безопасностью. Во - вторых, когда понятие безопасности используется для обозначения или описания обстановки или процессов в международной политике, замечаем, что это не получает как было бы нормально. должной тщательности в употреблении их в официальных документах государств и негосударственных деятелей, которые были вовлечены в управление проблемами мира и войны в современном мире или в масс - медиа.

Таким примером, по нашему мнению, является энергетическая безопасность в пространстве Черного моря. В последние годы она стала главной темой в политических речах глав государств, дипломатов, а также аналитиков масс-медиа. Что такое энергетическая безопасность и как можно ее определить для государства или для географической области? Определение, данное энергетической безопасности для географической области типа Черного моря, принята всем научным миром и одинаково интерпретируется государственной энергетической дипломатией и негосударственными деятелями. действующими в этой области? Понятие „энергетическая безопасность” пространства Черного моря и политические выступления на эту тему хорошо защищены в политической практике? если - да, тогда все деятели пространства Черного моря должны сталкиваться с одинаковыми угрозами и подвержены одинаковому риску. В действительности случается такое? Если - нет, тогда какие существуют политико - дипломатические и защитные рычаги, с помощью которых эта зона станет, что называют специалисты, зоной региональной безопасности? Где граница между анализом экономической безопасности

и специфической конфликтностью деловых переговоров в этой области? Какова разница между политикой максимальной эффективности в сделках с нефтью и газом и угрозами энергетической безопасности государства?

Следует отметить тот факт, что даже на уровне классических деятелей в этой сфере, угрозы и, как следствие, риски энергетической безопасности не одинаковы. Но если случается все-таки быть одинаковыми, то они различаются интенсивностью, с которой проявляется эта угроза у того или другого деятеля, а значит, и природа последствий различна.

В этом смысле нам кажется важным анализ путей практического применения стратегии безопасности деятелями в этой сфере. Какие средства и методы они используют на практике? Дискуссии о софт-повер и хард-повер имеют не только теоретическую ценность. Появляется все больше голосов, которые утверждают, что в процесс обеспечения энергетической безопасности должны быть вовлечены военные силы. В этой перспективе и Северо-Атлантический Союз мог бы сыграть свою роль более явственную. Проблема даже не в законности вмешательства в обеспечение энергетической безопасности какого-либо участника союза, а скорее, в том, как практически осуществить это. Какими средствами? НАТО это военно-политический союз и располагает военными возможностями, которые могут быть использованы как средство силы и принуждения. Нам кажется, что НАТО скорее может предоставить службу защиты различных слагаемых энергетической безопасности как например, транспорт, ю складирование отдельных энергетических производных. Это только несколько из бесконечных вопросов, которые, естественно появляются когда говорим об энергетической безопасности зоны Черного моря.

Энергетическая безопасность. Понятие и его эволюция как политическая проблема.

Для лучшего анализа энергетической безопасности в данной работе, нам кажется необходимым и минимальный анализ понятий, которыми оперируем. Неясность понятий и не точность понимания зональной действительности порождают практические ошибки, и, если они удвоенны необоснованными претензиями, то становятся трагикомичными. Энергетическая безопасность это не новая проблема, (неважно, шла ли речь об угле или нефти) пока она не представляет собой ключевой элемент в потенциале власти государств. Осознание этого положения вещей на уровне публичного мнения, но особенно, на уровне элиты становится более острым! Перед началом Второй Мировой войны Черчилль тогда первый лорд адмиралтейства, принял историческое решение. Он потребовал замены угля на нефть для системы питания английских военных кораблей, что делало Британский флот более быстрым и более эффективным в сравнении с немецким. Этот факт

имел огромные последствия для Британской армии. Ее энергетическая независимость не была больше связана со Скоцией, откуда привозили уголь, а с нефтью, которая была в изобилии не Среднем Востоке или в других областях Земного шара.

Энергетическая проблема становится приоритетной для государственных политиков после начала Второй Мировой войны прошлого века и известно в литературе по специальности как „нефтяной кризис”. С тех пор научные исследования в области изучения безопасности и связанная с этим проблема ресурсов сосредоточилась на изучении энергетики со всех точек зрения. Несмотря на все это, в вопросах определения понятий в области экономической безопасности до консенсуса еще очень далеко. Может быть это и было еще одной причиной, по которой такой престижный институт, как Eastwest Institute - предложил на 2007 год углубление исследований в области ресурсов и энергетической безопасности. Этот объект для исследования появился из констатации фактов, что „энергетическая безопасность - это понятие ненадежное из-за влияния, которым подвергается благодаря борьбе за энергетические ресурсы; благодаря изменениям и вызовам природной среды; дискуссий о правах на собственность этих ресурсов; благодаря повышению политической неустойчивости и кризисов в регионах энергетических производителей”.

Еще один важный аспект, который нужно учитывать, когда анализируем понятие энергетической безопасности, это тот факт, что значение этого понятия не везде понимается одинаково, потому что тесно связано с политической практикой различных участников. Некоторые индустриальные страны, импортирующие энергию, ставят в центр определение „безопасности транспортировки”. Другие отдают приоритет в определении торговому аспекту - цене. Страны - производители, как Российская федерация, ввели новый элемент - безопасность спроса („security of demand”).

Правильное определение понятия энергетической безопасности должно основываться на одном или другом аспекте парадигмы, которыми оперируют основные школы по теории международных отношений. При реальном рассмотрении (NEO) это может выглядеть как конкурс между потребителями в момент обеспечения энергетическими ресурсами. Немало аналитиков представляют, например, энергетическую геополитику Центральной Азии, как „шахматную доску” или как „большую игру”. Российская Федерация и ее огромные газовые и нефтяные компании обвиняются в том, что практикуют силовую политику в отношениях с потребителями в отношениях с партнерами - потребителями энергии. Аналитики поддерживающие войну США и Великобритании с Ираком, исследуют политику энергетической безопасности этих стран, как „нефтяной империализм”. Исходя из этой перспективы, энергетическая безопасность

одного участника зависит от позиции, которую он имеет в мировом балансе ресурсов. Observаторы и аналитики этих дебатов пытаются правильно оценить соотношение сил между участниками в различных энергетических регионах и определить характер интересов, которые они представляют и которые растягиваются от конфликтов до кооперации. Известный аналитик и геополитик ресурсов Михаэль Те Клаче ввел в научный оборот синтагму – „энерго-фашизм”. Он сделал сопоставление с другим понятием – „исламо – фашизм”, который сейчас в моде для анализа войны США против глобального терроризма, развязанного (Ал-Каидой). Американский аналитик определяет энерго-фашизм как милитаризацию столкновения интересов с тем, чтобы не уменьшить обеспечение нефтью главных потребителей.

Анализ событий в Средней Азии и в Центральной Азии, кажется, отменяет реалистическую парадигму в проэктах политиков и стратегов безопасности. Используя парадигму „cooperative energy security” - надеется Роберт Т. Силтер, возможно обеспечить безопасность как производителям энергии, так и потребителям. Впрочем все больше дипломатов стран - больших потребителей энергии передают сигналы подтверждения, что не будут использовать энергию как оружие или не будут делать из этого политического соперничества. В этом смысле убедительными являются уверения, данные официальными лицами Китая американцам в начале 2007-ого года. Этот сигнал важен для обоих государств, поскольку оба являются большими потребителями энергии на международном рынке и их энергетическая политика хорошо структурирована в рамках национальной безопасности.

Международная жизнь так сильно изменилась в последние десятилетия, что если начнем анализировать в перспективе хотя бы одну парадигму, рискуем получить только простейшую схему без реальной эволюции в международной среде. Комбинация парадигм помогла бы в наблюдении эволюции в энергетическом положении вещей в международной среде. Любой участник, в зависимости от конкретной ситуации, с которой он сталкивается в какой-то энергетической зоне, от характера интересов, от типа отношений, которые он устанавливает на этом пространстве, может выбрать стиль поведения, который встречается во многих парадигмах а теории международных отношений. С одним партнером в каком-то энергетическом бассейне он может вести себя согласно теории реализма (нео), с другим может применить конструктивную или функциональную стратегию.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В БАССЕЙНЕ ЧЕРНОГО МОРЯ

Между желаниями в обсуждении и реальностью в политической практике.

Зона Черного моря, пространство между Европой и Азией, между Западом и Востоком, между христианством и исламом, отражает в уменьшенном масштабе изменения, развитие и тенденции в международной политической жизни, произошедшие в конце прошлого века и обострившиеся в последнее десятилетие. Между прочим, недостаток безопасности, среди прочих проблем, сейчас занимает первое место. Территория Черного моря характеризуется большинством аналитиков как зона повышенного риска, отмеченная дискуссиями военно-политического и экономического характера, а также действиями других государств по пересмотру своих интересов в этой зоне. Интерес к этой зоне вырос постепенно, по мере того, как нефть и природный газ стали важными для экономики западных стран.

С этой точки зрения можно сказать, что Черное море - одна из ставок глобальной конкуренции за энергетические ресурсы. Страны, которые имеют выход к Черному морю - это Россия, Украина, Румыния, Болгария, Турция и Грузия. Еще молдова, которая связана речной системой, а также страны, присоединившиеся - Азербайджан, Греция и другие. Все эти страны имеют порты с причалами для погрузки- разгрузки нефти и сжатого газа.

Что касается энергетических ресурсов здесь следующая классификация: страны- экспортеры - Россия, Румыния, Азербайджан; страны, которые не зависят на прямую (или зависят в малой степени) от получения энергетических ресурсов от России, Турция и Болгария; страны импортеры - все остальные; страны позволяющие транзит, это страны, по территории которых проходят коридоры по суше для транспортировки нефти и природного газа.

Главный экспортер нефти и природного газа - Россия, а страны транспортеры различаются в зависимости от своего расположения относительно энергетических приливов через данную страну. Регион Черного моря соседствует с зоной богатой углеводородом - Центральная Азия (Туркменистан и Азербайджан, частично Казахстан и самый важный Иран). Восточным странам, членам CSI, теперь нужна инфраструктура России, чтобы продавать свои природные богатства. В то же время эти страны конкурируют с русскими энергетическими компаниями и прежде всего, с государственной монополией Транснефть, с объединениями Газпром, Роснефть. Проектирование новых трасс транспортировки нефти по Черному морю через балканский нефтепровод из каспийских стран через Транскавказ и Турцию и газовые трассы из стран каспийского региона и из Ирана только расширяют и усиливают конкуренцию и конфликты, вместо кооперации..

Здесь уже можно говорить об едином экономическом пространстве, когда традиционно этот регион был ареной борьбы за свои интересы великих актеров европейской сцены. В прошлом эта борьба

шла между царской и Османской империями, а сегодня между Российской федерацией, Европейским союзом, НАТО и США. Ставка - обеспечение безопасности энергетических путей. Интерес в безопасности зоны есть у всех участников, но и, естественно, обозначилась борьба за главенство и контроль. В целом Россия воспринимает эту зону - зону „ближнего зарубежья” (near abroad) - как свое жизненно важное для безопасности пространство. С этой точки зрения Черное море воспринимается другими участниками этой зоны, включая и президента Траяна Бэеску как "русское озеро".

По мнению некоторых аналитиков существуют два средства, которые усиливают позицию силы и влияния России в этом регионе и в такой же мере политическую и экономическую зависимость остальных государств: энергетическая монополия и так называемые „замерзшие конфликты” (frozen conflict). Практически после 1990 года и, особенно, при президентстве Владимира Путина, Россия открывает и придумывает их, благодаря своим огромным потенциалам составляющих soft power и hard power. Упомянутые выше два инструмента это методы принуждения, которые подстрекают и определяют влияние на политические решения в государствах, где этот потенциал шантажа можно использовать, ориентируя политику этих государств в сторону, желаемую Россией. Однако, этот энергетический потенциал России может быть воспринят и как прекрасный капитал легкого давления (soft power), который усиливает позицию силы в энергетически зависимых от России странах. Хотя до присоединения Румынии к Блоку, территория морского бассейна не представляла реального интереса для европейского союза, регион Черного моря теперь возвращается на повестку дня западных организаций. Европейский союз предоставил еще с лета 2006 года новые политические стратегии относительно включения Черного моря в европейское морское пространство. Таким образом, в документе представленном Европейской комиссией, предложено создание в 2008 году единой политики в отношении морских зон и побережья. Документ названный „Зеленая книга”, предложил некоторые направления линии действия и ждет мнения государств - членов, экономических агентов, экспертов и гражданского общества, которые будут приняты во внимание, когда будет разрабатываться политика энергетической безопасности на средний и длительные сроки. В свою очередь, Турция имеет свои собственные интересы в этой зоне, которые могут стать противоречивыми даже в отношениях с ее традиционными союзниками. Вот что декларировал совсем недавно турецкий министр в Бухаресте Кайра в связи с этой точкой зрения: „В бассейне Черного моря безопасность должны обеспечивать только страны этого региона. Проблема обеспечения безопасности навигации стала особенно актуальной после террористического акта в США 11 сентября 2001 года. Если посмотреть на

это из „американского окна” и сквозь призму стратегии борьбы против международного терроризма - тогда, на первый взгляд, США правы в своих стараниях расширить границы антитеррористических организаций и операций НАТО, развернутых на средиземном море. Однако, положение дел совсем другое, если оценивать его с точки зрения международного права. Вашингтон может выдвигать различные инициативы, но только на основе единых норм международного права, ЕДИНОГЛАСНО ПРИНЯТЫХ, И СВОЕЙ РОЛИ В МИРЕ, НО НЕ ИМЕЕТ ПРАВА ТРЕБОВАТЬ, СОЗДАНИЯ АМЕРИКАНСКОЙ БАЗЫ НА ЧЕРНОМ МОРЕ., потому что США не является прибрежной зоной и прибрежным государством”.

Румыния, в свою очередь, имеет планы „широка первой руки” в Понтийском бассейне, если принять во внимание политические декларации и некоторые действия в плане энергетической дипломатии или в бизнесе с нефтью и газом. В июне 2006 года президент Траян Бэеску считал по случаю „форума Черного моря за диалог и партнерство”, что регион Черного моря имеет теперь шансы стать привлекательным партнером для главных центров экономических стран в той мере, в какой подтвердит способность превратиться из источника проблем в генератор решений в европейском и глобальном контексте”. Годом позже по случаю празднования Дня флота, румынский президент подчеркнул, что Румыния обязана ответственно соблюдать не только свои интересы по безопасности, но и в той же мере должна являться щитом на восточной границе и что она будет страной выступающей за надежное Черное море, которая обеспечит перевозки энергетических ресурсов в Европу и которая будет ценить шансы иметь выход в море. А если различные точки зрения и разногласия появляются в моменты, когда участники хотят материализовать свою политику энергетической безопасности, тогда как следует рассматривать зону Черного Моря? Как комплекс безопасности? Считаю, что это пространство может иметь такую стоимость только в двух случаях или ситуациях. Одна - когда появляется участник - гегемон. Исторический анализ может доказать, как я уже упомянул, такие ситуации в случаях с Османской империей или с Царской, а потом и с Советской империями. Другая ситуация когда эта зона может приобрести валентность унитарного пространства с точки зрения безопасности, если бы соединились условия, обозначенные много лет тому назад известным теоретиком Карлом Дойчем. По его мнению сообщество безопасности должно характеризоваться тремя элементами: эдентичность т.е. тождество, учреждения, общий интерес.

Кратко проанализируем эти две ситуации. Всеобщее тождество, в зоне, которая предоставляет это настоящее качество „региона”, трудно найти. Эта тема уже обсуждалась до пресыщения. В большинстве случаев выявляется отсутствие минимального регионального тождества;

центробежные экономические приливы и постоянное использование зоны как инструмента для достижения своих интересов, естественно, приводит к таким региональным тождествам, которые существуют, но могут проявляться в течение многих лет, иногда через поколения.

Что касается учреждений, которые появились и могли бы играть важную роль в придании Понтийской зоне характеристики комплекса безопасности, могут быть действующими инструментами только при условии общих интересов. В нашем случае, в Понтийском пространстве по меньшей мере четыре организации предъявляют, каждая в отдельности, претензии представлять интересы прибрежных государств, а самый амбициозный до сих пор учредительный проект OSEMN - стал, по словам бывшего его генерального секретаря – „организацией, которая притворяется, что работает”.

Что касается общности некоторых интересов государств в этом регионе в той мере, в которой они существуют, дела обстоят еще хуже. Без намерения быть смешанным, дела кажутся еще более сложными потому, что некоторые государства имеют стратегические экономические интересы, присоединенные к полюсам стран абсолютно противоположных, Если учесть интересы Европейского союза, НАТО, США и Российской Федерации.

В этой перспективе, в данном пространстве Украина и Молдова, например, могут оставаться долгое время в плену геополитической расщелины между Россией и Евро-Атлантическим сообществом, С замечанием что в случае с Молдовой институциональный - аванс (РФР согласие присоединения И.Е.) взял верх над срочными задачами безопасности участников этой зоны, откуда и устарелость до сих пор усилий выйти из-под влияния Москвы.

Надо отметить, что кавказский регион в целом - зона раздела Россией и Средней Азии, а Грузия, Армения и Азербайджан остаются разорванными между большой экономической зависимостью от России и нестабильным исламизмом региона.

Ситуация в Турции также является важной для понимания факта, что в этой зоне не могут легко появиться условия для гармонизации интересов участников этого региона. Турция это участник по своему характеру гибрид: с одной стороны своими политическими и военными учреждениями и экономическими приливами связанный с западом, а с другой стороны как коллективное единство мощно привязан к миру Ислама. Турция, в свою очередь имеет виды на лидерство в регионе, и в некоторых ситуациях действовала с этих позиций, даже если была связана договорами и конвенциями с участниками глобальных наклонностей. Война в Ираке весной 2003 года, я думаю, прекрасно иллюстрирует это. Свои интересы безопасности, на которые сильно повлиял кризис Курдов, заставили Турецкое государство отказать администрации Буша

предоставить свое воздушное пространство для развертывания военных действий. Если так обстоят дела в главе- „общность интересов”, тогда можно говорить об энергетической безопасности, как о комплексе безопасности только с научной перспективы. Политическая практика делает это понятие неоперабельным. Тогда возникает вопрос, почему все-таки некоторые политики его используют в своих политических выступлениях? По наивности или из-за острого недостатка экспертизы в данной зоне, когда они строят свою политическую речь?

Считаем, что сможем говорить об энергетической безопасности Черного моря как об комплексной безопасности, и если этот бассейн станет „сферой” регионального сотрудничества, а не ареной противоборства сил. Что случится в следующие годы- трудно прогнозировать, если обратиться к политическому и военному развитию этой зоны после холодной войны. Геополитическое положение и энергетическая безопасность государств в бассейне Черного моря остаются нестабильными благодаря тому, что „стратегическое расположение” глобальных участников не обозначилось, факт, который показывает, что борьба за влияние еще только началась. Когда произойдет эта битва, тогда можно будет говорить о гегемоне и о комплексе безопасности зоны, а значит, и безопасности экономической. Нужна ли эта ситуация небольшим и средним государствам?

RELAȚIILE NATO-RUSIA DUPĂ SFÂRȘITUL RĂZBOIULUI RECE

Marius-George COJOCARU*

Sfârșitul anilor optzeci ai secolului XX a marcat sfârșitul Războiului Rece și căderea Cortinei de Fier. Evenimentele care au dus la aceste realități istorice s-au succedat cu repeziciune și s-au desfășurat la sfârșitul anului 1989 și în primele săptămâni ale lui 1990. Progresele pentru reformarea sistemului politic și economic din statele central și est-europene aflate în sfera de influență sovietică au depășit toate așteptările. Rând pe rând, regimurile comuniste europene dispăreau, cu siguranță, și datorită impulsului dat de *Perestroika* fenomenului: schimbările din estul Europei erau în concordanță cu cele din Uniunea Sovietică și se consideră chiar că primele au accelerat *implozia Uniunii Sovietice*¹.

În lumea post-război Rece, bipolaritatea a dispărut și cel puțin teoretic politica globală a devenit multipolară². Apogeul destinderii poate fi considerat semnarea acordului INF de la Washington³, moment care anula orice posibilitate de agresiune sovietică împotriva Europei Occidentale. Statele satelit ale Uniunii Sovietice din estul Europei au devenit treptat, din punct de vedere militar și economic o greutate enormă pentru aceasta. Este motivul pentru care Mihail Gorbaciov anunțase o nouă strategie sovietică: „Uniunea Sovietică trebuie să fie destul de puternică ca să respingă agresiunea, dar nu atât de puternică încât să poată ataca singură”⁴. Această declarație a fost urmată de punerea în practică a schimbării strategiei ruse, Uniunea Sovietică începând să-și retragă trupele din Afganistan.

Reformele proclamate de Mihail Gorbaciov au continuat și în decembrie 1988 acesta a prezentat, în cadrul Adunării Generale a O.N.U., raportul de reducere unilaterală a efectivului de forțe convenționale în Europa, ceea ce a determinat miniștrii de externe ai statelor membre N.A.T.O. să aprecieze acest

* Lect.univ.dr.d., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ Jean-Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 312.

² Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Oradea, Editura Antet, 1998, p. 28.

³ Karl W. Ryavec, *United States – Soviet Relations*, Department of Political Sciences, The University of Massachusetts at Amherst, Longman Inc., 1989, pp. 280-288: La 8 decembrie 1987, președintele american Reagan și liderul sovietic Gorbaciov au semnat Tratatul de la Washington asupra forțelor nucleare cu rază medie de acțiune (INF), eliminând la scară globală rachetele nucleare cu lansare de la sol și rază medie de acțiune.

⁴ Jiri Fidler, Petr Mares, *Istoria NATO*, Iași, Institutul European, 2005, p. 208.

eveniment ca o contribuție importantă la dezarmarea convențională. Rezultatul bunăvoinței reciproce a fost constituit în înțelegerea de la 19 ianuarie 1989 privind începerea negocierilor pe tema forțelor armate convenționale în Europa (Conventional Armed Forces in Europe – CFE) și asupra măsurilor de consolidare a încrederii și a mediului de securitate (Confidence and Security Building Movement – CSBM)⁵.

Începutul sfârșitului pentru regimurile comuniste europene poate fi considerat evenimentul din 5 aprilie 1989, când, la Varșovia s-a ajuns la un acord între guvern și opoziție privind începerea reformelor politice și având ca rezultat alegeri democratice și apariția sistemului politic pluralist⁶. Occidentul aproape că nu a observat situația politică nouă din blocul răsăritean, poate și pentru că în capitalele statelor membre N.A.T.O. doar ce se încheiaseră festivitățile sărbătoririi a 40-a aniversare a semnării Tratatului de la Washington. De altfel, sesiunea din mai a Consiliului Nord-Atlantic a fost mai interesată de acceptarea concepției de înarmare și dezarmare a Alianței, precum și de limitele forțelor armate ale fiecărui stat membru⁷, decât de evenimentele din Europa Centrală.

Astfel, aproape neobservată la început, criza blocului sovietic a continuat și s-a finalizat după teoria *dominoului*⁸, ultima piesă fiind însăși Uniunea Sovietică. Aceasta din urmă a încercat totuși să păstreze sistemul militar al Tratatului de la Varșovia până în ultima clipă având o poziție comună tocmai cu Polonia, care considera vitală existența pactului pentru asigurarea securității sale teritoriale, mai ales datorită transformărilor care avuseseră loc în Germania vecină. Cu toate acestea, la 25 februarie 1991, la Budapesta, cu ocazia ultimei reuniuni a Comitetului politic executiv, s-a hotărât dizolvarea politico-militară a Tratatului de la Varșovia, a cărui autodizolvare s-a semnat la Praga, la 1 iulie 1991⁹.

Din punct de vedere politic și militar, în concepția N.A.T.O., dizolvarea Tratatului de la Varșovia a fost un eveniment firesc, șefii statelor Alianței Nord - Atlantice considerând deja prin declarația adoptată la Londra la 6 iulie 1990, că Organizația Tratatului de la Varșovia nu mai era inamicul N.A.T.O. și propunea încheierea unui pact de neagresiune cu statele din Europa Centrală și de Răsărit (semnat la 19 noiembrie 1990)¹⁰.

După căderea zidului Berlinului, a avut loc o acțiune politică comună a statelor celor două alianțe politico-militare. Acesta s-a desfășurat în februarie

⁵ *Manualul NATO*, Brussels, Office of Information and Press, 2001, p. 461. La sfârșitul lui ianuarie 1981, declarației sovietice i s-au alăturat și țările est-europene, Republica Democrată Germană, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Bulgaria, anunțând viitoare reduceri ale forțelor convenționale și ale bugetelor militare.

⁶ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 5, *Secolul 20 (din 1919 până în zilele noastre)*, Iași, Institutul European, 1998, pp. 378-379.

⁷ *Manualul NATO*, p. 462.

⁸ Serge Berstein, Pierre Milza, *Op. cit.*, pp. 379-387.

⁹ Corneliu Filip, *Tratatul de la Varșovia: organizație politico-militară sub egida Moscovei*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006, pp. 179-180.

¹⁰ *Manualul NATO*, pp. 468-469.

1990, în Canada, la Ottawa sub forma unei conferințe pe tema „Cerurilor deschise” (*Open skies*), la deschiderea căreia, au participat miniștrii de externe ai Alianței Nord - Atlantice și ai Organizației tratatului de la Varșovia, alături de observatori ai altor state C.S.C.E.. La acest *meeting*, participanții au ajuns la un acord în cadrul negocierilor *patru plus doi*¹¹ și la Tratatul privind C.F.E.. Acesta din urmă a fost semnat la 19 noiembrie 1990, la Paris, iar reprezentanții a 22 de state, din ambele blocuri militare, au convenit limitarea principalelor tipuri de arme aflate în dotarea ambelor alianțe. Ambasadorii statelor prezente au emis, de asemenea, o declarație comună prin care admiteau că nu mai sunt adversari și excludeau forța din relațiile reciproce¹².

În iunie 1992, Conferința de la Oslo a reunit miniștri ai afacerilor străine ai Alianței Nord - Atlantice și ai altor state invitate pentru consultări privind conflictele regionale și alte elemente legate de securitate. S-a stabilit, de asemenea, care sunt obligațiile celor opt state din fost Uniune Sovietică, privind Tratatul C.F.E..

O altă întâlnire reușită la nivel înalt, între George Bush și Boris Elțin, a determinat reducerea numărului de focoaie nucleare de pe rachetele strategice cu mult peste ceea ce prevedea Tratatul START. Relațiile bune dintre cele două superputeri ar fi putut continua dacă Statele Unite ar fi adoptat conceptul extinderii N.A.T.O. și, în același timp, ar fi oferit Rusiei o înțelegere pe care n-ar fi putut-o refuza, legată, evident, de o colaborare specială între Rusia și N.A.T.O. Un moment favorabil, în acest sens, l-ar fi reprezentat situația creată în a doua jumătate a anului 1993, când Boris Elțin și-a exprimat sprijinul pentru interesul Poloniei de a se alătura N.A.T.O., arătând că aceasta ar fi în concordanță cu interesele Rusiei. Din păcate pentru Polonia, administrația Clinton a adoptat o politică greșită, întârziind acceptarea Poloniei cu mai bine de doi ani, lăsând Kremlinului timp pentru schimbarea atitudinii și pentru a deveni ostil față de intenția Statelor unite de lărgire a Alianței Nord – Atlantice către Răsărit¹³.

O parte dintre analiștii și ofițerii ruși considerau că extinderea N.A.T.O. nu reprezintă o mărire a Europei ci o înaintare spre Rusia a unei alianțe, încă ostile, condusă de Statele Unite și care n-ar fi trebuit să aibă loc în Eurasia, dorind doar o extindere a sferei sale de influență¹⁴. Nici lumea occidentală nu putea să nu se gândească la faptul că Moscova și-ar fi dorit ca într-un viitor, mai

¹¹ Angela E. Stent, *Russia and Germany Reborn. Unification, the Soviet collapse and the New Europe*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1999, pp. 115-118: Este vorba despre acordul privind menținerea discuțiilor asupra aspectelor externe ale stabilirii unității germane.

¹² Jiri Fidler, Petr Mares, *Op.cit.*, p. 224: Tratatul privind forțele convenționale de dezarmare în Europa. Discuțiile privind acest tratat au început la Viena, în martie 1989.

¹³ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperatiile sale geostrategice.*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 116.

¹⁴ *White Book on Romania and NATO*, București, Ministry of Foreign Affairs, 1997, p. 22.

mult sau mai puțin îndepărtat, Europa Centrală, neangajată, să se întoarcă în sfera de influență geopolitică a Rusiei¹⁵.

O serie de incidente au îngrijorat opinia publică internațională cu privire la creșterea riscului unui conflict real între Rusia și N.A.T.O. determinând statele nordice să ia în considerare eventuale amenințări din partea Rusiei¹⁶. Rusia a continuat să aibă o atitudine ostilă și față de fostele state sovietice, în special față de Ucraina, moștenitoarea unei mari părți a flotei sovietice din Marea Neagră dar și a unui impresionant arsenal militar, inclusiv nuclear, ceea ce o făcea foarte interesantă pentru N.A.T.O. în zona Mării Negre. Graba cu care Occidentul a admis Ucraina în C.S.C.E. (viitoarea Organizație pentru Securitate și Cooperare în Europa – O.S.C.E.) și în Consiliul de Cooperare al N.A.T.O. a determinat tensiuni între Moscova și Kiev legate, mai ales, de granița dintre cele două state¹⁷. Kievul a început să fie presat chiar și de noii săi prieteni occidentali care amenințau să izoleze Ucraina la inițiativa Statelor Unite, ca urmare a tergiversării ratificării de către partea ucraineană a Tratatului START. Această izolare ar fi determinat o accentuare a politicii agresive a Rusiei față de Ucraina, continuând să refuze granițele ucrainene și să emită pretenții asupra părții ucrainene a flotei Mării Negre și a armelor nucleare foste sovietice. Aliații N.A.T.O. au fost însă inflexibili privind ratificarea Tratatului START și au arătat că vor rămâne impasibili în fața crizei politice și economice din Ucraina dacă aceasta nu va ceda, iar parteneriatul pentru pace nu putea, din acest motiv, să se extindă și în relația cu Ucraina¹⁸.

Sfârșitul războiului Rece și desființarea Uniunii Sovietice au găsit Rusia în postura statului suveran succesor al acesteia, care a preluat toate angajamentele ei internaționale și încerca să stabilească relații normale cu proaspătul înființat Consiliu Nord-Atlantic de Cooperare, organism al N.A.T.O. creat cu scopul de a dezvolta colaborări cu statele foste membre ale Tratatului de la Varșovia și cu cele din fostul spațiu sovietic¹⁹.

Relațiile ruse cu Alianța Nord-Atlantică au început la 21 decembrie 1991, când Rusia s-a alăturat Consiliului și s-au dezvoltat în spiritul înțelegerii de ambele părți. Secretarul general al N.A.T.O. a vizitat Rusia în februarie 1992, iar imaginile cu Manfred Wörner plimbându-se prin Piața Roșie au făcut înconjurul lumii. A fost începutul unei colaborări plină de speranță, mai ales că oaspeții de

¹⁵ Mihail E. Ionescu, *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Est în anii '90*, București, Editura Scripta, 1993, pp. 91-93.

¹⁶ John C. Ausland, *Nordic scenes: still wary of the bear*, în „International Herald Tribune” electronic edition, april 1, 1992: www.iht.com/articles/1992/04/01/edau.php.

¹⁷ Christoph Bertram, *Russia – Ukraine tension could hit Helsinki first*, în “International Herald Tribune” electronic edition, april 21, 1992: www.iht.com/articles/1992/04/21/edch_1.php.

¹⁸ Ian J. Brzezinski, *Dont push Kiev, help it*, în „International Herald Tribune” electronic edition, january 5, 1994: www.iht.com/articles/1994/01/05/edian.php.

¹⁹ <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/romanian/art5.html>.

la Bruxelles aduceau, pe lângă mesajul de pace, medicamente și alimente, iar ofițerii ruși puteau în sfârșit să plece la stagii de pregătire în Occident²⁰.

Părea că în viitor securitatea europeană putea avea la bază relația bună a N.A.T.O. cu Rusia, opinie împărtășită atât de partea rusă, cât și chiar de politicieni americani. Ministrul de externe rus, Andrei Kozyrev, considera că „reluarea relațiilor de prietenie dintre Rusia și N.A.T.O. pornind de la valorile comune reprezintă o șansă istorică pentru Europa și întreaga lume, pe care n-avem voie să o pierdem”²¹.

Lucrurile au început să se schimbe însă rapid și până la sfârșitul anului 1993, deci în numai câteva luni, ministrul a început să fie criticat pentru modul în care s-ar fi supus Occidentului. Valului de critici s-a alăturat inclusiv Boris Elțin, care considera că Alianța nu ține cont de interesele ruse în Europa Centrală și de Răsărit, Moscova anunțând cancelariile Occidentale că o eventuală extindere N.A.T.O. era inacceptabilă. Președintele rus propunea ca securitatea Europei Centrale să fie asigurată prin garanția unei mari puteri, care să păstreze un echilibru între state²².

Anul 1994 a adus o schimbare a atitudinii a diplomației ruse față de Alianța Nord-Atlantică, urmare a lansării programului Parteneriatul pentru pace (Partnership for Peace), la care Rusia a aderat la 22 iunie 1994 și în cadrul căruia N.A.T.O. îi oferea o poziție deosebită. Din acest moment, Rusia a participat la implementarea programului de pace în Bosnia-Herțegovina, trimițând trupe de menținere a păcii în Balcani și participând astfel, alături de N.A.T.O., la o operațiune militară multinațională²³. Anunțul Alianței că nu renunță la extinderea spre est, în ciuda obiecțiilor ruse, a determinat retragerea Rusiei din Parteneriatul pentru pace. A urmat o perioadă relativ încordată în care diplomația rusă dorea cel puțin garanții că în statele care ar putea deveni membre ale N.A.T.O. din Europa Centrală și Răsăriteană nu vor fi amplasate arme nucleare, încercând chiar să racordeze situația internațională la ceea ce se întâmpla în plan intern în Rusia: îngrijorare privind apărarea intereselor naționale ruse²⁴.

Situația a început să se calmeze abia în 1997, când în 27 mai, prin semnarea Actului fondator N.A.T.O.-Rusia²⁵ asupra relațiilor mutuale, cooperării și securității, N.A.T.O. și Rusia și-au instituționalizat și îmbunătățit

²⁰ Jiri Fidler, Petr Mares, *Op. cit.*, p. 239.

²¹ Andrei Kozyrev, *The New Russia And The Atlantic Alliance*, în „NATO Review”, nr. 1, february 1993, Bruxelles, NATO Public Diplomacy Division, pp. 3-6.

²² Jiri Fidler, Petr Mares, *Op. cit.*, p. 239.

²³ *NATO handbook*, p. 209.

²⁴ Jiri Fidler, Petr Mares, *Op. cit.*, p. 241.

²⁵ <http://www.nato.int/docu/basic/txt/fndact-a.htm>; *Manualul NATO*, p. 83: actul reprezintă un angajament de durată la cel mai înalt nivel între NATO și Rusia în scopul creării unui mediu stabil de securitate în zona Euro-Atlantică. Actul cuprinde un preambul și patru secțiuni, în ultima Alianța Nord Atlantică anunțând că nu intenționează sub nici un motiv să instaleze arme nucleare în nici unul dintre viitorii membri ai N.A.T.O.

parteneriatul²⁶. Acest lucru a dus la crearea Consiliului Permanent Comun (Permanent Joint Council - PJC) care a devenit principalul forum de consultări pe probleme de securitate comună, contribuind astfel la dezvoltarea încrederii reciproce. Criza din Kosovo și decizia Alianței de a declanșa campanii aeriene împotriva Serbiei a determinat tensionarea relațiilor cu Rusia și suspendarea de către aceasta la 24 martie 1999 a cooperării din cadrul PJC. Sfârșitul campaniei din Kosovo a însemnat și întoarcerea părții ruse la masa Consiliului, Rusia fiind chiar de acord să trimită trupe care să se alăture KFOR conform rezoluției 1244 a Națiunilor Unite²⁷.

În anii care au urmat, relațiile N.A.T.O.-Rusia au continuat să fie normale, stabilindu-se întâlniri periodice atât în PJC cât și la alt nivel. În 1998, Rusia a deschis o misiune militară de legătură la N.A.T.O., iar Alianța, la rândul ei, a deschis, la reciprocitate, una la Moscova. Evenimentele din 11 septembrie 2001 au apropiat N.A.T.O. și Rusia în lupta împotriva unui inamic aproape invizibil: terorismul. Președintele rus, Vladimir Putin, a fost primul lider care l-a sunat pe președintele american George W. Bush, înțelegând că atacurile subliniau nevoia concentrării tuturor forțelor internaționale de acțiune pentru lupta împotriva terorismului, dar și a altor amenințări la adresa securității²⁸. Pentru aceasta, Rusia a pus la dispoziția Statelor Unite, alături de o serie de mijloace specifice informațiilor, inclusiv spațiul său aerian în vederea derulării în bune condiții a campaniei împotriva terorismului²⁹. Aceste evenimente au apropiat N.A.T.O. și Rusia ale căror interese comune de securitate au devenit evidente. În acest sens, Summit-ul de la Roma a adoptat declarația de la 28 mai 2002³⁰, cunoscută drept Declarația de la Roma, care a creat Consiliul N.A.T.O.-Rusia, mecanism de consultări ce a înlocuit Consiliul Permanent Comun. Noul Consiliu este prezidat de Secretarul General al N.A.T.O. și are ca scop realizarea unei păci durabile și a unui dialog continuu între statele membre ale Alianței și partea rusă. Pentru aceasta se lucrează pe grupuri de lucru și comitete, întâlnirile dintre parteneri fiind aproape zilnice, la diferite niveluri, iar activitatea sa se concentrează pe toate domeniile de interes comun cuprinse în Actul Fondator: lupta împotriva terorismului, managementul crizelor, controlul armamentului și măsurile de creștere a încrederii, apărarea antirachetă, logistică, cooperare militară, reforma armatei, urgențe civile și noi provocări³¹.

²⁶ *NATO today. Building better security and stability for all*, Bruxelles, N.A.T.O. Office of Information and Press, 2002, p. 20.

²⁷ *Transformarea NATO*, Bruxelles, NATO Public Diplomacy Division, 2004, p. 20.

²⁸ <http://www.nato.int/issues/nato-russia/topic.html#evolution>.

²⁹ Peter Dejong, *Russia Joins Coalition*, în www.time.com/time/nation/article/0,8599,175962,00.htm.

³⁰ <http://www.nato.int/docu/basicxt/b020528e.htm>.

³¹ *OTAN-Russie. Un partenariat pragmatique*, Bruxelles, Division Diplomatie publique de l'OTAN, 2007, pp. 6-7.

Buna funcționare a Consiliului N.A.T.O.-Rusia la nivel politic a dus la buna colaborare în plan militar, reflectată în succesul operațiunilor comune de menținere a păcii. Până la retragerea din SFOR și KFOR din vara anului 2003, Rusia a contribuit cu cel mai numeros contingent de militari din Balcani la forțele internaționale de menținere a păcii conduse de N.A.T.O. și aflate sub mandat O.N.U. La început, militarii ruși au fost desfășurați în Bosnia și Herțegovina în ianuarie 1996, apoi în Kosovo din iunie 1999 și până la retragere, unde au asigurat protecția brigăzilor multinaționale, buna funcționare a aeroportului din Pristina și alte activități specifice misiunii³².

Terorismul avea să lovească din nou în Europa Occidentală de data aceasta, la 11 martie 2004, când în capitala Spaniei, Madrid, au fost detonate mai multe încărcături explozive în trenuri și gări, fiind înregistrate mai multe sute de morți și răniți³³. Un an mai târziu, la 7 iulie 2005, atentate sângeroase și zeci de morți absurde s-au înregistrat și în capitala Marii Britanii, la metrourile londoneze și în transportul urban³⁴, dovedind că nici într-o capitală europeană intens supravegheată video cetățenii nu erau în siguranță. În ambele cazuri, Rusia a reacționat cu repeziciune, președintele Vladimir Putin fiind între primii șefi de stat care și-au manifestat dezaprobarea pentru atentate, compasiune pentru familiile victimelor și sprijin pentru autorități în vederea anihilării rețelelor teroriste³⁵. Și într-adevăr Rusia a intensificat colaborarea cu Alianța Nord Atlantică în vederea combaterii terorismului participând, începând cu iarna lui 2004, la operațiunea N.A.T.O. numită Active Endeavour din Marea Mediterană³⁶.

Colaborarea N.A.T.O.-Rusia în lupta împotriva terorismului a continuat și chiar s-a accentuat după summit-ul de la București din aprilie 2008, în ciuda unor tensiuni legate de dorința Georgiei și Ucrainei de a se integra în Alianța Nord-Atlantică. Moscova a fost acum de acord să sprijine forța ISAF din Afganistan și să faciliteze tranzitul prin spațiul său aerian către această țară, obiectivele comune ale N.A.T.O. și ale Rusiei fiind combaterea traficului de narcotice, a traficului de persoane, a terorismului, precum și cooperarea cu privire la interoperabilitatea militară, apărarea antirachetă în teatru de operațiuni, căutarea și salvarea pe mare, ca și planificarea urgențelor civile³⁷.

Relațiile N.A.T.O.-Rusia s-au deteriorat foarte mult odată cu începutul războiului din Georgia, din august 2008 și în urma ignorării de către Rusia a apelului Alianței de încetare a focului și respectarea suveranității Georgiei³⁸, au

³² *Transformarea NATO*, p. 25.

³³ <http://2005.informatia.ro/Sections-article144-p1.phtml>.

³⁴ http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/uk/2005/london_explosions/default.stm.

³⁵ <http://www.kremlin.ru/eng/text/news/2004/03/163988.shtml>

³⁶ http://www.kremlin.ru/eng/text/speeches/2005/07/07/2029_type82912_91089.shtml.

³⁷ http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_20663.htm?selectedLocale=en.

³⁸ http://www.summitbucharest.ro/ro/doc_201.html.

³⁸ http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_43416.htm.

fost întrerupte, iar Consiliul N.A.T.O.-Rusia a încetat să funcționeze³⁹. După șase luni tensionate, în martie 2009 Alianța a transmis Rusiei un semnal pozitiv cu privire la reînceperea discuțiilor și colaborărilor, iar relațiile întrerupte în 19 august 2008 au fost reluate în 5 martie 2009⁴⁰.

Ultimul summit N.A.T.O. desfășurat la Strasbourg și Kehl între 3-4 aprilie 2009, a adoptat declarația șefilor de stat și de guvern ai statelor membre, din care nu puteau să lipsească aprecieri cu privire la raporturile N.A.T.O.-Rusia, care arată stadiul la zi al relațiilor și colaborării și în care se spune: „...suntem profund preocupați de faptul că, de la 12 decembrie 2007, Rusia menține suspendarea unilaterală a obligațiilor juridice care îi revin din tratatul C.F.E. privind limitarea forțelor convenționale în Europa...Acțiunile desfășurate de Rusia în Georgia au pus la îndoială atașamentul Rusiei față de principiile fundamentale ale O.S.C.E. pe care se fundamentează stabilitatea și securitatea în Europa, principii din care este inspirat tratatul C.F.E... De la ultimul nostru summit, dialogul și cooperarea cu Rusia au suferit profunde dezacorduri privind un anumit număr de probleme. Alianța va continua să evalueze dezvoltările care intervin în relațiile cu Rusia... În pofida dezacordurilor pe care le avem în prezent cu ea, Rusia are pentru noi o importanță deosebită în calitate de stat partener și vecin. N.A.T.O. și Rusia au interese comune în materie de securitate, cum ar fi stabilizarea Afganistanului, controlul armamentului, dezarmarea și neproliferarea armelor de distrugere în masă și a vectorilor lor, gestionarea crizelor, precum și lupta împotriva terorismului, a drogurilor și pirateriei... Suntem favorabili unei cooperări crescute între Rusia și N.A.T.O. în materie de apărare antirachetă, care să fie caracterizată în special prin cea mai mare transparență și prin măsuri de încredere reciprocă care să răspundă oricărei eventuale îngrijorări”⁴¹.

³⁹ http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50091.htm.

⁴⁰ http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_51108.htm.

⁴¹ http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm?selectedLocale=en.

РОССИЯ-НАТО ОТНОШЕНИЯ ПОСЛЕ ОКОНЧАНИЯ „ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ”

Мариус-Джордж КОЖОКАРУ

Конец восьмидесятых годов двадцатого века ознаменовал окончание „Холодной Войны” и падение „железного занавеса”. События, конца 1989 года и первых недель 1990 года, которые привели к этим историческим реалиям, происходили быстро, одно за другим. Прогресс в реформировании политической и экономической систем в странах Центральной и Восточной Европы, в ходивших в советскую сферу влияния, превзошёл все ожидания. Европейские коммунистические режимы исчезли один за другим исчезали и, естественно, одним из факторов, который побуждал к этому, был феномен Перестройки: изменения в Восточной Европе или в соответствии с изменениями в составе Советского Союза и, считается, что первые ускорили распад Советского Союза.

В мире, после „Холодной Войны”, биполярность исчезла, и, по крайней мере теоретически, мировая политика стала многополярной. Пиком разрядки можно считать подписание соглашения ИНФ в Вашингтоне, момент, который устранял любую возможность советской агрессии против Западной Европы. Госуда-спутники Советского Союза в Восточной Европе превратились, постепенно, в военном и экономическом плане, в чрезмерную обузу для него. По этой причине Михаил Горбачев объявил о новой советской стратегии: „Советский Союз должен быть достаточно сильным, чтобы отразить агрессию, но не настолько сильным, чтобы нападать самому”. За этим заявлением последовали практические перемены в российской стратегии-Советский Союз начал выводить свои войска из Афганистана.

Провозглашенные реформы продолжались и в декабре 1988 года. Во время генерального заседания Ассамблей ООН. Михаил Горачев представил отчёт об одностороннем сокращении состава постоянных вооруженных сил в Европе, в результате чего министры иностранных государств-членов НАТО рассматривать это событие как важный вклад в области обычных вооружений. Результат обоюдной доброй воли был зафиксирован в договоре от 19 января 1989 года о начале переговоров по теме обусловленных вооруженных сил в Европе (Conventional Armed Forces in Europe-CFE) и о мерах по укреплению доверия и созданию зоны Безопасности (Confidens and Securitz movement-CSBM).

Началом конца европейских коммунистических режимов можно

считать событие от 5 апреля 1989 года, когда в Варшаве была достигнута договоренность между правительством и оппозицией с целью начать политические реформы, в результате которых осуществить демократические выборы и сформировать плюралистическую политическую систему. Запад почти не заметил новой политической ситуации в Восточном Блоке, возможно потому, что в столицах государств-членов НАТО только что закончились торжества по случаю 40-летнего юбилея Договора в Вашингтоне. Кроме того, майская сессия Североатлантического Совета была скорее заинтересована в принятии концепции вооружения и разоружения, а также ограничения вооруженных сил каждого государства –члена, чем событиями в Центральной Европе.

Таким образом, почти незаметный вначале, кризис советского блока продолжался и закончился по принципу „домино”, последней частью которого был сам Советский Союз. СССР, однако, пытался сохранить военную систему Варшавского договора до последнего момента, и имел общую позицию даже с Польшей, считающей, что Договор для нее жизненно важен, чтобы обеспечить свою Территориальную безопасность, особенно в связи с изменениями, которые произошли в соседней Германии. Несмотря на это, 25 февраля 1991 года в Будапеште, на последнем заседании Политического Исполнительного Комитета было принято решение о роспуске политических и военных сил Варшавского договора, самороспуск которого был подписан в Праге 1-го июля 1991 года.

С точки зрения НАТО, политический и военный роспуск Варшавского Договора являлся естественным событием. Главы государств Северо- Атлантического Альянса считали, что начиная с Декларации, принятой в Лондоне 6 июля 1990 года, Варшавская Организация уже не была врагом НАТО, и приняли предложение заключить пакт о ненападении с Центральной и Восточной Европой, (подписан 19 ноября, 1990 года).

После падения Берлинской стены были проведены совместные действия государств обоих военно-политических альянсов. Это произошло в феврале 1990 года в Канаде, Оттаве, как конференция на тему : "открытые небеса" (Open Skyes), на открытии которой присутствовали министры иностранных дел стран Североатлантического Альянса и Организации Варшавского договора, с присутствие наблюдателей от других государств-членов СБСЕ. На этой конференции участники пришли к согласию, рамках переговоров „четыре плюс два”, о договоре ДОВСЕ. Последний был подписан 19 ноября 1990 года в Париже, а представители 22 стран из обоих военных блоков договорились об ограничениях основных видов вооружия, находившихся в оснащении обоих союзов. Послы присутствующих стран подписали также совместное заявление, в котором признали, что они уже не являются противниками и

исключили применение силы во взаимных отношениях.

В июне 1992 года, на конференции в Осло приняли участие министры иностранных дел стран Североатлантического альянса и других государств, приглашенных для проведения консультаций по региональным конфликтам и разным другим, связанным с безопасностью. Были установлены обязательства восьми государств бывшего Советского Союза по Договору ДОВСЕ.

Ещё одна успешная встреча на высшем уровне между Джорджем Бушем и Борисом Ельциным определила сокращение количества ядерных боеголовок стратегических ракет гораздо больше, чем договор START. Хорошие отношения между двумя сверхдержавами могли бы продолжаться, если бы Соединенные Штаты приняли концепцию расширения НАТО и, в то же время, дали бы России такое соглашение, от которого она не смогла бы отказаться и, конечно же, связанного с особым сотрудничеством между Россией и НАТО. Благоприятным моментом для этой цели являлась ситуация во второй половине 1993 года, когда Борис Ельцин высказал поддержку Польше, желающей вступить в НАТО, заявив, это будет соответствовать интересам России. К сожалению, для Польши, администрация Клинтона повела ошибочную политику и задержала принятие Польши более, чем на 2 года, оставляя время Кремлю изменить свое отношение к этому и втащить на враждебную позицию по отношению к намерениям Соединенных Штатов расширить Северо-Атлантический Альянс на Восток.

Часть российских офицеров и аналитиков полагали, что расширение НАТО это не качественное увеличение Европы, а, именно, продвижение к России по-прежнему враждебного Альянса, возглавляемого США, и что это не должно иметь место в Евразии при желании только расширить сферу своего влияния. Но и западный мир не мог не думать о том, что Москва хотела бы, в более или менее будущем, чтобы свободная Центральная Европа вернулась в сферу российского геополитического влияния.

Несколько инцидентов обескопоили международное общественное мнение по причине повышения риска реального конфликта между Россией и НАТО и побудили Северные Страны рассмотреть возможные угрозы со стороны России. Россия продолжала иметь враждебную позицию в отношении бывших республик Советского Союза, особенно Украины, наследницы значительной части советского флота на Черном Море и впечатляющего военного арсенала, в том числе и ядерного, что делало ее очень интересной для НАТО в регионе Черного моря. Поспешность, с которой Запад принял Украину в СБСЕ (будущую Организацию по безопасности и сотрудничеству в Европе) и в Совет по сотрудничеству в НАТО, привела к возникновению напряженности между Москвой и Киевом, связанных, прежде всего, государственными границами

между собой. На Киев начали оказывать давление даже новые западные друзья, которые, по инициативе США, утражали изолировать Украину из-за промедления ею ратификации Договора СТАРТ. Такая изоляция привела бы к применению Россией агрессивной политики в отношении Украины. Россия по-прежнему отказывается принять ее границы и не принимает претензий со стороны украинского Черноморского флота на бывшее советское ядерное оружие. Союзники НАТО были все непреклонны в процессе ратификации Договора СТАРТ и доказали, что останутся безучастными в условиях политического и экономического кризиса в Украине, если она не уступит, и, по той же причине, не сможет иметь места партнерство в интересах мира в отношениях с Украиной.

Окончание „Холодной войны” и распад Советского Союза поставили Россию в положение суверенного государства-преемника данного положения, которое взяло на себя все свои международные обязательства и пыталось установить нормальные отношения с только что созданным Североатлантическим консилиумом по сотрудничеству, организмом НАТО, организованным с целью развития сотрудничества с государствами-членами бывшего Варшавского договора и бывшего Советского пространства.

Российские отношения с Североатлантическим Альянсом начались к 21-го декабря 1991 года, когда Россия присоединилась к Совету, и развивались при разумном взаимопонимании обеих сторон. Генеральный секретарь НАТО посетил Россию в феврале 1992 года, а снимки Манфредом Вернером, прогуливающимся по Красной площади, облетели весь мир. Это было началом партнерства, полного надежды, если учесть, что гости из Брюсселя привезли, кроме послания о мире, лекарства и продовольствие, а российские офицеры смогли, наконец поехать на стажировку по профессии на Запад.

Казалось, что в будущем европейская безопасность смогла бы стать основой для хороших отношений между Россией и НАТО, мнение, которое разделяют как русские, так и американские политики. Российский министр иностранных дел Андрей Козырев, подумал о том, что „возобновление дружественных отношений между Россией и НАТО, если начинать с общих достижений, будет тем историческим шансом для Европы и всего мира, которые мы имеем правапотерять”.

Дела начали меняться быстро, и концу 1993 года, всего лишь через несколько месяцев, министр стал подвергаться критике за методы, которые могут привести к зависимости от Запада. К волне критики присоединился и сам Борис Ельцин, которые считают, что Североатлантический Союз не считается с русскими интересами в Центральной и Восточной Европе. Москва объявила западной канцелярии, что возможное расширение НАТО на Восток недопустимо. Российский президент предложил, чтобы безопасность Центральной Европы была обеспечена посредством

гарантии какой-либо великой державы, которая сохранит равновесие между государствами.

1994-ый год принес перемены в отношениях российской дипломатии и Североатлантического Альянса. Это произошло в результате действия программы „Партнерство ради мира” („Partenerchip for Peace”), к которой Россия присоединилась 22 июня 1994 года и в рамках которой НАТО предложило ей особую позицию. С этого момента Россия принимает участие в осуществлении мира в Боснии-Герцеговине, направляет войска по поддержанию мира на Балканы и, таким образом, участвует, вместе с НАТО, в военных операциях. Несмотря на российские возражения, Альянс объявил, что не откажется от расширения на Восток, что, в свою очередь, вынудило Россию выйти из программы „Партнерство ради мира”. После этого, следует относительно напряженный период, в течение которого российская дипломатия хотела иметь хотя бы, гарантии того, что государства, Центральной и Восточной Европы, которые могут стать членами НАТО, не будут размещать у себя ядерного оружия. Она даже пыталась соединить в одно целое международную ситуацию с той, что происходила внутри страны: обеспокоенность в отношении защиты национальных интересов России.

Обстановка стала успокаиваться к 1997 году, когда 27-го мая, при подписании основополагающего Акта о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности, обе стороны оформили улучшение партнерства. Это привело к созданию Совместного Постоянного Совета (Permanent Joint Council-PJC), который стал главным форумом проведения консультаций по вопросам общей безопасности, способствуя укреплению взаимного доверия. Кризис в Косово и решение о начале воздушной кампании НАТО против Сербии снова привели к напряжению отношений с Россией, а также приостановке 24 марта 1999 года сотрудничества СПС. Дата окончания кампании в Косово означала и возвращение российской стороны за стол совета. Россия даже согласилась направить войска, которые присоединиться к СДК, в соответствии с резолюцией 1244 Организации Объединенных Наций.

В последующие годы, отношения между НАТО и Россией продолжали быть нормальными, проводились регулярные встречи как в СПС, так и на высшем уровне. В 1998 г Россия открыла военную миссию связи в НАТО, а Альянс, в свою очередь, открыл свою в Москве. События 11 сентября 2001 года сблизили Россию и НАТО в борьбе с почти невидимым врагом: терроризмом. Президент России Владимир Путин был первым лидером, позвонившим президенту США, Джорджу Бушу, хорошо понимая, что такие нападения усилят необходимость концентрации действующих международных сил в борьбе с терроризмом и другими угрозами безопасности. Для этого Россия предоставила США, вместе с рядом специфических средств информации, свое воздушное

пространство, с целью создания хороших условий для развертывания плана борьбы с терроризмом. Эти события сблизили НАТО и Россию, чьи общие интересы безопасности стали очевидны. С этой целью Саммит в Риме, на высшем уровне, принял Декларацию от 28 мая 2002, известную как Римская Декларация, которая создала Консилиум Нотто-Россия-механизм консультаций,- заменивший Совместный Постоянный Совет. Новый Совет, работает под председательством Генерального Секретаря НАТО и нацелен на достижение прочного мира и постоянного диалога между государствами -членами НАТО и русской стороной. Работа проводится в рабочих группах и комитетах, встречи между партнерами имеют место почти ежедневно на разных уровнях, а деятельность концентрируется на общих интересах во всех областях, взаимно интересующих стороны и зафиксированных в Основополагающем Акте: борьба с терроризмом, регулирование кризисов, контроль над вооружениями и меры повышения доверия, противоракетная оборона, материально-техническое обеспечение, военное сотрудничество, военная реформа, гражданская помощь и различные новые ситуации.

Сложенное функционирование Совета Россия-НАТО на политическом уровне привело к хорошему сотрудничеству в военном плане, которое, в свою очередь, выразилось в успешных совместных операциях по поддержанию мира. До своего вывода из СПС и ЯПСП летом 2003 года, Россия участвовала с наиболее многочисленным контингентом вооруженных сил на Балканах и в международных миротворческих силах под руководством НАТО и под егидой мандата ООН. Российские солдаты, размещенные в Боснии и Герцеговине в январе 1996 года, а затем в Косово с июня 1999 года и до отвода войск, обеспечивали защиту многонациональных бригад; нормальное функционирование аэропорта в Приштине и выполняли другие, специфические для миссии задачи.

Терроризм нанес снова удар, теперь в западной Европе, на этот раз 11 марта, 2004 года, когда в столице Испании, Мадриде было осуществлено несколько взрывов в грузовых поездах и на железнодорожных станциях, было зарегистрировано несколько сотен убитых и раненых. А год спустя, 7 июля 2005 года были зарегистрированы десятки погибших в британской столице, Лондонском метрополитене и на городском транспорте. Эти кровавые покушения доказали, что ни в одной из европейских столиц, находящихся под интенсивным наблюдением видеокамер, граждане не были безопасности. В обоих случаях Россия отреагировала быстро; президент Владимир Путин был первым из глав государств, кто выразил возмущение этими покушениями, а также сочувствие семьям погибших и поддержку властям в деле уничтожения террористической. И действительно, Россия активизировала сотрудничество с Североатлантическим Альянсом в целях борьбы против

терроризма и приняла участие, начиная с зимы 2004 года, в НАТО-вских операциях под названием „Active Endeavour” в Средиземном море.

Сотрудничество Россия-НАТО в борьбе с терроризмом продолжалось и даже расширялось после Саммита в Бухаресте в апреле 2008 года, несмотря на некоторое напряжение, связанное со стремлением Грузии и Украины к интеграции в Североатлантический Альянс. Москва уже согласилась поддержать силы ИСАФ в Афганистане и облегчить транзит через свое воздушное пространство в эту страну. Общими целями НАТО и России являются: борьба с незаконным оборотом наркотиков, торговлей людьми и терроризмом; сотрудничество в сфере взаимосовместимости военной и противоракетной обороты на театре операций; поиск и спасание на море; планирование гражданских чрезвычайных ситуаций.

Отношения между Россией и НАТО испортились с началом войны в Грузии, в августе 2008 года, в результате игнорирования Россией просьбы Альянса о прекращении огня и уважении суверенитета Грузии, затем были прерваны, и Совет Россия-НАТО перестал функционировать. После напряженных шести месяцев, в марте 2009 года Североатлантический Союз направил позитивный сигнал в Россию а возобновление дискуссий и сотрудничества, прерванных 19 августа 2008 года, и 5 марта 2009 года они были возобновлены.

На последнем Саммите НАТО, проведенном в Страсбурге и Кёле 3-4 апреля 2009 года, была принята Декларация глав государств и правительств государств-членов, в которой не мог отсутствовать отзыв об отношениях НАТО- Россия, которая показала настоящее состояние отношений и сотрудничества и в которой говорится: „... мы очень озабочены тем, что с 12 декабря 2007 года, Россия ведет одностороннюю преостановку действия правовых обязательств по Договору ДОВСЕ в отношении ограничения обычных вооруженных сил в Европе. Действия, проведенные Россией в Грузии, поставили под сомнение приверженность России к основным принципам ОБСЕ, которые основаны на стабильности и безопасности в Европе, принципах, положенных в основу ДОВСЕ ... С нашей нашей последней встрече на высшем уровне в диалоге и в сотрудничестве с Россией появились глубокие разногласия, связанные с несколькими проблемами. Альянс будет продолжать оценивать события, происходящие в отношениях с Россией ... Несмотря на разногласия, которые мы имеем с ней. Россия имеет для нас особое значение, как государство-партнер и сосед. НАТО и Россия имеют общие интересы в сфере безопасности, в таких сферах как: стабильный Афганистан; контроль над вооружением, разоружением и нераспространением оружия массового уничтожения и средств его доставки; кризисное регулирование и борьба с терроризмом, наркотиками и пиратством ... Мы за расширение сотрудничества между Россией и НАТО в сфере противоракетной

обороны, которая должна характеризоваться, в частности, более высокой прозрачностью и мерами взаимного доверия, отвечающими любой обеспокоенности”.

CÂT MAI DUREAZĂ TRANZIȚIA? REFORMĂ ELECTORALĂ ȘI CONSOLIDARE DEMOCRATICĂ ÎN RUSIA POSTCOMUNISTĂ

Mihaela MELINTE*

Considerații generale

La mijlocul anilor '90, analizând particularitățile evoluției relațiilor diplomatice dintre Rusia și Statele Unite ale Americii după sfârșitul Războiului Rece, Henry Kissinger remarcă faptul că „perspectivele democrației în Rusia sunt încă incerte și nici nu este clar faptul că o Rusie chiar democratică va urma politici de natură să conducă la stabilitatea internațională”¹. Cu toate acestea, trebuie recunoscut faptul că tranziția de la totalitarism la democrație, de la o economie centralizată la una de piață a fost lentă și a pus probleme nu numai în Rusia, ci în toate statele care s-au confruntat cu acest proces. Extrem de sugestivă în acest sens este afirmația lui Adam Przeworski cu privire la dificultatea procesului de tranziție, la posibilitatea de eșec a acestuia, precum și la situația în care democrația, chiar cea deja instituită, dar – evident – neconsolidată, poate fi respinsă de către adepții regimurilor nedemocratice: „Problema strategică a tranziției este de a ajunge la democrație fără a fi nici omorât de cei care au arme, nici înfometat de cei care controlează resursele productive [...] drumul către democrație este minat. Iar destinația finală depinde de alegerea drumului. În majoritatea țărilor în care s-a instaurat democrația, aceasta s-a dovedit a fi fragilă. În unele țări, tranziția [chiar] s-a împotmolit”². Cu privire la aceeași chestiune, renumitul politolog italian Giovanni Sartori argumenta că idealurile democrației pot deveni fie constructive, fie distructive „în raport cu propriile lor creații”, iar într-o perioadă de schimbări și de confuzie democratică, o lume alternativă apare, „la modul declarativ, ca fiind întotdeauna *mai democratică*”³. Cu toate acestea, fără îndoială că „indivizii care, în diverse

* Asist.univ.dr.d., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura All, București, 2003, p. 710. Referitor la aceste chestiuni, politologul american scria în continuare: „Pe parcursul dramaticei sale istorii, Rusia a mărșăluit în pas destul de diferit de restul lumii occidentale. Ea nu a vrut niciodată o biserică autonomă; a scăpat Reforma, Iluminismul, epoca descoperirilor geografice și economia de piață modernă. Duce lipsă de lideri cu experiență democratică. Aproape toți liderii Rusiei – la fel ca și cei din noile republici – au deținut funcții înalte sub comunism; angajarea în slujba pluralismului nu le este primul dintre instincte și nu se poate dovedi că le-ar fi ultimul”.

² Adam Przeworski, *Democrația și economia de piață*, Editura All, București, 1996, p. 59.

³ Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 86.

momente istorice, s-au identificat cu alternativele de tip comunist, resping democrațiile concrete, susținând în același timp și anularea idealurilor acestora”⁴.

Este important de precizat încă de la început faptul că tranziția reprezintă trecerea de la un regim nedemocratic la alt regim, ea putând duce fie la instaurarea unei democrații, fie la revenirea unui alt (și poate mai sever) regim autoritar sau totalitar. Desigur că singurul scop dezirabil este instaurarea unei democrații, însă, până la democrație, drumul este adesea foarte greu și nesigur, presărat cu multe surprize și dileme. Tranziția către democrație are succes doar în cazul în care instituțiile nou formate sunt consolidate în timp și permit permanent societății civile să se informeze și să participe activ la procesul democratic și la luarea deciziilor. În primă fază însă, pe plan economic, managerii nu au experiență în ceea ce privește mecanismele economiei de piață, muncitorii își pierd motivația, ceea ce face ca stagnarea, sau chiar declinul economic să fie aproape inevitabile⁵. Tocmai de aceea, de cele mai multe ori, perioadele de tranziție dau impresia unei dezordini care vine în opoziție cu aparenta ordine a regimurilor nedemocratice. Aceasta deoarece în astfel de perioade este foarte dificil de precizat care grupuri sau instituții vor avea diverse roluri în societate, sau care decizii sunt cele mai potrivite.

Pe plan politic, în aceste perioade de haos și insecuritate, partidele comuniste reușesc să ofere o aparentă siguranță cetățenilor, acesta fiind principalul motiv pentru care, în majoritatea statelor foste comuniste din Europa Centrală și de Est, la primele alegeri organizate după 1990, partidele comuniste au obținut scoruri foarte ridicate (în Polonia, Ungaria și Slovacia ele reușind chiar să câștige detașat alegerile). Leslie Holmes evidențiază faptul că tranziția U.R.S.S. spre postcomunism a fost diferită de tranzițiile din celelalte state ale Europei de Est și că acest lucru era de așteptat⁶. Procesul a durat mai mult aici, deoarece diferitele state care compuneau U.R.S.S. s-au îndreptat spre postcomunism în ritmuri diferite și abordând modalități distincte de a face față provocărilor tranziției.

Primii pași către un regim democratic

Instituție de bază a democrației, statul de drept este vital pentru buna funcționare a acesteia, însă o democrație consolidată necesită, pe lângă acesta, o „birocrăție utilizabilă”⁷, adică un stat care să aibă capacitatea administrativă de a îndeplini funcțiile esențiale ale guvernării: ordinea, justiția echitabilă, facilitarea schimburilor economice, apărarea națională, precum și colectarea taxelor

⁴ *Ibidem*.

⁵ H. Kissinger, *op. cit.*, p. 710.

⁶ Leslie Holmes, *Postcomunismul*, Editura Institutul European, Iași, 2004, p.188.

⁷ Larry Diamond, „În căutarea consolidării”, în Larry Diamond, Yun-han Chu, Marc F. Plattner, Hung-mao Tien (coord.), *Cum se consolidează democrația*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 25.

necesare pentru realizarea tuturor acestor deziderate. În acest sens, dubla tranziție a Rusiei, de la comunism către democrație și de la imperiu la republică, a lăsat unele goluri în capacitatea administrativă, autoritatea politică și eficiența judiciară a statului⁸. Rezultatul a fost o tendință anarhică, ce a reprezentat, cel puțin în primii ani de după destrămarea Uniunii Sovietice, o mare amenințare la adresa democrației din Rusia.

Evoluția Rusiei către democrație și stat de drept a început odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, în decembrie 1991. De fapt, progrese în această direcție începuseră să fie vizibile încă din ianuarie 1987, când, la o plenară a Comitetului Central, Mihail Gorbaciov declara că democratizarea reprezenta o parte vitală a *perestroika*, alături de accelerarea dezvoltării economice a Uniunii Sovietice și consolidarea Partidului Comunist⁹. Cu toate acestea, la alegerile locale din iunie 1987, locuitorii din foarte puține circumscriptii au avut posibilitatea practică de a opta între candidați¹⁰. Primele alegeri naționale din URSS¹¹, cu mai mulți candidați, au avut loc în martie 1989 și, cu toate că au fost considerate limitate de către observatorii occidentali, ele au dat alegătorilor posibilitatea de a-și face cunoscute unele nemulțumiri. Am putea spune, însă, că a doua fază a tranziției (organizarea de alegeri libere și concurențiale) a fost atinsă în Rusia abia în decembrie 1993, când au avut loc alegerile parlamentare¹² care au urmat puternicei crize constituționale declanșate de președintele Boris Elțin în luna septembrie a aceluiași an.

Ipoteza de la care am pornit în redactarea prezentului material este aceea că schimbarea repetată a sistemului electoral (și, implicit, a legilor electorale) a avut un efect negativ, atât asupra sistemului de partide din Rusia, cât și asupra procesului de consolidare democratică a statului. Prin urmare, în paginile ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra tipului de sistem electoral utilizat în Rusia după 1991 și a modului de desfășurare a alegerilor, ca și criteriu de bază în încercarea de a afla dacă Rusia este sau nu este în prezent una dintre democrațiile consolidate ale lumii.

Eforturi deosebite pentru funcționarea instituțiilor democratice în Rusia au fost depuse în anii '90, după destrămarea URSS, dar, cu toate acestea, la începutul secolului la XXI-lea, calitatea democrației din Rusia a înregistrat numeroase fluctuații. Organizația Freedom House ajunsese chiar să declare, într-un raport din anul 2005, că Rusia nu mai putea fi considerată un stat democratic,

⁸ *Ibidem*.

⁹ Martin McCauley, *Rusia, America și Războiul Rece, 1949-1991*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 105. În această perioadă, în Rusia se discuta foarte mult despre democratizare, mai ales despre nevoia de a se desfășura alegeri libere și concurențiale în sovietele locale.

¹⁰ L. Holmes, *op. cit.*, p. 178.

¹¹ Este important de menționat faptul că acestea vizau doar locurile din Congresul Deputaților Poporului, nu și pe cele din Sovietul Suprem, ai cărui membri urmau a fi aleși în mod indirect de către Congres.

¹² L. Holmes, *op. cit.*, p. 188.

deoarece nu mai îndeplinesc standardele pentru niciunul dintre indicatorii pe care această organizație îi utilizează pentru analiza progreselor în procesul de consolidare democratică. Conform acestui raport, Rusia ajunsese să se asemene mai mult cu regimurile autoritare din Asia Centrală decât cu democrațiile consolidate din Europa de Est, care aderaseră recent la Uniunea Europeană¹³.

Primele alegeri „postcomuniste”

Domeniul asupra căruia ne vom îndrepta atenția în cele ce urmează este cel referitor la procesul electoral, în încercarea de a identifica particularitățile sistemului electoral din Rusia, precum și motivele pentru care în ultimii ani a avut loc o scădere a calității alegerilor. În acest sens, se impun, înainte de o scurtă analiză a rezultatelor ultimelor alegeri din Rusia, o serie de precizări teoretice cu privire la sistemul electoral utilizat în această țară.

Reprezentarea cetățenilor unui stat este un element de maximă importanță în cadrul unei democrații, ea trebuind să reflecte cu exactitate opiniile electoratului. Prin urmare, aspectele tehnice de care depinde reprezentarea – sistemul de partide, sistemul electoral, modalitatea de formare a guvernului – trebuie să se potrivească pe deplin cu tipul de societate, pentru ca rezultatele finale să fie unele pozitive. Cu toate acestea, esențial pentru transformarea voturilor cetățenilor în locuri la nivelul parlamentelor naționale sau a altor instituții ai căror membri sunt aleși prin vot popular rămâne sistemul electoral. După cum aprecia și renumitul politolog francez Maurice Duverger, tipul de sistem electoral joacă rolul unei „legi aproape sociologice”¹⁴, acesta putând fi influențat, dar având și o mare influență, la rândul său, asupra tipologiei și modalității de funcționare a sistemului de partide, ceea ce îi demonstrează încă o dată rolul fundamental. În opinia lui Duverger, „scrutinul majoritar cu un singur tur tinde spre dualismul partidelor”¹⁵, în timp ce „scrutinul majoritar cu două tururi sau reprezentarea proporțională tind spre multipartidism”¹⁶.

În anul 1917, în Rusia a fost introdus sistemul electoral al reprezentării proporționale, schimbările politice care au urmat Primului Război Mondial fiind favorabile introducerii acestui tip de scrutin, care s-a impus și în alte state

¹³ Raportul de țară pentru Rusia a fost întocmit pentru Freedom House de către Kathryn Stoner-Weiss, reputat cercetător și profesor la Universitatea Stanford. Calitatea sa de expert pentru a întocmi un asemenea raport este dată de lucrările sale consacrate problematicii consolidării democratice în Rusia postcomunistă, dintre care menționăm *Resisting the State: Reform and Retrenchment in Post-Soviet Russia* (Cambridge, 2006), *Local Heroes: The Political Economy of Russian Regional Governance* (Princeton, 1997), *After the Collapse: the Comparative Lessons of Post-Communist Transitions* (Cambridge, 2005, co-autor Michael McFaul).

¹⁴ Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Paris, Librairies Armand Colin, 1979, p. 307.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 331.

europene în aceeași perioadă: Olanda (în 1917), Norvegia, Germania, Italia, Elveția, Austria, Luxemburg, Cehoslovacia (în 1919), Irlanda și Malta (în 1921)¹⁷. La momentul respectiv, adoptarea reprezentării proporționale în multe state europene a făcut parte dintr-o serie de măsuri de democratizare a vieții politice.

La alegerile din 1990, în Rusia a fost utilizat un nou tip de sistem electoral, și anume scrutinul uninominal cu două tururi, care funcționa după următorul principiu: dacă un candidat nu obține majoritatea absolută a voturilor din primul tur, se organiza un al doilea tur, la care puteau participa primii doi clasăți în primul tur și în care era suficientă majoritatea relativă. Reacțiile nu au fost însă cele mai favorabile, constatându-se faptul că acest tip de sistem electoral favoriza partidele mari (mai exact Partidul Comunist), respectiv candidații acestor partide, fără a oferi o reprezentare echitabilă tuturor categoriilor sociale. Acesta este, de fapt, principalul efect pe care utilizarea unui scrutin uninominal îl are asupra sistemului de partide: favorizarea partidelor mari, disproporționalitate în transformarea voturilor în mandate, precum și slaba reprezentare a unei mari părți a populației (care este, uneori, chiar majoritară).

La data de 21 septembrie 1993, președintele în funcție Boris Elțin a dizolvat printr-un decret legislativ federal, Sovietul Suprem și Congresul Deputaților Poporului, care se opuneau reformelor promovate de el, precum și dorinței sale de consolidare a puterii prezidențiale¹⁸. La 15 octombrie 1993, după încheierea crizei, Elțin a propus organizarea unui referendum pentru modificarea Constituției și a anunțat organizarea de noi alegeri legislative în luna decembrie. În conformitate cu planurile sale, noua cameră inferioară a Parlamentului (care se va numi *Duma de Stat*) urma să fie compusă din 450 de deputați, iar camera superioară (*Sovietul Federației*) urma să fie compusă din reprezentanții celor 89 de diviziuni administrative ale țării. În opinia mai multor politologi, criza a reprezentat punctul culminant al problemelor dintre executiv și legislativ în cadrul sistemului prezidențial din Rusia, iar în condițiile în care nu ar fi fost găsite mecanismele democratice de soluționare, izbucnirea unui conflict în urma căruia singura victimă ar fi fost poporul rus era inevitabilă¹⁹.

O soluție de compromis

¹⁷ Pierre Martin, *Sistemele electorale și modurile de scrutin*, Editura Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1999, p. 65.

¹⁸ Pentru mai multe detalii, vezi Margaret Shapiro, Yeltsin Dissolves Parliament, Orders New Vote, în „Washington Post”, 22 septembrie 1993.

¹⁹ Stephen White, „Russia: Presidential Leadership under Yeltsin”, în Ray Taras (editor), *Postcommunist Presidents*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 57-61. Vezi, pentru detalii, și Juan J. Linz, „Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference?”, în Juan J. Linz, Arturo Valenzuela (editori), *The Failure of Presidential Democracy*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1994, pp. 3-6.

În perioada ce a urmat, nevoia de a face funcțională și de consolida o democrație care abia se născuse, precum și dorința de a găsi un sistem electoral care să fie în același timp operațional și echitabil, a dus la căutarea unor alte soluții, care să însumeze avantajele celor două mari sisteme electorale utilizate până atunci (cel majoritar și cel proporțional) și care să minimizeze pe cât posibil dezavantajele și efectele negative ale acestora. Rezultatul a fost – am putea spune – unul de compromis, și anume adoptarea, înainte de alegerile din 1993, a unui sistem de vot mixt, care combina în modul de alegere a deputaților un scrutin majoritar și unul proporțional²⁰.

Referitor la aceste aspecte, cea mai potrivită definiție a sistemului electoral mixt pare a fi cea pe care o propunea Jacques Cadart la începutul anilor '90: „un dozaj variabil de reprezentare majoritară și scrutin proporțional, și de diverse ingeniozități, asigurând, mai mult sau mai puțin, omogenitatea amestecului”²¹. Și mai sugestivă este ironia utilizată de Jean-Marie Cotteret și Claude Emeri, care compară sistemele electorale mixte cu cocktailurile: „Legiuitorul procedează ca un barman pentru un cocktail: un deget de reprezentare proporțională și două de scrutin majoritar, sau viceversa. În ambele cazuri, inventatorul este adesea mai satisfăcut de amestecul său decât consumatorul – alegător”²². Bineînțeles că obținerea unui rezultat final care să nu poată fi criticat de nimeni este un deziderat imposibil, deoarece nu pot fi preluate de la fiecare scrutin numai avantajele, ci vor apărea cu siguranță și unele dezavantaje. Aceasta deoarece nu există sistem electoral perfect, ci doar sisteme electorale care se potrivesc mai bine într-un anumit context sau sisteme electorale care oferă o mai mare eficiență în a păstra proporția de transformare a voturilor în mandate.

În general, în cazul scrutinului mixt, alegătorul dispune de două voturi și votează separat pentru alegerea deputaților din partea majoritară, respectiv din cea proporțională. Există, în acest caz, posibilitatea ca partidele să se alieze și să prezinte candidaturi comune la scrutinul uninominal cu un tur din circumscripții și să prezinte liste separate la scrutinul proporțional organizat la într-o singură

²⁰ Aceste moduri de scrutin mixt sunt utilizate mai rar decât cele exclusiv majoritare sau proporționale, fiind criticate de mulți specialiști pentru complexitatea lor. În ciuda acestui fapt, utilizarea acestora a progresat foarte mult ca urmare a valului de democratizare din Asia (impunându-se în Coreea și Taiwan), dar și în Europa de Est (Albania, Bulgaria, Croația, Iugoslavia, Georgia, Ungaria, Lituania). Trebuie menționat însă faptul că multe dintre aceste state au renunțat la votul mixt după unul sau mai multe cicluri electorale, din cauza caracterului fragil și neomogen al acestuia.

²¹ Jacques Cadart, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Economica, 1992, vol. I, p. 271; George Voicu, *Pluripartidismul, o teorie a democrației*, Editura All, București, 1998, p. 152.

²² Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, *Les systèmes électoraux*, Paris, Presses Universitaires de France, 1988, pp. 73-74; G. Voicu, *op. cit.*, p. 152. Pentru mai multe detalii despre acest tip de sistem electoral, vezi și J.M. Cotteret, Cl. Emeri, *Le marché électoral*, Paris, Michalon, 2004.

circumscripție națională²³. O altă posibilitate este aceea ca votul majoritar din cadrul circumscripțiilor să reprezinte baza pentru repartizarea locurilor din partea proporțională²⁴. În această situație, sunt impuse unele condiții mai aspre, și anume obligația partidelor de a prezenta candidați în toate circumscripțiile, candidaturile independente fiind penalizate. În Rusia, această posibilitate nu a fost luată în calcul, ea fiind incompatibilă cu obiectivul fixat părții majoritate la acel moment, și anume depolitizarea, proces de o semnificație majoră pentru evoluția satisfăcătoare a procesului de tranziție către democrație.

Mai exact, în cazul Rusiei, ansamblul țării era decupat în circumscripții, o parte a deputaților fiind aleși în fiecare circumscripție prin scrutin majoritar, restul fiind aleși la nivel național prin scrutin proporțional de listă²⁵. Astfel, la alegerile din 1993, din cei 450 de deputați ai Dumei, jumătate au fost aleși prin vot proporțional într-o singură circumscripție națională, iar ceilalți au fost desemnați în circumscripții locale prin scrutin uninominal cu un tur. În opinia lui Pierre Martin, „partea proporțională a fost adesea cerută de opoziție, puterea comunistă fiind mai atașată scrutinului de circumscripție, capabil să facă jocul notabilităților în funcție”²⁶. Votul, care a exprimat nemulțumirile poporului rus, a fost unul la care Partidul Comunist²⁷ și partidele naționaliste²⁸ au obținut împreună aproape 50% din voturi²⁹, demonstrând faptul că naționalismul tradițional rus, „misionar și imperialist” din punct de vedere istoric³⁰, reprezenta la momentul acela o importantă forță unificatoare.

Influența sistemului electoral asupra sistemului de partide – care se manifestă în orice sistem politic, după mai multe cicluri electorale, favorizând creșterea sau diminuarea numărului de partide – a început să fie vizibilă în cazul Rusiei încă de la următoarele alegeri. După cum constată și George Voicu, „reprezentarea proporțională, atunci când este strunită de un barem electoral semnificativ, are un impact simplificator asupra numărului de partide, uneori mai

²³ P. Martin, *op. cit.*, p. 104.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ P. Martin, *op. cit.*, pp. 102-103. Politologul francez atenționează asupra faptului că scrutinul mixt nu trebuie confundat cu scrutinul proporțional de compensare, utilizat în Germania, spre exemplu. Pe când acesta din urmă combină scrutinul uninominal cu scrutinul de listă și are o finalitate proporțională clară, proporționalitatea sistemelor electorale mixte depinde exclusiv de proporția locurilor acordate părții proporționale. În opinia lui Martin, la începutul anilor '90, două tipuri de situații au favorizat utilizarea la scară mai largă a scrutinului mixt: prăbușirea sistemului sovietic și criza politică din două democrații parlamentare cu tradiție, Italia (care a optat pentru acest sistem electoral în 1993) și Japonia (care a introdus scrutinul mixt în 1994).

²⁶ *Ibidem*, p. 103.

²⁷ Care au adunat voturile muncitorilor, funcționarilor publici și pensionarilor.

²⁸ Sprijinite mai ales de clasa de mijloc.

²⁹ H. Kissinger, *op. cit.*, p. 710.

³⁰ *Ibidem*, p. 711.

eficient decât scrutinul uninominal cu un tur”³¹. Acest lucru a putut fi observat la alegerile pentru Duma de Stat din Rusia din 17 decembrie 1995, când, prin scrutinul proporțional pe liste au intrat în parlament doar 4 partide (din cauza introducerii pragului electoral de 5%), iar prin scrutinul uninominal au intrat 18 partide și 77 de deputați independenți³². Concluzia care se poate trage este aceea că și reprezentarea proporțională are efecte de diminuare a numărului de partide, la fel ca și sistemele majoritare, cu condiția să fie dublată de existența unui prag electoral.

Și în ceea ce privește alegerile prezidențiale au avut loc unele modificări odată cu trecerea Rusiei de la comunism la democrație. Dacă până în 1993, președintele țării era ales pentru un mandat de 5 ani, ca urmare a modificării Constituției la inițiativa lui Boris Elțin, mandatul prezidențial a fost redus la 4 ani. Evoluția Rusiei pe drumul democrației a fost demonstrată și la alegerile prezidențiale din 1996, unde competiția a fost mult mai strânsă decât la cele anterioare, acestea fiind singurele alegeri din istoria democratică a țării la a fost nevoie de două tururi de scrutin pentru desemnarea președintelui. Rezultatele primului tur de scrutin, care a avut loc la data de 16 iunie 1996, au fost următoarele³³: Boris Elțin – 35,28%, Ghenadii Ziuganov – 32,03%, Alexandr Lebedi – 14,52%, Grigorii Yavlinski – 7,34%, Vladimir Jirinovski – 5,70%, Sveatoslav Feodorov – 0,92%, Mihail Gorbaciov – 0,51%, Martin Șakuum – 0,37%, Iurii Vlasov – 0,20%, Vladimir Brânțalov – 0,16%. Cel de-al doilea tur de scrutin a avut loc la 3 iulie 1996, iar rezultatele au fost următoarele: Boris Elțin – 53,82%, Ghenadii Ziuganov – 40,31%.

Atât la alegerile din 2000, cât și la cele din 2004, Vladimir Putin a câștigat din primul tur, cu 52,94%³⁴, respectiv 71,31%³⁵. Ultimul scrutin prezidențial din Rusia, care a avut loc în 2008, la începutul lunii martie, a însemnat investitura unui nou președinte, Dmitri Medvedev, candidatul Partidului Rusia Unită. Acesta a câștigat alegerile detașat, din primul tur, cu 69,59% din voturi, fiind urmat de Gennady Zyuganov (Partidul Comunist;

³¹ G. Voicu, *op. cit.*, pp. 167-168.

³² *Ibidem.*

³³ Sursa:

http://www.presa.md/content.php?goto=news&do=show_news&category_id=21&news_id=6424.

³⁴ Principalul său contracandidat a fost Ghenadii Ziuganov, care a obținut 29,21% din sufragii, următorii clasaiți în cursa pentru Kremlin fiind Grigorii Yavlinskii (5,80%), Aman Tuleev (2,95%), Vladimir Jirinovski (2,70%), Constantin Titov (1,47%), Ella Pamfilova (1,01%), Stanislav Govoruhin (0,44%), Iurii Skuratov (0,43%), Alexei Podberezkin (0,13%) și Umar Djabrailov (0,10%).

³⁵ Următorii clasaiți au fost Nicolai Haritonov (13,69% din voturile valabil exprimate), Serghei Glaziev (4,10%), Irina Hakamada (3,84%), Oleg Malâșkin (2,02%) și Serghei Mironov (0,75%).

18,16% din voturi), Vladimir Zhirinovskiy (Partidul Liberal Democrat; 9,71% din voturi) și Andrei Bogdanov (Partidul Democrat; 1,27% din voturi)³⁶.

Noua reformă electorală

Alegerile parlamentare desfășurate în Rusia în decembrie 2007 au fost unele care s-au desfășurat după o lege electorală care a suferit modificări majore în ultimii ani. Conform prevederilor acesteia, pentru prima dată, pragul electoral a crescut de la 5% la 7%, iar partidelor politice le este interzis să formeze alianțe care să le asigure atingerea pragului electoral și reprezentarea în Duma de Stat³⁷. În acest sens, partidele liberale s-au văzut lipsite de orice șansă de a fi reprezentate în Dumă, avertizând că, cel mai probabil, în parlament vor intra doar două partide: Rusia Unită și Partidul Comunist. Rezultatul final al alegerilor a arătat că mai mult de două partide au reușit să treacă pragul de 7%, și anume: Partidul Rusia Unită (64,1% din voturi, 315 mandate), Partidul Comunist (11,7% din voturi, 57 de mandate), Partidul Liberal Democrat (8,2% din voturi, 40 de mandate) și Rusia Dreaptă (7,8% din voturi, 38 de mandate)³⁸. Cu toate acestea, a fost foarte clar că pragul fixat a diminuat drastic numărul partidelor reprezentate în parlament.

Și mai important, noua lege electorală prevede o nouă schimbare a sistemului de vot: astfel, dacă începând din 1993, membrii Dumei au fost aleși prin sufragiu mixt (jumătate prin vot proporțional de listă, jumătate prin vot majoritar uninominal), conform noii legi, toți cei 450 de deputați sunt aleși prin vot proporțional de listă³⁹. Această schimbare a sistemului de vot a fost văzută mai ales de reprezentanții opoziției ca o încercare de a împiedica partidele din opoziție⁴⁰, care nu ar fi reușit să atingă pragul electoral, să-și trimită reprezentanții în Dumă prin intermediul votului uninominal.

Reacții asupra efectelor reformei electorale

³⁶ Sursa: http://russia.suite101.com/article.cfm/medvedev_wins_russian_election.

³⁷ Sursa: BBC, 27 noiembrie 2007, în <http://www.bbc.co.uk>. Alte noi prevederi ale legii electorale care au fost aspru criticate de opoziția din Rusia vizează majorarea numărului minim de membri necesar pentru înscrierea unui partid, de la 10.000 la 50.000, precum și imposibilitatea ca un candidat independent să intre în cursă pentru un loc în parlament.

³⁸ Sursa: <http://russianelection2008.blogspot.com/2007/12/russian-parliamentary-election-final.html>. Scorurile obținute de celelalte partide au fost următoarele: Partidul Agrar – 2,3% din voturi, Partidul Democrat „Iabloko” – 1,6%, Forța Civică – 1,1%, Uniunea Forțelor de Dreapta – 1%, SPS – 0,9%, Dreptatea Socială – 0,2%, iar Partidul Democrat – 0,1%. Participarea la vot a fost de 63,78%.

³⁹ Răzvan Ciubotaru, *Alegeri în Rusia lui Vladimir Vladimirovici*, în „Cotidianul”, 1 noiembrie 2007.

⁴⁰ Două dintre cele mai importante partide ale opoziției din Rusia sunt Iabloko și Uniunea Forțelor de Dreapta.

Toate aceste fluctuații în ceea ce privește procesul electoral din Rusia de la începutul anilor '90 și până în prezent au fost însă aspru criticate de o serie de organizații internaționale, cea mai vehementă dintre acestea fiind Freedom House, cea care dă publicității anual un raport cu privire la stadiul democratizării în statele care se află în tranziție sau au încheiat recent acest proces⁴¹.

În funcție de criteriile utilizate pentru analiza stadiului democrației în statele aflate în tranziție, evoluția Rusiei între anii 1999 și 2008 a fost apreciată de către cercetătorii de la Freedom House în felul următor⁴²:

⁴¹ Concluzia celor de la Freedom House este susținută de o analiză realizată pe baza datelor referitoare la următoarele domenii:

- *procesul electoral* – examinează alegerile generale naționale, dezvoltarea sistemului multipartidist, precum și participarea cetățenilor la procesul politic;
- *societatea civilă* – urmărește creșterea ponderii organizațiilor non-guvernamentale în cadrul sistemului politic, capacitatea organizațională a acestora, sustenabilitatea financiară, precum și mediul legal și politic în care ele funcționează, dezvoltarea sindicatelor libere, participarea grupurilor de interese în procesul de luare a deciziilor;
- *independența mass-media* – analizează stadiul curent al libertății presei, inclusiv legislația în domeniu, situațiile de hărțuire a jurnaliștilor, independența editorială, accesul la Internet al cetățenilor;
- *guvernarea națională* – cercetează caracterul democratic și stabilitatea sistemului guvernamental, independența și eficiența executivului și a legislativului, funcționarea democratică a serviciilor militare și de securitate;
- *guvernarea locală* – are în vedere procesul descentralizării, modul de alegere și responsabilitățile instituțiilor administrației locale, transparența procesului decizional la nivel local;
- *independența justiției* – subliniază stadiul reformelor în domeniu, protecția drepturilor omului, statutul drepturilor minorităților etnice, independența tribunalelor, garantarea egalității tuturor indivizilor în fața legii, plângerile referitoare la funcționarea deficitară a sistemului judiciar;
- *corupția* – urmărește identificarea percepției publice asupra fenomenului corupției, existența legislației privitoare la problema conflictelor de interese, gradul de eficiență a inițiativelor anticorupție;
- „*scorul*” *democrației* (categorie introdusă abia în anul 2005) – reprezintă media notelor obținute de fiecare țară pentru cele șapte categorii de analiză. Acest scor împarte statele supuse analizei în 5 categorii, în funcție de tipul de regim: regim autoritar consolidat (media obținută – între 6 și 7); regim autoritar semi-consolidat (media între 5 și 6); guvernare de tranziție sau regim hibrid (media între 4 și 5); democrație semi-consolidată (media între 3 și 4); democrație consolidată (media între 1 și 3).

⁴² Sursa: http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2008/NT-Russia-final1.pdf, 24 pp.

Anul 2000 lipsește din tabelul de mai sus, deoarece în acel an Freedom House nu a realizat cercetarea la care facem referire în acest material. Este, de asemenea, important de precizat faptul că notarea folosită de cercetătorii de la Freedom House este una de la 1 la 7, 1 reprezentând cel mai înalt nivel, iar 7 – cel mai scăzut nivel al dezvoltării democratice.

Domeniul	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Procesul electoral	4,00	4,25	4,50	4,75	5,50	6,00	6,25	6,50	6,75
Societatea civilă	3,75	4,00	4,00	4,25	4,50	4,75	5,00	5,25	5,50
Independența mass-media	4,75	5,25	5,50	5,50	5,75	6,00	6,00	6,25	6,25
Guvernare națională	4,50	5,00	5,25	5,00	5,25	5,75	6,00	6,00	6,25
Guvernare locală	n/a ⁴³	n/a	n/a	n/a	n/a	5,75	5,75	5,75	5,75
Independența justiției	4,25	4,50	4,75	4,50	4,75	5,25	5,25	5,25	5,25
Corupție	6,25	6,25	6,00	5,75	5,75	5,75	6,00	6,00	6,00
„Scorul” democrației	4,58	4,88	5,00	4,96	5,25	5,61	5,75	5,86	5,96

Ultimul raport, făcut public în luna iunie 2008, indică un grad extrem de scăzut al consolidării democratice în Rusia, nivelul funcționării regimului democratic fiind chiar mai scăzut decât la sfârșitul anilor '90, ceea ce, în opinia specialiștilor, apropie Rusia mai mult de regimurile autoritare din Asia Centrală decât de regimurile democratice consolidate din Europa de Est. Pesimismul raportului este unul general, concluziile fiind acelea că, deși sistemul politic dă dovadă de o oarecare stabilitate pe termen scurt, pe termen mediu și lung premisele sunt mai degrabă sumbre, deoarece instituțiile statului, cărora le lipsește abilitatea de a înțelege procesele care au loc în societate, vor fi incapabile de a reacționa în mod efectiv la schimbările sociale. În ceea ce privește procesul electoral, raportul Freedom House apreciază ca incorecte și nedemocratice ultimele alegeri parlamentare și prezidențiale din Rusia, concluzia fiind aceea că, cel puțin din punctul de vedere al organizării de alegeri și campanii electorale libere și corecte, Rusia este departe de idealul democratic.

Și observatorii din partea OSCE au fost de aceeași părere, afirmând că alegerile din decembrie 2007 din Rusia au fost unele incorecte și că președintele Vladimir Putin a abuzat de poziția sa pentru a se implica în campania electorală în favoarea partidului Rusia Unită⁴⁴. Cel mai vehement critic al modului în care au avut loc alegerile din 2007 a fost liderul opoziției, Garry Kasparov, în opinia căruia „așa-numitele alegeri” au fost cele mai „nedrepte și murdare” din întreaga istorie a Rusiei moderne⁴⁵. Mai mult, el a declarat că acest scrutin îi amintește de cele din perioada sovietică, „când nu existau alternative” și a avertizat că se pregătește din nou instaurarea unei „dictaturi a partidului unic”⁴⁶.

Pe de altă parte, Vladimir Putin a respins criticile referitoare la modul de desfășurare a alegerilor și a criticat dur atât rapoartele întocmite de observatorii străini, cât și declarațiile adversarilor politici. El a descris votul ca fiind unul

⁴³ n/a se referă la lipsa datelor pentru acel domeniu în anul respectiv.

⁴⁴ *Russian election unfair and biased towards Putin, observers say*, în „The Guardian”, 4 decembrie 2007.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Putin's Party Wins Russia Elections Amid Vote-Rigging Claims*, în „Deutsche Welle”, 3 decembrie 2007.

perfect legitim, care a reafirmat „stabilitatea politică internă a Rusiei” și a precizat că aceste alegeri demonstrează că cetățenii ruși nu vor ca țara lor să se îndrepte într-o „direcție distructivă”⁴⁷. Și președintele Comisiei Electorale Centrale ruse, Vladimir Ciurov, a declarat că alegerile s-au desfășurat în mod corect, fără încălcări ale legilor, iar rapoartele observatorilor străini sunt lipsite de realism și exagerate. El a ținut să răspundă criticilor venite din partea observatorilor OSCE, accentuând faptul că legislația electorală din Rusia nu interzice implicarea președintelui în campania electorală⁴⁸.

Alegerile prezidențiale din martie 2008 au reprezentat un nou prilej pentru Vladimir Putin în încercarea sa de a evidenția progresele pe care le-a făcut Rusia în timpul mandatului său de președinte. În ziua alegerilor, el a mulțumit poporului rus pentru participarea la vot, exprimându-și convingerea că rezultatul acestor alegeri va demonstra că tranziția Rusiei către democrație a luat sfârșit: „*Acest lucru înseamnă că trăim într-un stat democratic și că societatea noastră civilă devine eficientă, responsabilă și activă*”⁴⁹.

Chiar dacă, în perioada ce a urmat, observatorii străini nu au mai criticat procesul electoral din Rusia atât de vehement precum o făcuseră până atunci, opinia unanimă a fost aceea că eliminarea scrutinului mixt, și implicit a votului uninominal, va facilita crearea unei rupturi între aleși și alegători. Nu va mai exista acea legătură între parlamentari și comunitățile locale, ceea ce va oferi politicienilor de la centru controlul total asupra listelor de partid, adică posibilitatea de a bloca accesul pe aceste liste a unor politicieni de la nivel regional⁵⁰. Pe termen lung, acest lucru va duce la scăderea gradului de legitimitate a celor mai multe dintre partide, adică la crearea unor instituții și la alegerea unor indivizi care nu se vor bucura de susținerea majorității populației, situație de neconcepție în orice stat care se dorește a fi democratic.

În plus, așa cum au demonstrat mai mulți specialiști⁵¹, reprezentarea proporțională pe liste de partid favorizează apariția mai multor partide pe scena politică, iar fragmentarea politică ce rezultă din acest proces subminează în mod clar buna funcționare a democrației. Așa cum argumentează și Juan J. Linz, deși un astfel de sistem electoral favorizează formarea unor partide „mai coerente și

⁴⁷ Vladimir Putin și-a subjugat Rusia, în „Ziua”, 4 decembrie 2007. Referitor la același aspect, agenția de presă Mediafax cita, la data de 29 noiembrie 2007, o declarație a fostului președinte rus, care, într-un discurs menit să motiveze poporul rus pentru a veni la vot, afirma că „țara intră în prezent într-o fază de înnoire completă a puterilor legislativă și executivă [...]Trebuie să împiedicăm sosirea la putere a celor care au încercat, fără succes, să conducă țara și ar vrea astăzi să remodeleze și să înceapă în discursuri goale planurile de dezvoltare ale Rusiei, să schimbe politica susținută de poporul nostru și să ne readucă în perioada umilinței, a dependenței și dezintegrării”.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Putin Protégé Secures Election Victory, în „The New York Times”, 3 martie 2008.

⁵⁰ Vezi, în acest sens, și Nikolai Petrov, *Great Shell Game in Duma*, în „Moscow Times”, 18 decembrie 2007.

⁵¹ Dintre aceștia, îi amintim pe Michael McFaul, John M. Carey sau Pierre Martin.

mai disciplinate”, el „privează votanții de posibilitatea de a avea opțiuni în selecția reprezentanților individuali și, dacă este dus prea departe, poate produce un sistem fragil”⁵².

Cu toate acestea, rezultatele ultimelor alegeri legislative din Rusia par a demonstra că există posibilitatea ca efectul acestui tip de scrutin să fie diminuarea numărului de partide. Dublarea scrutinului proporțional de un prag electoral ridicat, așadar imposibilitatea ca unele partide mici să intre în parlament, va duce – probabil – treptat la dispariția acestora, singurele care vor fi capabile să supraviețuiască sistemului electoral fiind partidele mari⁵³. Prin urmare, modificarea legii electorale ar putea fi o încercare de transformare a sistemului de partide din Rusia în unul multipartidist limitat, sau chiar bipartidist. Pe când unii specialiști văd în acest lucru o involuție a Rusiei din punct de vedere al funcționării democrației, alții ar putea interpreta acest lucru ca o încercare de realizare a stabilității politice și de consolidare a democrației în Rusia, știut fiind faptul că un sistem partidist cu mai puțin de cinci partide este considerat a fi mai stabil și caracteristic unei democrații consolidate.

Pe de altă parte, a fost demonstrat faptul că tipul de sistem electoral influențează funcționarea sistemului politic la un nivel și mai aproape de cetățean. Într-un studiu bazat pe analiza alegerilor legislative regionale care au avut loc în Rusia în 2003 și 2004, Grigorii V. Golosov argumentează faptul că, în conturarea opiniilor de vot, cetățenii nu iau în calcul doar partidul, ideologia și programul său politic, ci și – într-o mai mare măsură – persoana care reprezintă imaginea unui partid; cu alte cuvinte, în cazul alegerilor uninominale regionale, contează mai mult calitățile personale decât apartenența la un anumit partid⁵⁴. Dacă acest lucru nu ar fi adevărat, atunci rezultatele alegerilor la nivel regional ar fi asemănătoare celor de la nivel național⁵⁵. Scrutinul din Rusia a verificat ipoteza lui Golosov: pentru aceeași regiune, rezultatele la alegerile regionale au fost diferite de cele obținute la alegerile naționale, deoarece, în primul caz, alegătorii au avut posibilitatea de a vota în mod individual politicienii pe care i-au considerat a fi cei mai competenți, pe când la nivel național au fost obligați să voteze o listă de partid, în care atât candidații, cât și ordinea acestora în interiorul listei au fost decise exclusiv la centru, de către conducerea partidului.

⁵² Juan J. Linz, *op. cit.*, p. 28.

⁵³ Pentru mai multe detalii și o analiză psiho-socio-politică mai detaliată asupra modului în care schimbarea sistemului electoral afectează comportamentul electoral al alegătorilor și criteriile după care aceștia își ierarhizează preferințele, vezi Karen Dawisha și Stephen Deets, „Political Learning in Post-Communist Elections”, în *East European Politics and Societies*, nr. 20/2006, pp. 691-728.

⁵⁴ Grigorii V. Golosov, „The Structure of Party Alternatives and Voter Choice in Russia. Evidence from the 2003-2004 Regional Legislative Elections”, în *Party Politics*, vol. 12, nr. 6/2006, pp. 707-725.

⁵⁵ În acest sens, dacă în regiunea X ar fi votat prin scrutin uninominal un deputat din partea partidului Y, atunci și la alegerile prin vot proporțional de listă, într-o singură circumscripție națională, la nivelul aceleiași regiuni X, partidul Y ar trebui să iasă învingător.

Astfel – sunt de părere atât Golosov, cât și Harley Balzer⁵⁶, Timothy J. Colton și Michael McFaul⁵⁷ – efectele noii legi electorale, prin eliminarea votului uninominal și utilizarea doar a scrutinului proporțional de listă, va face ca rezultatele alegerilor să fie decise în primul rând nu de preferințele alegătorilor, ci mai degrabă de abilitatea elitelor de la centru de a structura alternativele oferite cetățenilor, astfel încât să asigure generarea consecințelor politice dorite de respectivele elite. Prin urmare, țintele manipulării politice nu vor fi politicienii de la nivel local, așa cum argumentează unii cercetători, ci chiar alegătorii. În plus, urmarea acestui proces – dezamăgitoare, dar care credem că va apărea în mod natural – va fi o lipsă totală a responsabilității politice, care nu va putea să afecteze decât în mod negativ funcționarea instituțiilor democrației.

Concluzii

Așadar, trebuie reținut faptul că deciziile instituționale majore (în special cele cu privire la alegerea tipului de regim politic – prezidențial sau parlamentar – sau a sistemului electoral – majoritar sau proporțional), odată luate, sunt dificil de modificat, iar o astfel de încercare va genera stagnarea procesului de consolidare democratică, așa cum s-a întâmplat în cazul Rusiei. Așa cum demonstrează și Juan J. Linz, „o democrație ce este în căutarea consolidării câștigă mai mult prin urmărirea unor reforme instituționale specifice, care se adresează unor probleme specifice. Mai mult decât atât, se poate stimula eficiența sistemelor de partide prin reforme ce măresc numărul oficialităților alese, cresc autonomia filialelor locale de partid și, în general, a autorităților locale și regionale”⁵⁸.

Există, în concluzie, două posibilități: fie aceste reforme electorale vor contribui la formarea unui sistem partidist stabil și la funcționarea eficientă a instituțiilor democratice, fie vor prelungi și mai mult o tranziție către democrație, care oricum s-a întins pe o perioadă prea lungă. Oricum ar fi, este imperios necesar ca, pe viitor, niciun tip de reformă care va fi propus și implementat să nu mai afecteze procesul de consolidare democratică, și, pe cale de consecință, nici evoluția Rusiei către confirmarea, pe plan internațional, a statutului de „democrație consolidată”.

⁵⁶ Harley Balzer, „Managed Pluralism: Vladimir Putin’s Emerging Regime”, în *Post-Soviet Affairs*, nr. 19/2003, pp. 189-227.

⁵⁷ Timothy J. Colton, Michael McFaul, „Reinventing Russia’s Party of Power: <<Unity>> and the 1999 Duma Election”, în *Post-Soviet Affairs*, nr. 16/2000, pp. 201-224.

⁵⁸ Juan J. Linz, *op. cit.*, p. 30.

СКОЛЬКО БУДЕТ ДЛИТЬСЯ ПЕРЕХОД? ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ РЕФОРМА И УКРЕПЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИИ В ПОСЛЕКОММУНИЧЕСКОЙ РОССИИ

Михаела МЕЛИНТЕ

Введение

В середине 90-ых годов, анализируя особенности эволюции дипломатических отношений между Россией и США после окончания Холодной Войны, Генри Киссинджер отмечал факт, что «перспективы демократии в России еще очень неопределённые и совсем неясно что Россия, будь даже демократической будет следовать такой политике, которая приведёт к международной стабильности». Все же, нужно признать факт, что переход от тоталитаризма к демократии, от централизованной экономики к рыночной, был медленным и поставил проблемы не только перед Россией, но и во всех государствах, которые столкнулись с этим процессом.

Особенно убедительным в этом смысле является утверждение Адама Пржеворского в отношении трудностей этого перехода, возможности неудач, и даже ситуации, когда демократия, даже уже устоявшаяся, но не укрепленная, может быть отвергнута сторонниками недемократического режима: „Стратегическая задача перехода, это достичь демократии так, чтобы не быть убитыми теми, у кого есть оружие, и не умереть от голода под нажимом тех, у кого в руках продовольственные ресурсы (...) путь к демократии заминирован. А достижение конечной цели зависит от выбранного пути. В большинстве стран, где была установлена демократия, она являлась очень хрупкой, а в некоторых переход просто завяз”.

Это явление аргументировал и итальянский известный политолог Джованни Сартори, что идеалы демократии могут стать конструктивными или деструктивными „в зависимости от пропорций творчества”, а в период перемен и демократических замешательств появляется альтернативный мир, „которой всегда, только на словах, более демократичный”. Вместе с тем, несомненно, что персоны которые в различные исторические моменты представляются как альтернатива коммунистического типа, отвергают конкретные демократии и в тоже время уничтожают её идеалы”.

Важно отменить с самого начала, что в этот переход является переходом от недемократического режима к другому и он может привести

или к демократии или к возвращению другого (может быть более сурового), властного или тоталитарного режима. Конечно, единственножаелаемая цель-устоновление демократии, но до этой цели путь очень тяжёлый и неопрелелённый. Переход к демократии будет успешным в том случае, если новосформлированные учреждения будут консолидированы со временем и позволят гражданскому обществу постоянно быть информированным и активно участвовать в демократическом процессе и в принятии релешений.

На первом этапе, в плане экономики, управляющие предприятиями еше не имеют опыта в том, что касается рыночного механизма экономики, рабочие теряют мотивацию, что приводит к застою, а иногда и к упадку экономики. Именно поэтому, в большинстве случаев, периоды перехода создают впечатление беспорядка, который противостоит кажущемуся порядку недемократических режимов. И это потому, что в такие периоды очень трудно уточнить, какие группы или учреждения и какие роли они будут играть в обществе или какие релешения являются самыми правильными.

В политическом плане, в такие периоды хаоса и небезопасности коммунистические партии предлагают видимую безопасность гражданам, что явилось главной причиной того, что в большинстве стран бывшего коммунистического режима в Центральной и Восточной Европе в первых выборах, организованных после 1990 года, коммунистические партии получили большой процент – „за Польша, Венгрия, Венгрия, Словакия-там они даже выиграли выборы). Лесли Холмс имеет мнение что переход СССР к посткоммунизму был особенным, отличающимся от перехода в других странах Восточной Европы, и что этого надо было ожидать”. В России процесс длился больше, поскольку различные государства, входящие в состав СССР пошли к посткоммунизму разными путями, в разных ритмах и использовали различные методы борьбы с вызовами перехода.

Первые шаги к демократическому режиму

Основное учреждение демократии- правовое государство жизненно важно для хорошего функционирования её, но демократия, которая хорошо укреплена, нуждается в „полезной бюрократии”, то есть в государстве, которое имело бы административную способность выполнить основные функции управления: порядок справедливую юстицию, доступность экономического обмена, национальную защиту, а также сбор налогов, необходимых для осуществления всех этих задач. В этом смысле двойной переход России - от коммунизма к демократии и от империи к республике образовал некоторые пустоты в административных способностях, в политическом авторитете и в юридической

эффективности государства. Результатом была анархическая тенденция, проявившаяся в первые годы после распада Советского Союза и имевшая большую опасность для демократии в России.

Эволюция России к демократии, к правовому государству началась еще в декабре 1991 года, вместе с распадом СССР. Фактически, движение в этом направлении обозначилось еще в январе 1987 года, с пленума Ц.К., когда М. Горбачёв заявил, что демократизация представляет неотъемлемую часть перестройки вместе с ускоренным развитием экономики Советского Союза и укрепление коммунистической партии. Всё же на местных выборах в июне 1987 года жители небольшого количества избирательных участков имели практическую возможность выбирать из числа кандидатов. Первые национальные выборы СССР. С большим количеством кандидатов имели место в марте 1989 года и, хотя считались некоторыми западными наблюдателями ограниченными, они дали возможность избирателям высказать некоторые недовольства. Второй этап перехода, (организация свободных и конкурентно-способных выборов) был достигнут в России только в декабре 1993 года, когда имели место выборы в парламент, последовавшие за сильнейшим конституциональным кризисом, начатым президентом Борисом Ельциным в сентябре того же года.

Предположение, с которого мы начали данное исследование и которое хотим проверить в дальнейшем, это то, что неоднократные изменения избирательной системы (а значит, и избирательных законов) имели отрицательный эффект как для партийной системы России, так и для процесса демократического укрепления государства. Значит, на следующих страницах мы сосредоточим внимание на типах избирательных систем, принятых в России после 1991 года, на методах проведения выборов, а также и на основных критериях с целью попытки выявить, является ли Россия в настоящее время полной из консолидированных демократий в мире.

Особые усилия для функционирования демократических учреждений были сделаны в 90 ые годы, после распада СССР, и всё же, в начале XXI века качество демократии в России претерпело множество изменений. Организация „Freedom House” („Свободной доле”) в рапорте 1905 года заявила, что Россия не может считаться демократическим государством, поскольку не удовлетворяет ни одному стандарту, используемому этой организацией как индикатор для анализа прогресса в процессе укрепления демократии. Согласно этому рапорту Россия может быть сравнена только с власными режимами Центральной Азии, а никак с укрепленными демократиями Восточной Европы, которые недавно вошли в Европейский Союз.

Первые „послекоммунистические” выборы

То на что мы обратили внимание и о чём будем говорить ниже, относится к области избирательного процесса с целью выяснить особенности избирательной системы в России, а также причины, которые повлияли на снижение качества выборов. Но прежде, чем делать этот краткий анализ результатов последних выборов в России, представим несколько теоретических уточнений в отношении избирательной системы, используемой в этой стране.

Представительство граждан государства является элементом важности для демократии, которая должна четко отражать мнение электората, следовательно, технические аспекты, от которых зависит представительство- партийная система, избирательная система, методы формирования правительства- должны соответствовать полностью типу общества, чтобы конечные результаты были позитивными. И всё же, существенным для изменения голосов граждан на местах на уровне национальных парламентов или других учреждений, члены которых избраны народным голосованием, остается избирательная система. По оценке известного французского политолога Морис Дюверже, тип избирательной системы играет роль «почти социальных законов» он может подвергаться влиянию, но может и сам влиять, в свою очередь, на типологию и особенности функционирования партийной системы, что еще раз демонстрирует роль особого значения, которую он играет в обществе. По мнению Дюверже „выборы с одним избирательным туром предполагают партийный дуализм”, в то время, как „выборы с двумя избирательными турами или пропорциональное представительство стремятся к многопартийности”.

В 1917 году в России была введена избирательная система пропорционального представительства; политические изменения, которые последовали за Первой Мировой Войной, были благоприятными для введения этого типа выборов, также и в других европейских странах того периода: Голландия (в 1917 г.), Норвегия, Германия, Италия, Швейцария, Австрия, Люксембург, Чехословакия (в 1919 г.), Ирландия и Мальта (в 1921 г.). В тот момент принятие пропорционального представительства во многих европейских странах было частью мер по демократизации политической жизни.

В выборах 1990 года в России были использованы выборы с единым кандидатом в списках и в два тура, которые действовали по следующему принципу: если кандидат не получает абсолютного большинства голосов в первом туре, организуется второй тур, в котором достаточно относительного большинства. Реакция не была благоприятной, так как этот тип избирательной системы благоприятствовал крупным партиям (точнее, коммунистической партии), и соответственно, её кандидатам без предоставления равного представительства всем социальным категориям. Это фактический и есть главный эффект от

использования выборов одного кандидата в списках на партийную систему: предпочтение крупным партиям, диспропорция в изменениях голосов в мандате, слабое представительство большей части населения, (которая иногда именно большая).

21 го сентября 1993 года президент Борис Ельцин декретом федерального законодательства распустил Верховный Совет и Собрание Народных депутатов, которые противостояли его реформам и его желанию консолидировать президентскую власть. 15 го октября 1993 года, после окончания кризиса, Ельцин предложил организацию референдума об изменении конституции и объявил организацию новых законодательных выборов в декабре.

В соответствии с его планами, новая Нижняя Палата Парламента, (который будет называться Государственной Думой), должна состоять из 450 депутатов, а верхняя палата (совет федерации) должна состоять из представителей 89 административных подразделений страны. По мнению многих политологов кризис представлял кульминационный пункт проблем между исполнительной и законодательной функциями в рамках президентской системы в России, а в условиях, когда не были бы найдены демократические механизмы разрешения этой проблемы, возникновение конфликта, в следствие которого единственной жертвой был русский народ, было неизвесно.

Компромисное решение

В последующий период необходимость сделать новорожденную демократию функциональной и консолидированной, а также и желание найти такую избирательную систему, которая была бы действенной и справедливой, привели к поискам другого решения, которое суммировало бы преимущества двух основных избирательных систем, используемых до сих пор (большинства и пропорций), и минимизировало бы, сколько возможно, негативные эффекты и недостатки этих систем, можно сказать, что результатом был компромисс, то есть использование в выборах 1993 года смешанной избирательной системы, которая комбинировала в способах выбора депутатов выборы большинством и выборы по пропорции.

Относительно этого аспекта самое подходящее определение смешанной избирательной системы, кажется, предложенное Жак Cadart: „непостоянная дозировка представительства большинства и пропорциональных выборов, различной изобретательности, обеспечивающая в большей или в меньшей степени однородность смеси”.

Более внушительной является ирония Жан-Мари Cotteret и Claude Emeri, которые сравнивают смешанную избирательную с коктейлями: на один палец пропорционального представительства и на два пальца выборы большинством или наоборот. В обоих случаях изобретатель часто

больше удовлетворён смесью, чем потребитель-избиратель. Понятно, что достижение конечного результата, которое не подверглось бы ничей критике, неисполнимое желание, потому что невозможно в каждом туре взять только выгоды, неизбежно появится и невыгоды. И это все потому, что не существует совершенной избирательной системы, а только избирательные системы, которые лучше подходят к какой-то ситуации или которые предлагают большую эффективность в сохранении пропорций изменения голосов на местах.

В общем, в случае смешанных выборов избиратели имеют два голоса и голосуют отдельно за выбор депутатов в выборах одного тура, и представляют список отдельно для пропорциональных выборов, организованных в одном национальном избирательном участке. Другая возможность, голосование большинством в избирательных участках, представляет базу для распределения мест пропорциональных выборов. В этом случае создаются более сложные условия, а именно, обязанность партий представить кандидатов во всех избирательных участках, а независимые кандидаты останутся наказанными. В России это возможность не была учтена, поскольку она была несовместима с зафиксированной целью части большинства на тот момент, а именно-деполитизирование, процесс большого значения для благоприятного развития процесса перехода к демократии.

Точнее, в случае с Россией, целостность страны распалась на избирательные участки округа, часть депутатов была избрана в каждом избирательном участке через выборы большинством голосом, остальные были избраны пропорциональными выборами по списку. Так в выборах 1993 года из 450 депутатов Думы половина была выбрана пропорциональным голосованием в одном национальном избирательном округе, другая половина выдвигала кандидатов в местных избирательных участках посредством представления одного кандидата за один тур. По мнению Пьер Мартин, „пропорциональная часть часто востребованна оппозицией, коммунистическая власть больше пользовалась выборами по участкам, где можно было подыгрывать большим начальникам”. Выборы, которые выразили недовольство русского народа, были те, когда коммунистическая партия и национальные партии вместе набрали 50% голосов, демонстрируя тот факт, что традиционный русский национализм, „миссионерный и империалистический” с исторической точки зрения, представлял собой в тот момент важную объединяющую силу.

Влияние избирательной системы на партийную систему, которое проявляется в любой политической системе, после нескольких избирательных циклов, изменяя рост или уменьшение количества партий, стало видимым и в России уже со следующих выборов, как констатировал Джордж Войку „пропорциональное представительство, когда ограничено значительным избирательным лимитом имеет упрощённое влияние на

число партий. Часто более эффективное чем голосование за одного кандидата в один тур”. Государственную Думу России 17 декабря 1995 года, когда при порционных выборах по спискам в Парламент прошли только 4 партии (из за введения пятипроцентного порога), а путём голосования за единого кандидата прошли только 18 партий и 77 независимых депутатов. Выводы, которые можно сделать-это то что и при пропорциональном представительстве имеет место эффект уменьшения числа партий, также как и при системе выборов большинством при условии если удвоен избирательный порог.

И относительно выборов президента были произведены некоторые изменения вместе с переходом России от коммунизма к демократии. Если до 1993 года Президент страны избирался на 5 лет, вследствие изменения конституции по инициативе Бориса Ельцина, он стал на год меньше (4 года). Эволюция России по пути демократии была продемонстрирована и на президентских выборах 1996 года, где конкуренция была намного меньше, чем на предыдущих. Это были единственные выборы в истории страны, где нужны были два тура голосования, чтобы определить президента. Результаты первого тура, имевшего место 16 июня, 1996 года были следующие: Б. Ельцин-35,28%, Геннадий Зюганов-32,03%, Александр Лебедь-14,52%, Григорий Явлинский-7,34%, Владимир Жириновский-5,7%, Святослав Фёдоров-0,92%, Михаил Горбачев-0,20%, Владимир Брынцалов-0,16%. Второй тур выборов, который был 3его июля 1996 года, имел следующие результаты: Б. Ельцин-53,82%, Геннадий Зюганов 40,31%.

На выборах 2000 года и на выборах 2004 года Владимир Путин прошёл после первого тура голосований с 52,94% и соответственно 71,31%. Последние президентские выборы в России, которые имели место в начале марта этого года, показали инвеститору уполномочивание нового президента Дмитрия Медведева, кандидата от партии Единая Россия. Он выиграл с первого тура 69,59% голосов, за ним Г. Зюганов (Коммунистическая партия;18,16% голосов), В. Жириновский (Либерал-демократическая партия 9,71 голосов) и Андрей Богданов (демократическая партия; 1.27% голосов).

Новая индивидуальная реформа

Парламентские выборы, происходившие в России в декабре 2007 года, проходили уже по избирательному закону, который претерпел большие изменения в последние годы. Согласно предостережениям закона, впервые был повышен избирательный порог с 5% до 7%, а по политическим партиям была запрещена коалиция, которая позволила бы им достичь порога и иметь представителей в государственной Думе. В этом смысле либеральные партии остались без единого шанса пройти в Думу, предостерегая, что в Думу возможно пройдут представители только

двух партий: Единая Россия и Коммунистическая партия. Результаты выборов показали, что больше двух партий перешли 7% ый порог, а именно: партия Единая Россия (64,1% голосов, 315 мандатов), Коммунистическая партия (11,7% голосов, 57 мандатов), Либерал-демократическая партия (8,2% голосов, 40 мандатов) и Справедливая Россия (7,8% голосов, 38 мандатов). И все-таки было ясно, что новый, фиксированный порог сильно уменьшил число партий, представленных в парламенте.

И ещё- новый избирательный закон предусматривает новое изменение в системе голосования: так, если, начиная с 1993 года, члены Думы были избраны путем смешаного голосования, согласно новому закону все 450 депутатов будут избираться посредством пропорционального голосования по спискам. Это изменение в избирательной системе представители оппозиции расценили как попытку препятствовать оппозиционным партиям, чтобы те не смогли прайти 7% порог и послать своих депутатов в Думу голосованием за одного кандидата.

Реакции на эффекты избирательной реформы

Все эти изменения в процессе выборов в России с начала 90 ых годов и по настоящее время подверглись жестокой критике несколькими международными организациями, а самая бурная была со стороны „Freedom House”, которая публикует ежегодные отчеты в отношении стадии демократизации в государствах, которые находятся на переходе или недавно закончили этот процесс. В зависимости от критериев, используемых для анализа стадии демократии в странах, находящихся на переходе, эволюция России между 1999 и 2008 годами была оценена исследователями из „Freedom House” следующим образом.

Область	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Избирательный процес	4,00	4,25	4,50	4,75	5,50	6,00	6,25	6,50	6,75
Гражданское общество	3,75	4,00	4,00	4,25	4,50	4,75	5,00	5,25	5,50
Независимость масс-медия	4,75	5,25	5,50	5,50	5,75	6,00	6,00	6,25	6,25
Национальное управление	4,50	5,00	5,25	5,00	5,25	5,75	6,00	6,00	6,25
Местное управление	n/a ⁴³	n/a	n/a	n/a	n/a	5,75	5,75	5,75	5,75
Юридическая независимость	4,25	4,50	4,75	4,50	4,75	5,25	5,25	5,25	5,25

Коррупция	6,25	6,25	6,00	5,75	5,75	5,75	6,00	6,00	6,00
„Счет” (оценка демократии)	4,58	4,88	5,00	4,96	5,25	5,61	5,75	5,86	5,96

Последний отчет, опубликованный в июне этого года, показал очень низкую степень консолидации демократии в России в 2008 году, уровень функционирования демократического режима даже еще ниже, чем он был в конце 90-ых годов, что, по мнению исследователей из „Freedom House”, приближает Россию больше к властным режимом Центральной Азии чем к укрепленным режимом стран Восточной Европы. Пессимизм отчета был всеобщим, выводы: хотя политическая система проявляет какую-то стабильность за короткое время, на среднее и длительное время предположения мрачные, потому что государственные учреждения, в которых отсутствует способность понять процессы, происходящие в обществе, будут неспособны эффективно реагировать на социальные перемены. Что касается избирательного процесса, отчет „Freedom House” оценил последние парламентские и президентские выборы как несправедливые и недемократичные. Заключение таково, что-даже с точки зрения организации выборов и свободной, справедливой кампании, Россия далека от демократического идеала.

И наблюдатели от О.С.С.Е. имели то же мнение, утверждая, что выборы 2007 в России были напряженными и что Президент Владимир Путин использовал свое положение, чтобы провести избирательную кампанию в пользу партии „Единая Россия”. Самый ожесточенный критик проведения этой избирательной кампании был лидер оппозиции Гарри Каспаров, по мнению которого „так называемые выборы” были самыми „несправедливыми и грязными” во всей истории России. Больше того, он заявил, что эти выборы напомнили ему те, что были в советское время, „когда не существовало альтернативы”, и предупредил, что снова идет подготовка к „однопартийной диктатуре”.

С другой стороны, В. Путин отверг критику относительно способа проведения выборов и крепко критиковал отчеты, предоставленные наблюдателями других стран, и декларации противников политики. Он описал выборы как абсолютно законные, подтверждающие „стабильность внутренней политики России” и что российские граждане не хотят, чтобы их страна пошла „по разрушительному пути”. И председатель Центральной избирательной комиссии Владимир Чуров заявил, что выборы проходили справедливо, без нарушения избирательного закона России и что отчеты иностранных наблюдателей не отражают реальное положение вещей и преувеличены. Он подчеркнул и тот факт, что избирательное законодательство России не запрещает президенту участие в избирательной кампании.

Через три месяца, в марте 2008 года, президентские выборы

предоставили новый случай В. Путину заявить о прогрессах, которые осуществила Россия во время его президентского мандата. В день выборов он поблагодарил русский народ за участие в голосовании и выразил убеждение, что результаты этих выборов продемонстрируют, что переход России к демократии закончился: „и это означает, что живём в демократическом государстве и что наше гражданское общество становится эффективным, отвесненным и активным”.

Даже если в последующий период иностранные наблюдатели не критиковали избирательный процесс в России так яростно, как это делали раньше, всеобщее мнение было такое, что исключение смешанного голосования и, предположительно, объема голосования за одного кандидата, способствовали разрыву между избираемыми и избирающими. Не будет существовать и связи между парламентариями к местным сообществом, что позволит политикам в центре полностью контролировать партийные списки. То есть дать возможность заблокировать появление в списках некоторых политиков регионального уровня. В продолжительном временном плане это приведёт к снижению степени законности многих партий, то есть к созданию таких учреждений и к выбору таких людей, которые не будут пользоваться поддержкой населения-то есть к ситуации, невозможной в любом государстве, которое хочет быть демократичным.

Плюс ко всему, как продемонстрировали многие специалисты, пропорциональная презентация по партийным спискам благоприятствует появлению большего числа партий на политической сцене, а политическое дробление, что вытекает из этого процесса, подрывает хорошее функционирование демократии. Как аргументирует Juan J. Linz-хотя такая избирательная система благоприятствует созданию некоторых партий, „более подходящих и более дисциплинированных” она „лишает избирателей права избирать отдельных представителей и, еще дальше, может создать очень хрупкую систему”.

И все таки, результаты последних выборов в России продемонстрировали существование возможности, что эффектом такого типа выборов, будет уменьшение числа партий. Удавление пропорциональных выборов увеличением избирательного порога выливается в невозможность некоторых небольших партий войти в парламент и, очевидно, постепенно приведет к их исчезновению, и только крупные партии смогут выжить в этой системе. Итак, изменение избирательного законодательства могло бы явиться попыткой изменения партийной системы в России в ограниченную многопартийную или в двухпартийную. В то время как одни специалисты видят в этом инволюцию России с точки зрения функционирования демократии, другие объясняют этот факт, как попытку осуществления политической стабилизации и укрепления демократии в России, хорошо зная, что

партийная система меньше 5 партий в стране считается стабильной и характерна успешной демократии.

С другой стороны было продемонстрировано, что тип избирательной системы влияет на функционирование политической системы на уровне более близком к гражданам. В одной научной работе, основанной на анализе законодательных региональных выборов, которые имели место в России в 2003 и 2007 годах, Григорий Голосов аргументирует факт, что, описывая в общих чертах мнения о голосовании, граждане не принимают во внимание только партию, идеологию или политическую программу, но в большей степени личность, которая представляет эту партию, другими словами, в случае выбора одного названного кандидата от региона, больше имеют значение его личные качества, чем партийная принадлежность. Если бы это не было так, тогда результат региональных выборов был бы таким же, как и на национальном уровне. Выборы в России проверили гипотезу Голосова: в одном и том же регионе результаты региональных и национальных выборов очень различаются и это потому, что в первом случае избиратели имели возможность голосовать индивидуально за политиков, которых они считали самыми компетентными, а во втором- на национальном уровне- они голосовали по партийному списку, в котором и кандидаты, и порядок их положения в списке определялись исключительно в центре, руководством партии.

Таким образом, считают как Голосов, так и Харли Бальцер, Тимоти Колтон J и Майкл Макфол, эффекты нового избирательного закона при исключении голосования за одного кандидата и использовании пропорционального выбора по списку будут такими, что выбор будет определяться прежде всего не желанием избирателей, а скорее способностями центральной элиты так структурировать альтернативы предлагаемые избирателям, чтобы обеспечить политические последствия нужные данной элите. Значит, целью политических манипуляций не являются политики местного уровня, как комментируют некоторые исследователи, а именно, избиратели. Плюс, как следствие этого процесса, появляется абсолютная политическая безответственность, которая повлечёт лишь отрицательное функционирование демократических учреждений.

Таким образом, нужно принять во внимание тот факт, что основные учредительные решения (особенно те, что касаются типа режима выборов-президентские или парламентские, или те, что касаются индивидуальной системы-большинством или пропорцией)-однажды принятые, не могут быть легко модифицированы, а всякие попытки в этом направлении приведут к застою процесса консолидации демократии так, как произошло в России. Как демонстрирует Хуан Х. Линц „демократия которая ищет пути консолидации больше выпрает при помощи

следования особенным учредительным реформам, которые адресованы специальным проблемам”. Больше того, возможно стимулировать эффективность партийной системы такими реформами, которые увеличивают число избранных, обеспечивают автономию местных партийных филиалов и, вообще, местной и региональной властей.

В заключение констатируем, что существуют две возможности: будь то избирательная реформа-и не только-она содействует образованию стабильной системы, эффективному функционированию демократических учреждений или продлит еще больше период перехода к демократии, который и так растянулся на длительный период. Как бы не было, но существует насущная необходимость, чтобы в будущем ни одна реформа, предложенная и реализованная, не затрачивала бы отрицательно консолидацию демократии по пути следования, и саму эволюцию России к консолидации в международном плане, к государству „консолидированной демократии”.

ANTINOMII ROMÂNEȘTI: IMAGINEA LUI PUTIN ÎN ROMÂNIA

Daniel CITIRIGĂ *

Imagologie și percepție politică

Calitatea de studiu istorico-științific, de cele mai multe ori, este considerat a fi dată de gradul de obiectivitate al acestuia. Spunem *gradul* și nu *obiectivitate deplină* pornind de la concluzia mai mult sau mai puțin personală, că toate acțiunile care își propun evitarea subiectivismului sunt sortite eșecului. Simpla selecție a unor texte este definitorie pentru calitatea noastră umană/rațională. În analizarea imaginii unui personaj contemporan, credem că acest demers este cu atât mai vulnerabil, dacă îl putem considera unul științific.

Și totuși, în sprijinul nostru stă o disciplină pe care o putem numi nouă și străveche în același timp. *Imagologia* se naște pe la mijlocul secolului XIX în Franța, iar după o perioadă de lupte cu disciplinele conexe, se impune ca un domeniu de importanță capitală pentru studierea fenomenelor istorice și antropologice. Mai exact, conform definiției lui Daniel-Henri Pageaux, imagologia se ocupă cu *studiul imaginilor sau ale reprezentărilor străinului*. În cultura română, o asemenea preocupare își are originea în anii 70, însă despre o abordare serioasă putem vorbi abia la începutul anilor '90 ai secolului XX, motivele fiind legate, desigur, de libera exprimare și accesul la libera informare, cu această ocazie privirile cercetătorilor îndreptându-se spre subiecte tabu/delicate, cum ar fi imaginea evreului¹ sau a rusului în cultura română².

Nu de puține ori, din încercarea de a evita asimilarea, culturile mici abordează cu adversitate întâlnirea cu cele mari. Pe de altă parte, destul de des, istoria ne-a arătat că o cultură mare se poate confunda cu o putere politică mare, care pentru statele mici devine un potențial pericol. O asemenea ecuație putem regăsi și în cazul analizei imaginii *celuilalt/străinului/vecinului* de la Răsărit în mentalul colectiv al românilor. Rușii nu pot fi disociați de relațiile politice pe care le-a avut țara lor de la Petru cel Mare până în zilele noastre cu vecinul latin. Desigur, aici rolul istoricilor este unul major, revenindu-le obligația de a aminti atât momentele delicate, cum ar fi cedarea Basarabiei din 1812, și nesfârșitele probleme care s-au abătut asupra acestei provincii în perioada ulterioară, dar și

* Asist.univ.dr.d., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ O excelentă abordare în acest sens, Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, București, 2004.

² Vezi în acest sens, Leonte Ivanov, *Imaginea rusului și a Rusiei în cultura română. 1840-1948*, Chișinău, 2004.

cele de reușită comună, exemplul cel mai elocvent fiind Războiul din 1877/1878 împotriva Imperiului Otoman, în urma căruia România își câștigă independența.

Un fenomen deosebit îl putem remarca totuși în formarea stereotipului caracterului politic rus. În urma amintitei conflagrații și stabilirii relațiilor bilaterale, România vede cu alți ochi vecinătatea Rusiei. Concludentă în acest sens ni se pare nota lui Lascăr Catargiu, din 1891, prin care prim-ministrul de la acea dată sublinia că „din Transilvania putem asculta plângerile fraților noștri, însă din Basarabia nu se aude nimic”³. Primul Război Mondial și pierderea Tezaurului României adăpostit de pericole la Moscova creează un nou clivaj între cele două popoare. „Prestigiul” de care se bucurau autoritățile rusești la București este evidențiat de Raoul Bossy, care cu ocazia repatrierii rămășițelor pământești ale lui Dimitrie Cantemir, nu fără ironie își exprima îndoiala că ar fi cele reale⁴. După Ultimatumul sovietic din vara anului 1940, în urma căruia România pierdea Basarabia și Nordul Bucovinei în favoarea aceluiași vecin, dar mai ales după ocupația trupelor sovietice și abolirea monarhiei, imaginea Rusiei avea mult de suferit în ochii românilor. Deși doar în trecere prin România, scriitoarea americană R. G. Waldeck a surprins cel mai bine, într-o notă tragicomică relația istorică a celor doi vecini: fiecare alianță a României cu Rusia s-a soldat cu anexarea câte unui teritoriu sau două în favoarea celei din urmă⁵. Nici chiar destrămarea Uniunii Sovietice și preluarea puterii de unul dintre personajele apropiate Moscovei, Ion Iliescu, nu a fost de ajuns pentru ca imaginea colosului de la Est să se bucure de o îmbunătățire în România.

Vladimir Putin, între criticile analiștilor și aplauzele de la București

Și totuși, după perioada de tranziție sub președinția lui Boris Elțin, imaginea Rusiei avea să fie revigorată printr-un personaj vechi și nou în același timp în structurile statului - Vladimir Putin. Fost KGB-ist, FSB-ist, premier, acest *judoka* întruchipa cel mai bine țarul modern, parcă crescut pentru un Kremlin în vremuri de restriște. Comentariile din cele mai importante cotidiene ale lumii nu făceau altceva decât să întărească opinia rușilor conform căreia ceasul mult așteptat venise. Editurile importante se înghesuiau pentru publicarea interviurilor, traducerile și biografiile zeificau imaginea noului lider de la Kremlin și... de ce nu?! al Europei.

În România, imediat după ce este ales președinte, în 2000, imaginea lui Vladimir Putin este adusă la cunoștința opiniei publice printr-un volum de

³ Apud Nicolae Drăgușin, *Unirea Basarabiei cu România*, în „Aldine”- supliment săptămânal al ziarului „România liberă”, an XIII, nr. 616, 4 aprilie 2008.

⁴ Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. I (1918-1937), București, 1993, p. 50.

⁵ R. G. Waldeck, *Athénée Palace*, București, 2006, p.83.

interviuri, realizat de Natalya Givorkyan, Andre Kolisnikov și Natalia Timakova și tradus din limba rusă de Boris Rangheț⁶. Nu foarte incozi, autorii realizează o contribuție importantă pentru biografia lui Putin, scoțând în evidență calitățile de lider incontestabil de care dispune. Încă din introducere aflăm că noul președinte a fost pe parcursul întâlnirilor „răbdător și suportabil”, pe cât de nonconformist pe atât de elegant, întrevederile nesuținându-se „la costum, deși cu cravată”, iar uneori se prezenta „extenuat, cu ochii obosiți, dar niciodată nu a întrerupt discuția din propria inițiativă”⁷.

E adevărat însă că odată cu ascensiunea fulminantă, Vladimir Putin devine unul dintre „clienții” preferați și ai scriitorilor din Occident. Pierre Lorrain, cunoscut mai ales pentru volumul *Incredibila alianță Rusia - Statele Unite*⁸, analizează, de această dată în cartea sa *Misterioasa ascensiune a lui Vladimir Putin*⁹, metodele prin care „omul din umbră cu trecut controversat de agent KGB”, scapă de dezastrul mediatic produs în urma naufragiului submarinului Kursk și atinge atât de repede puterea supremă. Andrew Jack, fost corespondent-șef al biroului de la Moscova al ziarului Financial Times, într-un volum dedicat sistemului condus de Putin aduce numeroase exemple care nu fac decât să întărească imaginea de „pumn de fier” care președintelui și rușilor le place atât de mult¹⁰. Destul de dur se dovedește a fi în construirea imaginii de autocrat a lui Putin și Thierry Wolton în lucrarea *KGB-ul la putere. Sistemul Putin*¹¹. Acesta nu se sfiește în a compara unele metode folosite astăzi la Kremlin cu cele din timpul lui Stalin, care ar fi putut chiar să-l invidieze pe Putin dacă ar fi asistat la „desfrâul de lingușeli” prilejuit de a cincizecea aniversare a lui „Big Brother”¹². Un studiu excelent asupra „fenomenului” Putin și a rolului pe care Rusia îl joacă pe tabla de șah mondială, ne oferă Michael Stürmer, profesor universitar și fost consilier în anii '80 al cancelarului Helmut Kohl. Acesta, în urma unor întrevederi personale cu Putin, descoperă în președintele rus „un om a cărui pregătire viza secretele, a cărui pasiune este comunicarea, al cărui patriotism este rusesc și a cărui fascinație este puterea”¹³.

Cu siguranță, însă, cea mai tulburătoare contribuție scrisă la adresa regimului lui Vladimir Putin o constituie opera Annei Politkovskaia, al cărei destin credem că a amplificat valoarea morală a cărții. Catalogată nu de puține ori drept cel mai radical jurnalist al țării, spre deosebire de mulți alți jurnaliști europeni și americani, Politkovskaia n-a avut niciodată încredere în imaginea de

⁶ Natalya Givorkyan, Andre Kolisnikov și Natalia Timakova, *La persoana întâi. Convorbiri cu Vladimir Putin*, București, 2000, p. 5.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Pierre Lorrain, *Incredibila alianță Rusia-Statele Unite*, București, 2003.

⁹ Idem, *Misterioasa ascensiune a lui Vladimir Putin*, București, 2001.

¹⁰ Vezi în acest sens, Andrew Jack, *Rusia lui Putin. Toamna oligarhilor*, București, 2006.

¹¹ Thierry Wolton, *KGB-ul la putere. Sistemul Putin*, București, 2008.

¹² *Ibidem*, p. 154.

¹³ Michael Stürmer, *Putin și noua Rusie*, București, 2009, p. 56.

presă a lui Putin. Comentând cu ochii omului ce trăiește în Rusia, nu de analist politic, fără pretenții de cercetător științific, dar cu talent literar și argumente, autoarea își propune un Putin vinovat. Un Putin susținut și încurajat de Occident, dar care ar disprețui tocmai poporul rus, pe fond căruia nu i-ar plăcea oamenii și pentru care, subliniază jurnalista, „suntem nimeni, în timp ce el, pe care șansa l-a ridicat în vârf, este astăzi Țar și Dumnezeu”¹⁴.

Simpla trecere în revistă a celor mai importante lucrări dedicate lui Vladimir Putin demonstrează o adversitate constantă între liderul de la Kremlin și susținătorii democrației de tip occidental. Foarte surprinzătoare însă, din acest punct de vedere, este atitudinea adoptată de o parte a jurnaliștilor români, în calitatea lor de observatori ai Summit-ului de la București, din 2-4 aprilie 2008. Astfel după cum relatau cei de la „Ziarul”, „dacă în primele zile ale summit-ului, președintele SUA a fost vedeta reuniunii, venirea lui Putin la București a îndreptat toată atenția asupra liderului de la Kremlin. N-au mai contat nici summit-ul, nici concluziile lui. Ci doar ce spune și ce face Vladimir Putin. Toți au roit în jurul lui, i-au acordat atenție și au avut grijă ca “țarul” să se simtă cât mai confortabil”¹⁵. Într-o notă asemănătoare, în paginile „Jurnalului național” - care cu această ocazie punea în loc de fotografie semnătura olografă a președintelui rus - eram invitați să credem în continuare în surprize, argumentul infailibil fiind Vladimir Putin, care, în antiteză cu George W. Bush, a învins. Într-un articol cu un titlu sugestiv - *NATO în era Putin*, semnat de patru jurnaliste, se sublinia că, „cu tot suspansul în care și-a învăluit sosirea, el (Putin) a punctat elegant, aducând un discurs realist și cu deschidere pentru compromisuri”¹⁶.

În cadrul unui comentariu postat pe site-ul agenției Mediafax, Lucia Efrim, imediat după conferința de presă susținută de Vladimir Vladimirovici, nerăbdătoare și atinsă parcă de latura transcendențială a acestuia, își exprima convingerea că surpriza apariției liderului însuși între jurnaliști l-a transformat într-un „pion incontestabil în jocul Summit-ului NATO”. În timp ce căștile pentru traducere erau epuizate, „forța mesajului președintelui Rusiei a stârnit aplauzele celor aproximativ o mie de ziaristi din sala Rosetti din Palatul Parlamentului și, poate, și simpatii, căci Putin nu a fost stors de informații, deși a părut a fi momentul cel mai oportun”. Și așa o reușită comună nu se putea încheia decât cu o fotografie de grup care a stârnit „felicirea nedisimulată a fetelor”. Iar concluzia jurnalistei nu putea lăsa loc de interpretări: „Vladimir Vladimirovici a părut că a mulțumit pe mulți la acest Summit, și-a atras admirație, plecând în plină glorie”¹⁷. Glorie pe care Armand Goșu, citat într-un articol din „Cotidianul”, cu titlul „The Oscar Goes to... Vladimir Putin” o vede

¹⁴ Anna Politkovskaia, *Rusia lui Putin*, București, 2008.

¹⁵ <http://www.ziarul-ziarul.com/articol4530/Putin-ultimul-tangou.htm>.

¹⁶ <http://www.jurnalul.ro/articole/121568/nato-intra-in-era-putin>.

¹⁷ <http://www.mediafax.ro/main-story/com-vladimir-vladimirovici-presedintele-putin-la-bucuresti.html?5226;2520885>.

ca pe o mișcare de PR dusă până la capăt: „este evident, în viziunea istoricului, că personajul central al Summit-ului, în special al ultimelor două zile ale acestuia, a fost Vladimir Putin, care iese din scenă „en fanfare”¹⁸.

Mai puțin preocupat de laurii adunați de Vladimir Putin, jurnalistul de la „Evenimentul zilei”, Florian Bichir, vedea în vizita primului șef de stat rus în România după 1990, momentul prielnic pentru o dezbatere serioasă despre poziția României față de colosul de la Răsărit. „Frica patologică față de ruși a devenit deja o axiomă a politicii noastre externe, în opinia autorului, - și pe bună dreptate, dacă ne aruncăm ochii în cărțile de istorie. Invaziile au fost percepute la fel, chiar dacă au purtat pecetea panslavismului, a ortodoxiei eliberatoare, a luptei contra imperialismului sau a eliberării de fascism. E greu să uiți hoardele de muscali sau pitici cu aspect mongoloid care, beți, cu ceasuri de gât, au terorizat Bucureștiul, primul oraș capitalist în care-au ajuns trupele Armatei Roșii”¹⁹. Concluzia atât de dură, dar realistă, trasă de Florian Bichir ne îndreaptă și spre concluzia subiectului studiului nostru, care nu se vrea unul exhaustiv în privința textelor laudative adresate liderului de la Kremlin.

În încheierea analizei noastre se distinge o întrebare fundamentală: de unde simpatia unei părți a media românești pentru Vladimir Putin? Euforia creată în jurul imaginii lui Putin este văzută de Vasile Dancu, sociolog și membru marcant al Grupului de la Cluj al PSD, ca fiind regia descrisă perfect de Serge Ciahotin, într-o analiză psihanalitică a fascismului, și care la București a funcționat ca la carte. „În primul rând, venirea lui Putin la Conferința de presă a fost dată ca nesigură, ca și venirea la București. Apoi s-a anunțat că vine ministrul de Externe. Apoi jurnaliștii au fost lăsați să aștepte aproape o oră creându-se tensiune, mai ales că ușile s-au închis și sentimentul de izolare creștea. Nimeni nu își părăsea locul pentru că urma să nu mai poată reintra în sală și pierdea acest moment istoric al întâlnirii cu Țarul Vladimir. Apoi a apărut Putin prin surprindere, pe o altă ușă decât pe care era așteptat. Surpriza totală, *deus ex machina*, salvarea fericită a situației îi face pe jurnaliști să se ridice în picioare și să aplaude intrarea teatrală a Președintelui Putin. După aceasta, situația era perfect controlabilă. Jurnaliștii devin niște păpuși și mulți nici nu mai observă că Putin este intermediat de purtătorul de cuvânt, iar întrebările sunt puse aproape exclusiv de jurnaliștii ruși. [...] Seara pe la televiziuni, jurnaliste încântate povesteau despre marea întâlnire, deși aveau puține de spus despre mesajele transmise de Țigru, cum îl numea un alt jurnalist. Era mai mult o senzație, un fel de lumină, ceva ca și cum Iisus s-a arătat pe drumul spre Emaus”²⁰. De altfel, însuși Putin a spus în cadrul întrevederii cu jurnaliștii că „există o așteptare religioasă înaintea fiecărui discurs al meu”²¹. O întârziere am putea-o numi, pe care au simțit-o chiar și realizatorii volumului de interviuri mai-

¹⁸ http://www.cotidianul.ro/and_the_oscar_goes_to_vladimir_putin-42698.html.

¹⁹ <http://www.evz.ro/articole/detalii-articol/798541/EDITORIALUL-EVZ-Rusofobie-sau-realpolitik/>.

²⁰ <http://vasiledancu.blogspot.com/2008/05/cnd-jurnalistii-aplaud.html>.

²¹ cf. „Cotidianul”, 4 aprilie 2008.

sus amintit²², dar mai ales șefii de state și guverne prezenți la Summit-ul de la București. Pe lângă atmosfera mesianică de care aminteam, capitalul de imagine cu care Vladimir Putin venea în România era unul important, având în vedere creșterea economică de care se bucura Federația Rusă în 2008, dar și imaginea de pion principal al Summit-ului în urma amânării aderării Ucrainei și Georgiei la NATO. O nuanță de subliniat ar fi și aceea că mare parte a societății românești încă își dorește în fruntea statului o mână de fier, preferând un regim autoritar puternic în locul unei democrații slabe. Nu în ultimul rând, credem de cuviință să reliefăm obsesia antiamericană a unui segment al societății românești, care subit s-a transformat în apreciere față de Rusia. De cealaltă parte a baricadei, totuși, stau argumentele irefutabile: din 2000 până în prezent, în Rusia au fost uciși mai mulți jurnaliști, alții au fost închiși, iar unele ziare au fost suspendate din motive hilare (spre exemplu, la scurt timp după Summit-ul de la București, ziarul „Moskovski Korrespondent”, din cauză că scrisese despre Putin că a divorțat și că urma să se căsătorească cu o femeie mai tânără), ceea ce demonstrează că acești jurnaliști entuziasmați au avut o întâlnire cu un subiect pe care nu îl cunoșteau îndeajuns, sindromul Stockholm, al îndrăgostirii victimei de călău, fiind evident. Conform declarației lui Boris Nemțov, un fost vice prim-ministru al lui Elțin, „Putin este primul președinte de televiziune. Pe biroul său nu există stilou, ci doar o telecomandă. E obsedat de micul ecran. Pentru că mass-media l-a instalat de pe o zi pe alta acolo unde e, îi cunoaște puterea mai bine ca oricine”²³. Nu și invers, se pare...

²² Natalya Givorkyan, Andre Kolisnikov și Natalia Timakova, *op. cit.*, p. 19.

²³ „Le Nouvel Observateur”, 13 iulie 2006.

РУМЫНСКИЙ АНТИНОМИИ: ИМИДЖ ПУТИНА В РУМЫНИИ

Даниэл ЧИТИРИГЭ

Наука изображения и и политического восприятие

Считается, что качество историческо- научного исследования, во многих случаях, зависит от степени его объективности. Говорим „степень”, а не „абсолютная объективность”, отталкиваясь от более или менее личного заключения, поскольку все действия, направленные на то, чтобы избежать субъективизма, обречены на провал. Простой отбор некоторых текстов является определяющим для нас в качестве человека разумного. Для анализа изображения современного имиджа, мы считаем, этот подход тем более уязвимым, если считать его научным.

И тем не менее, в помощь нам дана дисциплина, которую мы, одновременно, можем назвать и новой, и древней. Наука изображения родилась в середине XIX века во Франции и после периода борьбы со смежными дисциплинами, заставила признать себя капитально важной для изучения политических и антропологических явлений. Более конкретно, согласно определению Даниэля-Анри Пажеукса, наука изображения занимается исследованием имиджем или представлением иностранцев. В румынской культуре такое занятие берет начало в 70-ые годы, но о серьезном подходе можно говорить лишь 90-ых годов XX века, и причины этому связаны, конечно, со свободным доступом к информации, которые дают возможность исследователям изучать деликатные темы–табу, как например, изображение еврея или русского в румынской культуре.

Не малое количество раз, в попытке избежать ассимиляции, малые культуры сторонились встреч с великими. С другой стороны, довольно часто, история показала нам, что большая культура может быть принята за большую политическую силу, которая для малых государств становится потенциально опасной. Такое уравнение можно найти и в случае анализа изображения другого/чужого/соседа с Востока в коллективном менталитете румын. Русские не могут рассматриваться в отрыве от политических отношений, которые имела их страна от Петра Великого и до наших дней, с соседями-латинами. Конечно, здесь роль историков является главной, вменяя им в обязанность напомнить о таких деликатных моментах, как уступка Бессарабии в 1812 году и бесконечные проблемы, которые валились на эту провинцию в последующие годы, но потаких, как совместные успехи, из которых наиболее показательным примером является война 1877/1878 годов против Османской империи,

после которой Румыния добилась независимости. Особенное явление мы можем отметить, в формировании стереотипа русского политического характера. После вышеупомянутой войны и создания двусторонних отношений, Румыния увидела другими глазами российское соседство. Убедительным в этом смысле представляется замечание Ласкэра Катарджиу в 1891 году, в котором премьер-министр того времени подчеркнул: „Из Трансильвании мы можем услышать жалобы наших братьев, а из Бессарабии не слышно ничего”. Первая Мировая война и потеря «Сокровищ Румынии», отданных Москве на сохранение от опасностей, создали новый раскол между двумя народами. „Престиж”, которым пользовались российские власти в Бухаресте, потускел и был особо отмечен, не без иронии, Раулем Босси, который по поводу возвращения на родину бранных останков Димитрия Кантемира, выразил сомнение в том, что они были настоящие. После советского ультиматума летом 1940ого года, согласно которому Румыния потеряла Бессарабию и Северную Буковину в пользу того же соседа, а особенно, после ввода советских оккупационных войск и упразднения монархии, образ России в глазах румын сильно пострадал. Будучи проездом через Румынию, американский писатель R.G.Waldeck, лучше всего, выразил в трагико-комической заметке исторические отношения между двумя соседями: каждый альянс Румынии с России приводил к присоединению одной или другой территории в пользу России. Даже распада Советского Союза и перехода власти к одному из приближенных Москвы, Ион Илиеску было недостаточно для того, чтобы изменить к лучшему в Румынии образ колосса с Востока.

Владимир Путин между критикой аналитиков и аплодисментами в Бухаресте

После переходного периода президентством Бориса Ельцина, имидж России обновился, благодаря старому и новому, одновременно, персонажу в государстве- Владимиру Путину. Бывший КГБ-ист, премьер-министр, этот типичный judoka,-лучше всего ваплощял современного царя, как-будто специально выращенного для Кремля во времена запретов. Комментарии самых важных газета всего мира только укрепляли мнение россиян о том, что долгожданный час настал. Крупные издательства теснили одно другого, чтобы опубликовать интервью, переводы и биографии, которые обожествляли образ нового руководителя Кремля и... почему бы и нет?!- Европы.

В Румынии, сразу же после избрания Путина президентом в 2000 году, имидж главы власти был представлен публике собранием интервью, подобранных Натальей Живолян, Андре Колесниковым и нателией Тимаковой в переводе с русского Бориса Рангеца. Эти авторы внесли важный вклад в биографию Путина, представляя его, безусловно,

лидерский характер. Уже из предисловия мы узнаем, что президент, в ходе встреч и бесед, был „терпеливым и терпимым” настолько же как „нонконформист, насколько и элегантен”; поддерживал встречи и приходил, если не „в костюме”, то хотя бы при галстуке». Иногда он появлялся „обессиленным, с уставшими глазами”, но никогда прерывавший дискуссию по своей собственной инициативе”.

Правда и то, что, вместе молниеносным восхождением, Владимир Путин стал одним из предпочитаемых „клиентов” для западных писателей. Пьер Лоррен, известный своим сочинением „Невероятный альянс России и Соединенных Штатов”, исследует, на этот раз, в своей новой книге „Таинственное восхождение Владимира Путина „методы с помощью которых „человек из тени, с противоречивым прошлым агента КГБ”, вышел невредимым после страшной гибели подводной лодки „Курск” и достиг так, быстро верховной власти. Эндрю Джек, бывший главный корреспондент московского офиса газеты „Файнэншл Таймс”, в книге, посвященной системе под руководством Путина, приводит многочисленные примеры, которые только укрепили образ „железного кулака”, который так нравится президенту и русскому народу. Довольно резко создает образ Путина тирана- тирана и Тьерр Волтон в научной работе „КГБ у власти. Система Путина”. Он не стесняется сравнивать, некоторые методы, используемые сегодня в Кремле, с методами времен Сталина, который в этом мог бы позавидовать Путину, если бы стал свидетелем разнужданной лести на праздновании пятидесятилетней годовщины „Big brother”. Майкл Стурнер, профессор университета и бывший советник в 80 ые годы канцлера Гельмута Коля, дает нам замечательное исследование на тему: „Феномен” Путина и роль, которую играет Россия на мировой шахматной доске. Автор в результате личных встреч с Путиным, замечает в президенте России человека, „чья подготовленность таит секреты, чье увлечение это общение, чей патриотизм—чисто русский и чье очарование это власть.

Безусловно, наиболее вальнуюющий письменный вклад о режиме Владимира Путина представляет собой творчество Анны Политковской, судьба которой усиливает моральную ценность её книг. Неоднократно находившаяся в ряду наиболее радикальных журналистов страны, в отличие от многих других европейских и американских журналистов, она никогда не доверяла образу Путина, созданному средствами массовой информации. Её комментарии человека, живущего в России и видящего события глазами россиян, а не политического аналитика, без претензий на научное исследование, но с литературным талантом и аргументацией, представляют президента как человека-обвиняемого; Путина, который имеет поддержку и одобрение запада, но который презирает русский народ и, вообще не любит людей и для которого, подчеркивает журналистка, „мы являемся никто, хотя он, которого шанс поднял на пик

высоты, стал сегодня настоящим Царем и Богом”.

Простоq обзор наиболее важных работ, посвященных Владимиру Путину, свидетельствуют о постоянных разногласиях между лидером Кремля и сторонниками демократии западного типа. Удивительной, с этой точки зрения, является позиция,занятая румынскими журналистами в качестве наблюдателей на Саммите в Бухаресте, 2-4 апреля 2008 года. Вот что опубликовала в прессе „Газета”: „...если в первые дни Саммита президент США был звездой встречи, с приездом Путина в Бухарест все внимание сосредоточилось на лидереу Кремля. С этого моментк уже не был важен ни Саммит, ни его выводы, а только то, что говорит и делает Путин. Все роились вокруг него, оказывали ему внимание и заботились, чтобы *царь* чувствовал себя как можно комфортнее”. В таком же духе на страницах „Журнала Националь”, где была опубликованна вместо фотографии, собственноручная подпись русского президента, мы были приглашены поверить и дальше в сюрпризы, непогрешимым аргументом которых был Путин, в противоположность Джорджа Бушу, одержавший победу. В статье с внушительным заглавием „НАТО в век Путина”, подписанной четырьмя журналистами, подчеркивается, что „несмотря на всю неизвесность, которой был окутан приезд, он (Путин) элегантно провел реалистичное и открытое для компромисса выступление”.

Водном из комментариев, размещенных на сайте агентства Медиафакс, сразу после пресс-конференции Владимира Владимировича, Лучия Ефрим, нетерпеливая и будто тронутая его превосходством, выразила свое убеждение, в том, что сюрприз появление российского лидера лично в среде журналистов, превратил его, несомненно „в главную фигуру в игре Саммита НАТО”. Хотя наушники для перевода были исчерпаны, сила сообщения российскийского президента была поддержана тысячами аплодисментов журналистов в зале Розетти, Дворца Парламента, а, возможно и их симпатиями, поскольку Путин не был истощен информацией, хотя, казалось, что был наиболее подходящий момент для этого”. И вот так, удачная встреча не могла закончиться иначе, как совместной фотографией,которая излучала „нескрываемое счастье девочек”. Заключение журналистки не оставляло места для интерпретаций: „Владимир Владимирович, казалось, удовлетворял всех на этом Саммите, вызывал восхищение и уехал в зените славы”. Славу, Арманд Гошу, процитированный в статье из газеты "Котидиянул" под названием „The Oscar Goes to ...Valdimir Putin” видит, как движение P.R. (Public Relations), доведенное до конца: „Совершенно очевидно, по словам историка, что главным персонажем Саммита, особенно в последние два дня, был Владимир Путин, сошедший с трибуны „под фанфары”.

Менее озабоченый лаврами Владимира Путина, журналист из газеты „Эвениментул Зилей”, Флориан Бикир увидел в первом, после 1990 года, посещении главой российского государства Румынии, подходящий

момент для серьёзной дискуссии о позиции Румынии к колоссу с Востока: „Патологический страх перед русскими стал аксиомой нашей внешней политики, по мнению автора, и вполне справедливо, если мы заглянем в книги по истории. Вторжения были восприняты также, даже если носили печать панславянизма, освободительного православия, борьбы против империализма или освобождение от фашизма. Сложно забыть полчища варваров или пьяных монголоподобных карликов, с часами на шее, который терроризировали Бухарест, первый капиталистический город, в который пришла Красная Армия”. Такое жестокое, но реалистичное заключение Флориан Бикира ведёт нас к окончанию нашего исследования, которое не является исчерпывающим в отношении хвалебных текстов, обращенных к лидеру Кремля.

В заключение нашего анализа выделим один фундаментальный вопрос: „Откуда такие симпатии части румынских средств массовой информации к Владимиру Путину?” Василий Данку, социолог и известный член группы ПСД из Клужа, видит в эйфории, созданной вокруг образа Путина, режиссуру, хорошо описанную Сержем Чахотиным в психоаналитическом анализе фашизма, которая в Бухаресте действовала отлично "Прежде всего, приезд Путина на пресс-конференцию был неопределённым, также, как и его приезд в Бухарест. Позже, было объявлено, что прибудет министр иностранных дел. Потом, журналистам пришлось ждать почти час, что создало напряженное положение, особенно потому, что двери были закрыты и ощущение изоляции росло. Никто не покидал своих мест, потому что не смогли бы вернуться обратно и потеряли бы исторический момент встречи с Царем Владимиром. Затем, неожиданно вошел Путин в другую дверь, откуда его не ожидали, совершенный сюрприз, *deus ex machina*, счастливое спасение ситуации заставило журналистов подняться и аплодировать театральному появлению президента Путина. После этого ситуация была полностью контролируема. Журналисты превратились в какие-то куклы, и многие уже не замечали, что у Путина был посредник, а вопросы задавали почти исключительно российские журналисты. Вечером на телевидении зачарованные журналистки рассказывали о знаменитой встрече, хотя у них было мало информации о выступлении *Тигра*, как его назвал один журналист. Это было больше ощущением, каким-то светом, что-то подобное Иисусу, показавшемуся по дороге к Эммаус”. Впрочем Путин сам заявил на встрече с журналистами, что „существует какое-то святое ожидания перед каждым моим выступлением”. Мы бы сказали „опоздание”, которое прочувствовали даже исполнители вышеупомянутого интервью, но особенно, главы государств и правительств, присутствующие на Саммите в Бухаресте. В дополнение к мессианской атмосфере, о которой мы уже упоминали, общая составляющая образа, с которым прибыл в Румынию Владимир Путин,

была дополнена и усилена ростом экономики Российской Федерации в 2008 году и имиджем главной фигуры на Саммите, еще и благодаря переносу даты присоединения Украины и Грузии к НАТО. Подчеркнем один нюанс, что большая часть румынского общества, по-прежнему, хочет во главе государства „железную руку”, предпочитая сильный, авторитарный режим вместо слабой демократии. Не в последнюю очередь, мы считаем нужным неприязнь определенной части румынского общества к американцам, которая незаметно превратилась в доброжелательство к России. По другую сторону баррикад все-таки остаются неопровержимые аргументы: с 2000 до сегодняшнего дня, в России многие журналисты были убиты, другие арестованы, а некоторые газеты были закрыты по смешным причинам, например, сразу после Самита в Бухаресте газета „Московский Корреспондент” была закрыта, потому что написала о Путине, что он развелся со своей женой и должен жениться на молодой женщине. Это показывает, что журналисты встретились с персоной, которой не знали достаточно и что был очевиден стокгольмский синдром, когда жертва влюбляется в палача. По словам Бориса Немцова, бывшего заместителя премьер-министра Ельцина: „Путин является первым президентом, которого не существует авторучки, а только один пульт. Он одержим маленьким экраном. Поскольку массмедиа постепенно подняла его туда, где он находится сейчас, она лучше всех знает его возможности”. Но не наоборот, кажется...

CONSTANTE ȘI VARIABLE ÎN DISCURSUL POLITIC AL LUI VLADIMIR PUTIN

Oana TĂTARU*

La 130 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Rusia, se poate spune că lumea trăiește o nouă realitate a virtualului și posibilului, unde aproape totul devine imaterial și efemer; aproape nimic nu mai garantează stabilitatea instituțiilor și formelor de exprimare ale autorității de odinioară, pentru că schimbarea a devenit ea însăși esența acestui nou tip de stabilitate. Evoluția pe care au avut-o țările din „blocul sovietic” a produs și o mutație substanțială în planul comunicării, de la „*limba de lemn*” la un tip de exprimare neîngrădit de eventuale bariere sau ideologii, dar care respectă normele impuse de societate și tabloul istoric corespunzător situației de enunțare.

„În politică totul este posibil”, declara cu dezinvoltă naturalețe un cunoscut lider de opinie, legitimând prin aceasta inconsistența discursului politic pentru o lume aflată într-o interminabilă și exasperantă tranziție.

Contrar tendințelor globalizării, acum politicile se raportează mai mult la grup și mai puțin la comunitate, diferențele identitare menținându-și în continuare forța disipativă la adresa cooperării și coexistenței în vederea așa zisei unități. Societatea nu este nici o tabula rasa pe care să se așeze orice fel de mesaj, oricum și oriunde, fiind traversată de idei și dispute, valori și opțiuni.

Ultimul secol al mileniului doi a adus oamenilor mai multă informație, dar și mai multă minciună. O dată cu amplificarea cunoașterii realității în care trăim s-a produs și o rafinare a tehnicilor prin care ea poate fi mistificată, dând naștere sentimentului că lumea semnelor luxează progresiv și constant dominația lumii obiectelor. Cu deosebire în veacul din urmă, tendința renunțării la pozitivitatea iconoclastă a secolelor XVIII-XIX a fost tot mai evidentă, „semnul” cunoscând o „*restauratio magna*” pe fondul avansării discursului mediatic în dialogul dintre putere și *zoon politikon*. Din stăpânitori ai lucrurilor pământești, guvernanții de azi au devenit stăpânitori peste o lume de semne, făcând din manipularea simbolurilor preocuparea lor cea mai de seamă. Astăzi, ficționalul și aparența realității au început să ia locul faptelor și acțiunilor la vedere pentru a da mai multă eficiență controlului asupra mulțimii.

Dominique Wolton remarcă faptul că, în contextul actual, comunicarea are ceva în comun cu politica: ambele induc părerea, seducătoare prin

* Lect.univ.drd., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

comodate, că fiecare se pricepe în aceste domenii, că poate emite judecăți, opinii¹.

Comunicarea înseamnă gânduri, simboluri, valori, preocupări, idei, a cărei rațiune este să medieze și nu să se substituie unor surse de valori cum ar fi știința, politica, religia. Comunicarea atinge ansamblul raporturilor sociale, devenind un principiu de organizare socială; pare mai puțin amenințătoare decât știința, mai deschisă decât religia și mai puțin înșelătoare decât politica; există simultan, tendința de a uita cât de imperfectă și de dificilă rămâne, totuși, comunicarea și de a considera că performanțele tehnice ale noilor media pot să suplinească problemele reale aflate la originea dificultăților cu care se confruntă acest domeniu.

Discursul lui Vladimir Putin din 29 mai 2002 la încheierea summit-ului Rusia-Uniunea Europeană, la doi ani de la asumarea poziției de conducător al Rusiei, alături de cel din 4 aprilie 2008 după întrunirea Consiliului Rusia-NATO, cu puțin înainte de momentul încheierii mandatului, relevă, din perspectiva analizei de conținut, un tip de comunicare politică aparte, în sensul că exprimarea este asemenea unui melanj de concret, limbaj viu lipsit de clișee obosite, distincție, care reflectă imaginea unei personalități puternice, adânc ancorată în ceea ce înseamnă realitate. Dacă analiza de conținut clasică consideră discursul ca un act dat, un enunț, segmentabil și manipulabil, analiza acestor două acte de vorbire consideră discursul ca pe un proces în cadrul căruia se produc cuvinte, se elaborează sensuri, se operează transformări. Pentru a înțelege mai bine funcționarea și modul intern de constituire al limbajului discursului politic este necesar tipul de analiză mai sus menționat, care este formulat la granița mai multor discipline, evaluând astfel modul în care actorul politic utilizează diferite resurse de comunicare și care integrează fațete diverse, de la retorică la analiza conversațională (dialog, strategii), de la sociolingvistică (diversități și comunități lingvistice) la psiholingvistică (utilizarea codului lingvistic). A înțelege limbajul discursului înseamnă a înțelege lumea care îl generează, iar pentru a înțelege lumea trebuie depășite oarecum cadrele lingvisticii, iar aici intervine tabloul de ansamblu istoric, social și cultural.

Arcul peste timp realizat prin cele două discursuri mediatice relevă o evoluție în planul comunicării, dar și preocuparea acestui actor politic de a avea un mesaj bine construit care să creeze un ecou real și, mai ales, să răspundă unor preocupări și să ofere dezlegări. Se poate spune, astfel, că, în acest mod, comunicarea se îngemănează și devine parte organică a conducerii moderne.

Comunicarea prezidențială include ansamblul practicilor de comunicare prin intermediul cărora instituția prezidențială și/sau președintele diseminează informații de interes public și național. Acest tip de comunicare este unul dintre cele mai ritualizate forme de comunicare politică. „Contractul” de comunicare

¹ Paul Dobrescu, Alina Bârloagă, *Puterea fără contraputere*, București, 2002, BIC ALL, p. 12.

presidențială pornește de la premisa potrivit căreia acesta intervine public mai ales în ocazii speciale, cum e și cazul discursurilor mai sus menționate, rolul de comunicare tipic fiind alocuțiunea. Referitor la acest aspect trebuie făcută o paranteză și menționat faptul că președinții francezi cultivă din ce în ce mai mult comunicarea personalizată, înlocuind treptat alocuțiunea sau conferința de presă cu modalități de comunicare aparent mai puțin ritualizate, care pun accent pe psihologia personajului presidențial².

Tipul de discurs asumat de conducătorul rus aderă la cele mai înalte valori ale umanității și fac ca omul politic să fie asimilat cu rentierul care-și extrage substanța propriului statut de excelență din excelența valorilor pe care le invocă în susținerea unor interese cât se poate de persuadabile. Predominanța unui asemenea discurs, în vremurile mai recente, a fost susținută și de augmentarea capacității expresive a unei societăți tot mai mediatizate.

Dacă se ia în considerare faptul că limbajul societății ruse a fost desemnat ca fiind unul de lemn o anumită perioadă semnificativă de timp, trebuie observată evoluția discursului de la unul tern, greoi la o exprimare clară, concisă, care implică receptorul prin apelul la background-ul de informație al acestuia, mergând până chiar aproape la a dialoga cu acesta.

Analiza celor două discursuri menționate prezintă constante și variabile, caracteristici necesare realizării tabloului specific perioadei în discuție. Formula de început este păstrată de ambele discursuri, fiind în deplin acord cu categoria de public căruia le sunt adresate, cu alte cuvinte, un public educat și corespunzătoare situației în care sunt adresate:

„Bună ziua, doamnelor și domnilor,

Aș vrea să vă prezint pe scurt rezultatul întâlnirii noastre. Cred că invitații noștri, domnul Asnar, domnul Prodi și domnul Solana, ca și participanții ruși au toate motivele în a considera satisfăcătoare rezultatele întâlnirii noastre.” (29 mai 2002, Kremlin, Moscova)³

„Bună ziua, doamnelor și domnilor! Mai întâi aș dori să mulțumesc colegilor români pentru primirea călduroasă și pentru găzduirea summitului Rusia-NATO” (4 aprilie 2008, București, România)⁴.

Ceea ce este caracteristic și considerată drept o constantă a ambelor discursuri mediatice este folosirea repetată a pronumelui personal la persoana întâi plural: „noi”, menționând, de altfel, că, prin intermediul acestuia, de fapt, este vorba de întreaga Rusie: *„Noi, adică Rusia, am dori foarte mult să se întâmple acest lucru...”⁵*. Această exprimare îl erijează pe Vladimir Putin în purtătorul de cuvânt al unei întregi națiuni. Dacă textul discursului din 2002 păstrează registrul oficial, caracteristic situației de enunțare, susținut de repetarea verbului la modul condițional optativ: *„aș dori”*, evitarea unei exprimări directe: *„Discuția a avut*

² Brian McNair, *Introducere în comunicare politică*, Iași, Polirom, 2007, p. 66.

³ www.kremlin.ru/eng/speeches/2002/05/29.

⁴ *Ibidem*, 2008/04/04.

⁵ *Ibidem*.

*aproape un caracter acut*⁶ și folosirea unei sintaxe elaborate, ceea ce schimbă nota generală a discursului în 2008 este adoptarea unui limbaj viu întretăiat de întrebări retorice, imperative și o puternică amprentă personală care angajează total auditoriul într-un amestec de interes și seducție:

„*Au membrii presei o idee clară despre ceea ce înseamnă acest lucru în practică?*”, „*Ce pot să spun?*”, „*A rezolva care probleme?*”, „*(...) ce poate fi făcut fără Rusia?*” „*Ce s-a întâmplat?*”, „*Poate fi făcut acest lucru fără Rusia?*”⁷.

Ceea ce se remarcă fiind diferit și element definitoriu al evoluției în timp este aparenta absență a preocupării pentru o exprimare elaborată, astfel încât exprimarea curge în cuvinte ale cotidianului, expresii care dau culoare de genul: „a căuta în ape tulburi”, „a da cărțile pe față”, propoziții scurte și o sintaxă facilă, care, deși nu adevărată protocolului oficial, face din discursul fostului conducător rus o pagină vie de istorie expusă în cuvinte simple. Puterea cuvintelor, cunoscută și controlată, poate să genereze recursul la un lexic specific, la reguli și strategii de comunicare. Astfel, limbajul reprezintă în acest sens mai mult decât un stoc de cuvinte și devine în contextul analizat o emblemă a puterii.

O expresie comună a unui adevăr banal: „puterea cuvintelor” pare un truism.

Cuvintele pot exprima și „face”- de bine, dar și „de rău”, adică în beneficiul sau cel puțin nu împotriva auditoriului⁸. Mai direct spus, având în vedere și malversațiile din actul de comunicare, concretizate prin discursurile politice ale fostului președinte și deturnarea comunicării prin schimbarea semnificațiilor cunoscute ale unor cuvinte, cum este folosirea atributului „*acut*” în sintagma „*caracter acut*”, exprimă ideea asumării unui tip de atitudine și chiar, a unei orientări a auditoriului către o anumită direcție dorită, pentru a masca sau, poate a ascunde realitatea. Folosirea seducției anumitor cuvinte, așa cum este cazul repetării substantivului abstract „sinceritate” sau a necunoașterii acestora au scopul de a devia sau chiar a obnubila gândirea auditoriului de la ideea centrală a mesajului discursului sau de a forța conduita acestuia într-o direcție de care el nu este conștient

De asemenea, arsenalul de mijloace folosit în cadrul discursului din 2008 implică dimensiunea de spectacol care este necesară sporirii acceptabilității mesajului politic, dar determină și ruperea echilibrului dintre adresabilitatea sa rațională și cea afectivă, în avantajul celei din urmă și în detrimentul dimensiunii sale informative. Finalul îl aduce în prim plan pe succesorul fostului conducător rus, care este prezentat ca fiind: „*(...) un om capabil și cu o briliantă carieră universitară. Îl veți considera un om interesant*”⁹. Atributele folosite în schițarea portretului viitorului conducător vizează doar acele laturi asupra cărora se dorește a se atrage atenția: inteligență, carieră și sunt considerate suficiente

⁶ *Ibidem*, 2002/05/29.

⁷ *Ibidem*, 2008/04/04.

⁸ Călin Sinescu, *Comunicare politică*, București, Editura Universitară, 2007, p. 85.

⁹ *Ibidem*, 2008/04/04.

pentru a suscita interesul auditoriului, pentru ca apoi, brusc, emițătorul, și prin intermediul său, Rusia, să se plaseze din nou în centrul actului de comunicare: „În continuare, aș dori să vorbesc despre o chestiune care a fost adusă în discuție. De-a lungul acestor opt ani, ani dificili pentru Rusia și partenerii săi, am asistat la renașterea Rusiei ca un stat independent(...)”¹⁰.

Reușita comunicării mesajului politic nu poate fi luată ca ceva de la sine înțeles, însă nu se poate spune că expeditorul mesajului depune eforturi pentru a o obține¹¹. Calitatea mesajului, gradul de măiestrie și de rafinament al elaborării lui nu contează câtuși de puțin dacă publicul nu este receptiv, ceea ce nu este cazul fostului conducător rus, întrucât discursul lui este construit în așa manieră încât răspunde orizontului de așteptare al auditoriului.

Shimon Peres, fost prim ministru israelian și actual președinte al statului, afirma în 1995: „Într-o democrație ce guvernează prin cuvinte, cuvintele pot fi pumnale, după cum pot să și vindece. Totul depinde de modul cum sunt utilizate”¹².

Cuvintele pot construi sau pot dăuna contactului dintre oameni, pot să și-l distrugă și să anihileze încrederea în limbaj. Ambele fațete ar trebui studiate, astfel încât auditoriul să fie conștient relativ la aceste efecte, iar aici se justifică analiza corpusului studiat.

¹⁰ *Ibidem*, 2008/04/04.

¹¹ Tatiana Slama Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Polirom, 2002, p. 45.

¹² *Profile: Shimon Peres*, apud http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3887605.stm.

ПОСТОЯННЫЕ И ПЕРЕМЕННЫЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ВЫСТУПЛЕНИИ ВЛАДИМИРА ПУТИНА

Оана ТЭТАРУ

Отмечая 130-летие установления дипломатических отношений между Румынией и Россией, можно говорить о том, что мир живёт в новой реальности: виртуального и возможного, где почти все становится нематериальным и эфемерным, почти ничего не может гарантировать стабильность учреждений и форм выражения власти в прошлом, потому что изменения произошли в ней же самой, стали сутью этого нового типа стабильности. Развитие, которое имело место в странах „советского блока”, произвело значительные перестановки и в плане общения: от „деревянного языка” к такому типу выражения, который не ограничен возможными барьерами или идеологиями, но который соблюдает нормы, установленные в обществе, а также историческую картину, соответственно излагаемому.

„В политике все возможно”, - заявляет беззастенчивой простотой известный лидер мнений, тем самым узаконивая непоследовательность политических выступлений в мире бесконечный и жестоких переходов. В противоположность тенденциям глобализации, теперь политика больше касается группы, чем сообщества; идентичные различия продолжают оставаться разделяющей силой в отношении кооперирования и сосуществования в целях, так называемого единства. Общество-это не „чистая доска”, куда можно разместить любое послание как-угодно и где-угодно, оно испещрено идеями и диспутами, ценностями и правом выбора.

Последний век второго тысячелетия принес человечеству больше информации, но и больше лжи. Вместе с увеличением объема познания действительности, в которой живем, произошло рафинирование техники, с помощью которой эта действительность может быть мистифицирована, поражая чувство, что мир знаков постоянно и прогрессивно изменяет господство мира предметов. Особенно в прошлом веке, тенденция отказа от иконной позитивности XVIII-XIX веков проявлялась все сильнее, а „знак” Знание однопознал „*restauratio magna*” на фоне прогрессирующих выступлений масс-медиа(СМИ) в диалоге между властью и „*uoon politikon*”. Из хозяев земных дел сегодняшние правители превратились в хозяев мира знаков, сделав из манипуляции символами самое значительное занятие. Сегодня фиктивность и видимость действительности начинает занимать место фактов и и действий, чтобы придать больше

эффективности контролю над толпой.

Dominique Wolton отмечает, что в современном контексте сообщение имеет что-то общее с политикой: оба выражают мнение, соблазняющее удобством, каждый имеет понятия в этой сфере и может выразить свое суждение, идеи.

Сообщение-это мысли, символы, ценности, занятия, идеи, которые нужно распространить с помощью масс-медиа (средств массовой информации), но не подменяя другие уенные источники знаний, как наука, политика, религия. Сообщение достигает совокупности общественных соотношений, становясь принципом общественной организации; кажется менее угрожающим, чем наука, более открытым, чем религии, и менее лживым, чем политика. Одновременно, существует и тенденция к забывчивости, сколь несовершенным и трудным является сообщение и к преувеличению того, что технические совершенства новых масс-медиа могут заменить реальные проблемы, порождающие трудности, с которыми сталкивается эта область деятельности.

Выступление Владимира Путина от 29 мая 2002 года на закрытии Саммита Россия-Европейский Союз, через два года после принятия поста Президента России, вместе с выступлением 4 апреля 2008 года, после проведение Консилиума Россия-НАТО, незадолго до окончания президенского мандата, выявляют,-из перспективы анализа содержания-особый тип политического выступления в том смысле, что оно было похоже на конкретную смесь: живой язык, без избитых клише, достоинство, отражающее образ сильной личности, глубоко укрепленную в реальность. Если классический анализ содержания, считает выступление как данное действие, высказывание, которое можно разделить на фрагменты и которым можно манипулировать, анализ этих двух документов речи рассматривает выступление как процесс, в рамках которого произносятся слова, проявляется смысл, производятся изменения. Чтобы лучше понять действие и внутренний способ составления речи, политическому выступлению нужен вышеупомянутый тип анализа, сформулированный с помощью многих дисциплин, таким образом раскрывая способ, который использует политический деятель, применяя различные ресурсы выражения и интегрируя различные методы: от риторики к разговорному анализу (диалог, стратегии), от социолингвистики (лингвистические различия и общности) к психолингвистике (использование лингвистического кода). Понять язык выступления –значит понять мир, нужно каким-то образом преодолеть лингвистические рамки, когда уже примешивается совокупность исторических, социальных и и культурных картин. Соединя дугой времени эти два выступления посредством масс-медиа, можем проследить развитие в парне сообщения, а также и озабоченность данного политического деятеля, как можно лучше передать сообщение, хорошо

выстроенное, обязательно создающее реальный отклик и, особенно, отвечающее на некоторые проблемы в месте с предложением его разрешения. И так можно сказать, что сообщения объединяются и становятся ограниченной частью современного управления.

Выступление президента включает суму практик по сообщениям, с помощью которых президентские учреждения с или без президента распространяет информации, которые имеют общественное или национальное значение. Этот тип сообщения является одной из самых ритуальных форм политического выступления. „Договор” о выступлении президента исходит из условия, что это выступление будет публичным и по определенному специальному случаю, как вышеупомянутый, в то время как типичным сообщением остается краткая речь. Касаясь этого аспекта, упомянем в скобках, что французский президент культивирует все больше персонафицированное выступление, постепенно заменяя краткую речь или пресс-конференцию выступлениями менее ритуализированными, которые акцентируют больше психологию образа президента.

Тип сообщения, используемый русским руководителем, включает в себе самые высокие ценности человечества и делает политика похожим на рантье, который укрепляет позицию своего собственного статуса превосходства высшими ценностями, к которым он призывает в поддержку, по возможности, самых убедительных интересов. Превосходство такого выступления, в недавние времена, было поддержано обоснованием экспрессивных возможностей общества, которое все больше находится под влиянием средств массовой информации.

Если принять во внимание тот факт, что речь русского общества, значительно длительный период, считалась „деревянным языком”, тогда надо отметить прогресс в выступлении-от тяжелого к ясновыражающему, краткому языку, который подключает адресата к информации вплоть до диалога с ним.

Анализ этих двух вышеупомянутых выступлений выявляет постоянные и переменные, свойства, необходимые для представления картины, присущей обсуждаемому периоду. Начальная формула сохранена в обоих выступлениях, будучи в полном соответствии с категорией публики, и в соответствии с ситуацией, в которой она адресована:

„Добрый день, дамы и господа!

Я хотел бы Вам кратко представить результат нашей встречи. Думаю, что наши приглашенные, Господин Asnar, Господин Prodi и Господин Solana, как и другие русские участники, имеют все данные считать удовлетворительными результаты нашей встречи”. (29 мая 2002 года, Кремль, Москва).

„Добрый день, дамы и господа!

Прежде всего, я хотел бы поблагодарить румынских коллег за теплый прием и за организацию Саммита Россия-НАТО. "(4 апреля 2008 года, Бухарест, Румыния).

То, что характерно и является постоянным в обоих выступлениях посредством масс-медиа, это неоднократное использование личного местоимения, 1-го лица, множественного числа-мы, акцентируя тем самым, что с его помощью, практически, говорится о всей России: „Мы, то есть России, хотели бы очень, чтобы это случилось”. Это выражение выдвигает Владимира Путина, выступающим от имени всей нации. Если текст выступления 2002 года сохраняет официальный тон, согласно данной ситуации, выраженный в неоднократном повторении глагола в условном наклонении („Я хотел бы”); в воздержании от прямых выражений („Дискуссия имела почти острый характер”); в использовании хорошо разработанного синтаксиса, то основной тон выступления 2008 году меняется: появляется много выражений живого языка с частым использованием риторических вопросов, повелительного наклонения и монопольный личный опечаток, который полностью захватывает аудиторию интересом и восхищением:

„Есть ли у членов прессы ясная идея о том, что значит это на практике?”, „Что я могу сказать?”, „Разрешить какую проблему?”, „Что можно сделать без России?”, „Что случилось?”, „Можно ли быть сделано это (дело) без России?”.

То, что, еще отягчает это выступление как определяющий элемент эволюции во времени, - это кажущееся отсутствие озабоченности в подборе выражений. Выступление использует обычные слова и выражения, как: „ловить в мутной воде”, „раскрыть свои карты”, короткие предложения и облегченный синтаксис, который, хотя и не соответствует официальному протоколу, делает выступление бывшего русского руководителя живой страницей истории, выраженной простыми словами. Сила слов, знакомая и контролируемая, может породить обращение к специальной лексике, к правилам и стратегиям именно сообщения. Таким образом, речь, в этом смысле, становится больше, чем набор слов в анализируемом контексте, она становится эмблемой власти. Простое, банальное сочетание „Сила слов” оказывается истиной.

Слова могут выражать и „делать” - хорошо, но и плохо, то есть, в пользу или, хотя бы, не против слушателей. Прямо говоря изменения сообщения, конкретизируемые при помощи политических выступлений бывшего президента, а также сообщения, посредством изменения известного значения некоторых слов, как например использование определения „острый” в синтагме „острый характер”, имеют целью выразить отношения определенного типа к аудитории, а момент, и направления этой аудитории к определенной, желаемой цели, чтобы замаскировать, а, может, даже утаить реальность. Используя покоряющий

смысл определенных слов, как в случае повторения абстрактного существительного „искренность”, или незнание такого можно увести или даже отклонить мышление аудитории от главной идеи сообщения, а, в некоторых случаях, и принудить ее к направлению, которого она не осознаёт.

Запас средств, используемых в рамках выступления 2008 года, предполагает размеры спектакля, нужного для усиления доступности политического сообщения, но и определяет разрыв равновесия между разумной и аффективной адресностью в пользу последней и в ущерб объёму информации.

Финал выдвигает на первый план преемника бывшего российского руководителя, который представлен как: „человек способный и с блестящей университетской карьерой. Вы убедитесь, что он- интересный человек”. Определения, используемые для описания портрета будущего руководителя, касаются только тех сторон, на которые нужно обратить внимание: ум, карьера-достаточные качества, чтобы вызвать интерес аудитории, а потом резко, снова поставить Россию в центре сообщения: „В продолжение, я хотел бы сказать о том, что было внесено в тему дискуссии. В течение этих 8 лет, трудных для России и ее партнёров, я присутствовал при возрождении России как независимого государства”.

Успех политического послания не может быть рассмотрен как что-то самособой разумеющееся, но и нельзя утверждать, что для этого успеха, посылающий этот месаж, приложил особые усилия. Качество послания, степень мастерства и тонкость его составления, не будут ничего значить, если публика не будет восприимчива, что не относится к бывшему российскому руководителю, поскольку его выступление построено таким образом, что отвечает горизонту ожидаемого аудиторией.

Simon Peres, бывший израильский премьер-министр и в настоящем президент государства, утверждал в 1995 году: „В демократии, которая управляет словами, слова могут быть кинжалом, но могут и вылечить. Все зависит от способа их использования”.

Слова могут создавать или вредить контактам между людьми, могут разрушить и уничтожить веру в язык. Обе грани должны быть изучены так, чтобы аудитория былабы относительно создательна в отношении результатов. И здесь оправдывается анализ изучаемого предмета.

THE GEOPOLITICS OF RUSSIA IN THE BLACK SEA REGION. A ROMANIAN VIEW

Constantin BUCHET*

First of all, I would like to speak about the methodology of approaching this subject of research. In my view, I am trying to emphasize the Russian participation into regional mechanisms of cooperation in this area. Conciliating the idealism with the pragmatism, my analysis is focusing on the geopolitical and geoeconomical Russian interests on the Black Sea.

The work hypothesis consists of three levels of research: geopolitics and strategy, the landscape security issue - a Russian approach, and finally Russian and BSEC (Black Sea Economic Cooperation). Russia has an essential role in the dynamic of the region because it represents a center of power which linked the Black Sea area, with Caspian Space and Central Asia and promotes the institutional system of Community of the Independent States (CSI).

Also, Moscow has a key position according to the risk of „*chechenisation*” in the North Caucasus, „frozen conflicts” in Transcaucasia and Transnistria and building special relations with Ukraine, Georgia, Moldova and Azerbeidjan.

Knowing a political pressure within the federation from the autonomous Russian republics (not only Chechenya, but also Karachay, Cherkessia, Kabardino- Balkaria, North Ossetia, Ingushetia) and religious struggle (from the Wahhabis, especially) Moscow must think of building a regional security complex in the Wider Black Sea region. In the framework of Moscow’s macropolitics, this region could be defined like an „European window” for Russia, connecting the relations between euroasian federation and Romania, Greece, Bulgaria¹ (all three states members of NATO and European Union). In addition, Russia is according a strong support for Serbia in its integration process in the institutional structure of Black Sea Economic Cooperation (2007) after ending of „Kosovo file”.

Russia, on its side, is very closely interested in the Black Sea Mediteranean cooperation and is including there a main aspect of contemporary Russian Federation economic development, taking into

* Lect.univ.dr. Constantin Buchet, Departamentul de Relații Internaționale, S.N.S.P.A., București.

¹ Marian Zulean, *Security reforms in South Eastern Europe, Their Relevance for the Wider Black Sea Area Policy*, in „Romanian Journal of International and Regional Studies”, volume I, no. 1-2, 2005, pp.116-126.

consideration *Krasnodar region*. The size of this region is comparable with the territory of Austria, and its population is about 5 millions inhabitants. The business opportunities of Krasnodar region, as part of Southern Russia, have been always favorable for development of foreign trade, taking into account the presence of some important sea harbours as Novorosiisk, Sochi, Tuapse, Kaucaz, Temriuk, Anapa, Gelenjik.

Geoeconomically, we have a really Russian „geopolitics of energy”² in the area through the pipeline oil from Bulgarian Black Sea port Burgas to Greek Aegean Sea port of Alexandroupolis, estimated to cost about \$ 1 billion. One year ago, Vladimir Putin participated in a regional energy summit in Zagreb (Croatia) where he insisted to build „*the energy markets* at the Black Sea, insisting on more long term contracts”³.

Secondly, another subject of interest for Russia is the *regional system of security*, under conditions of lack regional process of demilitarisation. For a cooperative security in the zone of reference, the states are needing a regional common project under the form of the *Pontic Charter* (after the model of the Adriatic Charter on Western Balkans) the institutional and juridical document for an extended cooperation of these countries.

This collective arrangement of security completes another regional initiatives which appeared recently: „Black Sea Forum”, „Baltic Black Sea Council”, „Blackseafor” (the Black Sea Naval Cooperation Task Group comprises the riparian nations of Bulgaria, Romania, Ukraine, Georgia, Turkey and Russia) the economic project was entitled TRACECA and INOGATE.

Practical existence of the „community of security” in the Black Sea region must eliminates the „dilemma of security” for the riparians states like Bulgaria, Romania, (members of NATO and the EU), Turkey (NATO’s member), Ukraine, Russia and Georgia (members of CIS, Kiev and Tbilisi, which are parts in the system of GUAM).

Sectorial objectives of this security regional dimension could be: energy and gas projects - the possible added value of a regional mechanism—energy: electricity network connections according to the „Alexandroupolis Declaration of Energy Cooperation”, *transport* (developing waterways and maritime transport routes connecting Asia and Europe), *environment*- with specific fields like *fisheries* and *biodiversity*, *health* (including the preventive action against epidemics, regarding better sharing information), *tourism*, *trade*, *investment promotion* and *business cooperation*. This authentic multilateral community of security „Pact of

² Alexandr Rusetsky, *Perspectives for the resolution of armed conflict in the Black Sea basin, in the Black Sea Region in the Changing European Context*, International Conference, Tbilisi, 2007.

³ In terms of this assertions see Tor Bukevoll, *Putin’s Strategic Partnership with the West: The domestic Politics of Russian Foreign Policy*, „Comparative Strategy”, XXII, no. 3, 2003, pp. 231-233.

Stability” or „Council of Security” could develop new spheres of interaction such as *resistance to terrorism* and *cross-border crime*, drug trafic.

Multilateralism is an important element of this approach for functioning of a special regional partnership for security and development, in which security issue are *cooperative*, not only *collective*. In the institutional field of Black Sea economic process, Russia was trying to find its place according to *BSEC Economic Agenda for the Future* (2001), the *Baku Declaration* (2003) and *Alexandroupolis Declaration (2005) on Energy Cooperation between Black Sea's nations*. Moscow has become more active in the field of the organisation's *working groups* on information technology and communications, transport, trade and economic cooperation financial issues.

On the other side, Russia was an active academic presence in the *network of Black Sea universities*⁴ through the activity of the *Russian think tank's*⁵ (such as the Center for Mediterranean and Black Sea Studies, Institute of Europe, Russian Academy of Sciences and the Department of European Politics, Institute of World Economy, Russian Academy of Sciences).

During Russia's BSEC presidency in 2001 and 2006, Moscow had the initiative to promote the sustainable transport systems connecting the Black Sea region's infrastructure with the European and Asian transport networks (the possibility of international use of the Volga – Don Navigation Channel, and coordination between ports on the Black Sea, the Caspian and the Mediteranean). Finally, the Russian economic and geostrategic factor can be seen as a potential positive influence in the regional Black Sea cooperation and very useful for the regional security dynamics.

⁴ Mircea Malitza, *The Wider Black Sea Area*, in „Romanian Journal of International and Regional Studies”, volume I, no. 1-2/2005, pp. 98-99.

⁵ Prof. dr. Alla Alexeevna Yazkova is the head of the Center for Mediteranean and Black Sea Studies (see her studies: *Black Sea Area*, in volume *Regionalism Concepts and approaches at the turn of the century*, Bucharest, Romanian Institute of International Studies, Norwegian Institute of International Studies, 1995, pp. 169-174).

THE INTERNATIONAL RELATIONS AND THE FOREIGN TRADE OF ROMANIA IN THE EARLY XXIth CENTURY

Mariana COJOC*

The international trade represents a sensitive dimension of international relations, the commercial crises affecting, as in the domino game, the national states, and according to Amina Lahrèche-Revil¹, there are two decisive elements for the achievement of effects in such crises: *the opening* (with reference to the trade reported to the GDP) and *the specialization*, which is shaped both by the exchanges with the trade partners and also by the sector dimension. At the same time, there should be noted that the countries with an open economic structure are the first affected by the global trade crises. In this respect, the analysis regarding the management of the global trade crisis during the interwar period in Romania is edifying².

Relevant statistics

According to the statistics published by the Romanian state, in the early 21st century, the main trading partner of Romania is the European Union. Thus, in 2003, the European Union has a share of 67.7 per cent for export and 57.7 per cent for import³; in 2004, the share for export and import has increased and reached 72.9 per cent and, respectively, 64.9 per cent⁴; in 2005, the Romania's export within the European Union fell to 67.6 per cent and the import to 62.2 per cent⁵.

* Assoc.-prof., Ph.D., Vice-Dean, Faculty of History and Political Sciences, „Ovidius” University, Constanta. Article published in Romanian language in „Romanian Naval Museum Yearbook”, volume X, 2008.

¹ Amina Lahrèche-Revil, *Intégration internationale et interdépendances mondiales*, in *L'économie mondiale*, 2003, Paris, 2002, pp. 54-63.

² Mariana Cojoc, *Gestionarea crizei economice mondiale. Studiu de caz: comerțul exterior al României prin porturile maritime Brăila, Galați și Constanța (1929-1933)*, (*The management of global trade crisis. Case study: Romania's foreign trade through the maritime harbours of Braila, Galati and Constanta (1929-1933)*), in „Romanian Naval Museum Yearbook”, volume VIII, 2005, Constanta, The National Company „Maritime Ports Administration” SA Constanta Publishing, pp. 261-272.

³ Ministry of Economy and Trade, Centre for the Promotion of Trade, *Sinteză privind evoluții în comerțul exterior în perioada 01.01-31.12.2003*, (*Synthesis regarding evolutions in the foreign trade between January 1 – December 31, 2003*).

⁴ *Ibidem*, in the period between January 1 – December 31, 2004.

⁵ *Ibidem*, in the period between January 1 – December 31, 2005.

From theoretical point of view, I am pointing out the fact that since 1991, according to economic analysts, the regions imposed in the foreign trade of our country are those with which we have signed customs-free and liberalized zone agreements, more precisely the European Union and the group of Central European Free Trade Agreement (CEFTA)⁶. This was possible thanks to the processes of *generation* and *trade diversion*⁷. If the *generation* was possible through „the liberalization and signing of international agreements regarding the trade”⁸ (for the Central and South-Eastern European states the phenomenon became visible after signing the pre-accession agreement and after starting the negotiations with the European Union)⁹, the phenomenon of *diversion* is, according to Florentina Paraschiv, who makes reference to the analysis of J.L. Mucchielli, „an ongoing process, primarily manifested through the switching of exports and imports from the Community of Independent States (CIS) or those in course of development, toward the European states (mainly the European Union and CEFTA)”¹⁰.

The international trade is considered by many analysts as the main factor of the economic decline registered in the period of transition after 1989, in the former members states in the Council of Mutual Economic Assistance (Comecon). The transformations produced because of the auto-dissolution of Comecon (1991) „have contributed greatly to decrease the GDP of these countries (...) those countries which have faster liberalized the international trade have registered a significant progress in the implementation of economic reforms. Therefore, if the restructuring of foreign trade (in terms of geography and competitiveness) is faster, then the economic recovery and growth are becoming possible”¹¹.

But Constantin Zaman considers that the geographic diversification of Romania's trade was not a major obstacle after 1990, thanks to its orientation in the communist period, to an extent more or less appreciable (more or less

⁶ Florentina Paraschiv, *Creare și deturnare de comerț ca urmare a extinderii Uniunii Europene – analiză economică (Creation and diversion of trade as a result of the European Union enlargement – economic analysis)*, Iasi, Lumen Publishing, 2005, p. 59.

⁷ *Ibidem*, pp. 59-60.

⁸ *Ibidem*, p. 59.

⁹ Helen Wallace, William Wallace, *Procesul politic în Uniunea Europeană (The political process in the European Union)*, 4th edition, Chisinau, Arc Publishing, 2000, pp. 446-450. In 1993, Romania has signed the Association Agreement which was ratified in 1995.

¹⁰ Florentina Paraschiv, *op. cit.*, p. 60; J.L. Mucchielli, *Relations économiques internationales*, 1995, p. 265.

¹¹ Constantin Zaman, *Ajustări structurale ale comerțului exterior al României (Structural adjustments of Romanian foreign trade)*, Société Française de Réalisation, d'Etudes et de Conseils Paris, Centre for Social and Economic Analysis Warsaw, 1999. The author makes reference to the analysis of Paul Brenton, *Trade&Investment in Europe. The Impact of the Next Enlargement*, CEPS, Brussels 1999.

analysed by the author) toward the markets of Western Europe¹². However, the advantage of the relative independence of Romania's economy regarding the trade with Russia was lost because of the maladjustment of the foreign trade to the new requirements of the European and international markets¹³.

In the early XXIst century, the analysis of statistics published by the Romanian state, led us to the following conclusions:

- the trade balance of Romania registered important deficits: 2000 – -2962 million euro; 2001 – -4661 million euro; 2002 – -4206 million euro; 2003 – -5587 million euro;
- it is easily noticed that the deficit of the trade balance is constant in the relationship with Russia. Thus, in 2003 the deficit reached 1,704.9 million euro being followed by the deficit of a state member of the European Union – Germany, but at a great distance, with only 686.9 million euro;
- in the next year, although with a slight decrease, the trade deficit with Russia remained in the same first position as in 2004 (1,693.8 million euro)¹⁴, reaching in 2005 the amount of 2,503.5 million euro¹⁵.

Another age, another trade „diversion”

At the end of World War I, the privileged position of USA within Romania's imports was mainly held thanks to the food and grain brought in the country, especially by the maritime route¹⁶. In the same period Hungary held an

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*; Victoria Curzon, Alice Landau, Richard G. Whitman, *The Enlargement of the European Union. Issues and strategies*, London, Routledge, 2001, p. 146. The accession of states to the European structures was marked by the shaping of a policy of expansion. Thus, the second criterion, according to the document adopted by the European Council from Copenhagen (1993) makes reference to the existence of a functioning market economy and to the capacity of facing the competitive pressures and the forces of markets within the European Union.

¹⁴ Ministry of Economy and Trade, Centre for the Promotion of Trade, *Sinteză privind evoluții în comerțul exterior în perioada 01.01-31.12.2004 (Synthesis regarding evolutions in the foreign trade between January 1 – December 31, 2004)*. The Russian Federation was followed by: Germany – 1,086.1 million euro; Ukraine – 652.6 million euro; Italy – 500.7 million euro; Kazakhstan – 449.4 million euro.

¹⁵ *Ibidem*, the period between January 1 – December 12, 2005. The Russian Federation was followed by: Germany – 1,427.8 million euro; Kazakhstan – 1,034.5 million euro.

¹⁶ Engineer Cristea Niculescu, *Memoriu asupra relațiilor noastre economice cu Statele Unite (Statement regarding our economic relations with the United States)*, Bucharest, Gutenberg Typography, Anonym Society, 1920, pp. 20-22. About the economic analysis of Romania from the American perspective in Nicolae Dascălu, *Evoluția economică a României Mari între 1919-1939 în viziunea diplomației SUA (The economic evolution of Great Romania between 1919-1939 in the vision of the American diplomacy)*, in „Revista de istorie” („Magazine of History”, volume 42, no. 4, 1980, pp. 367-380.

important position within the countries which were importing Romanian products, the wood finding here marketplace¹⁷. Great Britain, France or Italy have occupied important positions in the Romanian export, together with Austria or Czechoslovakia. Still since 1917-1918, the National Foreign Trade Office from Paris has analyzed the methods and the means used by Germany and Austria-Hungary in order to impose their own products in the region. In July 1918, there was relevant the position of the French Foreign minister, S. Pichon, who was underlining the fact that Romania „will be influenced by the economic action of France after the end of the war”¹⁸. Consequently, in January 1919, it was created in Bucharest the French Economic Office in order to solve (together with the Allied Economic Commission and the Romanian authorities) the supply problems of Romania. Another attribution of the Office was that of „taking measures in order to release the country (Romania) from the economic influence of the states from Central Europe, by the development of its relations with the allied states”¹⁹, and also for allowing the French industry and trade to occupy on the Romanian market the place held, before the outbreak of war, by Germany²⁰. Immediately after the organization, the Office conducted a general statistics regarding Romania’s resources, being taken into account the possibilities of France concerning its involvement in the Romanian foreign trade. The French Economic Office was organized into 12 sections: *section 1 – trade, 2 – industry, 3 – mines, 4 – public works, 5 – transport, 6 – agriculture, 7 – finances, 8 – French interests, 9 – education, 10 – economic recovery, 11 – the supply of French people in Romania, 12 – the department of internal organization*²¹. *Section 3 – mines* was including two subsections, the first of them targeting only the Romanian oil, *section 4* was regarding *the ports* and *section 5* with *the subsection B, the maritime and fluvial transports*. Branches of the French Economic Office were opened in Braila, Ploiesti, Craiova, Iasi, Brasov, Arad, Sibiu, Cluj, Timisoara and also Odessa (the Office was also regarding Russia). On its turn, the commercial section of the Office aimed the immediate orientation of the Romanian trade toward France, „le peuple roumain qui attend des Francais le revitaillement du pays”²².

By the *Commercial Studies* subsection, it was taken into account the analysis of the methods regarding the export of their own products on the

¹⁷ *Enciclopedia României (Romania’s Encyclopaedia)*, vol. IV. *Economia Națională, circulație, distribuție și consum (National Economy, circulation, distribution and consumption)*, Bucharest, National Printing, 1943, p. 400.

¹⁸ *Archive Diplomatique. Ministère des Affaires Étrangères, France (ADMAE), Éurope 1918-1929, Roumanie*, vol. 31, ff. 59-60. Telegram no. 1.626 of S. Pichon, Foreign minister of France, to the Legation from Washington.

¹⁹ *National Archives Constantza (NAC), fund Constantza City Hall, file 29/1919, f. 56.*

²⁰ *ADMAE, Relations et Conventions Commerciales Franco-Roumaine. Négociations, Roumanie*, vol. 98, f. 9. Rapport no. 21 dans 21 janvier 1921 sur l’organisation du Bureau Économique.

²¹ *Ibidem*, ff. 6-7.

²² *Ibidem*, f. 10.

Romanian market, paying special attention to *ports and waterways*. More detailed, the maritime and fluvial transports have been the object of *subsection B* within *the section Regarding the Public Works*, directly related with the Office of Naval Staff of the French Navy. *Milcovul* cargo was taken by the French Economic Office, the government of Romania promising that on all the vessels in the country will be spaces reserved for the French goods brought in Romania. There was also compiled a program of French maritime transports for the Black Sea, program which was presented to the shipping companies and agencies. Another problem which interested the French Economic Office was that of fluvial transports and of navigation on Danube but also on Dniester, Prut or Olt river. It was also taken into account the situation of docks, storage warehouses, of maritime and fluvial port buildings or „les grands projets d’extension de la navigation fluviale par la canalisation de diverses rivieres, canaux et de la creation de nouveaux canaux Rhin – Danube – Mer Noire”²³. Still since February 7, 1919, St. Aulaire proposed the transformation of the Office into a Trade Office, fact also mentioned by the French Ministry of Commerce, Industry, Post and Telegraph in its report on March 18, 1919 to the Ministry of Foreign Affairs. Such offices were already functioning in Zurich or London, for leading the office in Romania being proposed M. Vuccino, consular agent of France in Braila, together with Blondel, L. Dreyfus, Belloy, Roux, Landec and Fraissinet, private ship-owner in Marseille, whose ships were also arriving in Constantza²⁴. The French Trade Office in Romania, coming under the French Ministry of Foreign Affairs, was created in June 1919, having a headquarters in Bucharest and another within the National Office of French Foreign Trade, with links in Sibiu, Timisoara, Chernivtsi. Among its objectives was also present the fast acquisition of all commercial information about Romania: transports, credit, legislation, in order to place the French industrial products²⁵. A month later, the Communications section within the Supreme Economic Council sent to General Gassouin, the general director of Military Transports, a report regarding the general situation of Romania, the accent being focused on the role held by the maritime and fluvial navigation but also on the importance of ports²⁶. The region between Braila and the mouth of Danube was considered a favourable waterway for the penetration of Bessarabia, Dobrudja and Moldavia, while the region between Turnu Severin and Braila was seen as an access area towards Western Romania, Bulgaria, Serbia and Transylvania. The Romanian port of Danube were

²³ *Ibidem*, f. 17.

²⁴ *Ibidem*, f. 25.

²⁵ *Ibidem*, ff. 18-20. Report no. 963 on May 22, 1919. Bureau d’Études de l’Information Diplomatique. Informations Économiques. Bulletin consacré à la Roumanie. *La marche Roumain*, „Corriere Economico”, May 15, 1919.

²⁶ *Ibidem*, Relations Commerciales Internationales 1916 – 1940, Roumanie, Directions des Affaires Politiques et Commerciales, Dossier Général, vol. 97, f. 77. Note no. 1 on June 12, 1919.

preferred because of the railways between: Galati – Braila – Fetești – Cernavodă – Călărași – Oltenița – Giurgiu – Zimnicea – Turnu Severin – Turnu Măgurele – Corabia – Calafat – Turnu Severin. For Bulgaria there were important the links Rusciuk – Șiștov – Somova – Lom – Vidin and for Serbia the railways between Radejevat – Prahovo – Dubravita – Smederevo – Belgrade. Another portion of the Danube, the one between Turnu Severin and Ulm was considered a favourable corridor for the penetration of Hungary, Czechoslovakia, Austria, Bavaria, Yugoslavia.

Analysing each fluvial portion, France could not escape from its view the waterway, seen as a possibility of introducing its own metallurgical and chemical products in Romania, through the harbours of Constantza and Galati. The disadvantage was given by the fact that the distance between France and Constantza was very long. However, it was the only way accepted at the time by the Parisian diplomacy, taking into account that the other waterway, Rhin – Mein – Ludwig Canal – Danube, was complicated enough because:

- the shippers could not be present at each transshipment of goods,
- the ports on that route were still considered enemy,
- the Danube had a reduced traffic.

The solutions for the development of a commercial link by waterway with the states of Central and South Eastern Europe were seen from Paris by the creation of an international commission of control on the Danube, the development of Serbian port to the Adriatic Sea, the development of Thessaloniki port, the improvement of navigation conditions in the Iron Gates area or the enlargement of Ludwig Canal. To all these it was also added the waterway Marseille-Constantza, France considering Romania as a possible very important marketplace for its products. Another delicate problem for the Parisian diplomacy represented the increasing of the number of their own navigation companies, with regular routes on the Danube and the Black Sea, fact considered as a challenge for the competing companies, especially for the English and American ones. There was also attractive the idea of some mixed companies, French-Serbian or French-Czechoslovakian, which could take the place of companies from the old Austrian-Hungarian Empire. Regarding the possibility of obtaining the control on the Lower Danube by a French-Romanian navigation company, this was seen as being hindered by the energetic efforts of Great Britain in the region. Still, the French Naval Mission had on the Danube its own commercial department which, being developed, according to Paris, could absorb the small local ship-owners, *Messageries* and *Frayssinet* also exploring the Romanian Maritime Service²⁷.

On June 21, 1919, by the order of the Chief Commander of the Allied Armies in the East, it was established the Inter-Allied Danube Commission and by the Treaty of peace signed in Versailles, on June 28, 1919, between the Allied

²⁷ *Ibidem*.

and Associated powers and Germany, it was established the International Danube Commission. At the same time, in Paris, it was created a *National Committee for Economic Expansion in Eastern Europe* with representatives of *Banque de France, Banque de Paris et des Pays-Bas, Credit Lyonnaise, Société Générale, Comptoir National d'Éscompte, Rothschild Frères, Banque de Mulhouse*, who had the purpose of developing the French relations with the Balkan states from the Eastern Mediterranean Sea and the Black Sea²⁸.

In 1921, the Romanian state has banned the imports of luxury goods from Austria for allowing the French goods to occupy the Romanian market²⁹. However, France refused in 1924 a credit required by Romania, crediting instead Poland and Yugoslavia³⁰. Thus, in 1924, the main trading partners of France were, regarding the import, Great Britain, the United States of America, and regarding the export, also Great Britain, USA, Italy, Netherlands, Spain, Algeria, Romania not being among them³¹. At the end of the analyzed period, according to the Parisian statistics, France imported crude and refined oil in proportion of 58% from the United States of America, from Persia – 20%, Russia – 10% and only 4% from Romania, higher numbers being registered regarding the gas. On the world market, Paris considered that there are four big oil groups: American, English-Dutch, Soviet and independent ones³². The English-French meetings from Paris in the end of 1918, were also taking into account the analysis of the Romanian economy and also the possibilities of intensifying the Romanian-English and the Romanian-French relations. London manifested a special interest for the oil products, the cereals and in establishing a regular shipping line for their submission³³. All these in the conditions in which the English

²⁸ C. Murgescu, N.M. Constantinescu, Radu Paul, C. Bogdan, *Contribuții la istoria capitalului străin în România de la sfârșitul Primului Război Mondial până la ieșirea din criza economică din 1929-1933, (Contributions to the history of foreign capital in Romania since the end of the World War I until the end of the economic crisis between 1929-1933)*, Bucharest, Academic Publishing, 1960, p. 35.

²⁹ Archive of the Ministry of Foreign Affairs, Romania (AMFA), fund 71/France, file 41/1920-1044, f. 129.

³⁰ *Ibidem*, fund 71/Romania, vol. 1/1920-1931, f. 249. Report on January 15, 1924 of Romania's Legation in Switzerland signed by N. P. Comnen to I. G. Duca.

³¹ „Moniteur Officiel du Commerce et de l'Industrie”, 25e Supplement du „Moniteur Officiel”, édité par l'Office National du Commerce Extérieur, Paris, 1925, pp. 2-16; *Enciclopedia Italiana dei Scienze, Lettere ed Arti*, vol. XIV, XV, Istituto Treccani, Milan, 1933, p. 907.

³² A. Grebel, *La politique française du pétrole*, în „Le Génie Civil”, cinquantième année, no. 5/2. 503/2 août 1930, pp. 107-109; Ch. Dantin, *L'emploi du mazout comme combustible industriel. Les progrès récents de la chauffe des chaudières au mazout*, in „Le Génie Civil”, volume LXXIX, no. 13/2.041/September 24, 1921, p. 266. According to the same statistics, in 1920, Romania was occupying the sixth place in the world oil production after USA, Mexico, Russia, Dutch Indies and India.

³³ ADMAE, Relations Commerciales Internationales, Direction des Affaires Politiques 1916-1940, Roumanie, vol. 97, f. 5.

companies were concerned in absorbing more centres of world oil production – Middle east, Latin America, USA and also Romania³⁴. At the same time, in London, different English societies had as objective the development of English-Romanian economic relations, especially by waterway³⁵.

In 1918, the General Berthelot was informing the Ministry of War about the arrival of an English official delegation led by General Greenly to Bucharest. The delegation was interested about the industrial problems of Romania but also about the commercial ones³⁶. Two years later, in 1920, the Romanian-English economic relations have been completed by concluding loan agreements. Thus, in April, Romania obtained the promise of receiving from London an advance of 2,500,000 £, from which 20 per cent without conditions, the other percentage of 80 per cent being allocated to purchase locomotives. Bucharest granted „half in wheat and timber, the Romanian Ministry of Commerce granting that these are available in Romania”³⁷. The second loan, that of 16 million £, was much more important and was focused on the reconstruction and rehabilitation of bridges, railways and means of transport³⁸.

Externally, in this period, in Romania there were concluded commercial conventions and agreements, on short time, of provisional nature, in April 1921 being repealed 10 trading agreements, namely those with Netherlands, Spain, Norway, Italy, Switzerland, Denmark, Sweden, Belgium, Great Britain or Greece³⁹.

Compared with the pre-war situation, the trading partners of Romania, regarding both the import and the export, have changed, Great Britain and

³⁴ Gheorghe Buzatu, *O istorie a petrolului românesc (A history of the Romanian oil)*, Bucharest, Encyclopaedic Publishing, 1998, p. 72.

³⁵ ADMAE, *Europe 1918-1929. Roumanie*, vol. 31, f. 31.

³⁶ *Ibidem*, f. 7.

³⁷ David Britton Funderbuk, *Politica Marii Britanii față de România (1938 - 1940). Studiu asupra strategiei economice și politice (The policy of Great Britain towards Romania 1938-1940. Study on the economic and political strategy)*, Bucharest, Scientific and Encyclopaedic Publishing, 1983, p. 28.

³⁸ *Ibidem*. The author considers that „the English economic loans offered to Romania in 1920 ended up producing the irritation of France and of Italy and created in Bucharest a wave of Anglophobia. The Romanian government was worried about the possibility that the agreements regarding the loans to not lead to an English economic domination on Romania. The press articles published in Bucharest by the partisans of Bratiănu have denounced the Great Britain, and this hostility was a first example of the animosity that they will show in the coming years. More than that, even the French and the Italians were sceptic regarding the English actions”.

³⁹ Ilie Puia, *Relațiile economice externe ale României în perioada interbelică (The foreign economic relations of Romania in the interwar period)*, Bucharest, Academic Publishing, 1982, pp. 11, 85-86; Nicolae Dascălu, Irina Gavrilă, *Un model de adaptare a comerțului exterior la condițiile perioadei de trecere de la război la pace (An adaptation model of the foreign trade to the conditions of the transition period from war to peace)*, in „Revista de Istorie” („Magazine of History”), volume 33, no. 6, 1980, p. 1. 125.

France being now the main trading partners and also the most important creditors. Thus, regarding the export, in 1919, Hungary was followed by Czechoslovakia and Yugoslavia, in 1921 the first places were held by Great Britain and Italy, while the products imported from the United States of America in 1919 were competed by those from Great Britain or Turkey (in 1920 – Great Britain, Austria, Czechoslovakia, 1921 – Austria, Czechoslovakia, Germany)⁴⁰.

A special situation was represented by the Romanian-German economic relations which, since 1919, have been marked by financial disputes triggered by the occupation of Romania by the Central Powers. The economic complementarity between the two countries and the assessment of the German diplomacy that Romania meant, by its strategic position, the connection with the Middle East, Transcaucasia and the north of the Black Sea, made possible that the percentage of 0.11 per cent regarding the import in 1919 to reach 24.08 per cent in 1928 from the total import of Romania⁴¹, the main products imported from Germany being machine tools, industrial equipment, garments, fabrics or chemicals⁴². Germany further represented a very important marketplace for the Romanian cereals or oil, together with Austria, Italy or Netherlands. Thus, still since February 1919, it was founded in Berlin the „German-Romanian Society for Commerce and Industry”, in September 1920 being also accredited a commercial attaché, and being refunded the Romanian trading offices, and a year later, the Romanian Economic Service⁴³. It should be noted that in the Conference of London on March 1921, when Romania joined the decisions taken there, it was imposed an *ad valorem* tax of 50 per cent for the goods from Germany, obviously a unfavourable decision for our country. On May 12, 1924, in the Chamber of Commerce from Breslau a Romanian-German meeting took place for analysing the commercial relations between the two states. The issues discussed were those that targeted the tariffs regarding the railways, Germany considering the waterway too expensive, and also the question regarding the oil products which have been replaced after the war with the American ones, much

⁴⁰ Nicolae Dascălu, Irina Gavrilă, *op. cit.*, p. 1. 135.

⁴¹ Ioan Chiper, *România și Germania nazistă (Romania and the Nazi Germany)*, p. 256; AMFA, fund 71/England, file 39/1920-1937, f. 103. Nicolae Titulescu mentioned in the telegram sent in the country on November 21, 1928 from London about „the visible but not formalized care regarding the monopolization of the Romanian market by Germany”.

⁴² Constantin Buchet, *România și Republica de la Weimer 1919 – 1933. Economie, diplomație și geopolitică (Romania and the Weimer Republic 1919-1933. Economy, diplomacy and geopolitics)*, Bucharest, All Educational Publishing, 2001, pp. 63-67. Karl Kaiser argued the „open showcase” theory of Germany, being focused on Poland, Czechoslovakia, Hungary and Romania especially in the geo-economic relations between them.

⁴³ *Ibidem*, pp. 69-72.

cheaper and of better quality⁴⁴. On the same line, that of the economic compatibility between the two states, in 1925, at the University of Berlin, it was held a series of conferences on the topic *Germany and the Danube countries*, where, on December 8, the professor H.L. von Lindeiner-Wildau talked about „the economic compatibility” between Germany and Romania⁴⁵. It was also resumed the idea of building a canal which linking the North Sea and the Black Sea, on Rhine-Main-Danube, Germany also trying in this respect to attract the American and Austrian capitals⁴⁶. At the same time, „Deutsches Magazin”, published on February 10, 1927 in Nuremberg, printed a special number for Romania, the accent being focused especially on the economic issues⁴⁷.

At the end of the interwar period, in 1939, Great Britain was holding the main place in the Romania’s export with 14.1 per cent, but registering a decrease compared with 1933, being followed by Germany which reached from 10.6 per cent in 1933 to 32.3 per cent in the end of the analysed period. The next places have been occupied by Italy with 12.1 per cent in 1939, Czechoslovakia – 10.1 per cent, while France achieved a poor percentage of 3.4 per cent from the total exports of Romania in 1939⁴⁸.

Analysing only the destination of export regarding oil products, these were present in 1939 in a percentage of 30.76 per cent on the market of Germany and Czechoslovakia (a substantial increase compared with 1938 when Germany imported 15.67 per cent), Italy and Albania – 15.24 per cent, Great Britain (Gibraltar, Malta, Cyprus, Ireland) – 15.22 per cent, and France – 5.7 per cent, registering a decrease compared with the percentage of 6.44 per cent in 1938⁴⁹. On the Romanian market, regarding the import, mainly including industrial goods, textiles, machines and equipments, which represented over three quarters of the total imports in the 30’s of the past century⁵⁰, at the beginning of the World War II, the first state which impose itself was Germany (39.3 per cent), followed by Czechoslovakia (16.8 per cent), the goods from Great Britain registering a pronounced decrease in 1939 – 5.9 per cent compared with 14.9 per cent in 1933. The same situation characterized also the

⁴⁴ ADMAE, Relations et Convencion Commerciales Franco-Roumaine. Négociations, Roumanie, vol. 98, ff. 69-70. The report of Georges Tervet, consul of France in Breslau to the Ministry of Foreign Affairs on May 16, 1924.

⁴⁵ AMFA, fund 71/Germany, file 97/1925-1939. Report no. 5. 315/19 on December 20, 1925 of the General Consulate of Romania in Berlin to I. G. Duca.

⁴⁶ „Bulletin of the Chamber of Commerce and Industry Constantza”, year XXXV, April 1924, no. 4.

⁴⁷ AMFA, fund 71/Germany, file 97/1925-1939, f. 23.

⁴⁸ I. Puia, *Relații economice externe ale României în perioada interbelică (The foreign economic relations of Romania in the interwar period)*, Bucharest, Academic Press, 1982, pp. 132-133.

⁴⁹ „Moniteur du pétrole roumain”, no. 5, 1940, p. 256.

⁵⁰ David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România (1938-1940)... (The policy of Great Britain towards Romania 1938-1940...)*, p. 65.

goods from France (in 1939 only 8.2 per cent from the country's imports were coming from the French market), Romania's foreign trade with France and Italy being in a sizable decline compared with that of 10 years ago⁵¹.

In 1934, the first place within the foreign trade of Romania was held by Germany, Great Britain being also exceeded because it raised the tariffs for the Romanian goods, since July 1934 being decided the reduction of British import on the Romanian market with 40 per cent⁵². At the end of the same year, the commercial relations between the two countries became strained because of Romania's trade arrears owed to British companies.

In France, one of the main creditors of Romania, the export of legumes and oilseeds has suffered a heavy blow in the same year, because of the contingency of imported goods⁵³. At the same time, in 1935, there have been finished the works at the Iraqi pipeline which linked the Mediterranean port to Mosul by two arteries – one in Tripoli, another in Haifa, with a transport capacity of 41.2 million tons/year, the main marketplaces for the oil products being France and Italy⁵⁴.

A year later, although the British press was seeing Great Britain and France as the most important creditors of Romania, Germany was considered, on its turn, a powerful creditor, which could set the tone in the economic policy of our country. In 1935, the quantities of oil bought by Germany have considerably increased, from 434 thousand tons in 1934 to 863 thousand tons in

⁵¹ *Ibidem*, p. 66. Regarding Great Britain, the author considers that until 1938, this country has not had a well-defined political strategy concerning Romania.

⁵² Gheorghe Pașcalău, *Relații economice româno-engleze (1933-1935)*, (*Romanian-English economic relations 1933-1935*), in „Revista de Istorie” („Magazin of History”, volume 29, no. 8, 1976, pp. 1.178-1.181; David Britton Funderburk, *op. cit.*, pp. 38, 49; Valeriu Florin Dobrinescu, *The progress of the Romanian – English relations in the Inter – War Years. Some considerations*, in „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol” („A.D. Xenopol Institute of history and archaeology Yearbook”), XXII, 1985, pp. 149-154. In 1938, Romania's imports from Germany reached the percentage rate from 1913 (40 per cent). In the period between the two world wars, Great Britain held, in general, the second position regarding its trade with Romania. From the exports of our country, during the 30's, Great Britain bought in an annual average, over 19 per cent compared with the 24 per cent of Germany, followed by France, Italy with 8 per cent, Austria, Czechoslovakia, Hungary with 7 per cent. Regarding Romania's import, the Great Britain had 11 per cent compared with the 25 per cent of Germany, followed by Czechoslovakia with 12 per cent, France, USA, Italy with 8 per cent.

⁵³ Central Historical National Archives, Bucharest, (CHNA), fund Ministry of Industry and Commerce, Information and Publications Service, r. 1.692, c. 183. The report of the Central Organization of Agricultural Unions to the Ministry of Industries and Commerce on February 13, 1934.

⁵⁴ AMFA, fund 71/Turkey, file 40/1934-1935, ff. 68-69; „Monitorul Oficial” („Official Gazette”), no. 212 on September 14, 1934. On August 11, 1934, in Bucharest it was concluded the Agreement between France and Romania regarding the trading transfers, and on February 7, 1936, in Paris, the Agreement regarding the commercial payments.

1935⁵⁵. Together with the elaboration of the *New Plan* (the *Schacht Plan* was adopted on September 24, 1934, introducing a new control system for the bilateral economic relations of Germany with the commodity-producing countries on the basis of some compensation agreements) it was launched the concept of „multilateral trade” which encouraged the signing of agreements which allowed exchanges of goods with the states with complementary economies. For Romania, the New Plan presented the advantage of ensuring a market for the exported goods with higher prices than those prevailing on the world market⁵⁶, the Romanian food having the possibility to be changed with German industrial goods⁵⁷. According to the German statistics, in 1937, Berlin brought on the Romanian market 28.7 per cent from the total of imports, for being registered in 1939 a percentage of 39.2 per cent for import and 32.3 per cent for export⁵⁸. The economic negotiations between the two states – Romania and Hitler’s Germany, started in the autumn of 1934, ended with the signing of the *Treaty of establishment, commerce and navigation* on March 23, 1935, treaty with a large number of annexes, the majority of them being confidential⁵⁹.

During the English-French meetings in 1938, the economic situation of the countries from Central and Eastern Europe also represented one of the most important issues discussed⁶⁰.

⁵⁵ AMFA, fund 71/Germany, file 97/1927-1939, f. 77. In 1935, Romania’s export of oil products in France decreased from 709 thousand tons to 336 thousand tons, and the one from the market of Great Britain registered a slight increase from 714 thousand tons to 739 thousand tons.

⁵⁶ Ioan Chiper, *România și Germania nazistă (Romania and the Nazi Germany)*, Bucharest, Elion Publishing, 2000, p. 161.

⁵⁷ „Moniteur du pétrole roumain”, no. 3, 1942, pp. 88-91; Rebecca Hayns, *op. cit.*, p. 17. The export of „perishable” food (butter, cheese, bacon, beef, venison, poultry, eggs, vegetables, fruits) increased after 1934, especially from its value (431.133 thousand lei in 1934 and 711.967 thousand lei in 1938). The German market represented the most important buyer of perishable food. However, in 1937, the participation of Romania to the import of such goods to Germany was low compared with other states. Regarding the export of butter, Romania was absent, beef - 4 per cent from the value and 3 per cent from quantity, eggs - 3 per cent from the value and 3 per cent from quantity, being exceeded by Bulgaria and Yugoslavia; it was also absent regarding the vegetables, fruits - 6,5 per cent from the value and 5 per cent from quantity, being exceeded by Bulgaria and Yugoslavia. The high price with which these goods were bought by Germania covered the transport costs, the export of food on the German market being profitable.

⁵⁸ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu, relații germano-române 1938-1944 (Hitler, King Carol and Marshal Antonescu, German-Romanian relations 1938-1944)*, Bucharest, Humanitas Publishing, 1994, p. 289.

⁵⁹ Ioan Chiper, *România și Germania... (Romania and the Nazi Germany)*, pp. 174-176; Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România (I have saved the Jews from Romania)*, Bucharest, Roza Vânturilor Publishing, 1994, pp. 113, 118.

⁶⁰ AMFA, fund 71/England, file 9 bis/1938, ff. 77-79; fund 71/USSR, file 52/1920-1944. Telegram of the Romanian Legation in Prague on April 13, 1938; *Le livre jaune française. Documents diplomatiques 1938-1939*, Paris, Imprimerie Nationale, 1951, doc. 18; Telegram

Rebecca Haynes, in her work *Romanian Policy towards Germany 1936 – 1940*⁶¹, argues that the conditions of the German-Romanian economic collaboration established in February and March 1939 have been elaborated by the Romanian government and not imposed by Germany, as it was repeatedly mentioned in the Romanian historiography, but starting from the beginning of December 1937 there have been discussions between Gheorghe Tătărescu and Herman Wohlthat, the negotiator on economic issues designated by Goring⁶². Thus, at the beginning of February 1939, it was elaborated a general program by Gafencu, the minister of Economy – Bujoiu, minister of the Army – Stănescu and minister of Finances – Constantinescu, the representatives of Romania being aware that „Germany must win the most important position of economic influence in Romania, position held before 1914”⁶³.

The Romanian-German economic Agreement on March 23, 1939, left the previous untouched, the originality being given by „the elaboration of an economic plan over several years”⁶⁴, the importance of the Agreement also consisting in the mutual coordination regarding the production of these two countries in all fields, Germany providing, for the financing of Romanian economic development, capital and real values.

In fact, at the meeting of the National Renaissance Front in Galati, on January 15, 1939, the minister of Foreign Affairs, Grigore Gafencu, has mentioned the invitation addressed to Germany for a close cooperation regarding the development of economic ties on the Danube or the intensification of traffic on the Black Sea, considering that „... the high purpose that we must achieve, depends on the freedom that we are able to maintain at the Danube’s mouth, to the satisfaction of all diverse and distant interests from here and which have always the same with ours. Indeed, here at the mouth of the Danube, we realize that the identity and the freedom of the Romanian state – the target of our hard work –, represent a very important guarantee of peace and a national interest. Because one of the old institutions related to the mouth of this river, is, with all its forms until today, a testimony and a sanctioning of this truth. The forms were recently changed, by the agreement of the European Commission of the Danube (ECD)-the Agreement of Sinaia in 1938⁶⁵, always

of François Poncét, French ambassador in Berlin, to Georges Bonnet, minister of Foreign Affairs, on October 20, 1938.

⁶¹ Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940 (Romanian Policy towards Germany 1936 – 1940)*, Iasi, Polirom Publishing, 2003.

⁶² *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre 1, Paris, 1954, doc. 173, 181, 197. The report of the state secretary von Weizsacker to Fabricius, on April 6, 1938.

⁶³ Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 79; extensively on the economic relations between Romania and Germany in the interwar period see also Trajan Coltescu, *L’importance économique du Danube. Caractéristiques du fleuve dans le sector roumain*, Paris, 1942, pp. 111-152.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 81.

⁶⁵ *Agreement regarding the entering of Germany in ECD, the accession of Germany and Italy to the Agreement signed in Sinaia on September 18, 1938 between France, Great*

remaining what they wanted to be with the partner-states. We hope that among these true friends will soon enter a new Great Power whose role on the Danube is important and that will demonstrate a growth interest for the development of relations with the Danube's riparian countries: the German Reich. We also hope that this Power will cooperate with us in other existing international institutions which manage the navigation on the Danube". (...) „Around us we see so many conditions that contribute to clarify the situation: in front of us, the border of Dniester that is enforced by undisturbed good-neighbourly relations, to the south, the so closed linked interests between the mouth of the Danube and the straits of the Black Sea, which we jointly defend them with our friends from the Balkan Pact”⁶⁶.

But in London, during his diplomatic tour in the spring of 1939, Grigore Gafencu insisted, in the meeting with Lord Halifax, that Great Britain and France should make their presence felt even in the economic field, emphasizing the fact that Germany had reached the economic monopoly in South-East Europe⁶⁷.

On March 31, 1939, it was signed in Paris the Agreement between Romania and France regarding the commercial payments⁶⁸, and on May 11, in same year, this time in Bucharest, it was concluded the Protocol between Romania and Great Britain regarding the trading between the two states. One of the purposes of the protocol was that of developing the Romanian export on the British market and also of increasing the import of the Great Britain in

Britain and Romania and the modification of articles 4 and 23 within the so-called Agreement in Agreement regarding the exertion of ECD, Bucharest, 1941, pp. 15-17.

⁶⁶ AMFA, fund 71/Romania, file 6/1939, ff. 15-2; Grigore Gafencu, *Însemnări politice 1929-1939 (Political notes 1929-1939)*, Bucharest, Humanitas Publishing, 1991, p. 339. Several months later, on November 12, 1939, the same Grigore Gafencu was mentioning in his political notes: „... Our foreign policy has gone this year through to very special phases, increasingly heavier.

When I took possession of the Ministry of Foreign Affairs *the German threat* has been unleashed (underlined by G.G.). I have answered, insisting on *the vital needs* of the Reich, and also on our will to take into account our economic interests – an act of good housekeeping and a political lightning rod. The storm unleashed in March in did not touch us. As we were not touched, six months later, by the storm from Poland”.

⁶⁷ Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939 (The last days of Europe. A diplomatic journey undertaken in 1939)*, Bucharest, Military Publishing, 1992, p. 78.

⁶⁸ AMFA, fund 71/Romania, file 6/1939, ff. 15-21. After the signing of the French-Romanian trading Agreement, in his declaration, Tătărescu mentioned the fact that „Romania needs increasingly larger outlets for the agricultural, mining and industrial goods”. (...) „Aware that the economic vassalage will be transformed, sooner or later, in a political vassalage, Romania is defending its economic independence with the same force with which it is defending the political independence and the integrity of its borders”!! On his turn, Bonnet has talked about *the cooperation and the strong friendship which always existed between France and Romania*”.

Romania. The Romanian government was committed to provide free zones in the country's ports, agreeing, for the improvement of communications between the two states, the examination of the possibility regarding the establishment of some direct shipping and air lines⁶⁹.

Regarding Romania's trading relations with its partners from the Little Entente or the Balkan Pact, we mention the fact that within the first economic conference of the Little Entente in Prague between 9 and 15 January 1934, the Economic Council has drafted 16 resolutions, being also adopted the project of founding a society of navigation⁷⁰. The results of the economic cooperation between the states of the Little Entente were not the most fruitful, being felt, still since 1934, both the effects of the economic crisis but also the fact that there were different economic structures for each state: Romania and Yugoslavia⁷¹ – agricultural states, Czechoslovakia especially with an industrial development.

Within the Balkan Pact, in Athens, between 18 and 26 March 1937, within the 5th Session of the Economic Council, the Maritime Committee analyzed the possibility of opening new inter-Balkan shipping lines, being at the same time focused on developing the existing waterways⁷².

In 1934, the trading relations between Turkey and Romania were quite weak compared to other partners from the Balkan Pact, because the Turkish government tried to stimulate its own agricultural production and to create control and triage stations for the cereals in the major customs points, or to raise the import duties on oil products⁷³. In 1937, Germany held the first place in the foreign trading of Turkey, being followed by the United States, Great Britain and USSR⁷⁴. On January 5, 1938, it was signed the Romanian-Turkish

⁶⁹ „Monitorul Oficial” („Official Gazette”), no. 125, June 2, 1939; Andreas Hillgruber, *op. cit.*, pp. 81-82. The authors considers that the two agreements have less corresponded „to the needs regarding Romania's economic relations”, being first of all, political contra measures of France and Great Britain in agreement with the Romanian government.

⁷⁰ I. Puia, *Relațiile economice... (Economic relations...)*, p. 141.

⁷¹ Matjaz Klemencic, *The Rise and Fall of Yugoslavia: from King Aleksandar to Marshall Tito, 1918 – 1980*, in *Empire and States in European Perspective*, coordinated by Ann Katherine Isaacs, Universita di Pisa, Edizione Plus, 2002, p. 222; *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. II, livre 1, Paris, doc. no. 150. *Memorandum on the German-Yugoslav economic negotiations, to serve as a basis for the possible conversations with the President of the Council of Ministers and Yugoslavia's minister of Foreign Affairs, Stoiadinovici*, written by the legation counsellor, Clodius, Berlin, January 7, 1938.

⁷² Nicolae Dascălu, *Contribuția României la edificarea structurilor economice ale Antantei Balcanice (1934-1940), (Romania's contribution regarding the building of the economic structures of the Balkan Entente (1934-1940))*, II, in „Revista Istorică” („Historical Magazine”), volume VI, no. 3-4, pp. 299-330.

⁷³ AMFA, fund 71/Turkey, file 40/1934-1935, ff. 62-65, 125, 221.

⁷⁴ *Ibidem*, file 42/1938-1940, ff. 20-21.

trading Agreement, Romania providing that year 31 per cent of Turkey's oil, and 34 per cent of its gasoline⁷⁵.

Comparison and conclusions

Without a complete analysis applied on the three levels of analysis of the international relations (*individual level, state level, global level*)⁷⁶, applying *the comparative method* for the two segments of historical time – the interwar and post-communist periods, in analysing the foreign trading of Romania and without taking into account its structure (an important dimension which requires a separate analysis) we can draw several conclusions:

- the phenomenon of *generation* and of *diversion of foreign trade* can be detected for Romania also in the end of World War I;
- until the outbreak of the mentioned world conflagration, Romanian has developed important commercial links with the states of Central and Western Europe, dominant on this segment being Germany and Austria-Hungary;
- the states with influence in Romania's foreign trade since 1919, under bilateral and international law, have been France and Great Britain;
- a special situation represented the trading relation between Romanian and Germany, the latter being gradually imposed, because of the economic compatibility, in the Romanian foreign trade;
- immediately after the collapse of the communist regime, Romania failed to outline a coherent and effective economic policy in order to allow an active participation in the record of international trade, Romania's trade balance registering significant losses;
- *the generation* and *the diversion of trade*, specific to the post-communist period, led to a high level of deficit with the Russian Federation; although we can not talk about complementarity, the phenomenon of *diversion*, as in the interwar period, without a realistic policy developed by the Romanian state on the basis of the theory of *political (neo)realism*⁷⁷, entailed important deficits registered both in Romania's trade balance and also in the bilateral relations;
- we are also mentioning the fact that since 2007, Romania is a full member of the European Union, founding member of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and of Black Sea Economic

⁷⁵ Nicolae Dascălu, *op. cit.*, p. 331.

⁷⁶ Charles W. Kegley, Jr., Eugene R. Wittkop, *World Politics. Trend and Transformation*, seventh edition, 1999, pp. 11-12.

⁷⁷ For the interwar period we consider as being unrealistic the economic policy developed by the Romanian state in the period of the economic world crisis, but also the opinions of some Romanian leaders regarding the position of the Romanian-German economic relations, some of them detailed above.

Cooperation Organization (BSECO)⁷⁸, and initiator of the Black Sea Euro-region⁷⁹;

- in 2005, the World Bank published the volume *From Disintegration to Reintegration. Eastern Europe and the Former Soviet Union in International Trade*. The title is significant and the work is a must-have for those who are tracing the economic and politic objectives of the Romanian state for the next years of the XXIst Century.

⁷⁸ For the objectives of BSEC see „*Declaration on Black Sea Economic Cooperation*” and „*Bosphorus Statement*” (June 25, 1992) and also the Reunion of Foreign Ministers of BSEC (Tbilisi, April 30, 1999).

⁷⁹ About the Black Sea Euro-region see also Valentin Stan, *Din istoria prostiei crase la români (About the Crass stupidity in the Romanian history)*, in „*Jurnalul Național*” („*National Journal*”), March 4, 2007. In June 2004, Mustafa Aydin published the volume *Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement*, in which the author is mentioning that *the region of the Black Sea* includes the riparian states: Bulgaria, Georgia, Romania, Russia, Turkey and Ukraine, the area being affected (influenced) by the „nearby states”: Albania, Armenia, Azerbaijan, Belarus, Greece, Macedonia, Moldova, Serbia and Montenegro, but also by the ongoing events at the edge of this area, more precisely the space of South-East Europe but also the Caspian one. Therefore, the author used in his volume several expressions to designed the area of the Black Sea: „*Black Sea region*”, „*Black Sea area*” or „*wider Black Sea*”. Thus, „*Black Sea basin*” includes, in the author's view, about 2 million km² and 19 countries: Albania, Austria, Belarus, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Germania, Hungary, Macedonia, Moldova, Poland, Romania, Russia, Slovakia, Slovenia, Turkey, Ukraine, Serbia and Montenegro (see also *EU Commission, Press Release*, Brussels, IP/01/1531, October 31, 2001). In „*The Word in 2008*”, printed under the auspices of the prestigious „*The Economist*”, Laza Kekic published the article *The spread of geopolitical risk* in which she „showed” colouring the Earth, the main areas with geopolitical risk, „shading” different „stages” of „risk”. Thus, for a very low risk, the author chose the green colour, for a high risk – dark green, medium risk – orange, high risk – red and for „very high risk” – black. Regarding the Black Sea area, eliminating the extremes of colour, we have for 2008, all the colours chosen by Kekic. More precisely, Romania and Bulgaria are „coloured” in dark green, Turkey and Georgia are placed in the „orange” area, while Ukraine and Russia remain „red”. Important to be mentioned is the fact that in the moment when Lara Kekic is analysing the risk potential of the Black Sea area, she is relating, as for the rest of the Planet, to the following indicators: „the danger of political violence”, protectionism, geopolitical dangers but also governmental instability.

„ESEŢIALUL ESTE VIAŢA, NUMAI VIAŢA...”

LIMBAJELE SACRULUI ÎN SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ RUSĂ: PAVEL FLORENSKI

Adriana CÎTEIA*

Limbajul ca modalitate de soluționare a problemelor filosofice prin clarificarea a ceea ce este inteligibil capătă în sistemul filosofic creștin un rol fundamental: acela de a aborda și clarifica ceea ce nu este inteligibil, ceea ce nu este direct cognoscibil, ceea ce nu poate fi definit decât apofatic. Idealul său este omniefabilitatea¹.

Filosofia creștină nu prezintă lucrurile așa cum sunt, ci așa cum ar trebui să fie, sau cum vor fi. Perspectiva eshatologică a determinat o îmbogățire gradată a limbajului de factură dogmatică, prin apariția unor termeni valabili doar în afara contextului cronologic convențional. Limbajul apocaliptic, limbajul Parousiei este destinat unei noi comunități, în care granița dintre divin și uman a fost abolită. Dogmatica creștină a impus un standard absolut după care pot fi validate sau invalidate anumite concepte.

Funcționarea limbajului creștin, ca de altfel a oricărui limbaj, depinde de o structură logică subiacentă. Construcțiile specifice exprimă forme de viață, contexte istorice. Limbajul devine astfel o activitate socială, practică². Limbajul creștin are sens în anumite contexte sociale și practice. De exemplu, limbajul dogmatic, desprins din contextul polemic al secolelor IV-VII, analizat independent de problemele care frământau deopotrivă atât „partida” niceeană cât și pe cea eretică, ar friza ilogicul. De asemenea, limbajul cu caracter administrativ ar părea, independent de evoluția raporturilor Stat-Biserică o simplă extensie a textului neotestamentar. Aceeași observație este valabilă și pentru enunțurile performativ – simbolice, care nu au valoare decât în contextul liturgic creștin.

Ceea ce aduce nou filosofia creștină este abordarea gnoseologiei cu ajutorul limbajului mistic.

* Lect.univ.dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” Constanța.

¹ U. Eco, *În căutarea limbii perfecte*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 25.

² G. Lăzăroiu, *Gândire, limbaj, realitate*, Editura Cartea Universitară, București, 2002, p. 22.

Vocabularul creștin nu poate fi abordat de pe poziții finitiste. Lucrurile inexprimabile (contactul cu realitatea ultimă, experiența mistică) au determinat apariția continuă a unor nivele superioare de exprimare, nivele care pot apărea *ad infinitum*.

Limbajul trebuie să atribuie evenimentelor valoarea reală, în contextul lor original. Limbajul creștin restructurează, reconstruiește evenimentele. În orice univers teist, obiectivitatea este posibilă, deoarece fiecare fapt este raportat la Dumnezeu, fiecare afirmație poartă un sens divin, și are un scop eshatologic bine definit.

În încercarea de teodicee ortodoxă a lui *Pavel Florenski*, limbajele sacralului sunt rezultatul unui efort proodic, de scindare a lumii spirituale în atributele sale, scindare căreia îi corespunde următoarea succesiune:

- **limbajul divin**, simbolic, accesibil tuturor popoarelor, indiferent de nivelul de instituționalizare al creștinismului,
- **limbajul sacru**, care ia naștere din simbolistica arhitecturii și picturii, și care este un limbaj iconografic, și
- **limbajul profan** ca expresie materială a simbolurilor³.

Limbajul sacru este o formă de ontofanie, iar simbolismul cromatic, una dintre expresiile apofatismului creștin.

Pentru *Paul Evdokimov*, limbajul creștin corespunde treptelor de maturizare spirituală a comunității creștine și a omului creștin care evoluează în context teonomic⁴. Sensul maturizării este spre eshatologic, scopul limbajului creștin fiind acela de a traduce în termeni accesibili omului creștin dimensiunile Parusiei.

La Pavel Florenski, asumarea dimensiunilor apofatice ale limbajului creștin are drept consecință refugiul într-un limbaj matematic menit să explice aparentele iraționalități dogmatice, legate de Sfânta Treime și de unicitatea esenței divine triplu manifestate, de infinitul divin, cu ajutorul matematicii transfinitelelor cantoriene, și a geometriei neeuclidiene a lui Lobacevsky. Paralela dintre teoria cantoriană a șirurilor și puterea actual-infinită a lui Dumnezeu revoluționează și actualizează conceptul de kratofanie- manifestarea puterii lui Dumnezeu în creație⁵. Perspectiva cantoriană poate fi adecvată la limbajul teologic: lumea este o succesiune de transfinite derivate dintr-un $\alpha 0$, după legi date, fără a-i modifica acesteia proprietățile⁶. În teoria lui Benoit, toate sistemele

³ Pavel Florensky, *Stâlpul și temelie Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 343.

⁴ Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, București, 1993, p. 58.

⁵ Pavel Florensky, *op. cit.*, p. 309-320.

⁶ Dumitru Popescu (coord.), *Știință și teologie*, București, 2001, p. 107-122; Solas Boncompagni, *Lumea simbolurilor. Numere, litere și figuri geometrice*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 17-38; Ioan Petru Culianu, *Jocurile Minții. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 349-355; Matila C. Ghyka, *Filosofia și mistica numărului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 119-138.

ramificate la infinit după reguli de bază sunt definite drept fractali⁷; de exemplu, gândurile din spațiul conștiinței pot produce la nesfârșit texte prin utilizarea fractalului lingvistic. Istoria este un sistem complex de fractali în mișcare continuă, printr-un număr de dimensiuni care oferă posibilități infinite de combinație⁸. Spațiul matematic al cărui număr de dimensiuni este infinit se numește „spațiu Hilbert”. Parafrazându-l pe matematicianul Rudy Rucker⁹, istoria creștinismului nu este decât un fractal în spațiul Hilbert. Definiția poate părea generală și lipsită de orice urmă de spirit practic. Dar este o alternativă la abordarea cronologic-istorică, o alternativă care permite anamneza, reactualizarea continuă a unor fenomene, înțelegerea lor mereu la un alt nivel, care este atât de necesară în abordarea creștinismului, abordare care trebuie realizată mereu dintr-un sistem de referință nou. Geniul lui Florenski se manifestă la limita dintre matematică și dogmă, limită care își demonstrează fragilitatea. Limbajul matematic este asimilat limbajului divin, în încercarea de a forța limitele apofaticului, și de a consolida temelia adevărului creștin. Florenski nu acceptă rolul tăcerii, de prag între posibilitățile de cunoaștere ale ființei umane, și cunoașterea lui Dumnezeu, și propune un nivel de cunoaștere matematică a lui Dumnezeu, unic în spiritualitatea ortodoxă. Pragul tăcerii, în fața căruia s-a oprit mistică creștină anterioară secolului al XIX-lea, este depășit prin adaptarea noțiunilor matematice la „axiomele” ortodoxiei. Identitatea creștină este îmbogățită cu o dimensiune nouă, cea matematică. În filozofia religioasă românească, singurul sistem de gândire comparabil cu cel al lui Florensky ar fi al lui Lucian Blaga¹⁰.

Viziunea lui Florenski asupra lumii rămâne însă profund atașată gândirii medievale rusești. Raportul dintre lume și Logos, dintre entropic și ektropic se definește în contextul generos al luptei cu moartea¹¹.

Un loc special în opera lui Florenski îl ocupă gândirea sofianică. Termenul *Sophia*, de origine veterotestamentară¹² a fost interpretat de literatura patristică și dogmatică în legătură cu cel de-al doilea *ipostas* divin¹³, Iisus Christos Înțelepciunea lui Dumnezeu¹⁴. Fundamentată pe *Romani* 5,5; 8, 22, *Sofia* este definită de Florenski ca „rațiune formatoare în raport cu făptura... conținut formator al Dumnezeului – Rațiune”. Sinonimia între *ontos-funțare* și *gnosiscunoaștere* conferă gnoseologiei teologice o dimensiune nouă, și resemnifică

⁷ Aurel Codoban, *Sacru și ontofanie, pentru o nouă filosofie a religiilor*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 27-49; Nicu Gavriluță, *Fractalii și timpul social*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2003, p. 13-24.

⁸ I. P. Culianu, *op. cit.*, p. 289.

⁹ R. Rucker, *Mind Tools: The Five Levels of Mathematical Reality*, Boston, 1987.

¹⁰ *Eonul dogmatic, Experimentul și spiritul matematic, etc.*

¹¹ Ioan I. Ică, *Studiu introductiv*, în *Stâlpul și Temelia Adevărului*, p. XIX.

¹² Proverbe, 9, 1-9.

¹³ 1 Corinteni 1, 24.

¹⁴ <http://ecumenizm.tripod.com/ECUMENISM/id17.html>.

implicit raportul dintre ființă și timp¹⁵. Citând opera mistică a lui M.M. Speranski, Florenski definește cunoașterea sofianică drept atribut al Tatălui și Fiului, oglinda în care se reflectă slava divină¹⁶. *Sofia* capătă un aspect *homoousianic*, în ipostaza sa de gând veșnic al lui Dumnezeu¹⁷. Alături de neognosticismul existențialist al lui N. Berdiaev și sofologia lui Bulgakov, ideile sofianice ale lui Florenski au fost catalogate nu de puține ori drept eretice¹⁸. Este suficientă însă o lectură atentă a Scrisorii a III-a din Stâlpul și Temelia Adevărului¹⁹, pentru a-i înțelege profundul atașament față de dogmatica ortodoxă în sensul său original, postnicean.

Scrisoarea a III-a, *Unitatea Trinitară* reia analiza celor doi termeni fundamentali în dogmatica ortodoxă – *ousia* și *hipostasis*, esențiali în contextul polemicii hristologice, precum și în procesul de definire axiomatică a gândirii antinomice creștine, a cărei „sămânță” este „numele unic al celor trei ipostasuri”²⁰. La întreg instrumentarul terminologic și dogmatic, conturat în aproape două milenii de creștinism, Pavel Florenski adaugă drept auxiliar fundamental - necesar în înțelegerea conceptelor de consubstanțialitate, deoființime, energie divină, modelul matematic cantorian al șirurilor transfinite menit să argumenteze cu mijloacele matematicii neeuclidiene caracterul inepuizabil al esenței și energiilor divine.

În anul 1933, teologul, filozoful, preotul ortodox, și matematicianul Pavel Florenski a fost condamnat de regimul bolșevic la zece ani de muncă silnică. Patru ani mai târziu, a fost executat prin împușcare. S-a adăugat astfel unei vieți de o profundă și greu egalabilă spiritualitate ultima coordonată necesară – aceea a martiriului.

¹⁵ Pavel Florenski, *op. cit.*, p. 208-209.

¹⁶ *Ibidem*, p. 210-214.

¹⁷ Ioan I. Ică, , în *op. cit.*, p. XLIV.

¹⁸ Serafim Sobolev, *The defense of the Heresy of Sophianism by Protopriest S. Bulgakov in the Face of the Bishops Council of the Russian Church Abroad*, Sofia, p. 9 și urm.

¹⁹ P. Florenski, *op. cit.*, p. 39-43.

²⁰ *Ibidem*, p. 41.

СВЯЩЕННЫЙ ЯЗЫК В РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ СВЯЩЕННЫЕ ДУХОВНОСТИ: ПАВЕЛ ФЛОРЕНСКИЙ

Адриана КЫТЕЯ

Язык, как средство решения философских проблем для разъяснения известного, приобретает в философской системе получает фундаментальную роль: рассмотреть и уточнить то, что не понятно; то, что не познаваемо непосредственно, что не может быть определено, лишь арифметик.

Христианская философия не представляет вещи такими, как они есть, а такими, как они должны быть или будут в будущем. Перспектива эсхатологии определила постепенное обогащение языка догматической фактуры появлением некоторых терминов, приемленных лишь в не условного хронологического контекста. Язык Пароусии, язык Апокалипсиса предназначен новому сообществу, в котором граница между божественным и человеческим была упразднена. Христианская догматика требовала абсолютного стандарта, по которому некоторые концепции могут быть или не быть признами действительными.

Функциональность христианского языка, как и других языков, зависит от логической, структуры. Специфические структуры выражают жизненные формы, исторические контексты. Так, язык становится практической, социальной деятельностью. Христианский язык имеет смысл в определенных социальных и практических контекстах. Например, догматический язык, вырванный из полемического контекста IV-VII веков, проанализированный независимо от проблем, которые волновали как сторонников Нитше, так и сторону еретиков, были бы на грани с нелогическим. Также и язык административного характера, взятый вне независимости от развития отношений государство-церковь, казался бы простым разъяснением новозаветного Текста. Такое же замечание действительно и для символических утверждений, имеющих ценность только в христианском литургическом (богослужебном) контексте.

То новое, что приносит христианская философия, это затрагивание проблемы познания при помощи мистического языка. Христианская лексика не может быть затронута с позиции конечности. Вещи, которые не могут быть выражены (контракт с последней действительностью, мистические опыты)-определили постоянное появление более высоких уровней выражения, которые могут появляться

бесконечно.

Язык должен придавать событиям реальную оценку в их первоначальном контексте. Христианский язык перестраивает, реконструирует события. В любом мире, верующем в Бога, объективность возможна потому, что каждое событие имеет отношение к Богу, каждое утверждение несёт в себе божественные мысли и имеет четко определенные эсхатологические цели.

В попытке православной «theodicy» Павла Флоренского священные языки являются результатом проодического усилия разделения духовного мира по своим качествам, разделения, которому соответствует следующая последовательность:

- божественный язык-символический, доступный для всех народов, независимо от уровня институционализации Христианства;
- священный язык-который рождается из символов архитектуры и живописи и который является иконографическим языком;
- непосвященный язык-как материальное выражение символов.

Божественный язык является формой онтофании (религиозного события), а хроматический символизм это одно из выражений христианского апофатизма.

Для Павла Евдокимова православный христианский язык соответствует этапам духовного созревания христианской общины и человека-христианина, которые развиваются в нравственно-духовном контексте. Смыслом созревания является эсхатология, а целью христианского языка является перевод доступными для христианина словами масштабов Парусии.

У Павла Флоренского принятие апофатического масштаба христианского языка имеет следствие и уход в математический язык, предназначенный для того, чтобы объяснить кажущиеся догматические иррациональности, связанные со Святой Троицей, с уникальной божественной сущностью тройственного проявления и с божественной бесконечностью, используя математику канторианских трансфинитов и неевклидовой геометрии Лобачевского. Параллель между теорией последовательностей Кантора и современно-бесконечной силой Бога революционизирует и актуализирует понятие-кратофания-проявление силы Бога в создании. Канторианская перспектива может соответствовать теологическому языку: мир это непрерывный ряд бесконечностей, берущих начало из α_0 , согласно данному закону, без изменения его свойств. По теории Benoit все системы, разветвленные до бесконечности, определяются как фракталы, например, мысли в поле создания могут бесконечно производить тексты, используя лингвистические фракталы. История - это сложная система фракталов в постоянном движении которые, посредством количества масштабов, делают возможным бесконечное количество комбинаций. Математическое поле, которого

безконечно, называется „пространство Hilbert(a)”. Перефразируя Rudy Ruckera, можно сказать: история христианства-не что иное, как фрактор в пространстве Hilberta. Определение может показаться общим и лишенным малейшего практического духа. Но все же это альтернатива для того, что касается историко-хронологического, альтернатива, которая позволяет анамнез, постоянное обновление некоторых явлений понимание их на постоянно, другом уровне, которое очень важное для христианства и которое должно происходить постоянно в системе новых отношений.

Гений Флоренского проявляется на грани математикой и догмой, граница, которая демонстрирует хрупкость. Математический язык уподобляется божественному языку в попытке преодолеть апофактические границы и укрепить основы христианской истины. Флоренский не допускает роли молчания, как порога между возможностями познания человека и познания Бога и предлагает математический уровень познания Бога, единственного в православной духовности. Порог молчания, перед которым остановилась христианская мистика, предшествующая XIX веку, теперь перейдем с помощью применения математических понятий к "аксиомам" православие. Христианская идентичность обогащена новыми математическими масштабами. В румынской религиозной философии единственная система мышления, сравнимая с системой Флоренского, может быть только Luciana Vlaga.

Взгляды Флоренского о мире остаются глубоко привержены русскому средневековому мышлению. Соотношение между миром и словом, между энтропик и эктропик, определяется в контексте битвы со смертью.

Особое место в сочинениях Флоренского занимает софианское мышление. Термин *Sophia*, ветеротестаментарного происхождения, был интерпретирован (растолкован) в патристической и догматической литературе в связи со второй небесной ипостасью Иисуса Христа-мудрость Бога. София определена Флоренским, как формирующий разум по отношению к созиданию, то есть, формирующая суть Бога-разум. Синонимия между *Ontos*-существование и *gnosis*- познание предлагает теологическому познанию новые масштабы и означает соотношение между существом и временем. Прочитав мистические произведения М.М. Сперанского, Флоренский определяет софианское познание, как свойство Отца и Сына, как зеркало, в котором отражается божественная слава. София получает *homoousianic* вид, как вечная мысль Бога. Вместе с экзистенциальным гнозстицизмом Н. Бердяева и софиологией Булгакова, софианские идеи Флоренского много раз были признаны еретическими. Достаточно внимательно прочитать III е письмо из „Столп и Основа Истины” чтобы понять глубокое привязание Флоренским православной догматики в своем оригинальном смысле постНитше.

Ш ье письмо „Единство Троицы” возвращается к анализу, основных в православной догматике, терминов -ousia и hipostasis-важных в христианской полемике также, как и в процессе аксиоматического определения антонимического христианского мышления, „семя” которого это „единственные имена трёх ипостасей». Ко всему терминологическому и догматическому инструментарию, создававшемуся в течение почти 2х тысячелетий, П. Флоренский добавил фундаментально необходимое дополнение для понимания концепций консубстанциальности; деофиинцизма; божественной энергии; математическую, канторианскую модель бесконечных последовательностей, которая должна обосновать, с помощью неевклидовых математических средств, неисчерпаемый характер божественной сути и энергии.

В 1933 году теолог, философ, православный священник и математик Павел Флоренский, был осуждён и приговорен большевистским режимом к 10 годам каторжных работ. Спустя 4 года, он был расстрелян, прибавив, таким образом, с трудносравнимой и глубоко духовной жизни, последний, необходимый штрих-мученика.

DIALECTICA NEGAȚIEI ÎN TEXTELE MARINEI ȚVETAEVA

Ecaterina HLIHOR*

Specifică povestirilor autobiografice ale Marinei Țvetaeva e tema dedublării, văzută ca o condiție a artei, a creației. În *Pușkin al meu* și *Pușkin și Pugaciov*, portretul scriitoarei, în spiritul lui A. Rimbaud, este „un altul”, numit în text, simplu, direct, „dracul” („чёрт”) sau dogul cenușiu, reminiscență probabil din Faustul goethean. Duh al ispitirii, al cunoașterii, dogul e umbra nedespărțită a Musiei (diminutiv de la Marina), o fetiță de patru ani, pe care o conduce în „camera interzisă” - odaia misterioasă a Valeriei, sora mai mare. Odată intrată aici, Musia va înțelege, citind pe ascuns *Evgheii Oneghin*, *Rusalka*, *Țigani*, legătura ei specială, „rudenia” cu Pușkin.

Altfel spus, „șarpele” o familiarizează pe fată cu literatura, cu Pușkin, care este *negru*, strănepotul celebrului harap al lui Petru cel Mare, Osip Abramovici Hannibal, însurat cu Maria Alekseevna Pușkina. Negrului descendent al lui Hannibal, ipostaziat în monumentul sculptat de Opekușin, din centrul Moskovei, poeta îi dedică entuziastă un poem de tinerețe, *Чародей* (Vrăjitorul), din 1914:

„Nepot de-arap turnat în fontă,
Departe-n zări de necuprins
Pe țarul cerului slujindu-l
El zările ni le-a cuprins”¹.

„А там, в полях необозримых,
Служа Небесному царю,
Чугунный правнук Ибрагимов
Зажег зарю”².

Versurile anunță dihotomia alb-negru, ce se subscie temei Creatorului: „Dar – poate – totul era mai simplu, poate era doar înnăscuta pasiune – și alcătuire - a poetului de a compune – contrapune – cuvintele, același joc pe care îmi plăcea atât de mult să-l joc în copilărie: alb, negru, nu târguiți, da și nu să

* Lect.univ.dr., Universitatea Națională de Apărare „Carol I” București.

¹ Marina Țvetaeva, *Pușkin al meu*, în vol. *Proză*, traducere de Janina Ianoși, Ed. Minerva, București, 1986, p. 132.

² М. Цветаева, *Встреча с Пушкиным*, в Сочинениях в двух томах, Москва, 1988, с. 339.

roștiți, doar pe dos: numai da-nu, negru-alb, eu-toți, Dumnezeu-Dracul”³. Două serii antinomice se prefigurează în această dialectică a negării⁴, ce se asociază unor paradigme distincte. Tot ceea ce ține de lumea Poetului, a creatorului de geniu, e *negru*: dracul, pianul mamei din copilărie, popa-prostul din jocul de cărți, statuia lui Pușkin, Pușkin însuși – toate aceste *măști* ale poetului, în percepția „pe dos” a copilului, sunt negre. Toți poeții, afirmă M. Țvetaeva în eseu autobiografic *Pușkin al meu*, sunt *negri*, diferiți, opuși celor mulți.

Convingerea poetei ruse o împărtășea, cu anticipație, și Arthur Rimbaud, poetul infernurilor, care, în eseu *Sânge stricat* (1873), se declară împotriva „albilor” cu suflet negru: „Da, am ochii închiși în fața lumii voastre. Sunt o bestie, un negru. Dar pot fi mântuit. Voi sunteți niște falși negri (...). Negustorule, ești un negru; magistratule, ești un negru; generale, la fel și tu; împărate (...), tot negru și tu”⁵.

Diferența etnică funcționează, în cazul Marinei Țvetaeva, ca procedeu artistic. Repetarea cu rol emfatic a acestei particularități – în imagini antitetice – „un uriaș negru - printre copii albi. Minunată idee – de a hărăzi copiilor albi rudenie neagră. Statuia lui Pușkin – statuia sângelui negru” – culminează cu ideea existenței unei rase „alese” a poezilor ruși, a cărei origine trebuie legată de Pușkin – strănepotul abisinianului Ibrahim.

Fascinația poetei pentru originea africană a „marelui înaintaș” se proiectează, în virtutea înrudirii întru poezie, și asupra lui Boris Pasternak, care, într-o scrisoare din 1931, este sfătuit să ia aminte la „sângele negru” ce i-ar putea curge prin vine: „Mutra ta – exact ca la Expoziția de coloniale. Te-ai gândit la tine – ca la un etiopian? – ca la un arap? La legătura – prin sânge – cu Pușkin – cu Hannibal – cu Petru? Dacă ai simți, te sfătuiesc, Boris, acest sânge negru...”⁶. „Negritudinea” lui Pușkin, a lui Pasternak, a lui Hannibal - și chiar a lui Petru cel Mare! - este, prin urmare, un semn distinctiv al înrudirii spirituale dintre poeți, „consangvinitatea” acestora desemnând metaforic genialitatea, spiritul demiurgic.

Culoarea neagră, prezența familială a diavolului travestit în dog cenușiu, un fel de „umbră”, de proiecție a animus-ului fetei, în termenii criticii arhetipale a lui C. G. Jung, nu sunt asociate cu răul, ci cu noaptea, cu bezna, alegorii, le-am putea numi, ale minus- cunoașterii, ale cunoașterii intuitive, „luciferice”, cum ar

³ Marina Țvetaeva, *Dracul*, în vol. *Proză*, ed. cit., p. 148.

⁴ Filosoful N. Berdiaev vede răul ca pe o forță motrice în istoria lumii, din veșnica lume a contrariilor. „Spiritul nu poate acționa fără opoziție, iar *Nu*-ul aparține eului. Negativul este un moment al pozitivului” (în N. Berdiaev, *Încercare de metafizică eshatologică*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 163).

⁵ Arthur Rimbaud, *Opere*, traducere de Mihail Nemeș, Ed. Polirom, Iași, 2003, p. 158.

⁶ A. Smith, *Песнь пересмешиника*, Москва, 1998, c. 180.

fi spus filosoful Lucian Blaga. Scrie poeta: „Bezna –totul. Tocmai asta și e, că de nimic nu mă căiesc, că-i bezna de-un neam cu mine!”⁷

„Neagră” e Musia însăși. Negru este chiar pactul cu poezia. Contrar albului, dar egal cu acesta, negrul evocă întunecimi primordiale, dar și propriul univers, instinctiv, „primitiv” al copilului. Negrul corespunde principiului feminin yin, și multe zeițe, multe fecioare sunt negre: Artemis, Kali sau Isis sunt reprezentate în negru. În *Cântarea cântărilor* e celebru versul: „Neagră sunt, fete din Ierusalim, dar frumoasă”, vers care, potrivit exegeților *Vechiului Testament*, este simbolul unei mari încercări. Și în sculptura medievală negrul era culoarea reprezentativă a femeilor, iar albul – a bărbaților.

Negrul mai e perceput și ca manifestare exterioară a principiului alb, fapt ce se explică prin interdependența contrariilor, prin natura duală a lumii, dualitate intuită atât de exact de Musia. Negrul poate reprezenta foarte bine faza inițială, dar și inițiativă a procesului de creație, numită *nigredo* de către alchimiști. Eseurile autobiografice ale Marinei Țvetaeva despre „pruncia miraculoasă” surprind tocmai starea pregătitoare, pre-formală a viitoarei poete.

Paradigma creatorului e așadar o lume pe dos, o lume a libertății, în chip romantic opusă celorlalți, mulțimii. Nikolai Berdiaev observa că există în creația artistică o izbândă creatoare asupra apăsării „astei lumi” - niciodată o adaptare la „astă lume”. Actul artistic este direct opus oricărei îngreunări, el poartă în sine eliberarea⁸.

Opoziția tipic romantică între poet – un negru, un african – și ceilalți, albi, eroina și-o însușește din stihurile pușkiniene. *Poetul și gloata, Poetul, Poetului* sunt discursuri lirice construite pe această antinomie:

„Поэт! Не дорожи любовью народной.
Восторженных похвал пройдет минутный шум;
Услышишь суд глупца и смех толпы холодной,
Но ты останься тверд, спокоен и угрюм.
Ты царь: живи один. Дорогою свободной
Иди, куда влечёт тебя свободный ум.”⁹

Scena asasinării lui Pușkin din tabloul din camera mamei va pecetlui pe veci în mintea copilului această opoziție: „... din momentul în care l-au omorât în tabloul lui Naumov pe Pușkin sub ochii mei, zi de zi, oră de oră, de-a lungul

⁷ Marina Țvetaeva, *Proză*, ed. cit., p. 152. Anca Irina Ionescu pomenește în *Mitologia slavilor* de un demon feminin al nopții, al cărui nume deriva de la *ночь*: *ночница* (Ed. Lider, București, 1998, p. 203).

⁸ Nikolai Berdiaev, *Sensul creației. Încercare de îndreptățire a omului*, traducere de Anca Oroveanu, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 143.

⁹ *Поэту* (1830), А.С. Пушкин, *Стихотворения и поэмы*, Москва, 1976, с. 136.

întregii mele pruncii (...) - am împărțit lumea în *poet și ceilalți*, și am ales poetul (...) pentru a-l apăra pe poet de ceilalți”¹⁰.

La nici patru ani, în sufletul copilului, privind cumplita scenă, se naște eul poetic, cum va conștientiza mai târziu Marina Țvetaeva: „С пушкинской дуэли во мне началась сестра”.

În paradigma „celorlalți” intră: alb, da, clericii în odăjdii pompoase, reci, de vrăjitori, Dumnezeu – asociate cu zornăitul arginților în biserică (amintind de episodul trădării lui Iuda), deci cu fariseismul, cu minciuna, cu răceala și spaima: „N-ar fi trebuit – observă peste ani poeta, și nu eroina – ca nouă, copii ai vremurilor de argint, să ni se povestească despre cei treizeci de arginți. Zornăitul argintului se contopea cu zornăitul cădelniței, gheața lui, cu gheața odăjdiilor (...), norul de tămâie cu norii indispoziției sufletești”¹¹. Nu se putea să nu-i sară în ochi copilului falsitatea, lipsa de fior, de trăire a ceremonialului divin din biserică, o farsă la care Musia se plictisește. Preoții sunt asociați de față cu moartea, ei sunt „răposații”, un fel de vrăjitori care o înspăimântă. Opoziția dintre ceremonialul pompos și nesincer, al „răposaților” îmbrăcați în odăjdii sclipitoare și scumpe, și sărăcăciosul Aghiuță, modest și cenușiu-goluț, dar cu ținută „chipeșă” și atât de drag fetei este evidentă.

Se poate spune că în povestirea *Pușkin al meu* codul simbolic al culorilor funcționează pe dos. Și nu întâmplător. Poeta percepe timpul în care trăiește ca pe un prag al neantului, „un veac înspăimântător” - страшный век -, un amestec de alb și negru. Această percepție dramatică a perioadei ce a urmat după Revoluția din Octombrie din Rusia o întâlnim și în scrierile filosofului Nikolai Berdiaev (*Apocalisa timpului nostru, Sensul creației, Împărăția spiritului și împărăția cezarului* etc.), dar și în *Povestirile despre Antihrist* ale lui Vladimir Soloviov, scriere influențată de Feodor Dostoievski. În această poveste perspectiva istorică dispare, se șterge granița dintre cele două lumi – a binelui și a răului – și totul se înveșmântă într-o lumină apocaliptică. Chipul lui Antihrist i se arată lui Soloviov tocmai în persoana filantropului iubitor de oameni, care înfăptuiește socialismul, pacea universală și fericirea omenirii. Diavolul e nimeni altul, decât Marele Inchizitor din legenda inserată de Dostoievski în Romanul *Frații Karamazov*. Soloviov vede crescând răul sub masca binelui. În felul acesta puterea trece în mâna lui Antihrist¹².

¹⁰ Marina Țvetaeva, *Proză*, ed. cit., p. 189.

¹¹ Idem, p. 107. Tot impresiile din copilărie au generat atitudinea critică față de creștinism a filosofului Nikolai Berdiaev: „Am avut întotdeauna în mine o plămadă anticlericală și anticlericalismul meu își avea hrana în impresiile culese de la oamenii bisericii. Atmosfera pravoslavnică rusă (...) nu poate decât să îndepărteze de ortodoxism pe cineva care ține la adevăr, dreptate și libertate spirituală. Mortificarea spiritualității în ritualul exterior este fariseismul pravoslavnic” (în vol. *Cunoașterea de sine. Exerciții de autobiografie filosofică*, traducere din limba rusă de Inna Cristea, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 231).

¹² A se vedea H. Бердяев, *Основная идея Вл. Соловьева*, Москва, 1989, c. 211.

În eseu *Pușkin al meu*, ideile filosofului rus sunt transpuse în limbajul artei. Preoții în odăjdii strălucitoare, participând la un ceremonial rece și golit de sacralitate, sunt percepuți ca antihriști, ca farisei – dușmani ai oamenilor, pentru că, spre deosebire de Aghiuță, sunt incapabili de căldură sufletească, de iubirea pentru celălalt.

Aceasta este și concluzia unei alte naturi demonice, Faust, care asociază și el binele comun cu minciuna:

„Când binele nu reușește-n lume,
Mai binele-i minciună și miraj”¹³.

Ideea e dusă mai departe de Meister Eckhart: „Dumnezeu nu e bun, pentru că atunci ar putea fi și mai bun”¹⁴. Sau, cum spune Emil Cioran, „binele nu poate fi actual, nici subzistent prin sine; (...) e o mare forță ireală, e principiu eșuat din pornire”, pentru că „Zeul cel bun nu e înzestrat pentru a crea, e prototipul ineficacității, nu poate ajuta pe nimeni”¹⁵.

Critica la adresa concepției creștine a binelui pornește de la apărarea libertății interioare. Spiritul îndoielii și al negației (дух сомнения и отрицания) este moștenit de poetă și pe linia „consangvinității” cu „marele înaintaș”. Avem în vedere lirica timpurie a lui Pușkin (Mefistofel din *Scene în spiritul lui Faust*, demonul-artist din *Discuția vânzătorului de cărți cu poetul*). Și în romanul bulgakovian *Maestrul și Margareta*, când Levi Matei, trimisul lui Ieșua, îl numește pe Woland „duh al răului”, „stăpân al umbrelor”, acesta îi răspunde sarcastic: „ce ar fi făcut binele tău dacă nu ar fi existat răul și cum ar fi arătat pământul dacă ar fi dispărut umbrele?”¹⁶

Deși în povestirea *Dracul* Tsvetaeva pare destul de tranșantă, ea, în fapt, privea lucrurile mult mai nuanțat. Într-unul din eseurile sale, *Cerul poetului*, ea notează: „Politeismul poetului. Eu aș spune: în cel mai bun caz, Dumnezeu creștin intră în somnul zeilor lui. // Niciodată nu e ateu, întotdeauna – politeist”.

Sau, în articolul *Rugăciune*, poeta se întreabă: „Ce putem spune noi despre Dumnezeu? Nimic. Ce-i putem spune noi lui Dumnezeu? Tot. Versurile către Dumnezeu sunt rugăciune”¹⁷.

Ideea care se impune din aceste observații ale poetei ar fi că recunoașterea unui singur Dumnezeu, cel creștin, bunăoară, i-ar îngădi, i-ar limita Marinei din libertate, din nemăsură, „religia” ei fiind tocmai *nemăsura*, libertatea spirituală absolută. „В жизни (...) ни-че-го нельзя – nichts – rien (...). Из этого - искусство” - notează Marina Tsvetaeva într-o scrisoare.

¹³ Goethe, *Faust*, Ed. Univers, București, 1982, traducere de Șt. A. Doinaș, p. 308.

¹⁴ *Gândirea lui Goethe în texte alese*, Ed. Minerva, București, 1968, vol. II, 280.

¹⁵ Emil Cioran, *Demiurgul cel rău*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 7.

¹⁶ Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, Ed. Hyperion, Chișinău, 1991, p. 269.

¹⁷ М. Цветаева, *Сочинения*, М., с. 391.

În numele iubirii, al libertății, al creației, poeta este gata să-l înfrunte pe Dumnezeu, cum sugerează o poezie din 1916, amintind de ceea ce rușii numesc „богоборчество”:

„Я тебя отвоюю у всех других, - у той, одной,
Ты не будешь ничей жених, я – ничей женой,
И в последнем споре возьму тебя – замолчи! -
У того, с которым Иаков стоял в ночи.”

(*Я тебя отвоюю у всех земель, у всех небес*)

Filosoful N. Berdiaev observa că în actele de creație ale omului intervine *elementul de libertate*, care nu este determinat nici de lume, nici de Dumnezeu¹⁸. Prin urmare, nu raționalul stă la temelia creației, ci *inconștientul, iraționalul* introduce ordinea creatoare, spre deosebire de conștiență și rațiune, ce po t determina falsul, minciuna. Lipsa de măsură, vestitul *hybris* al vechilor greci este rezultatul acțiunii demonilor, văzuți în general ca adepți ai faptei.

Ca pe un copil, „mai mic decât mic, dar mai mare decât mare”, cum ar spune C.G. Jung, ale cărui atribute sunt anume nemăsura și iubirea, se vede pe sine poeta într-un autoportret în versuri din 1913:

„Изменчивой как дети, в каждой мине,
И так недолго злой,
Любившей час, когда дрова в камине
Становятся золой (...).
К вам всем – что мне, ни в чём не знавшей меры,
Чужие и свои?! –
Я обращаюсь с требованием веры
И с просьбой о любви”¹⁹.

Sub semnul acestei libertăți interioare, de sorginte romantică, poeta apare „mândră”, dar și „timidă”, după propria mărturisire. Ea e o răzvrătită, „мятежница с вихрем в крови”, o aleasă a destinului („сапожок непарный” - cum își numea ea tinerețea într-o poezie), dar și o paria²⁰, ale cărui trăiri sunt imposibil de măsurat, „neîncăpând” în lumea măsurilor: „В Марине была жажда жизни, стихийная любовь к природе, она вся была стихийная”, notează un cunoscut al poetei. Despre propria „nemăsură” vorbește ea însăși, schițându-și profilul poetic din contradicții, din serii antonimice, proprii spiritului romantic:

¹⁸ N. Berdiaev, *Cunoașterea de sine...*, ed. citată, p. 243.

¹⁹ V. Șoptoreanu, D. Balan, *Poezia rusă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Antologie*, București, 1975, p. 305.

²⁰ Tot ca un paria apare poetul și la Pușkin: „И меж детей ничтожных мира,/ Быть может, всех ничтожней он” - *Поэт, 1827, в кн. Стихотворения и поэмы, цит. раб., с. 102*

„Безумье - и благоразумье,
Позор - и честь,
Всё, что наводит на разумье,
Всё слишком есть -

Во мне! - Все каторжные страсти
Слились в одну!
Так в волосах моих – все масти
Ведут войну!”²¹

Într-o poezie din perioada târzie a lui Friedrich Holderlin găsim următoarea concluzie:

„Există pe pământ măsură?
Nu este
Niciuna”.

În lirica Marinei Țvetaeva apare frecvent epitetul „nemăsurat”, pentru a-i sublinia ardoarea, entuziasmul romantic, setea de ideal. „Ce să mă fac - se întreabă ea – cu nemăsura mea în această lume a măsurilor, în care inspirația e ferecată în termos?”

„Что же мне делать, певцу и первенцу,
В мире, где найчернейший – сер!
Где вдохновенье хранят, как в термосе!
С этой безмерностью
В мире мер?!”

Așadar, seducătorul Diavol e pentru Musia „dădaca cenușiu-câinească”, „profesorul de existență”, cum ar spune Paul Valery, e dinamita de la temelia fățarniciei, a falsității, a convenționalului ofensator din artă și din viață. „Я слишком сама любила/ Смеяться когда нельзя”, mărturisește poeta. Diavolul e însăși libertatea, dăruirea, generozitatea, exuberanța, opus imaginii unui dumnezeu- contabil, cu suflet meschin. „Бог в роли бухгалтера? Да, да! Я не хочу такого бога. Бог, который занимается мелочами!”²². Scrie poeta: „Tu nu mi-ai făcut mie rău. Chiar dacă, potrivit Scripturii, ești părintele minciunii, pe mine m-ai învățat adevărul esențial și verticalitatea spinării. (...) Tu ești singur, tu n-ai biserică, pe tine nu te slujesc în devălmășie (...). Pe tine nu te sărută pe crucea jurământului silit și a mărturiei strâmbe”. Se poate spune că poeta și-a

²¹ М. Цветаева, *Сочинения*, цит. раб., том 1, с. 51.

²² В. Лосская, *Марина Цветаева в жизни*, М., 1992, с. 301.

însușit pentru toată viața, ca pe un crez artistic, experiența copilăriei în ceea ce privește demnitatea, curajul de a fi oricând ea însăși.

Trebuie să observăm că Marina Țvetaeva nu e, neapărat, un outsider – din perspectiva creștinismului dogmatic. Atâta doar că ea trăiește religiosul, sacrul la modul absolut, într-un chip natural, copilăresc, fără calculul răscumpărării. Eludând instinctiv orice dogmă, legătura ei este cu *sacrul*, cu *numinosul*. Biserica îi ascunde copilului pădurea. Țvetaeva este religioasă, dar fără religie. Spiritul ei nu încapă într-o singură biserică. „Nu aparțin nici unei biserici”, sună finalul unei scrisori a poetei.

Oarecum bravând, poeta îi scrie filosofului Vasili Rozanov, în 7 martie 1914: „Eu nu cred nicicum în existența lui Dumnezeu și în viața de apoi. Dar eu nu sunt vinovată. Dacă Dumnezeu există – el m-a creat pe mine astfel”. Rozanov însuși, în *Apocalipsa timpului nostru*, se pronunță împotriva creștinismului pentru că, în ciuda faptului că „slujbele se țin lanț”, „omului nu-i este mai ușor”, ci dimpotrivă. Din aceste considerente, după V. Rozanov „creștinismul nu e *cosmologic*, cu el nu crește iarba”²³. „*Evangelia*, afirmă filosoful, este o carte religioasă rece, ca să nu spunem religioasă indiferentă. Unde nu se cântă, nu se bucură, nu se extaziază (...) și unde, în general, nu e ca în raiul primilor oameni”²⁴.

Dumnezeu însuși dezavuează parcă în mintea Musiei teologia, prin ceremonialul rece, crispat al serviciului divin, oficiat nu de preoți, ci, în percepția copilului, de „înecați”, de „vrăjitori”. Fugind de orice îngrădiri, pătrunzând în misterul lucrurilor, fetița urmează parcă îndemnul lui Faust.

„Cutează tu, deschide-acum cu cerbicie
Acele porți de care cu toții se feresc!”²⁵

O cunoscută a poetei din perioada exilului parizian reține și ea atitudinea aparte a Țvetaevei față de creștinism: „Цветаева говорила, что христианство идёт против природы, что в нём есть что-то противоестественное – взять у своего ребёнка и отдать другому”²⁶. Poziția poetei nu e singulară. Filosoful N. Berdiaev susținea și el sărăcia doctrinei religioase tradiționale, principalul obstacol al credinței în Dumnezeu, „prin lipsa de sensibilitate față de mister și involuntara sa imoralitate”²⁷.

Se pare că pentru poetă creștinismul ortodox nu acoperă nici pe departe noțiunea de sacru, ci, dimpotrivă, o sărăcește sau chiar o anulează, la originea acestei atitudini stând tot experiența copilăriei. În acest sens, mărturia unui

²³ În V. Rozanov, *Apocalipsa timpului nostru*, Ed. Institutul European, Iași, 1994, p. 136-137.

²⁴ Idem.

²⁵ Goethe, *Faust*, ed. cit., p. 401.

²⁶ Там же, с. 300.

²⁷ N. Berdiaev, *Încercare de metafizică eshatologică*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 169.

cunoscut al Țvetaevei, M.L. Slonim, pare edificatoare: „Была ли она религиозной – постоянный вопрос. Нет, конечно, то есть – да, для неё было ясно, что здешний мир – это не весь мир и что мир безмерен. Но всё, что было ощутимо в детстве: церковность, праздники, яйца на Пасху и православие – всё это было для неё чужое. В церковь она никогда не ходила”²⁸.

Ca un aspect foarte interesant apare faptul că atât un prieten praghez al poetei, cât și fiica acesteia, Ariadna Sergheevna, vorbesc, referindu-se la religiozitatea aparte a Țvetaevei, de vrăjitorie sau de un iz păgân: „ Да, так вот моя безбожница Марина (...) Она не из бравады, а действительно и по-настоящему не верила в бога (...) На самом деле у неё нет идеала, у неё вместо идеала колдовство”. Sau: „Настоящей религиозности не было. В бога с бородой, доброго старика, она не верила (...). Она не любила священников, потому что считала что их форма - борода, ряса, крест – являются преградой для общения. Она была верующая скорее языческого толка”²⁹.

La baza receptării sacrului, a divinului stă, în cazul acestei poete, ceea ce N. Berdiaev numește „пăgânism natural”. Marina Țvetaeva se afirmă, prin creația sa, ca un homo religiosus, dar l-a suprimat, încă de la început, prin dublul său poetic, proiectat în copilărie, pe christianus. Așadar, a rămas „пăgână”. Poetul Ion Barbu vorbea și el, în 1941, de „straturile de păgânătate” care zac la temelile omului de astăzi. Ele sunt „bogăția, demonia naturii noastre”, de care nu trebuie să ne rușinăm, tăinuindu-le, îngropându-le și mai tare și sărăcindu-le înapoi. Greutatea este numai să le găsim adevăratul rost³⁰.

Critici serioase aduce creștinismului, în epocă, filosoful V. Rozanov. El observă că primele biserici nu aveau nimic comun ce cele de astăzi. După el, când intri într-o pădure, găsești mai multă sfințenie, pretutindeni toate sunt sfinte, „vorbind despre un creștinism natural, despre o sacralitate obișnuită, a firii”³¹.

Am putea apropia religiozitatea păgână a Marinei Țvetaeva de „o fecunditate religioasă naturală”, de așa-numitul sectarism religios propriu spiritualității ruse, fenomen care i-a atras atenția filosofului Lucian Blaga: „Ispita schismatică se sublimează în vis liber (...). Cultura biblică și bisericească fecundază spiritul poporului rus, de multe ori în sensul practic al schismei sectare. Poporul rus aproape că nu poate fi despuiat de această notă sufletească (...), însăși mișcarea „celor fără Dumnezeu” are în Rusia un substrat psihologic, „ispita schismatică religioasă”³².

²⁸ Apud V. Лосская, цит. раб., с. 300.

²⁹ *Ibidem*, p. 298- 299.

³⁰ *Cuvânt către poeți*, în Ion Barbu, *Poezii, proză, publicistică*, Ed. Minerva, București, 1987, p. 144.

³¹ V. Розанов, *Боги и демоны*, в кн. *Русский эрос...*, Москва, 1991, с. 111.

³² Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, în *Opere*, vol. 9, București, 1985, p. 26.

Să nu uităm că, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, Nietzsche instaura, prin *Așa grăit-a Zarathustra* (1885), era nihilismului modern, era lui „Dumnezeu e mort”. O dată cu Nietzsche, apare o „evanghelie” nouă, a negației. Căci, afirmă și Rimbaud, poetul blestemat, autorul poemelor *Un anotimp în infern* (1873) și *Iluminările* (1876): „Sângele păgân revine. Vai! Evanghelia a trecut: Evanghelia! Evanghelia!” Ca fragmente ale unei evanghelii a negației apar (și) multe dintre textele Marinei Țvetaeva, prin dialectica lor negativă, prin sensul lor polemic.

Răul, prin urmare, e doar părelnic, în realitate e un agent al mântuirii și al iluminării. „Zeul cel rău, spune și Emil Cioran, este *zeul cel mai util* care a existat vreodată”. Spirit faustic ca și poeta rusă, filosoful român observă că „negarea nu-i vacuitate, ci plenitudine; (...) mântuirea rezidă în act, *a nega înseamnă a te salva*”³³ (subl. ns., E.H). Caracterul vocii lăuntrice e demonic, „luciferic”, în ea amestecându-se supremul bine cu supremul rău. De aici tragismul oricărui destin de excepție, al oricărui creator, deci și al acestei poete. În acest sens, observațiile lui C.G. Jung ni se par relevante: „Devenirea personalității e un act temerar și e tragic că tocmai demonul vocii lăuntrice reprezintă cel mai mare pericol și totodată ajutorul ce ne este strict necesar. E tragic, dar e logic. E firesc să fie așa”³⁴.

Tragismul e consecința înțelegerii drumului pentru care Marina Țvetaeva a fost aleasă încă din copilărie - „Tu m-ai ales Poet, și nu femeie iubită”. Acest fapt, deosebit de evident, i-a frapat și pe cunoscuții Marinei: „она была невыносимым поэтом, то есть, она была всё время поэтом, с самого детства; у неё был такой тяжёлый характер, потому что она была прежде всего поэтом. Слово поэт для неё - всё”³⁵.

Pactul Marinei cu Diavolul e pactul cu poezia și el îi va aduce însingurarea³⁶, nefericirea: „Ție îți datorez cercul vrăjit al singurătății mele, care m-a însoțit pretutindeni (...), care, larg ca răsuflarea, a cuprins totul și i-a exclus pe toți”. În opoziția dintre biserică și drac e rădăcina sentimentului de a fi o aleasă a destinului. În timp ce religia e a tuturor - „la spovedanie trebuia să fiu ca toți” -, dracul e numai al ei, la fel cum doar a ei este și lumea demonică a poeziei, a creației. „Toți” pentru poeta rusă înseamnă „nimeni”, „nimic”, „gol”, „neant”, adică gregaritatea spirituală, lipsa curajului de a fi tu însuși, în orice moment. Sfatul dat copiilor, cărora li se adresează într-o scrisoare din 1938, ni se pare, în acest sens relevant: „Nu spuneți niciodată că așa fac toți. Toți fac totdeauna rău,

³³ E. Cioran, *op. cit.*, p. 10. Vezi și E. Cioran, *Eseuri*, Ed. Cartea Românească, București, 1988, p. 29.

³⁴ C.G. Jung, K. Kerényi, *Copilul divin. Fecioara divină (Introducere în esența mitologiei)*, traducere de A. Lițoiu, Ed. Amarcord, Timișoara, 1994, p. 49.

³⁵ В. Лосская, цит. раб., с. 49.

³⁶ Într-un articol din 1932, *Поэт и время*, poeta sublinia opoziția dintre ea, „un suflet singuratic” (одинокий дух) și Vl. Maiakovski, un poet al timpului său, al mulțimii („чтобы быть народным поэтом, нужно дать целому народу через тебя петь”; în M. Țvetaeva, *Сочинения*, ed. cit., p. 359).

de vreme ce lumea se referă cu atâta plăcere la ei. Toți mai are și un al doilea nume – nimeni, iar chip nu are deloc – e un gol³⁷.

„Recompensa” pactului cu Aghiuță e destinul său și opera sa, ambele aflate sub semnul unei magii „circulare”, cărare-volută ducând către *Tot*, dar închisă spre *toți*. Adevăratul poet, afirma Marina Țvetaeva, trăiește în propria realitate (o lecție învățată tot de la Pușkin). Pe pământ el este singur, un emigrant din Împărăția Cerească - „эмигрант царства небесного”³⁸. Viața poetului, un emigrant spiritual, este cu atât mai tragică, cu cât rămâne de neînțeles pentru contemporani³⁹:

„О поете не подумал
Век – и мне не до него.
Бог с ним, с громом, Бог с ним, с шумом
Времени не моего!

Если веку не до предков -
Не до правнуков мне – стад.
Век мой – яд мой, век мой – вред мой,
Век мой – враг мой, век мой - ад”⁴⁰.

Ca o deviză a unei vieți tragice sună mărturisirea poetei că „e singură împotriva tuturor”: „одна – из всех – за всех – противу всех!...” . În peisajul literar al vremii, Marina Țvetaeva se simte stingheră: „скажу по правде, , что в каждом кругу – чужая, всю жизнь. Среди политиков так же, как среди поэтов”⁴¹.

Demonia, geniul fac din ea o neînțeleasă pentru semenii: „pe primul meu poet l-au omorât (...). Am împărțit lumea în poet și ceilalți, și am ales poetul, pentru a-l apăra de ceilalți”⁴².

Mărturisindu-și atracția din copilărie pentru diavol, Marina Țvetaeva reactualizează de fapt tema romantică a poetului de geniu, damnat, a creatorului hărăzit nu fericirii unei vieți de rând, mediocre, ci „iluziei desăvârșirii”, ideal ce l-a urmărit și pe M. V. Lermontov, un alt Faust al literaturii ruse, judecând după finalul poeziei *Мой демон (Демонил meu)*:

³⁷ *Детям*, М. Цветаева, *Сочинения*, цит. раб., том 11, с. 356.

³⁸ A se vedea pe larg I.V. Kudrova, *После России. О поэзии и прозе Марины Цветаевой*, М., 1982, т. 2, с. 20-24.

³⁹ Legat de acest aspect, N. Berdiaev este de părere că „geniul este un om care nu aparține vremii sale, nu-i adaptat ei și-i lansează o provocare. Dar geniul poartă în sine mișcarea spiritului (...) și dezvăluie minciuna timpului său” (în N. Berdiaev, *Încercare de metafizică eshatologică*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 206).

⁴⁰ М. Цветаева, *Сочинения*, 1, с. 302.

⁴¹ Idem, p. 513.

⁴² *Ibidem*.

„И гордый демон не отстанет,
Пока живу я, от меня,
И ум мой озарять он станет
Лучам чудесного огня;
Покажет образ совершенства
И вдруг отнимет навсегда
И, дав предчувствия блаженства,
Не даст он счастья никогда.”⁴³.

⁴³ М. И. Лермонтов, *Стихотворения. Поэмы*, Москва, 1985, с. 25.

ДИАЛЕКТИКА ОТРИЦАНИЯ В ТЕКСТАХ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ

ЕКАТЕРИНА ХЛИХОР

Тема раздвоения как условие искусства и творчества была присуща автобиографическим повествованиям Марины Цветаевой. В книгах *Мой Пушкин* и *Пушкин и Пугачев* образ писательницы, в духе А. Римбауд, совсем другой, названный в тексте просто и прямо- „черт” или „серая собака”, очевидно, как смутное воспоминание гетевского Фауста.

Дух искушения, познания, -собака- неразлучная тень Муси (уменьшительное от Марины), четырехлетней девочки, которую ведут в „запрещенную комнату”- таинственную комнату Валерии старшей сестры. Войдя однажды туда Муся поймет (читая укороткой, „Евгения Онегина”, „Русалку”, поэму „Цыгане”), свою особенную связь, родство с Пушкиным.

Другими словами „змея” знакомит девочку с литературой, с Пушкиным, этим „негром”, правнуком знаменитого арапом Пероа Великого. Осипом Абрамовичем Ганнибалом, женатом на Марии Алексеевне Пушкиной. Этому негру, потомку Ганнибала, возвеличенному в скульптуре Опекуцина в Москве, поэтесса посвящает поэму, написанную в юности – „Чародей” 1914 году.

„А там, в полях необозримых,
Служа небесному царю,
Чугунный правнук Ибрагимов,
Зажег зарю”.

В стихах появляется двойственность черное-белое , что соответствует теме создателя: „А может быть, все было очень просто, может быть, была лишь врожденная страсть поэта сочинять, сопоставлять слова, как игра, которая мне очень нравилась в детстве: белое, черное не носить, да и нет не говорить, и наоборот только да нет, черное- белое, я- все, Бог- черт”.

Две противоречивые серии присутствуют в этой диалектике отрицания, которые оссоциируются с особыми парагмами. Все, что относится к миру поэта , гениального творца-Черное: черт, пианино мамы в детстве, игра в „дурака”, статуя Пушкина, сам Пушкин все это маски поэта в ребяческом восприятии „наоборот”, все это черное. „Все поэты, утверждает М.Цветаева в эссе "Мой Пушкин" черные, разные, противоположные другим”.

Это убеждение русской поэтессы разделяет и Артур Римбауд, поэт ада, который в эссе „Испорченная кровь” (1873г.) выступает против „белых” с черной душой: „Да, у меня закрыты глаза на ваш мир. Я- бестия, я - черный. Но я могу быть прощен, а вы- ложные черные (...). Купец- ты черный; судья- ты черный; генерал и ты император- тоже черный”.

Национальное отличие, в случае Марины Цветаевой, действует как артистический прием. Повторение высокопарной роли этой особенности находим в метафоре „черный великан среди белых детей”. Прекрасная идея- забавлять белых детей черным родством. Статуя Пушкина - статуя „черной крови”- кульминирует идеей о существовании избранной расы русских поэтов, происхождение которой связано с Пушкиным, правнуком абиссинца Ибрагима.

Восхищение поэтессы африканским происхождением „великого предшественника” фокусируется на основании родства в стихах, и на Бориса Пастернака, которому в письме 1931-ого года было посоветовано вспомнить о „черной крови”, которая могла бы течь в его венах: „Твое лицо точно такое как на колониальной выставке. Думал ли ты о себе, как об эфиопянке, как об арапе, о связи по (крови) с Пушкиным, Ганнибалом, с Петром. Если чувствовал, я советую тебе эту ясную кровь”. Эта чернота Пушкина, Пастернака, Ганнибала и даже Петра Великого, это особый знак духовного родства поэтов, это сокровие метафорически отмечает гениальность, дух творчества.

Черный цвет, семейное присутствие дьявола образе серой собаки- это не бездна, это аллегория. Поэтесса пишет: „Бездна- это все, только это и есть, я ни в чем не каюсь, ведь бездна мне родня”.

Черная и сама Муса. Черным является и союз с поэзией. В противоположность белому, черное воскрешает в памяти не только первозданную темноту, но и инстинктивный, „примитивный внутренний мир ребенка”. Черное соответствует женскому началу и многие богини, многие девы- черные: Артемис, Кали или Изиса представлены в черном. В „Песне песен” есть известная строка: „Черная я, девы Иерусалима, но красивая”. Черный цвет, согласно Ветхому завету” - символ великих испытаний. И в средневековых скульптурах черный -это женский цвет, а белый- мужской.

Черный еще может восприниматься и как внешнее проявление белого принципа, явление которое объясняется взаимозависимостью противоположностей, благодаря двойственности мира, которую так точно почувствовала Муса. Черное может также означать начальную стадию творческого процесса (алхимики называли ее „nigredo”). Автобиографические эссе М. Цветаевой о своем чудесном детстве как раз представляют стадию неформальную, подготовительную для будущей поэтессы. Парадигма автора это мир наоборот, мир свободы в романтическом образе, противоположным другим, толпе. Николай

Бердяев заметил, что в художественном образе-творчестве созидательная победа над давлением „этого мира” никогда не представляет собой приспособление к „этому миру”. Художественное действие прямопротивоположно любому обременению, оно в себе носит свободу.

Типично романтическую оппозицию между: поэт (негр, африканец) и другие белые героиня черпает из пушкинских стихов. „Поэт и толпа”, „Поэт”, „Поэту”, это лирические речи, построенные по такому противоречию:

„Поэт! Не дорожи любовью народной?
Восторженных похвал пройдет минутный шум;
Услышишь суд глушца и смех толпы холодной,
Но ты останься тверд, спокоен и угрюм.
Ты царь: живи один. Дорогою свободной
Иди, куда влечет тебя свободный ум”.

Сцена убийства Пушкина на картине в маминной комнате навсегда запечатлела в детском уме это противостояние: „... с того момента, когда поэт на моих глазах (на картине Наумова) умирает, вернее его убивают, день за днем, час за часом, на протяжении всего моего детства , я разделила мир на поэт и другие и я выбрала поэта,... чтобы защищать его от других”.

Еще и четырех лет ей не было, а уже в душе ребенка, взирая на ужасную сцену, создается поэтическое Я, как признает сама Марина Цветаева: „С пушкинской дуэли во мне началась сестра”.

В парадигму „другие” входят: белое, да, духовенство в помпезных одеждах, маги, Бог, сопровождаемые звоном серебра в церкви,(напоминая предательство иуды), то есть фарисейство, обман, холодность, страх: „не должно было быть такого - замечает поэтесса много лет спустя, чтобы нам, детям времен серебра, рассказывали о тех 30-ти серебрянных монетах. Звон серебра сливался со звоном кадила, холод серебра-с холодом одежд(...) облако Ладана с облаком с облаком душевного неудовлетворения”. Не могла Муся не видеть всю фальшь, отсутствие чувств, переживаний на этой святой церковной церемонии. На этом фарсе она испытывала просто скуку. Священники объединяются перед лицом смерти, они сами „как смерть”, как какие-то колдуны, которые ее пугали. Противопоставление этого помпезного, но не искреннего церемониала, этих „мертвецов”, одетых в блестящие и дорогие одежды, и бедного ангелочка, скром ного и голенького, но очень „красивого”, конечно, для девочки было в пользу последнего.

Можно сказать, что в книге „Мой Пушкин” символический код цвета действует наоборот. И это не случайно. Поэтесса воспринимает время, в которое живет, как порог небытия, как „страшный век”, смешение белого и черного. Это драматическое восприятие периода, который

следовал за Октябрьской Революцией в России, мы встречаем и в философских заметках Николая Бердяева „Апокалипсис нашего времени”, „Смысл творчества”, „Царство духа и царство Цезаря”, а также в „Рассказах об Антихристе” Владимира Соловьева, написанных под влиянием творчества Федора Достоевского. В этой новелле исчезает историческая перспектива, стирается граница между двумя мирами (добра и зла) и все обволакивается апокалиптическим светом. Образ Антихриста представляется Соловьеву как филантроп, любящий людей, который реализует социализм, всемирный мир, счастье человечества. Дьявол здесь не кто иной, как Великий инквизитор из легенды Достоевского в романе „Братья Карамазовы”. Соловьев видит растущее зло под маской добра. Таким образом, эта сила переходит в руки Антихриста.

В книге „Мой Пушкин” идеи русского философа переведены на язык искусства. Священники в блестящих одеждах, участвуя в холодном и без святости церемониале, представляются как антихристы, как фарисеи, враги человечества, потому что, в отличие от ангелочка, они не могут дать душевного тепла и любви к другим.

Это же является и заключением другой демонической природы- Фауста, который ассоциирует в себе всеобщее благо и ложь:

„Когда добро не реализуется в мире
Лучше пусть будет ложь и мираж”.

Идея продолжается Мастером Эшартом: „Бог не хорош потому, что мог бы быть лучше или, как сказал Эмиль Чоран: "добро не может быть актуальным или существующим самим собою (...) это огромная нереальная сила, это ошибочный принцип с самого начала”, потому что „добрый Бог не наделен силой созидания, он прототип неэффективности, не может никому помочь”.

Критика в адрес христианской концепции добра исходит из защиты внутренней свободы. Дух сомнения и отрицания наследован поэссой по линии „сокрови” с „великим предшественником”. Это прежде в сего ранняя лирика Пушкина (Мефистофель в сценах в духе Фауста; демон-артист в „Разговоре продавца книг и поэта”). И в романе Булгакова „Мастер и Маргарита”, когда Леви Матей, посланник Иешуа, называет Воланда „Духом зла”, „Владыкой тьмы”, последний отвечает с сарказмом: „Что бы сделало твое добро, если бы не было зла и как бы выглядела земля, если бы исчезли тени?”.

Хотя в рассказе „Черт” Цветаева кажется вполне решительной, все же она видела вещи очень разнообразно. В одном из своих эссе „Небо поэта” она пишет: „Многобожие поэта”. Я бы сказала: „в лучшем случае христианский Бог входит в сомн его божеств. Он никогда не атеист, всегда- многобожец”. Или в статье „Молитва” поэсса спрашивает: „Что мы можем сказать о Боге? Что можем мы сказать Богу? Все. Стихи, обращенные к Богу, это молитва”.

В этом высказывании главная идея в том, что признание одного христианского Бога ограничило бы свободу Марины, ее „религия” как раз – „бессмертность”, абсолютная духовная свобода. „В жизни ничего нельзя. Из этого – искусство”, отмечает Марина Цветаева в одном письме.

Во имя любви, свободы и творчества поэтесса готова победить Бога, как показывает стихотворение 1916 года, вспоминая то, что русские называют „боготворчеством”:

„Я тебя отвоюю у всех других.-у той , одной,
Ты не будешь ничей жених, я-ничьей женой.
И в последнем споре возьму тебя- замолчи!-
У того, с которым Иаков стоял в ночи”.

(Я тебя отвоюю у всех земель. у всех небес)

Философ Бердяев отмечает, что в процессе творчества у человека присутствует „элемент свободы”, который не определен ни человеком, ни Богом. Значит не разумное лежит в основе творчества, а подсознательное, неразумное вносит творческий порядок, в отличие от сознания и разума, которые могут определить ложь, обман. Отсутствие неры-, знаменитый „нурис” древних греков-результат действий демонов, представляемых как приверженцев фактов.

Поэтесса в автопортрете 1913 года видела себя ребенком „меньше, чем маленьким и больше, чем большим”, как бы сказал С.Д.Ж.Жунг, занятием которого является именно безмерность и любовь.

„Изменчивой как дети, в каждой мине,
И так недолго злой,
Любившей час, когда дрова в камине
Становятся золой(...)
К вам всем-что мне, ни в чем не знавшей меры,
Чужие и свои?!-
Я обращаюсь с требованием веры
И с просьбой о любви”.

Под знаком этой внутренней свободы, романтического источника, поэтесса кажется и „гордой”, но и „робкой” по ее же признанию. Она „мятежница с вихрем в крови”, избранница судьбы („сапожок непарный”), как называла она свою юность в одном из стихотворений, но и пария, переживания которой нельзя измерить; они не вмещаются в мир измерений: „в Марине была жажда жизни, стихийная любовь к природе, она вся была стихийная”, замечает один знакомый поэтессы. О собственной безмерности она говорит сама, когда делала набросок своего поэтического профиля из противоположностей, из противопоставлений, присутствующих романтическому духу:

„Безумье-и благоразумье,
Позор-и честь,
Все, что наводит на раздумье,
Все слишком есть-

Во мне! - Все каторжные страсти
Слились в одну!
Так в волосах моих - все масти
Ведут войну!”

В одном из поздних стихотворений поэта Фредерика Хондерлина
находим следующий вывод:

„Существует ли на земле мера?
Не существует
Никакой”

Так что обольстительный Дьявол для Муси-„серый воспитатель-собака”, „жизненный учитель”, как бы сказал Паул Валери-„динамит под фундаментом лицемерия и лжи в искусстве и в жизни”. „Я слишком сама любила, смеяться, когда нельзя”, свидетельствует поэтесса. Дьявол это сама свобода, дарование, великодушие, изобилие-все что противоположно образу Бога - бухгалтера с мелкой душой. „Бог в роли бухгалтера? Да, Да! Я не хочу такого Бога. Бог, который занимается мелочами!” Она пишет: „Ты мне не сделал зла, Даже если, вопреки *Писанию*, ты отец лжи, меня Ты научил основной истине и прямой спине(...) Ты-один, у тебя нет храма, тебе не служат в суматохе(...) Тебе не целуют крест для принуждаемой клятвы и несправедного свидетельства”. Можно сказать, что поэтесса запомнила на всю жизнь, как артистическое кредо: опыт детства, что касается достоинства и смелости, быть всегда самой собой.

Нужно заметить, что Марина Цветаева не аутсайдер в перспективе догматического христианства. Но она воспринимает религиозное, святое как абсолют, естественно, по- детски, без расчета на вознаграждение. Обходя инстинктивно любые догмы, она связывает себя только со святым. Цветаева религиозна, но без религии. Ее дух не вмещается ни в какую церковь „Я не принадлежу ни одной церкви”, так звучит финал одного письма поэтессы.

В какой-то степени бравируя, поэтесса написала философу Василию Розанову 7-ого марта 1914 года: „Я не верю в существование Бога и в потустороннюю жизнь. Но в этом я не виновата. Если Бог существует-он меня создал такой”. Сам Розанов в „Апокалипсе нашего времени” выступал против христианства, потому что „службы идут одна за другой” и „что человеку нелегко”, а как раз наоборот.

По Розанову „христианство не космологично на нем не растет трава”. „Евангелие”- утверждает философ это религиозная, но холодная, чтобы не сказать религиозно- равнодушная. книга. Где не поют , не радуются. не восхищаются и где в общем-то не так , как в раю первых людей, Убегая от любого ограничения. вникая в тайну вещей. девочка как- будто слобует побуждениям Фауста.

„Дерзай, открой с упрямством
Те врата , которых все избегают”

одна знакомая поэтессы в период изгнания в Париж вспоминала об особом отношении Цветаевой к христианству: „Цветаева говорила. что христианство идет против природы. в нем есть что-то противоестественное-взять у своего ребенка и отдать другому”. Позиция поэтессы не единственная. Филосов Н.Бердяев подтверждал бедность традиционной религиозной доктрины, что являлось главным препятствием веры в Бога „отсутствием чувствительности к тайне и невольная ее аморальность”.

Кажется, что для поэтессы православие не является понятием. которое означает святость, а. Наоборот обедняет это понятие и даже аннулирует.

Это тоже основывается на детских ощущениях. В этом смысле свидетельство одного из знакомых Цветаевой М.А.Слонима кажется убедительным:

„Была ли она религиозной - постоянный вопрос. Нет, конечно, то есть-да, для нее было ясно, что здешний мир - это не весь мир и что мир безмерен: Но все, что было ощутимо в детстве: церковность. Праздники, яйца на Пасху и православие-все это было для нее чужое. В церковь она никогда не ходила”.

Очень интересный взгляд представляет один приятель поэтессы по Праге, рассказывая об особой религиозности Цветаевой. о колдовстве с привкусом язычества: „Да. так вот моя безбожница Марина (...) Она не из бравады. а действительно и по - настоящему не верила в Бога (...) На самом деле у нее нет идеала, у нее вместо идеала колдовство”. Или: „настоящей религиозности не было. В Бога с бородой. доброго старика. она не верила (...) Она не любила священников, потому что считала, что их форма - борода, ряса, крест - являются преградой для общения. Она была верующей скорее языческого толка”.

В основе представления о святом Цветаевой лежит то что Бердяев называет „природным язычеством”. Марина Цветаева утверждает своим творчеством, как человек религиозный, но она подавила в себе этого человека еще в самом начале своей поэтической раздвоенностью, спрехцированной еще в детстве на христианство. Так что она осталась

„язычницей”. Поэт Ион Барбу в 1941 году говорил о „языческих слоях”, которые лежат в основе современного человека. Это – „богатство наша демоническая природа”, которой мы не должны стесняться. таить, убивать ее и нарочно обеднять. Трудность в том, чтобы найти настоящий смысл.

Серьезной критике подверг христианство философов Василий Розанов. Он отмечает, что первые церкви ничего общего с современными не имеют. По его мнению, когдаходишь в лес, находишь больше святости, все кругом свято, „если говорить, о природном христианстве, привычной святости духа”.

Мы могли бы приблизить религиозное язычество Марины Цветаевой к плодородию естественной религиозности. К так называемому религиозному сектанству. Присущему русскому духу явлению, которое привлекло внимание философа Лучиана Благи: „искушение разногласием возвышается в свободных мечтах (...) Библейская и церковные культуры оплодотворяют дух русского народа, часто в смысле практических сектанских. Русский народ почти не может быть лишен этой духовной ноты (...) само движение тех, кто „без Бога”. в России носит психологический субстрат, „искушение религиозным разногласием”.

Не надо забывать, что к концу 19 века Нитше своей работой „Так говорил Заратустра” (1885г.) установил эру современного нигилизма, Эру „Бог-умер”. Вместе с Нитше появляется и новое „Евангелие”, „Евангелие” отрицания. Потому что, по утверждению Римбауда. проклятого поэта, автора поэм „Время года в аду” (1873 г.). „Освещение” (1876 г.): „Языческая кровь возвращается. Ой! Евангелие прошло: Евангелие! Евангелие!” Как фрагменты какого-то „Евангелия” отрицания появляются и многие тексты Марины Цветаевой со своей всеотрицающей диалектикой, со своей полемикой.

Зло только мнимо. в действительности это спасение и озарение. „Бог зла, - говорит Эмиль Чоран, - это самый полезный Бог, который существовал когда – либо”. Румынский философ. как и русская поэтесса воспринимает фаустовский дух не как вечное отрицание, а как внутреннее наполнение; „спасение заключается в действии, отрицать-значит спастись”. Характер внутреннего голоса- демонический, но и озарительный, в нем смешиваются высшее добро и высшее зло. Отсюда трагизм любой исключительной судьбы, любого творца и нашей поэтессы. В этом случае нам кажутся определяющими замечания С.Дж. Жунга: „Становление личности это смелый поступок, но и трагический, потому что внутренний, демонический голос представляет собой большую опасность, в тоже время и опору, очень нужную нам. Это трагично, но логично. Это происходит естественно”.

Трагизм это следствие понимания пути. который был избран для Марины Цветаевой еще с детства: „Ты Меня избрал поэтом. не любимую

женщину”. Один ее знакомый писал: „она была невыносимым поэтом, то есть, она была все время поэтом, с самого детства; у нее был такой тяжелый характер. потому что она была прежде всего поэтом. Слово поэт для нее – все”.

Союз с дьяволом это Марины союз с поэзией и он приносит только одиночество и несчастье: „Тебе я обязана заколдованным кругом одиночества. которое сопровождает меня везде (...) широкое, как дыхание, вбирающее в себя все и исключаящее всех”. В противостоянии- церковь и черт - находится чувство - быть избранницей судьбы. В то время, как религия- для всех- „На исповеди нужно быть как все”, черт только ее. также как и демонический мир поэзии и творчества. „Все” для русской поэтессы означает – „Никто”, „Ничто”, „пустота”. Значительными в этом смысле являются советы детям в письме от 1938 года. „Никогда не говорите - так делают все. Все делают всегда плохо. Все имеет еще и другое имя - никто, а образа нет совсем, только пустота”.

Расплата за союз с ангелочком - это ее судьба, ее творчество - оба под знаком „заколдованного круга”, тропа, ведущая к „все”, но закрытая для всех. „Настоящий” поэт,- утверждает Марина Цветаева, живет в своей собственной действительности (урок, выученный тоже от Пушкина). На земле он один эмигрант „Небесного царства”. Жизнь поэта, духовного эмигранта, настолько трагична, насколько он остается непонятым современниками:

„О поэте не подумал
Век - и мне не до него.
Бог с ним, с громом, Бог с ним с шумом
Времени не моего!

Если веку не до предков-
Не до правнуков мне - стад.

Век мой - яд мой, век мой - вред мой,
Век мой - враг мой, век мой – ад”.

Как девиз трагической жизни можно взять ее же слова: „одна из всех - за всех - противи всех!” В пейзаж литературы своего времени Марина Цветаева не вписывается, чувствует себя стесненно: „скажу по правде, что я в каждом кругу, чужая для всех всю жизнь! Среди политиков так же, как среди поэтов”.

Демония и гений делают непонятной для своих же: „Моего первого поэта убили (...). Я разделила мир на поэта и других, и я выбрала поэта, чтобы защищать его от других”.

Говоря о своих привязанностях к дьяволу, Марина Цветаева восстанавливает романтическую тему проклятого гения, создателя, занятого не счастьем какой-то обычной жизни, а „иллюзией совершенства”, идеалом, который преследовал и М.Ю. Лермонтова - другого Фауста в русской литературе (поэма „Демон”)

„И гордый демон не отстанет,
Пока живу я ,от меня
И ум мой озарять он станет
Лучом чудесного огня;
Покажет образ совершенства
И вдруг отнимет навсегда
И, дав предчувствия блаженства,
Не даст он счастья никогда”.

PERIOADĂ DIN VIAȚA POETULUI A.S.PUȘKIN. EXILUL LA CHIȘINĂU

Natalia VÎLCOVAN*

În anul 1820, în luna mai, Pușkin și-a încheiat compoziția care-l reprezintă profund, poemul *Ruslan și Liudmila*. Iată ultimele versuri din epilogul acestui poem:

„ Mă duse gândul peste lumi
Într-al închipuirii zbor,
Dar nevăzutele furtuni

Pe capul meu s-au strâns în nor!!!” ...

Și, într-adevăr, ceea ce a presimțit poetul a devenit un adevăr.

Deși convingerile politice ale lui Pușkin nu erau împotriva monarhiei, poetul a fost împotriva tiraniei, despotismului, autocrației, înrobirii, ilegalității și nedreptății, ceea ce a exprimat în versurile sale politice.

Din cauza acestor poezii, în care exprima ideile sale de libertate, Țarul Rusiei Alexandru I l-a exilat pe poet în sudul țării, cu toate că inițial a dorit să-l exileze în nord, la o mănăstire din insula Solavki. De aici, poetul a fost salvat de către prietenii săi.

La data de 21 septembrie 1820, Pușkin, căzut în dizgrație, a ajuns la Chișinău, unde a stat în exil aproape trei ani. Avea să trăiască într-un ținut unde în secolul I d.Hr., era creștinismului, a pășit apostolul Andrei și unde, mai presus de orice, au fost prețuite libertatea și demnitatea. Se presupune că la Iași a fost botezat de către nepotul Domnitorului Constantin Brîncoveanu.

Țarul l-a exilat pe poet într-un ținut de provincie al Imperului său, însă Pușkin s-a trezit în cercul de revoluționari, devenind un luptător al acelei generații. A avut curajul să se revolte împotriva puterii despotice, începând lupta pentru libertatea poporului.

La Chișinău poetul s-a împrietenit cu liderul „Societății sudice”, P.I. Pestel, cu poetul V.F. Raevski, cu generalul M.F. Orlov, cu profunde idei liberale și cu multe alte persoane cu viziuni asemănătoare.

Pușkin urmărea, cu o deosebită atenție, și evenimentele din Spania, Grecia (pe A. Ipsilanti îl considera un erou național), fapt ce vorbește despre viziunea largă a poetului asupra dezvoltării democratice a lumii.

* Profesor metodist, limba rusă, Constanța.

Revoluția din Spania și revolta din Napoli l-au inspirat în versurile poeziei *Valurile cine le oprește?*, scrisă în 1823. În această poezie Pușkin și-a exprimat visul său sacru:

„ Hai vânturi, ape să brăzdați;
Loviți zăgazul fortăreții!
Desferecă-i pe-ncătușați,
Furtună, simbol al libertății.”

În aceeași perioadă, Pușkin și-a exprimat interesul și simpatia față de istoria, viața și obiceiurile poporului moldovenesc. El face cunoștință cu scriitorii și poeții progresiști din Moldova, această parte a lumii atât de bogată în tradiții și cultură, care a avut o influență directă asupra poetului rus, prin ecourile care au pătruns adânc în sufletul său. Această prietenie a influențat binefăcător asupra creației ambelor părți, prin îmbogățirea reciprocă cu teme, subiecte și personaje, prin o mai bună cunoaștere a tradițiilor naționale. Astfel, Pușkin în primăvara anului 1821 (adesea denumită Primăvara Basarabeană) a creat 26 de poezii (iar în trei ani peste 100 de opere). Amintim, în acest sens, *Pumnulul, Către Ovidiu, Captivul*, cea din urmă fiind scrisă după vizitarea temniței din Chișinău.

Chipul poetului exilat din Roma i-a fost drag și apropiat poetului Pușkin. El simțea o legătură sufletească și o soartă comună vrînd să semene cu renumitul confrate de suferință:

„Dar slav fiind destoinic eu cu lacrimi n-am vărsat,
Și totuși te-nțeleg.Surghiunul l-am primit
Eu însumi, de-a mea obște, de toți nemulțumit.
Călătorind prin lume pe aicea pe unde-ai dus
Icoana altor gânduri în minte înviind,
Am repetat, Ovidiu, nemuritoru-ți cînt.

.....

Să știe-o lume întreagă de-acuma înainte:
Prin vitregia sortii bătuți de același val-
Nu-n slavă, ci-n prigoană cu tine-am fost egal”.

Folosind fapte din istoria Moldovei, Pușkin a scris nuvela *Kirdjali*, în care eroul principal este un om deștept, curajos și mărinimos. Cu această nuvelă, Pușkin a influențat și alți scriitori de mai târziu (de exemplu Vasile Alecsandri).

Bazîndu-se pe folclorul moldovenesc, Pușkin a scris două creații: *Dofna și Dobija* (legendă moldovenească din anul 1663) și *Duca* (tot legendă din Moldova secolului al 17-lea). Din păcate pentru istoria litarară universală, acestea s-au pierdut.

Tot la Chișinău a fost scris poemul romantic *Frații Haiduci*, în care există motive din cîntecele moldovenești, iar în poemul *Țiganii* sunt folosite cele din cîntecul moldovenesc *Arde-mă, taie-mă*. Motive din alte cîntece populare au fost izvor de inspirație în poezia *Șalul Negru*.

O scurtă vreme Pușkin încercă să trăiască printre țigani în șatra lor, fapt confirmat de către fratele poetului, Lev Serghevici Pușkin, care povestește un episod din viața poetului exilat la Chișinău: *Odată el a dispărut pentru câteva zile. În aceste zile el a pribegit într-o tabără de țigani, iar această scurtă experiență s-a reflectat mai târziu în poemul Țigani:*

„Cu-ai volniciei blînzi copii
Și-am colindat la libertate
Cu neam-acest rătăcitor,
Mîncînd din simplele bucate,
Domind la focurile lor.
Ascultînd cîntece și glume
În drumul monoton și lung....”

Cu toate că poemul a fost scris mult mai târziu în satul Mihailovskoe, conceptul acestui poem și trăirea profund filosofică s-a petrecut în Moldova. Cunoașterea vieții și culturii tuturor păturilor poporului moldovenesc au îmbogățit creația poetului, iar dragostea de libertate, motivele de protest social și spiritul celui răsculat împotriva nedreptății au fost apropiate poetului.

O analiză obiectivă făcută de către poet vieții ce transformă omul într-un individualist, care schimbă chiar și oamenii educați din rîndurile tineretului, proveniți din familiile de nobili și îi aduce la disperare, nu se finalizează printr-o oarecare morală. Aleco rămîne un erou tragic. Dragostea lui nu era liberă, era una egoistă și tocmai în aceasta constă tragedia eroului și nu pentru că Aleco așa era din firea sa, ci pur și simplu a primit o educație din modul de viață a marilor orașe europene.

Poetul trage concluzia că lumea europeană a eroului nostru Aleco și lumea taberei patriarhale, sunt lipsite de armonie, pretutindeni sunt contradicții care adesea se termină tragic pentru oameni:

„Și oriunde-s-patimile fatale
Și nu trece peste ce ți-i dat”.

Romantismul nu a putut răspunde la întrebarea: de ce conștiința omului contemporan este atît de individualistă și de ce depinde acest lucru. În creația lui Pușkin se conturează trecerea la realism.

La rîndul său, personalitatea lui Pușkin și creația sa a influențat benefic dezvoltarea literaturii moldovenești. În vara anului 1820, la Chișinău, Pușkin îl cunoaște pe scriitorul român C. Negruzzi, care influențat de Pușkin, mai târziu scrie nuvela istorică *Alexandru Lăpușneanu* avînd tema apropiată de romanul *Boris Godunov* (conflictul dintre boier și domnitor). Tot la Chișinău, A. Pușkin îl întîlnește pe poetul și traducătorul C. Stamati, pe care îl sfătuește și îl inspiră să scrie câteva poezii.

În poemul epic al sciitorului C. Stamati *Eroul Ciuber Vodă* se simte inspirația din poemele *Ruslan și Liudmila* și *Poveste despre frumoasa adormită*, iar sub influența poemului *Țigani* C. Stamati a scris poemul *Romanul de la Vrancea*.

Poetul moldovean Al. Donici, de asemenea, inspirat de versurile lui Pușkin, a scris poeziile: *1 Aprilie, Urările unui român, 1862, Ceablău*.

Dar, marea putere și fascinație a poeziei pușkiniene a avut-o asupra marelui poet român Mihai Eminescu. Acesta, într-o scrisoare adresată lui Pușkin, scria: „Nu mă mai simt singur, mi-am găsit un prieten, mărețul prieten, mă obsedează versurile lui. Nu mă pot elibera de sub acest izvor de apă vie și gânduri nobile”. Ambii poeți au avut multe lucruri în comun, cum ar fi iluminarea problemelor filosofice ale vieții. Mai mult, muza lor este o muză prietenoasă, de bunăvoință sufletească, de compătimire și de tămăduire.

În perioada exilului la Chișinău a avut loc maturizarea spirituală și creativă a poetului ca reprezentant al romantismului și totodată aici a avut loc începutul trecerii de la romantism la realism, cu păstrarea părții esențiale a romantismului prin zugrăvirea personalității și lumii interioare a eroului care s-a oglindit în poemul „Prizonierul din Caucaz”, finalizat în Moldova.

La trecerea de la romantism la realism a contribuit și dispoziția și starea de spirit a poetului Pușkin, legată de înfrângerea războiului pentru libertate din Grecia, a revoluției din Franța precum și a nereușitei revoltei din Napoli.

Toate acestea au dus la creșterea nemilțumirii față de romantism și la găsirea unor căi noi de artă, adică realismul.

Acest proces s-a reflectat în creația poetului Pușkin prin începerea romanului în versuri *Evgheii Oneghin*, prin conceptul poemului *Țigani* și prin finalizarea scrisorii Tatianei Larina.

Astfel se încheie perioada de exil din Moldova în vara anului 1883.

А.С.ПУШКИН , ПЕРИОД ЖИЗНИ ПОЭТА ВО ВРЕМЯ ССЫЛКИ НА ЮГ РОССИИ , В КИШИНЕВ

Наталия ВЫЛКОВАН

В мае месяце 1820-ого года А.С.Пушкин закончил поэму „Руслан и Людмила”. В эпилоге поэмы есть такие строки:

„на крыльях вымысла носимый,
Ум улетал за край земной;
А между тем грозы незримой
Сбиралась туча надо мной...”

Предчувствия поэта сбылись.

Хотя Пушкин в своих политических убеждениях не был против монархии, он был против терании, деспотизма, всевластия, рабства, беззакония и несправедливости, Все это он и выразил в своих политических стихах. За эти свободолюбивые идеи, выраженные в поэзии. царь Александр - I сослал поэта на юг России. Хотел сначала на север, в монастырь на Соловецких островах, но друзья поэта спасли его.

6-ого мая 1820 года А.С.Пушкин выехал на юг России, в провинцию 21-ого сентября опальный поэт достиг Кишинева, где будет находится в ссылке почти три года. Предстояло ему жить в том краю, где в первом веке нашей эры, эры христианства, ступила нога Апостола Андрея; где превыше всего ценили свободу и достоинство; где, предположительно, может быть именно в Яссах, внукам князя Константина Брынковяну, был крещен негретенок по имени Ибрагим (Ганнибал), будущий прадед великого поэта А.Пушкина. В России, где он был на службе царя Петра - первого, он был крещен во второй раз.

Генерал Изов, в чье подчинение был предписан поэт, считался хорошим человеком, добрым, сердечным, снисходительным. умеющим ценить талант и уважать подчиненных.

Царь сослал поэта в провинцию Империи, а Пушкин оказался в кругу революционеров, став певцом того поколения, которая имела смелость организовывать восстание (декабристов) против деспотичной власти; которая начало борьбу за свободу народа.

В Кишиневе поэт сдружился с лидером „южного общества” П.И. Пестелем, с поэтом В.Ф.Раевским, с генералом М.Ф. Орловым, кто имел свободолюбивые идеи и со многими другими передовыми людьми того времени.

С особым вниманием Пушкин следил за событиями в Испании,

Греции (А. Ипсилантий он считал национальным героем), что говорит о его широком видении демократического развития мира. Революция в Испании и мятеж в Неаполе вдохновили поэта написать стихотворение „Кто волны, вас остоновит”, написанном в 1823-ем году. В этом стихотворении Пушкин выразил сокровенные мысли:

„Взыграйте, ветры, взройте воды,
Разрушьте гибельный оплот!
Где ты, гроза - символ свободы?
Промчись поверх невольных вод”.

В тот же период Пушкин выражает огромный интерес и симпатии к истории, жизни и обычаям молдавского народа. Он знакомится с передовыми людьми Молдовы, особенно с писателями и поэтами. Это знакомство, а часто дружба, оказали благотворное влияние на творчество обоих сторон, взаимным обогащением тем. сюжетов, персонажей и более глубоким пониманием национальных традиций. Как следствие этого. Пушкин весной 1821-ого года. (часто называемой „Бессарабской весной”), создал 26 стихотворений, (а за три года ссылки больше ста произведений), в это число входят стихотворения „Узник”, написанное после посещения кишиневской тюрьмы, (о посещении ее была сделана рукой Пушкина запись об этом), „Кинжал”, „К Овидиу”. Образ поэта, высланного из Рима, был дорог и близок поэту Пушкину. Он чувствовал духовную связь и общность судьбы, хотел быть похожим на своего великого собрата по перу:

„Суровый славянин, я слез не проливал
Но понимаю их. Изгнанник самовольный,
И светом, и собой, и жизнью недовольный,
С душой задумчивой, я ныне посетил
Страну, где грустный век ты некогда влачил,
Здесь, оживив тобой мечты воображенья,
Я повторил твои, Овидий, песнопенья...

Да сохранится же заветное приданье:
Как ты, враждующей покорствуя судьбе,
Не славой - участью я равен был тебе”.

используя факты из истории Молдовы, Пушкин создал новеллу „Кирджали” где главный герой не разбойник, а умный человек, сильный духом, благородный. Этой новеллой Пушкин привлек внимание и других писателей после него (например, александри) к такой яркой личности, как Кирджали.

Основываясь на молдавском фольклоре, Пушкин написал два произведения: „Дофна и Дабижа” (молдавская легенда 1663 года) и „Лука”

(тоже молдавская легенда 17-ого века). Но эти произведения были потеряны.

Там же в Кишиневе была написана романтическая поэма „Братья-разбойники”, в которой подзаголовком является – „молдавские песни”. В поэме „Цыгане” использована молдавская песня: „Жги меня, режь меня”, а народная песня стала источником стихотворения „Черная шаль”. В этот же период в Кишиневе были написаны „Записки о Русской истории 18-ого века”, поражающее своим глубоким осмыслением положения России того времени. Молодой гений всматривался в образ своей великой и суровой родины, стараясь предугадать ее судьбу, в общих чертах дать перспективу ее и, очевидно, думал о библейской глубине выражения великого римского поэта Овидиу: „Император Август дал нам империю, но отнял душу”. Позднее эта идея появится в поэме „Медный всадник”.

В период ссылки в Кишинев Пушкин пытался изучать румынский язык. Один из подчиненных генерала Изова по имени Бадя Тудор, у которого поэт учился румынскому языку вспоминает: „мало-помалу Пушкин делал успехи и через некоторое время составил небольшой словарь, при помощи которого составлял предложения”. В изучении языка ему способствовало то, что он вращался в среде простого народа (Пушкин русский архив 1899-ого года №-6 страница 342) некоторые слова из своего словаря он использовал в своем творчестве: Арнаут, каруца, господарь, волох, пандур, гайда. Поэт был заморожен народными танцами. как „Хора”, „Мититика”, „Сырба”, „Булгэряска”.

Очень краткий период он пытался жить среди цыган в их таборе. Этот факт подтверждает брат поэта, А.С.Пушкин, повествующий эпизод из жизни поэта в Кишиневе: „Однажды он исчез на несколько дней”. Эти дни он скрывался в каком-то таборе цыган, но этот краткий опыт вылился позднее в поэму „Цыгане”:

„Смиренной вольности детей.
За их ленивыми толпами
В пустынях часто я бродил,
Простую пищу их делил
И засыпал пред их огнями.
В походах медленных любил
Их песен радостные гулы...”

И хотя поэма была написана значительно позже, в селе Михайловском, замыслы и глубокое философское осмысление жизни табора произошло в Молдавии, потому что знание жизни и культуры всех слоев народа обогатило творчество поэта, а любовь к свободе, мотивы социального протеста и бунтарский дух против несправедливости были близки поэту. Объективный анализ жизни, сделанный поэтом-жизни, которая превращает человека в индивидуалиста; изменяет даже образованных людей из рядов молодежи дворянских семей и приводит их

к трагическому отчаянию, не завершается в поэме какой-либо моралью. Алеко остается в высшей степени трагическим героем. и его любовь не была свободной, она была эгоистичной и в этом состоит трагедия героя поэмы. И не потому, что Алеко был таким от природы просто он был воспитан в укладе жизни Европейских городов.

Поэт делает заключение что Европейский мир таких „Алеко” и патриархальный мир табора нуждается в гармонии, которая отсутствует, везде только противоречия, которые часто заканчиваются для человека трагически:

„И всюду страсти роковые,
И от судьбы спасенья нет”.

Романтизм не мог дать ответ: „почему сознание современного человека так индивидуалистично и от чего зависит это?” В творчестве Пушкина намечается переход к реализму.

В свою очередь, личность Пушкина и его творчество благотворно повлияли на развитие молдавской литературы. Летом 1820 года поэт познакомился в Кишиневе с румынским писателем К.Негруцци, который под влиянием идей Пушкина, позднее написал историческую повесть „Александр Лэпушняну”, по теме и изложению близкой пушкинскому „Борису Годунову” (конфликт между боярами и правителем). Там же, в Кишиневе поэт встретился с поэтом и переводчиком К.Стояти, которому посоветовал и вдохновил его к написанию нескольких стихотворений. В эпической поэме К.Стомати „Герой Чубервоивода” слышится тема, вдохновленная, поэмой „Руслан и Людмила” и сказкой о „мертвой царевне и о семи богатырях”; а под влиянием поэмы „Цыгане” К.Стомати написал роман „Роман во Вранче”.

Молдавский поэт Ал.Донич, так же вдохновленный стихами Пушкина, написал несколько стихотворений: „1-е апреля”, „Поздравление румына” (1862), „Чахлэу”.

Но особую силу и обаяние поэзия Пушкина прои звела на великого румынского поэта Михаила Эминеску. Одному своему знакомому в письме М.Эминеску писал: „Теперь я не одинок, я нашел друга, великого друга... Его стихи преследуют меня. Я не могу освободиться от них, от этого источника живой воды и благодарного мечтания”. Оба поэта имели много общего в отношении философских проблем жизни. И кроме того, их муза-это муза душевного доброжелательства, дружелюбия, сострадания и исцеления.

В период ссылки в Кишинев произошло душевное и творческое созревание поэта, как романтика, но вместе с тем, было положено начало перехода от романтизма к реализму, но с сохранением мощной стороны романтизма-изображение личности героя и особенного внутреннего мира - то самое, что было отражено в поэме „Кавказский пленник”.

законченной в Молдавии. Этому переходу от романтизма к реализму способствовало и тягостное настроение поэта, связанное с поражением освободительной борьбы в Греции; революции во Франции и неудачей мятежа в Неаполе. Все это вместе взятое привело к неудовлетворению романтизмом и к поискам новых путей в искусстве, то есть к реализму.

В творчестве этот процесс Пушкин выразил началом работы над первым в России романом в стихах „Евгений Онегин”, замыслом и началом работы над поэмой „Цыгане” и почти завершенной схемой письма Татьяны к Онегину.

Так заканчивается период ссылки в Молдавию летом 1823-его года.

POSTFAȚĂ

Valentin STAN*

Am asistat la niște intervenții extrem de substanțiale, care acoperă întreaga gamă a problematicilor legate de relația bilaterală din perspectivă istorică și cred că este fundamental important să discutăm mai mult și mai apăsător despre relația româno-rusă, într-o perioadă în care este în egală măsură necesar să avem o abordare corectă față de intenția declarată de a ne poziționa franc unii față de ceilalți, pentru că relația româno-rusă în prezent, este departe de a fi bună și, din nefericire, o spun ca român și am pretenția, specialist în relații internaționale, relația nu este bună nu din cauza Rusiei. Și aș vrea să ating doar câteva paliere dintr-o anumită perspectivă legată de expertiza în domeniu, mai ales că am avut un eveniment foarte important la București, care s-a bucurat de prezența președintelui Rusiei, Vladimir Putin.

Mai întâi, România este o țară membră N.A.T.O. și a Uniunii Europene. Suntem loiali față de aliatul american și dorim să fim o voce recunoscută în interiorul Uniunii Europene. Ce ne spun rușii din când în când? „Dragii mei, când extindeți N.A.T.O. spre frontierele Rusiei, în condițiile în care noi am desființat pactele militare îndreptate împotriva Vestului democratic, ce faceți, de fapt? Oare nu periclitați interesele de securitate ale Rusiei?”. Ce le răspundem noi? „Nici vorbă! N.A.T.O. este o organizație democratică, e „very cool” și, în niciun caz, nu intenționăm să amenințăm Rusia”.

Dragii mei, dacă ne vom lua de mână și vom audia un curs în interiorul științei politice americane, alegeți-vă universitatea, Harvard, George Washington University, oriunde, în spațiul academic, primul lucru pe care studenții americani îl învață pe conotația afirmată și stabilită de unul din corifeii definirii alianțelor, care este Liska, este următorul: o alianță există întotdeauna *împotriva a ceva* și numai derivativ *pentru ceva*. Deci, organizație politico-militară, organizație de apărare colectivă cum este N.A.T.O., cu garanții de securitate în articolul numărul 5 din Tratatul de la Washington nu poate fi gândită, pe filiera științei politice americane, decât *împotriva a ceva*. Și, dacă am rămâne aici, încă ar fi bine! Vă invit să faceți următorul exercițiu simplu. Mergeți pe site-ul oficial al Departamentului de Stat sau al Congresului American și citiți documentul Congresului, e vorba de Senat, prin care au fost ratificate protocoalele de accedere la N.A.T.O. pentru Polonia, Ungaria, Cehia. Suntem, deci, după invitațiile de la Madrid (1997), semnarea protocoalelor (iarna lui 1997), ratificare (1998 – cazul documentului Congresului American), intrare în N.A.T.O. (1999).

* Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București.

Știți cum justifică Senatul intrarea Cehiei, Ungariei și Poloniei în N.A.T.O.? „Este necesară, pentru că s-ar putea ca în Europa să se manifeste, din nou, tendințele hegemonice ale unei puteri”. Nu se nominalizează puterea. O fi Imperiul Klingonian? Oare care mare putere poate să-și manifeste tendințe hegemonice în Europa în viziunea Senatului American? Marile puteri occidentale sunt în N.A.T.O. America e în N.A.T.O. Eu, altă putere în afară de Rusia, nu știu! Și cum îi spui lui Putin? „Măi Vladimir Vladimirovici, noi nu suntem împotriva voastră, dar, dacă vă dă prin cap puțină hegemonie în Europa, noi suntem aici pe voi”.

Vedeți dumneavoastră, dacă vrei să-i explici Rusiei că N.A.T.O. e o organizație „friendly” și se lărgeste din prietenie, cum explici că, pe Rezoluția de ratificare a protocoalelor de extindere a N.A.T.O., Senatul american motivează cu formule de tipul „jos hegemonia în Europa a unei mari puteri”. Care o fi aia? *Fill in the blanks*, adică umpleți dumneavoastră spațiul lăsat liber.

Dacă mergem puțin înapoi în istorie, prin 1952, când un băiat foarte simpatic a devenit primul Secretar General al N.A.T.O., este vorba despre Lordul Ismey, el a lansat în istorie o butadă plină de miez, pe care v-o readuc în atenție! Era atunci, în 1952. Și butada aia suna cam așa: „de ce am făcut noi N.A.T.O. sau la ce e bună N.A.T.O.”. Și spunea Lordul Ismey: „To keep the germans down, the americans in and the russians out!” adică, pe românește, să-i ținem pe nemți la pământ, pe americani înăuntru (în sensul de în Europa) și pe ruși afară. Sigur, era vorba de rușii ăia.

Mie mi s-a întâmplat să asist la o întâmplare foarte hazlie, când niște diplomați din Est, foarte întreprinzători, au pus următoarea întrebare S.A.C.O.E.U.R.-ului. S.A.C.O.E.U.R.-ul este Supreme Allied Comander Europe – Comandantul Suprem al Forțelor Aliate în Europa cu sediul la Bruxelles, un general american „ever”, întotdeauna. Și un diplomat din Est l-a întrebat așa: „mai este valabilă butada lui Ismey azi?” Eram pe la începutul anilor 1990. Americanul stătea la o masă și avea un grup de generali în dreapta și un grup de generali în stânga. Și a răspuns în felul următor: s-a uitat în dreapta, și în dreapta erau trei generali germani; s-a uitat în stânga, și în stânga erau trei generali germani. După care, a ridicat din umeri. Toată lumea a izbucnit în râs, de unde eu am înțeles, mai slab la minte, cum eram pe vremea aia și nu m-am schimbat foarte tare, că butada domnului Ismey nu mai e valabilă, de vreme ce germanii sunt în N.A.T.O. Dar nu pot să mă întreb, dacă butada lui Ismey nu mai e valabilă pentru nemți, cum naiba de mai e valabilă pentru ruși?

Să vă mai spun o snoavă. Avem pretenția să construim o securitate pentru toată lumea la scară globală, dar îi acuzăm pe ruși că au rămas în logica Războiului Rece. Ghiciți cine declară asta constant în România? Vladimir Vladimirovici a venit puțin la București și un băiat deștept din presa română i-a pus următoarea întrebare, cei care ați urmărit conferința de presă a președintelui Rusiei s-ar putea să vă aduceți aminte. L-a întrebat cum e cu aceste elaborări din presă cum că Rusia este încă în zona Războiului Rece? Întrebarea livra această

exprimare sau o atribuia presei și nu cui face de regulă acest tip de declarații, ceea ce e ok, așa se face. Iar domnul Putin a zis așa: „sunt unii...” – din nefericire nu știu rusă, dar m-am uitat pe site-ul președinției ruse și am luat de acolo transcriptul în limba engleză. Zice: „sunt unii care fac asemenea declarații pentru că vor să turbure puțin apele (termenul este de „muddy waters”, deci *apă cu noroi*) și, cred ei, că o să pescuiască în ape tulburi”. Aha! Mai că-mi vine să-i dau dreptate domnului Putin!

Vedeți dumneavoastră, există la ora actuală o propunere rusească, rectific, o propunere românească care a început să se manifeste din momentul în care a început în Marea Mediterană o operațiune N.A.T.O. în baza articolului 5 din Tratatul de la Washington, celebrul *Active Endeavour*, o misiune care vizează o monitorizare a acestui spațiu de către N.A.T.O. pentru a împiedica acțiuni teroriste. Rusia, partener N.A.T.O., participă la *Active Endeavour*, este alături de aliații noștri în Mediterană. România a dorit să ducă această operațiune în Marea Neagră. Oare de ce? À propos, poate nu sunteți la curent, Marea Neagră este un lac rusesc. Credeți că s-au supărat rușii? S-or fi supărat, să le fie de bine. S-au supărat turcii. „Because” turcii, printre altele, ei „e” gardienii strâmtorilor, așa „e” ei, așa i-a lăsat pe ei convențiile de la Montreux să fie gardienii strâmtorilor, adică nu te prea plimbi cu bărcuța în Marea Neagră când vrei dacă ai niște puști și pistoale în ea, în bărcuța aia, pentru că există o reglementare internațională cu privire la bastimentele militare care vor să intre sau nu în Marea Neagră. De ce-am făcut noi propunerea asta? Habar n-am! Dacă am vrut să-i supărăm pe ruși, am reușit, i-am supărat pe turci. Dacă am vrut să sporim stabilitatea regională și securitatea, niște semne de întrebare am ridicat. N.A.T.O., oricum, n-a ajuns în Marea Neagră.

Să vă mai spun un secret, pentru că n-aș vrea să vă răpesc foarte mult din timp! Există acum o dezbatere teribilă pe așa-zisul scut anti-rachetă. Și, nu știu dacă ați observat, Summit-ul N.A.T.O. a fost la București și există o tradiție și o statistică: atunci când ai reuniuni multilaterale într-o țară, într-un oraș, într-o comună, pe un deal, într-o vale, undeva, cei doi mari, Rusia și Statele Unite, se întâlnesc și povestesc împreună mari decizii strategice. Așa se face. Avem APEC în Vietnam, ne întâlnim la Hanoi. O fi Hanoiul mai abitir decât Bucureștii? Sau, facem ceva la Santiago de Chile, vorbim la Santiago de Chile. Facem Consiliu N.A.T.O.-Rusia la București, prima oară după Roma (2002) cu participarea excepțională – așa spune eu – a președintelui Rusiei. Dar summit-ul de regulă, ăla de statistică S.U.A. – Rusia, se întâmplă la București? La Huși? La Cluj? Nu, nu, nul! Se întâmplă la Soci. Acum, eu înțeleg că noi ne pricepem la mare strategie, dar în diplomatie, ăsta este un mesaj! Așa am învățat eu când eram mic, la școala de agricultură terestră. Deci, ăsta este un mesaj diplomatic! Nu s-a putut întâlni domnul Putin cu domnul Bush la București și îl felicit pe domnul Putin pentru asta. Și eu aș fi făcut la fel, aș fi dat același mesaj diplomatic României.

Și acum în legătură cu acest scut anti-rachetă. Am auzit fel de fel de teorii, una mai ingenioasă ca alta, cum că „dragă rușilor, stați liniștiți, că noi nu

avem treabă cu voi, e o chestie cu un radar și zece interceptoare”. Adică zece rachete prăpădite care vor să lovească alte rachete îndreptate spre Washington D.C. de către, nu știu, iranieni, klingonieni, romulani, sau cine o mai fi pe-aici pe planeta Terra venit din alte galaxii. Până aici e OK și ni se spune și asta: atenție!, scutul este defensiv. Acum, dragii mei, am mai îmbătrânit și eu între timp și am aflat că, de când s-au inventat scuturile anti-rachetă, niciodată nu au fost defensive, deși sună foarte defensiv: scut anti-rachetă, adică te aperi de rachetă. De-aia a existat Tratatul EBM împotriva rachetelor balistice, pentru că oricine, ca specialist la așa ceva, vă poate explica faptul că un scut anti-rachetă, deci un scut care protejează o țară de rachetele adversarului, poate fi folosit împotriva oricăror rachete, nu numai ale Iranului și automat asta vulnerabilizează capacitatea de ripostă a oricărui adversar, nu numai a celui la care te gândești tu că te-ar putea lovi. Întâmplarea face că rușii stau undeva în Europa și N.A.T.O. se tot extinde spre ei și li se dau explicații de tipul „stați liniștiți, nu e împotriva voastră, dar ne extindem ca să nu instaurați hegemonia în Europa. V-ați prins, rușilor? Și acuma facem și un scut anti-rachetă, care nu e pentru voi, e pentru iranieni”. V-ați prins?

Dragii mei, ca vechi susținător al tuturor inițiativelor americane, le-aș da un sfat rușilor și unul românilor: dragi ruși, din punctul meu de vedere, puteți s-o țineți ca și până acum! Dragi români, rușii o vor ține ca și până acum!

ПОСЛЕСЛОВИЕ

Валентин СТАН

Я присутствовал на некоторых, чрезвычайно существенных событиях, которые охватывают весь спектр вопросов, касающихся двусторонних отношений в исторической перспективе, и я думаю, что принципиально важно более широко и более решительно обсудить румыно-российские отношения, особенно в период, когда в равной мере необходимы правильный подход к объявленному намерению и обоюдная откровенность, потому что на сегодня румыно-русские отношения далеки от хороших. К сожалению, и я говорю это как румын, и утверждаю в качестве специалиста по международным отношениям, что эти отношения нехороши не по причине России. Я хотел бы коснуться лишь нескольких аспектов конкретных перспектив, связанных с изучением этой сферы, тем более, что произошло очень важное событие в Бухаресте, которое было ознаменовано присутствием российского президента Владимира Путина.

Прежде всего, Румыния является страной-членом НАТО и Европейского Союза. Мы лояльны к союзникам США и хотим бы быть признанным голосом Европейском Союзе. Что нам иногда говорят русские? „Дорогие мои, когда вы расширяете НАТО к границам России в условиях, когда мы расформировали военные пакты направленные против демократического Запада, что же вы на самом деле делаете? Разве вы не ставите под угрозу интересы безопасности России? „Что мы отвечаем им?, „Никак нет! НАТО является демократической организацией, она „very cool”, и ни в коем случае мы не имеем намерения угрожать России”.

Дорогие мои, возьмемся за руки и послушаем курс американской политической науки, выбирайте Гарвардский университет, Джорджа Вашингтона или где угодно в академическом пространстве, прежде всего узнаем, что американских студентов обучают по утвержденным канонам, установленным заключается в следующем: любой альянс существует против чего-то и только так отвлекающее средство для чего-то. Значит, военно-политическая организация, организация коллективной обороны, такая, как НАТО, с гарантиями о безопасности, зафиксированными в 5ой статье Вашингтонского Договора, не могла быть задумана, по законам американской политической науки, только против кого-то. И если бы остановиться только на этом, все было бы в порядке. Но я предлагаю вас сделать следующее простую вещь-перейти на официальный сайт Государственного Департамента или Американского Конгресса и

прочитать документ Конгресса о Сенате, которым были ратифицированы протоколы о согласии присоединения к НАТО Польши, Венгрии и Чешской Республики-то есть, после приглашения в Мадрида (1997г), подписания протоколов „(зима 1997), ратификации (1998 г–ситуация документа Американского Конгресса), присоединения к НАТО (1999г). Знаете, сенат оправдывал вступление Чешской Республики, Венгрии и Польши в НАТО? „Это необходимо потому, что в Европе опять могут проявляться тенденции гегемонии какой”-либо страны, не газывается какой страны. Может быть империи Клинтона? Какое ещё мощное государство может проявить тенденции к гегемонии в Европе по мнению Американского Сената? Крупные западные державы–все в НАТО. Америка тоже в НАТО. Я не знаю другой крупной державы кроме России. И как сказать Путину: „Слышишь, Владимир Владимирович, мы не против Вас, но если вам придет в голову взять немного гегемонии в Европе-мы следим за Вами”.

Вы поймите, если вы хотите, чтобы объяснить России, что НАТО является „friendly” организацией и расширяется по дружбе, как объяснить, что в резолюции о ратификации протоколов о расширении НАТО Американский Сенат мотивирует это следующей формулой типа: „Домой гегемонию великой державы в Европе!”, Кто же эта великая держава? Fill in the blanks, я предлагаю вам самим запомнить свободное пространство.

Вернемся немного назад, в историю, в 1952 год, когда один, очень милый мальчик стал первым Генеральным Секретарем НАТО, это Лорд Ismey, и остановил в истории человечества одну сочную шутку, которую я предлагаю вашему вниманию. Это был 1952 год, а шутка звучала так: „почему мы создали , или для чего нужна организация НАТО?”. И Лорд Ismey сказал: „To keep the germans down, the Americans in and Russian-out”, а на русском языке это звучит так: чтобы держать немцев внизу, американцев-внутри (в смысле внутри Европы), а русских вон(вне). Конечно, он имел ввиду тех русских.

Мне случилось присутствовать в очень смешной ситуации, когда некоторые Восточные, очень предприимчивый дипломаты поставили следующий вопрос SACOEUR (Sepreme Allied Comander Europe), а именно Верховному Командующему НАТО-вскими силами в Европе со штаб-квартирой в Брюсселе, всегда, „ever” амеонканскому генералу: „сегодня ещё действительна шутка Ismey-я?” Было это 1990 году. Американец сидел за одним столом с группой генералов; одна группа сидела по правую сторону от него, а другая-по левую сторону. И он ответил так: посмотрел направо-там были три немецких генерала; посмотрел налево-там тоже были три немецких генерала. После этого он поднял плечи. Все засмеялись, а я, хотя не был очень умным тогда, да и сейчас не очень изменился, но понял, что шутка господина Ismey-я больше не действительна для немцев, так почему же она должна быть

действительна для русских?

Ещё одно слова. Мы претендуем создать безопасность для всех в глобальном масштабе, но обвиняем русских в том, что они мыслям по логике, „Холодной Войны”. Угадайте, кто постоянно заявляет, об этом в Румынии? Владимир Владимирович приехал в Бухарест на короткое время и один умный парень, из среды румынских СМИ задал следующий вопрос-те, кто следит за пресс-конференцию президента России, возможно,вспомнит-корреспондент спросил его; что думает президент о напечатанном в прессе, что Россия по-прежнему находится в сфере „холодной войны”? Вопрос передал это выражение или заимствовал из прессы, а не от того, кто фактически сделал это заявление, но это О.К, так принято. И господин Путин ответил так: „... есть некоторые, делающие такие заявления, потому что они хотят замутичь воду и думают, что, они смогут ловить рыбку в мутной воде”. Ага! Может господин Путин говорит правду?

Вы видите, что в данный момент существует российскийское предложение, прошу прощения, румынское предложение, которое появилось с того момента, когда начались операция НАТО в Средиземном Море в соответствии с 5ой статьей Вашингтонского договора, известная под названием „Active Endeavor”-„Активные Усилия”, миссия, которая призвана следить за этим пространством в целях предотвращения террористических актов. Россия, партнер НАТО, участвует в Active Endeavor, она-вместе с нашими союзниками по Средиземноморью. Румыния хотела бы проделать такую же операцию и на Черном море. Для чего? Кстати, может быть вы не знаете, что Черное Море называют российскийским озером? Вы думаете, что русские обтделись на это? Если и обделись-на здоровье! Огорчились турки. „Because” турки, между прочем, являются стражами проливов, выполняют свои обязанности по конвенции Монтре, так что вы не сможетепрогуливаться по Черному морю когда вы хотите, если у вас есть оружие на борту, потому что существуют международные нормы для военных судов. Почему мы сделали такое предложение? Понятия не имею! Если мы хотели обидеть русских, то нам удалось обидеть турок. Если мы хотели укрепить региональную стабильность и безопасность, мы подняли только некоторые вопросительные знаки. НАТО во всяком случае не достигло Черного моря.

Хочу раскрыть вам еще один секрет, но не занимать много вашего времени. Существует сейчас грозная дискуссия на тему-противоракетный шут. Я не знаю, заметили ли вы что Саммит НАТО состоялся в Бухаресте, а существует традиция и статистика: когда ты проводишь многосторонние встречи в какой-то стране, в каком-то городе, деревне, на каком-то холме, долине или просто где-то, две большие державы- Россия и Соединенные Штаты- встречаются и рассказывают о больших стратегических решениях.

Так делается обычно. Если имеем АТЭС во Вьетнаме-встречаемся в Ханое. Может быть Ханой лучше, чем Бухарест? Или, создаем что-то в Сантьяго дэ Чили-тогда встретимся в Сантьяго де Чили. Проводим Совета Россия-НАТО в Бухаресте, в первый после Рима (2002 г) с исключительным, я бы сказал, участием президента России. Но Саммит обычно (по статистике Россия- США) проходит в Бухаресте? В Хуши? В Клуже? Нет, нет и нет! Это происходит в Сочи. А вот теперь я понимаю, что мы хорошо разбираемся в большой стратегии, но в дипломатии это считается посланием. Это я знаю еще с тех пор, когда был маленьким в школе сельсково хозяйства. Итак, это- дипломатическое послание. Не смог встретиться господин Путин с господином Бушем в Бухаресте и браво госродину Путину за это. Я бы тоже так сделал и дал бы Румынии такое же дипломатическое послание.

А вот сейчас—об этом противоракетного щите. Я слышал несколько теорий, одна генияльнее другой, как: „дорогие россияне, не беспокойтесь, это вас не касается: дело в радаре и в десятке перехватчиков”, то есть десятьжалких ракет, которые должны ударить по другим ракетам, направленным на Вашингтон Д.С., неизвестно кем-иранцами,клингонинами, ромуланами или кем-нибудь с планеты Земля, приливевших из другой галактики. До сих пор все О.К. и нам говорят: внимание! Щит является оборонительным. Но, дорогие мои, со временем и я уже постарел и узнал, что с тех пор, как были забретыены противоракетные щиты, они никогда не были оборонительными, хотя звучит очень оборонительно: противоракетный щит, то есть щит, который защищает тебя от ракет. Для этого существует договор ЕВМ против баллестических ракет, потому что любой специалист в этом деле может объяснить тот факт, что противоракетный щит, хотя и защищает страну от ракет протианика, может быть использован против любой ракеты не только из Ирана и это автоматически ослабляет способность давать отпор любому оппоненту, а не только тому, кто как вы думаете, может на вас напасть! Так уж сложилось, что русские живут в Европе, а НАТО продолжает расширяться, приближаясь к ним, и дают объяснения типа: „не беспокойтесь, ракеты не против вас, но мы расширяемся, чтобы вы не устновили гегемонию в Европе. Россияне, вы поняли? А теперь мы создали и противоракетный щит, который не против вас, а против иранцев. Вы поняли?”

Дорогие мой, как старый сторонник всех американский инициатив, я дал бы один совет росским и один румынам: дорогие россияне, с моей точки зрения, вы можете продолжать держать так, как сейчас, и дальше; уважаемые румыны, русские будут продолжать держать так, как и до сих пор.

